88 kop.

L. KIBUVITS

Elagu inimene!

L. KIBUVITS

Elagu inimene!

See oli 1932. a., seega 30 aastat tagasi, kui meie kirjanduses tundmatu 25-aastane Leida Kibuvits oma romaanikäsikirja «Soomustüdruk» «Looduse» kirjandusvõistlusele saatis. Žürii tunnistas teose 38 võistleva käsikirja hulgast parimaks, tookordne kaitseminister aga niivõrd eesti kodanlikku sõjaväge halvustavaks, et autor selle eest 1933. a. Tartust välja saadeti. See kaitseministri «preemia» aga ei kohutanud noort autorit jätkamast kirjanduslikku tegevust, kuid sedapuhku juba Pärnus. Siin valmisid tal romaanid «Rahusõit» (1933), «Paradiisi pärisperenaine» (1934), «Manglus Sepapoeg» (1936), «Kass arvab et...» (1937), novellikogu «Rist ja rõõm» (1938).

1941. a. sai autor ajalehe «Sirp ja Vasar» poolt korraldatud novellivõistlusel jutustuse «Väike kivi» eest esimese auhinna ja see

Leenale sünnipäevaks
16. VII 62. a. Helmi'lt

LEIDA KIBUVITS

Elazu inimene!

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1962

E
K 34

Kunstiliselt kujundanud
S. Liiberg

Elagu inimene!

Ühe mehe käsi jäi ust enese järel kinni tõmmates uhiuuele ja ilusale lingile peatuma. Et avada haigetoa ust, sirutas teine mees välja oma käe ja nii sattusid lingile kõrvuti kaks kätt: arst Voldemar Pahla sihvakad, dotsent Madis Läätse lamedate küüntega tugevad töömehe sõrmed.

Need kaks kätt olid head naabrid olnud ka kunagi kurjal ajal, kui nad kiskusid Luki all mööda umbetuisanud kraavi edasi kuulipildujat, surmaukse linki, jääkülma rauda . . .

«On ta vaevad väga suured?» küsis nüüd Lääts arstilt. «Kas sa ei saaks neid kuidagi leevendada?»

«Juba tehtud, vennas. Valusid tal praegu enam ei ole. Selles eas kustub inimene vahel vaikselt nagu küünal. Ainult, et . . .»

«Räägi, kõik saab tehtud.»

«Põetaja teatas, et ta sosistanud eile üht vanaaegset vemmalvärssi või lorilaulu, nagu neid ennemuiste külas ikka tehti. Ja paistab, et s e e ei anna talle hingerahu.»

Madis Lääts pidi oma ema suritoa ukse taga naeratama.

«Kulla tohter, nüüd sa küll eksid . . . või tuleb see siis juba täielikult meeltesegadusest. M e i e memm — alati tõsine, karm ja vaata, et vihanegi. Ja nüüd enne s u r m a — lorilaul! Ta ei ole siis enam päris mõistuse juures.»

«On, on. Mitte just selle kõige selgema juures — mis sa tahad kaheksakümne kahe aastaselt, juba nii kaua põdenud vanainimeselt! Noh, kirikulaule ei ole ta ju eluaeg sallinud . . . Mine nüüd ja . . .»

«Aitäh sulle!»

Arsti käsi lahkus lingilt ja dotsent astus oma ema tuppa. Uks tuleb enese järel hoolikalt kinni panna: tema ema pole kogu eluaeg sallinud kas või paokilegi jäetud ust. Uks kinni! Ikka kinni! Kui hea, et inimesel on n ü ü d suremisekski avar ja

kaunis ruum — sündimiseks tal sellist polnud. Siin on lahe hingata. Õhust pole teragi tunda, et toas lamab kaua põdenud haige. Suur aken on ju ka kogu pika päeva pärani.

«Magab pärast süsti,» mõtleb Madis ema vaadates. Kukal mõnusalt lumivalgesse patja vajunud, suu aga nii kibedalt kriipsuks tõmbunud, et veel vaevalt näha. Ega ta eluski seda palju paotanud — keel oli kitsi, käsi kõva, pilk karm. Tal oli selleks kõigeks õigus, sest ta oli sündinud väga paksu pilve all: üle kaheksakümnene töörühmaja, kes end siin praegu surema seadis, nägi maailmavalgust — pigem küll selle pimedust — mõisa moonamajas. Moona-Joosepil sündis tütar Kadri. Ta tegi seda muldpõrandaga moonatares õlesasil, kus kirbukari kepsles ja Kadrist varemini siia maailma jõudnud väikesed moonakad ukerdasid-hullasid. Kui Kadri omal ajal mehele läks — juba vanemas eas piiga —, ei muutunud seeläbi ta elujärg ega neiupõlve hüüdnimigi. Mees oli ka moonakas ja naine jäigi Moona-Kadriks. Aga praegu hakkas maailmast lahkuma dotsent Madis Läätse ema Katariina Lääts. Ta teeb seda pehmel ja puhtal asemel, uhiuues majas, kus on viis korrust ja väga kaunid ukselingid, laiad-laiad aknad ja prügigi jaoks oma lift. Praegu magab ta väga sügavalt, hingab rahulikult, sõrmed ei sibli enam vaibaserval, nagu tuleks lahedaks noppida väga vanunud villa või lahti harutada umbsõlm.

Aga kitsas triip juba teravaks tõmbuva nina ja lõuaotsa vahel hakkab liikuma:

«M a d i s . . . u k s k i n n i ! A k e n k i n n i !»

«Ei maganudki? Kinnistegi silmadega tundis ära, et tuppaastuja oli just poeg. Ta on ju päris selguse juures . . . Aga miks peab aken kinni olema? Lahtise aknaga oleks tal ometi lahedam hingata,» mõtles Lääts üle parkettpõranda koore- ja kohvivärviliste ruutude akna poole astudes. Tal ei käi see kuigi kärmelt, ema asemelt aknani on ikkagi oma kuus pikka sammu ja tal on ainult parem jalg o m a. Leitnant Läätse vasak jalg jäi puusani Sõrve Säärde.

«K u i kummaliselt ema tookord ütles: «Õnn veel, et sa seal sääres löömas olid, vaata, kui oleks lahing Otepea all olnud.» Ema hääl riivas tookord kuidagi — selles ei kõlanud kübetki haledust ega hellust, halamist ega haletsust. Nagu oleks ta väga rahul, koguni uhkegi, et just t e m a poeg kaotas lahingus jala . . . nagu oleks ta seda väga soovinud ja nii see pidigi minema. Aga ema oli ju hoopidega harjunud — kui mõelda, et isa jättis üheksateistkümnendal aastal oma punakaartlase pea

ja elu Ropka mõisa alla. Ei tea, kas Vollist tohter on juba alla jõudnud? Kui imelik — mis vemmalvärss see küll olla võiks, mis vanamemme vaevab . . . Ta pole elus kordagi laulnud . . . ei ole ta lauluhäält kuuldudki . . . Nojah, väga kõrges eas, kõik läheb ju enne surma segi. Nii nõudis ta ka põetaja lahkumist, ärgu tulgu minia ja lapselapsedki haigetuppa — temal oli ainult Madist vaja. Ja nüüd pidi akengi kinni olema! Meil ei ole ju maailma ees saladusi — meie elu on olnud nagu lahtine peopesa, ei selle sõrmede vahel saagi saladusi olla.»

Ta vaatab aknast välja. Juba ongi tohter tänavale jõudnud, ruttab risti üle sõidutee, just tramminina eest läbi. Muidugi, tema moodi! Kill-kõll! Hilisõhtu on hele ja ilus, tänaval saalib rohkesti rahvast.

Madis pöörab pilgu surivoodi poole — kui õige tõstaks memme praegu akna juurde, et ta veel e n n e korraks oma silmaga näeks, kui ilus on nüüd linn! Linn kasvab ja õitseb, siravad tulikirjad, punased, sinised, rohelised. Vaadaku memm, et nüüd on käes see aeg, mida väike Madis kord majaperemehe kartulikeldris öö läbi ootas!

Ta paneb akna kinni, astub jälle oma kuus sammu ema surivoodi juurde tagasi ja mõtleb esimesel sammul: «Kui nooruke ma siis õige olin, nii nelja-viiene, kui ema ühel õhtul jutustas ennemuistse loo. Seda juhtus haruharva ja sellepärast sai kogu muinasjutt, iga sõnagi kullakaalu, kõik selles oli sulatõsi. Kuidas vanasti poisikene oli hobustega õitsil ja jäi ööseks haldjatevalda. Kui ta kodupaika tagasi jõudis — ega ta ise ei teadnudki, et oli võõrsil viibinud seitse suid —, oli kodupaik nii muutunud, et võttis noormehe keeletuks. Oi, küll see pidi alles muudatus olema! Missugune küll? Noh, kõik oli hoopis teiseks saanud, ei tundnud elu enam äragi: moonakad olid mõisahärradeks ja mõisnikud laotasid parajasti välja peal sõnnikut. Ei hargiga, vaid kätega . . . Ei olnud enam moonalastel tühja kõhtu ega külma taret, kaelahaigust ega koledat kolimist jüripäeviti. Elasime emaga siis küll juba linna serval, aga temal oli see moonakate elu ikka südame küljes nii kinni, et pojalegi mõjus — puges ühel õhtul pentsikute lapselootustega peremehe pimedasse kartulikeldrisse: tuleb hommikul välja, maailm on niivõrd teiseks saanud, et keeletuks jääb emagi! Seda lapse arunatukest küll . . . Kui ta siis järgmisel hommikul keldrist välja ronis, oli keel küll külmast kange, aga maailm ikka endine — hullemgi veel: majaperemees manas ja kahtlustas poissi kartulikabatamises, memm suges sealsamas läbi. Käsi oli tal kõva . . . kui vaja.

Näe, nüüd hakkavad ta sõrmeotsad jälle siblima, ta tahab kurgu alt särgikaelust avada, aga see ongi lahti ja sõrmed rebivad õhku. Tuleb ta käsi peos kinni hoida. Ta käed on nüüd pehmeks ja lõdvaks läinud, nad said enne surma põhjalikult välja puhata. Jah, lilli ta ju ikka veel kastis . . . kuni pikalijäämiseni. Lilli hoidis ja armastas ta kogu oma eluaja. Oli see eluruum nii armetu kui tahes, aga aknal lokkas ikka lumelill — see oli veel linnakolimisel moonatarest kaasa toodud. Kuidas memme suured ja kõvad käed oskasid puuhalust väga peenikesi pilpaid kiskuda, lumelillele üpris hapra redeli valmistada — see haljendaja ju aina ronis kõrgemale oma kas või saja õienatukesega. Ema kaevas ühel pühapäeval linnataguselt luhalt välja lihavate lehtedega taime. «Kitsilill, selle paneme potti kasvama.» — «Mispärast kitsi?» — «Õisi ei aja . . . nagu tööinimese elugi.» — «Kas kunagi ei aja?» — «Ükskord ikka ajab, kindlasti ajab, aga aega võtab.» Kui õige tõesti tõstaks memme veel hetkeks akna juurde, et ta näeks, kuidas on all juba kõikide põõsaste ja puude pealaed heldelt õitsema ning haljendama löönud. Memm, kitsilill on nüüd õide läinud . . . Ja üle kõige televisioonitorn nagu pika varrega tokkroos, punased õied küljes.»

Surija kinniste silmade ees kõigub sinine mull . . . suur seebimull. Järsku see lõhkeb — näe, üleni härmas kaevukook . . . moonamaja seina ääres kollaseks külmunud lastesora. Lapsed, lapsed, oi lapsed!

. . . punane seebimull. Punane tulekuma. Vaata nagu televiisoris pilti: üks väga tuttava näoga naine imetab tulekahju punase kuma valgel last, kurakätt lapse pea ja imetaja rind — kõik verevas kumas! Aga see on ju vana pilt, sellest on nüüd juba möödas rohkem kui neli korda kümme aastat.

. . . Punane seebimull lõhkes, lumelill . . . Ei, hulk lumekibemeid, külmi linaluid! Näärikuu pakane, inimene, ära tõsta jalga üle moonamaja kõrge lävepaku, ära tõsta! Siin löövad lapsed suvel oma lõuaotsa marraskile ja varbanaha maha . . . moonalapsed. Ära tõsta — kange külm näpistab sul kahe sõrme vahel ninasõõrmed otsekui kinni . . . tee peal on kõrvuti kivikõvaks külmunud värvukesi ja hobusepabulaid maas. Moonamaja nurgakamber. Kirst, säng ja laud. Sängis nuutsub nutta naine, näe, see ju Moona-Kadri, Mihkli naine, ise üleni haige ja valudes. Mis ta'nd peaks küll lõõtsuma, silmavesi juba lõpukorral . . . nagu kõrbema löönud paja põhja on veel piisakest paar jäänudki. Kunas see Mihkel viimati kodu käiski . . . püss ja punane täht . . . tillukese torniga sõjamehemüts peas . . . nagu tuld toomas . . . vaja Tartu alla appi minna. Kes seal vallamajas praegu sees on? Punased, valged, punased, valged . . .

. . . eks sa kuula, Kadri, nende televisioonipiltide ja lauaaluste seebimullide juurde hakkab kajama hääli ka! Mihkli hääl . . . aga Mihkel juba ammu mullas. «Ära sa kusagile jookse . . . hoia ennast rohkem vaikselt seinte vahele ja vaata poisi perra . . . H o i a sa last!» Mõistlik mees see Mihkel, temal jätkus veel kahe tapluse vahel häid sõnu naise ja lapse jaoks. Eks poiss, see mõnekuune Madis, oli neil ju üks ja ainuke, veel vanul päevil saadud.

. . . kuule, jälle ajab hirmus hääl seda lorilaulu suust välja, lööb kui lokulauda otse kõrva ääres: «Parvemiis oll latse tennu. Emajõkke likku pannu.» Kraaksub nagu riivatu ronk . . . lenda minema, lenda minema, va rõveda häälega lind! Oh, lendaski . . . kergemaks läheb.

. . . mis siin veel last hoida-kaitsta: näe, nurgas on kirstul rauad härmas ja leivamõhk tühi, enda meeled haigusest-hirmust segi ja poiss — vanainimeste laps — algusest peale nääpsuke. Naba liiga madalal, kahetsesid teised moonanaised. Ei sellest saa kauaks elulooma. Lapse lõpp sest rinnapiimast aga algaski.

. . . ööd olid hirmsad. Pikk moonamaja kaikus naiste hädaldamisest — mehed kõik sõdimas — ja laste röökimisest . . . mis nad nüüd nii . . . nagu ratta peal. Kaugelt kostab suurtükimürinat ja taevas lõõskab tulekumast.

. . . tulekuma valgusel söödabki Moona-Kadri oma poega, käed värisevad ja imev laps ka. Järsku kõlab akna taga võigas ulgumine . . . anda-võtta hunt. Kas sa nägid neid koledaid koeri, ikka nad lonkisid pimedas ringi? Pärast sõja lõppu . . . keisrite sõja lõppu jäid nad sõjavägedest maha. Nüüd aga, tööinimeste sõja ajal, hiilivad loomad ümber majade, näljast nagu luukered, ja laksutavad lõugu inimestegi peale. Kas sa ei karda . . . nii pikalt ja inetult huilgab . . . tuleb . . . haarab . . . murrab . . . kisub kõri läbi!

«Pidi ka see tuletõrjeauto oma tuututamisega just praegu mööda kihutama,» pahandab Madis mõttes. «Küll memm võpatas, hirmu vari jooksis tal üle näo. Ei tea, kes see jälle tulega kergemeelselt ümber oli käinud?»

. . . tuli. Tulekuma. Kas juba j ä l l e põleb? Kus? Mets lööb üleni punetama. Oe, just akna all ulub näljast hulluks läinud soldatipeni. Käed hakkavad õlgadest peale värisema ja laps karjuma . . . Ei saa nüüd enam aru — selle kisa otsa ega äärt . . . akna taga hundiks hakanud peni ja kambris hirmupiima joonud laps.

. . . laps kisub ju üleni krampi, tee ometi midagi! Jalad on juba külmad nagu jääpulgakesed. Tilguta talle aaloemahla suhu, näh, mis sa sest käest väristad, nüüd läks pool maha! Pane talle ubinheinte putru ümber kõhu, katsu, see kõhukene on kõva nagu kivi! Varsti sai poisist hoopis hea laps, väga vaikne laps. Kisa jäi katki, poiss sirutas krönksus jalad välja — vaata, kui pikk juba — ja ohkas korraks sügavalt.

. . . laps ei rääkinud ju veel sõnagi. Aga kuule, Kadri, kuidas sulle väikese lapse hääl kõrva sisse ütleb: «Mis m i n a g i siin . . . ema haige ja isa sõjas . . . mis ma siin külmas moonatares ikka virelen!»

. . . aga öösel hakkasid suurtükid õite oma kõmistamisega peale ja akna taga ulgus jälle soldatipeni. Kuule, seal on kolmaski hääl: see naine moonatares kisendab suure häälega . . . kuni ära väsib. Vaata, nüüd vajub ta surnud lapse kõrvale asemele, raskelt ja sügavalt unne nagu vettinud palginott linalikku.

. . . vaese inimese vana rist: nälg ei lõpe, uni saab otsa ja uus päev vaatab irevil hammastega vastu. Naine ajas keskhommikuks silmad lahti: surnud laps kõrval, härmatanud kirst ühes tarenurgas, tühi leivamõhk teises. Imelik vaikus ümberringi. Moonamaja on tühi. Seda see Maali ütles, et kui vaja, lähevad metsa rettu. Nüüd on ta siis siin ihuüksinda siruli, palavik kehas ja punased rõngad silmade ees virvendamas.

. . . ei see ole uni ega ärkvelolek, pealuu on nagu takku täis topitud ja kõik läheb kottpimedaks. Ega sina, Kadri, ei tea, kui kaua see moonanaine seal suures vaevas oma asemel looskles, ihu tulikuum ja rinnad valusad? Kes seda teab . . . Kuule, keegi raputab seda naist, pimedas toas hurjutab väga tuttav hääl: «Sul nagu ei olekski enam eluvaimu juures, Kadrist sõsar, ae!»

. . . jälle see vemmalvärss, kes seda ometi kõrva ääres üürgab, seda lorilokku lööb? Kuule, parvemehe jäme hääl: «Laps on küll ammuilma külm.» Oeh, lõikas sel naisel nagu noaga läbi südame — mis n e i l viga hurjutada, nende laps ju veel e l u s! Poisslaps, kellest lorilaul pajatas. Sohilaps. Aga e l u s.

Parem sohis saadud ja elus, kui viisipäraselt ja surnud. Kadri lihane õde Liide sai mineva aasta lõpu poole, nädalat paar enne Kadrit, Parve-Kustaga lapse. Kustas, see lätlane, elas oli oma majaloksus jõepervel ja vedas inimesi ja hobuseid parvega üle vee. Punase habemega parvemees. Va keevalise verega Liide käis seni jõe veeres ikka lõkerdamas, kuni oligi laps käes. Kerge meele ja kerge keelega tüdruk. Sa ainult kuula ta lõkerdamist, vaata seda naerust pärani suud!

. . . «Näe, Parve-Kusti, jaunaskunks, aitas mu ikka haljale okšale!» — sest paruniproua võttis Liide väikesele parunile ammeks või imetajaks. «Kus mul ju veel palju kõrgem rind kui preestriproual, see imetab oma poega ise. Aga no vaatame, kumma laps rohkem paisub, kas paruni või preestri oma, ehehee! Ja ega ma parvepoissi nälga ei jäta, seda ei ole!»

. . . Liide trallitabki seda küla pealt korjatud lorilaulu: küllap moonakas, parvemees, preester ja parun olid kokku rääkinud, kuidas siis muidu tulid kõigil pojad mihklikuust viinakuuni? Sa kuula kuidas käib salm moonanaisest!

. . . «Moona-Kadri, kallis Kai, vastu talve lapse sai!»

. . . näh, mis ta peaks küll lõhverdama! Ikka edasi üürgab, otse surija inimese kõrva ääres: laulab, et kõik neli last on jumala ees ühe pulga peal, aga maapealsed isandad tõmbavad laste vahele vahe. Kuule, kuidas trallitab!

. . . «Preestril' poja j u m a l andis, proua selle ilmal' kandis . . . valle-rah!»

. . . mine ära, kasi, va lõhvard! Võta oma Parve-Lätlane, mine minema, jäta mu hing ja ihu rahu!

. . . sa ime, kui valjult ja selgesti Liide hääl läbi tare kajab, nagu laeva vile jõe ääres: «Mul ongi praegu minekutee jalge all. Tulime paruniperega siit ainult korraks läbi, laseme saanidega, viuhti! Riia poole.» Ja jälle see trall, see loriloku lööminc!

. . . «Kink küll t a e v a s t parunil, poeg aga paras pasapill!»

. . . minema, minema! Kasige minema, riivatud!

. . . jälle kõmiseb lätlase hääl: «Ole päris vakka, praegu on jälle valged vallamajas sees, terve tropp. Hea seegi, et moonamaja tühi ja pime. Vaata sa, et sind veel Mihkli pärast pinnima ei tulda.»

. . . minge minema, kaduge mu silmist! Minge soldatipenidega ulguma ja roitma!

. . . «Juba segane . . . juba sonib,» — jälle Liide hääl, torkab nagu väikese västraga kõrvaaugust sisse, päris valus kohe.

«Päris segane . . . nii võib surnukeha praegu hullul ajal veel peale mulla jääda teab kui kauaks. Sa, Kusta, too õige mõisast suurem naelakast, puista neid peenikesi laaste peoga põhja. Löö paar labidatäit maad pargis üles, seal pärnade all, kus need vanasakste hauad . . . sealt ikka nagu jumalasõna korra üle käinud. Ja ära sa jumala pärast unusta oma putkat kütmast! Proua sõnad olid just, et «olgu kamber soe nagu pott», küll siis tema i s e pärast kamandab, mis meil teha tuleb.»

. . . mis naelakast, hullud vaimud! Pime on ja pea on valu täis . . . näe, seal moonatare sängis rabeleb üks haigusest segane naine — tema ihusugu tahetakse naelakasti panna! Parunite juurde mulda! Maali, appi, appi, Maali!

. . . aga siis läheb kõik segamini ja süsimustaks. Kui ta silmad jälle ilmavalgust hakkavad nägema, kohendab kõrvalt-Maali talle vana kasukatükki peale. Kas sa ei kuule Maali kõva häält?

. . . «Sul ju surma nägu peas! Higis nii, et ihu ja ase ligedad. Näh, see Liidest sõsar sul, va lendva nagu ta on, nipsas mulle üks õhtu pimedas, et viib sinu poisi seniks enda juurde. Oligi teisel hästi kopsakas komps hõlma all. Egas t e m a moonanaisega inimese kombel kõnele, haugub nagu harakas. Keerutas mulle veel hända, ise itsitas, nii ta läkski!»

. . . naelakastiga viis mõisa parki. Kui teaks kuhu . . . sõrmedega kaevaks välja!

. . . «Kus mõisas aiva pakitakse . . . kuniks neil julge. Kumu käib, et meie mehed vajuvad Tartu pealt siia . . . noh, kui Mihklit-Vidrikut tulevad, eks siis näe ja kuule.»

. . . mis sa, Kadri, siis Mihklile kostad — et poiss on mõisa naelakastis ja mõisa mullas? Et inimene peab oma ihuvaevas maas olema nagu nõder närts! Seda elu küll!

. . . «Mis sa lõõtsud, keda see silmavesi senini aidanud on? Ma nüüd lippan, heki tagant hea vaadata, mis seal häärberis tehakse.»

. . . hea, et Maali kõva hääl enam kõrva ääres ei kõlise! Kuule, ainult hulkuvad koerad uluvad kaugemal — vist jõe ja pajude vahelise tee kandis. Vallamaja poolt prahvab sekka püssipauk, veel ja veel. Trahh-põmm! Heldeke, juba jälle see Maali pasun kõrva ääres, pea hakkab sellest häälest pilli lööma!

. . . «Sakstele on nagu tärbendit valatud, mitu rege on juba minema läinud, kus kraami kuhjas peal! Vallamaja mant aga kihutavad valged metsa poole, et sealtkandist pidada meie mehed tulema. Viimnepäev mis viimnepäev! Preestripere ka

kõik mõisas — muidu kisklesid teised omavahel nagu penid, nüüd aga pistavad üheskoos jooksu nagu jänesed. Näh, ajasin häärberi ees rinnutsi kokku selle va . . . imetajaga, sinu sõsaraga. Sa kuule hullu, mis ta mulle kätsatas — et tema sõidab parunirahvaga koos ära Saksamaale ja võtab oma lapse kaasa. Tea, kus ta selle s i n u poisi nüüd pistis? Nii kui arust ära teine, silmad põlevad, seljas paruniproua linnunahkne kasukas ja peas karvane müts!»

. . . upita üle asemeserva, sul ju süda rängalt läigib . . . lonksa nüüd külma vett, see annab südamele sälku. Ikka veel hüüab Maali pasun!

. . . «Ma siis lippan nüüd. Metsavahi manu, mul hakikari seal redus. Ega muud, kui poisid kipuvad paukude peale metsast välja ja jäävad veel jalgu. Oi ajakest, oi põlvekest!»

. . . läks, kuule — ära lippas! Küll on raske jalule ajada! Rinnad kurja valu-vaeva täis, kõvad ja kuumad nagu kerisekivid. Ära sa kuku, näe, moonamaja keerleb nagu laadakarusell! Võta sängi otsalauast kinni, võta kas või hammastega! Mis see hall ja pikk seal ripub . . . nagu poodu . . . see ju sinu enda suurrätik! Näe, juba kaks suurt võiku koera uksenurka roninud! Hurr-juh, roisud! Need ju Mihkli kollased kalavinskid. Head kerged, lähevad lahedalt jalga. Kus su silmad kah . . . üle lävepaku vajusid röötsakile! Kui kätega seinast kinni krahmad, jõuad ikka jalga jala ette panna. Aga küll see külm õhk karastab, silme ees lööb ikka selgemaks ja selgemaks!

. . . vallamaja ees kisa-kära-kraaklemine, häärberi juures lärm ja sõim. Sinna ta p e a b minema! Kui küüru tõmbud, annab valu rindades natuke järele. Häbiasi, isegi läbi paksu kuusheki torkab selle Liide terav hääl: «Lase treppi, loll! Mitu korda peab sulle matsikeeles ütlema?»

. . . üks haigusest ja lapseleinast segane moonanaine astub heki tagant välja ja läheb selle poole, kes kärgib, seljas võõras kasukas ja võõras karvamüts peas. Kärkija keerab end nii äkki ümber, et kaks õde rinnutsi kokku põrkavad. Noore paruni imetaja ja punakaartlase naine. Kuula seda noorema kriiskamist!

. . . «Hullvaim, mis sa siin haigest peast veel jalus . . . otsa otsid või? Tee, et sa kaod! Ega muud, kui rikud mu elu veel viimasel minutil ära!»

. . . küll paruniproua kasukal on pehmed hõlmad, kui sa käedküüned sisse lööd! Siin on nii palju kisa ja lärmi, kes kuulebki moonanaise karjumist?

... «Kuhu sa, lita, lapse viid? M i n u oma sa juba panid naelakastiga paruni kõrvale! Oma tahad nüüd veel hullemasse kohta viia? See on m i n u õndsa isa ja ema lapselaps ... nemad keeravad end kalmus kummuli.»

... kas sa kuuled imet, kuidas järsku Liide suust kõlab kõige sõbralikumat ja lahkemat häält! Või ei olegi see enam Liide — nii mahe hääl!

... «Mis sa, sõge, siin ilmaasjata tänitad! Oma lapse ma juba viisin kindlasse kohta. No saagu su süda rahu — poiss on Kusta man, parve juures putkas. Mine nüüd pealegi kodu ja heida pikali. Lase treppi, loll!» käratab ta juba järgmisele reemehele. Kadri, ära sa usalda seda lõhvardit!

... haige moonanaine hakkas häärberi eest astuma. Tõmbas suurräti rohkem silmile, pani ristis käed rindadele toeks alla ja läks. Mihkli kollased kalavinskid on nii kerged ja lumi kannab praegu hästi. Tuleb minna otse üle välja ... nii saab kõige rutemini pajudevaheni välja ... sedapidi jõe veerde ... astu rutem, astu rutem!

... näe, juba pajud paistavadki, hirmsad teised täna nagu hallid ja kondised röövlid reas. Järsku — raks ja mürts ... vallamaja taga! Näe, missugune võõras sinine valgus läigatab viuhti! üle lume. Kuule, kui palju püssisuid seal haugatab! Mis see ometi vilistab ja vingub otse kõrva äärest mööda? Ei siin enam sammu saa!

... näed sa, surija — see moonanaine pistab jooksu, hirm lükkab kahe peoga selja tagant, parveputkasse jäetud sõsarapoeg tõmbab ettepoole. Ei l a s e Kadri seda last võõrale maale viia ja saksikuks kasvatada! Mis kasvataja sellest lõhvardist ja saksaimetajast saabki!

... küll see pajudevahe võtab aga lõõtsutama ... lõõtsuta, mis see kaks ja pool versta siis ära ei ole! Ihusoojust on sul praegu ülearugi ja sa oled ise õige asja peal väljas. Õigus on sinu pool. Nemad kahekesi kandsid sinu väeti ära naelakastis, nüüd võtad sina ära nende oma, et nad ei saaks last viia veel koledamasse kohta kui naelakast — sinna sakste maale. Küll seal võib neid paruneid ja vonne hunnikus koos olla!

... siin peaks juba poolel teel olema. Oi sa arm — kui järsku pajud ja lumi kahel pool teed enne roosaks ja siis punaseks löövad! See ju kuulipilduja, mis seal vallamaja juures nii kurjalt käristab — luud ja liha, nahka-konti, südant-sooni!

... jookse! Midagi muud enam teha ei ole. Jookse rutem! Vaata vilksti üle vasaku õla tagasi ja sa näed, kuidas häärber

pahinal põleb nagu lakatäis takku. Ja näe, nüüd on neil pajudel palju sõbralikumad palged peas — nagu heinalistel, puha punakad!

... lõõtsuta hästi lahtise suuga, siis on sul kergem joosta! Pajudevahe hakkab juba lõppema, silm seletab kõrgemaks kerkivat kallast — aga järsku kõlab jälle see võigas ulgumine! Hoia end, päris lähedal ulub tulinäljane ja metsik soldatipeni, küll aga kurjalt ja koledalt!

... ära sa seisma jää, ära sa komista, ära sa kuku, ära sa vaju! Siis löövad nad kohe kihvad kuklasse ja kõri külge! Oeh, kuidas see hääl läbi pealuu lõikab — nagu uluks neid tuhat tükki korraga!

... a-aah, hing on kinni, aga parvemaja juba mustendab hangede vahel. Muudkui sisse, muudkui sisse! Uih, läve eest volksab majanurga taha suur ja purulahja peni! Kuula seda larinat, neid kihvu küll, mis seal koos võib olla! Kas sa, surija, kuuled, kuidas see moonanaine kisendab: «Hurr-juhh, koduloomad! Häbenege ometi inimest!» Ja kas sa kuuled nende vastust — urisevad kooris nagu metsikud hundid.

... oled nende käes küll üksi, aga tulekuma ja püssipragin peletavad nad eemale. Tao kahe rusikaga uksele, koputa mõlema käe sõrmenukkidega! «Kusta, uks lahti! Tee lahti!» — Kuula vastust: lapse kisa majast ja koerte lõrin maja tagant! Kui kaua sa ootad siin seda kukke-kabistajat, seda parvemeest!

... see haige moonanaine lükkab krambi ukse eest ja komistab üle läve. Kuum õhk ja hele lapsekisa löövad talle kottpimedast kambrist vastu. Koba kätega, võta ja haara sülle! Ongi sul pehme ja kisendav mütsak kaisus, mida siin veel! Mis kisa, mis hirmus kisa küll ometi ümberringi kajab? Ei sul ole enam inimese peadki otsas — nagu klaaspurk kliriseb õlgadel, triiki täis laste kisa ja koerte larinat!

«Nüüd algavad vist need suured ja viimsed vaevad,» mõtleb Madis Lääts ja kummardub surija kohale. «Nägu on väga pingul, nii kohkvel ja heitunud, nagu tahaks memm mõne hirmsa asja eest ära joosta. Aga Volli ju ütles, et valusid ei peaks enam olema. Kustuks ta ometi vaikselt ja valuta nagu küünal!»

... mis hirmus kisa! Parvemehe kottpime kambrike on heledat lapsekisa katuseni täis, nagu tuleks seda igast neljast nur-

gast juurde. Näe, see moonanaine lõdiseb üleni, surub aga nutva rinnalapse sügavamale suurräti alla, lööb suurräti siilud vaheliti ja tormab nagu meeletu väikesest majast välja. Uks ta järel prantsatab vastu palkseina ja jääbki pärani valla, katuselt pudeneb lävele lund. Prantsti! — ikka sa kuuled selle ukse ristselili lahtilangemist, ikka . . . surmatunnil ka veel!

. . . naine jookseb ju ometi juba pajudevahelisel teel, aga ikka veel kostavad kõrvu see kile lapsenutt ja koerte metsik purelemine. Oeh, tema meeled on selle viletsusega hoopis segaseks läinud, näe, sirguke suurräti all on vakka jäänud, aga ikka kõlab selja taga kile lapsekisa — ajab pealuu lõhki nagu küpse mooninupu! Ju see tõbi väga sügaval ihus sees, kõrvadki kuulevad juba seda, mida ei ole.

. . . küll on hea, et näljased koerad talle järele ei kihuta, ju nad kardavad tulekuma. Kadri, ära jookse kõrge männiku alla, sinna pimedasse kihutavad sulle koerad järele! Tulekuma, lärm ja laskmine, vasakul kõrge, üleni punav metsamüür — ja otse üle välja jookseb moonanaine ummisjalu nagu hulluks heidutatud emane loom, rinnad piimast paistes.

. . . seisa, lõõtsuta, tõmba hinge, lase süda vajub oma kohale tagasi! Moonamaja ees meestesumm . . . ooh, kui hea on pärast kisa kuulata inimeste hääli . . . kuule, Maali ja Vidrik!

. . . «Näe hullu, sealt see tõbine tulebki! Ma vaatan ja vaatan, ase tühi — kuhu ta ometi raskest haigest-peast lidus? Sul pole enam inimese nägugi. Kus sa käisid? — Lapse järel käisid . . . selle suure kärina ajal? Oled ikka üks tragi eit, näe, missugusel tunnil lapse ära tõi! Mihkel saatis sulle sõna, tema on linnas, meie tulime siia mõisa ja vallamaja pärast. Tema ikka elus-terve, laskis ütelda, et hoia ennast ja poissi paha eest ja ära muretse — küll kõik saab vinklisse aetud. Ma talle räägin, kuidas sa nii tragisti poisi eest väljas olid . . . kas või tule all . . . ise puruhaige inimene.»

. . . surija, p r a e g u ei ole su kontides nii suurt väsimust nagu tollel moonanaisel s i i s. Ah, las laps vajub räti alt sängi, las rätt vajub põrandale, vaju ise sinnasamasse . . . jõuad sa veel põlve asemeservani tõsta. Siruta ennast välja . . . las see kole hirm ja hirmus väsimus väriseb sinust välja . . . las imbub muldpõrandasse! Muld võtab kõike vastu . . .

. . . ikka veel sõrmed värisevad? Nendega ei saagi tuld üles võtta, lõhud viimaks veel lambiklaasi ära! Tulekuma annab ju parasjagu silmaseletust, paljuke siin vaja on . . . süüa mõistetakse ka kottpimedas . . . kui midagi süüa on. Eks sa kuule, kui-

das see poiss sängis suud matsutab, just nagu Madis! Muidugi, õeste lastel ju ikka ühtemoodi kombed.

. . . ja imetabki moonanaine Kadri oma õepoega. Üle ta vasaku rinna ja lapse ümariku, valges mütsikeses pea paistab aknast tulekuma. Mõisapõlemine valgustab moonanaise lapseimetamist. Poiss võtab rinda hästi ja ahnelt. Nohiseb, viis väikest näpuotsa toitja rinnal . . . just nagu Madiselgi. «Oi sõsarapojake,» sosistas imetaja lapsele. «Ei olnud mul kadunud Madise ilmatoomisega pooltki seda vaeva ega hirmu kui sinuga täna! See jääb mulle eluks ajaks meelde — nagu need hirmsad pildid piiblist. Näe, mis ilusa helesinise teki see Liide sulle ümber on mähkinud! Ei tea su nimegi — mis sulle õige nimeks pandi? Ei ole sind varem silmagi saanud. Eks Liide ei näidanud pärast lapsesaamist sõsarale nägugi. Kuule nüüd ometi, see ju Mihkli hääl, aga tema ju sai ammugi seal Ropka all surma!

. . . «Olgu kelle laps tahes! Lapsega tüdruku vastu ei ole mul midagi. Laps ikka laps. Aga paruni lapseimetaja ärgu küll oma jalga üle minu tareläve toogu!»

. . . ole siis mulle pealegi Madis — praegu kibedad ajad, mine neid ristimistunnistusi taga ajama. Näe, Maalist tulin juba mööda nagu varas, teise ema laps hõlma all. Või kellele sa julgedki öelda, et su oma ihuvili on naelakastiga vanaparuni kontide kõrval? Ole vakka, pigista silmad kõvasti kinni . . . sinu kõrval nahistab laps ja sa oled nii väga väsinud — magad kogu öö magusasti ja rahulikult. Kuidas sind hommikul Maali hele hirmukisa nagu oraga üles ehmatab!

. . . «Oi ajad! Oi Kadrikene — sinu sõsar, see Liide, oma Parve-Kustaga maas . . . surnud . . . tapetud! Parun laskis jõeperve peal maha! Ja veel lapsed ja veel koerad, oh seda hirmsat asja!»

. . . see moonanaine istub sängi serval ja saab ikka rohkem hirmsat kuulda. Ja mida rohkem ta kuuleb, seda vähem saab ta hingata.

. . . eks paruniproua ja preestriemand lasksid Liidel lapsed viia salaja Parve-Kusta putkasse — kes sinna talve aegu oma jalga tõstab? Et pärast sõidavad siis suure ringiga sealt läbi ja võtavad väikesed kaasa — siis muudkui Saksamaale! Seal oli Liide poiss ka. Kusta pidi putkas lapsi püssiga valvama, aga eks temal käinud jälle kihu ikka saagi peale, et saab sealt mõisast kolimise ajal veel midagi päka alla pista, pärast siis hea võtta. Pani ukse krampi ja läks. Tagasi sõitis juba Liidega ühe ree peal. Aga näljased soldatipenid olid vahepeal ukse lahti

kiskunud, ja kui saksad mööda jõge nelja saaniga sinna jõudsid, polnud parveputkas enam ühtki last. Ainult taevakarva, veriseid tekiräbalaid vedelnud veel jõepervel maas. Paruniproua läinud meelest ära ja hakanud ennast üle pea pilduma, parun kiristanud hambaid, tõmmanud revolvri välja ja lasknud Liidet-Kustat sinnasamasse maha. Vana Aabel, see lombakas kammerjääger, saanud sellest kõigest südamelöögi, roninud saanist välja, et võtab peotäie lund suhu, saab karastust. Kus parun käratanud hirmsa häälega, raputanud rusikaid, kamandanud kõik saani ja kihutanud nagu püstikurat minema. Kammerjääger jäänudki sinna lösutama, vanainimese asi — toetanud paljad käed lumme, need nüüd küünarpeani kanged ja valged. Toodud teine vallamajja, seal ta siis seletaski kõik ära . . . et koerad murdsid maha kolm last ja parun tappis maha kaks inimest.

. . . mäed, katke mind kinni ja varjake mind! Ah, varju sa ei leia, kuule, kuidas Maali hääl edasi kajab!

. . . «Küll on õnn, et sa o m a selle va Liide mant veel viimasel minutil hõlma alla said! Vaata nüüd lorilaulu neljast pojast — ainult sinu oma on veel elus! Ei halastanud jumal paruni pojale, preestri pisikesele ega parvemehe maimukesele! Oi hirmsat asja!»

. . . hirm võtab selle naise üleni kangeks. Ta istub rautatud kirstu peal, ise külmem kui kirst. Kadri, kas sa mäletad seda kivist naist kabeliaias, ta istub praosti peatsis ja hoiab paksu kivist piiblit peos . . . Kui s i n a ka nüüd selle hirmuga kiviks jääd! Suu nagu olekski juba kiviselt kinni, ei saa Maalile pooltki sõna vastata. Kuule, poiss asemel hakkab nutma! Vaata teda, vaata hästi! Aga mida seal näha ongi, laps ikka laps — on ta nüüd mihkli-, on ta nüüd viinakuust, nii väike vahe. Sa ei ole ju oma silmaga näinud preestri, paruni ega parvemehe poega. Ja kelle käest pärima minna? Ei julgegi — vangi viiakse! Kas sa ei kuule, kuidas see poiss asemel karjub . . . p e a d ta üles tõstma . . . aga süda-käed hakkavad nagu vastu. Mõte käib aga läbi pea — i s e jooksid — tõid lapse läbi tulekuma ja laskmise oma asemele.

. . . juba ta istubki ja imetab last. Seinal põleb lambike ja leek vilksutab. Vahel paistab, et imeja nina on ümarikum, põsk priskem, siis veab valgus nina jälle lahjemaks ja silmaaugud sügavamaks. «Kelle o m a sa oled?» küsib imetaja imejalt poolvalju häälega. Poiss aga tõmbab pikalt ja ahnelt nagu Madis, matsutab just niisamuti suud, surub sõrmed just niisamuti rinda ja sorab just niisamuti pärast söömist söötja süle ligedaks.

. . . öö on hirmus. Und ei saa ega saa. Pane aga rasvaküünal põlema ja uuri seda võõrast, kes nahinal magab. Sea omale silma ette ritta kolm meest ja kolm naist. Kolm isa, kolm ema. Aga süda ja silmad kipuvad erilise heameelega otsima sarnasust ikka Parve-Kusta ja Liidest sõsaraga. Raske selles väikeses näos leida midagi, mis kas või terakenegi ühte läheks parvemehe krillis silmadega ja lihava lõuaga! Ja Liide pruntis punaseid mokki ja laia naeru — kust sa seda siit leiad, otsi nii palju kui tahad! Kuula, kuidas see otsija nuuksub, aga ikka edasi otsib — oleks laps ometi sõsara jagu! Olgu kas või sada korda sohis saadud — ennem juba sohis kui s a k s t e!

. . . preester oli rammus ja punetas näost nagu kuremari, proual jälle nina all natuke karvu nagu musta udu, silmad aga tillukesed ja tõkati värvi. Ei!

. . . uuri veel, akki leiad midagi parunipaarist! Parun kõhn ja kiitsakas, sääred kõverad — endine ratsarittmeister või mis —, terve nägu teisel nina täis ja silmad nagu kurjal jääral. Proua alles nooruke, lame nagu leivalabidas, pale kahvatu, nina nagu nööp ja juuksed nagu pleekinud õled.

. . . aga nohiseja on kõige harilikum rinnalaps — ei ta puneta ega valenda . . . kõhnust ei märka, paksust lapsest on ta kaugel ära . . . silmad heledad ja vesisevõitu . . . natuke karvu pealael on sarapuupähkli karva — ei linalakk ega punapea, ei kuldse juuksega, ei pruun ega must.

. . . midagi ei paista siit, mitte midagi! Aga kui kasvab, lööb välja, mis siis? Las lööb! Siis lõikab Kadri iga võõra võrse otsemaid ära — nii nagu ta lumelillel kaksab ära need kasvud, mis valest kohast välja ajavad. Nii ta teeb! Aga see südamevaev, raske kivi kaevupõhjas: kaks last, üks mees ja üks naine — neli inimest on s i n u hinge peale vajunud — kanna!

. . . ei julge õe matuselegi minna, jalad ei jaksa, põlved pelgamist täis. Parvemees ja Liide pandi mulda, ainult kooliõpetaja luges neile sõnad peale ja jumalat ta sellejuures ei nimetanudki. Kadrit ka mitte. Nimetas ainult parunit, kelle käe läbi need kaks noort inimest otsa said. Õpetaja, preester ja köster olid jalga lasknud, ikka heledas hirmus oma elunatukese pärast. Neil ärevatel aegadel ei kantud kirikukirjadesse elluastujaid ega elust lahkunuid. Nii jäigi moonatarre asemele poeglaps Madis Mihkli poeg Lääts, sündinud 1918. aasta mihklikuu seitsmendal päeval.

. . . 1919. aasta näärikuu vedas lõpu poole ja linnast tulid sandid sõnumid. Meie mehed taganesid ja näe, Mihkel leidis

Ropka mõisa all oma otsa. Vidrik viis oma pere moonamajast ära kaugele Venemaale. Kuidas see jumalagajätmine veel praegugi nii selgesti kõrvus kõlab!

...«Jääme siis pealegi jällenägemiseni, kallis Kadrikene, ei me sinna igaveseks jää, tuleme jälle tagasi. Ja kui ei tule meie, tulevad meie lapsed... kas või meie lastelapsed. Sinu põlvekene saab siin küll väga raske olema, vaene lesknaine lapsega, eks nad vaata su peale ikka viltu pilguga. Kae, et poisist kasvaks niisama tubli ja mõistlik mees nagu kadunud Mihkel!»

...kole mõte, aga teeb südame kergemaks: n ü ü d ei tule enam Mihkli ees seista, silmad häbi, süda hirmu täis... neljakordne inimesetapja... ja k e d a sa oma rinna otsas toidad? Tal isegi raske kivikoorem kanda — surnud hinge peal, võõras laps rinna küljes. Aga juba hakkaski elu talle oma sõrgu külge ajama.

...uus ja valge vallavanem käsib moonatare jüripäevaks tühjaks teha. Uus härra nõuab uusi ja ustavaid moonakaid.

...kevadel, suurvee ajal, leiti pajude alt veel riideräbalaid, kaks paljaks järatud ja poolpurustatud pealuukest ja muud ei mitte midagi. Kadrile lõi roos säärde, suur ja sinipunane.

...kevadel, suurvee ajal, veeti vaestemajast vana kammerjääger Aabel vallamajja, seal puuriti-uuriti ja pandi lõpuks protokollis kirja, et punased mõrtsukalikult ära tapnud kolm lapsemaimukest parveputkas ning maha lasknud mõisa amme ja parvemehe, kes väeteid kaitsta püüdsid.

...kevadel, suurvee ajal, tuli uus mõisavalitseja püssi ja peniga linde küttimast. Kadri istus moonamaja lävel, laps süles. Suur ja turske mees jäi ta ette harkisjalu seisma, kõrval punane ja lõõtsutav setter. Surija, seda häält pole sa unustanud... nagu tõre orikas röhib su kõrva sisse.

...«Oh-oh-oh, mis s i n a arvad, Läätse oma, mis värvi kutsikad mu koeral õige tulevad? Ikka punased, ikka punased! Nagu lapsedki — punased vanemad, punane poeg!»

...«Hurr-juhh, häbene ometi imetajat emagi, ära haugu peale,» vastas Kadri nii, nagu ta oli peletanud eemale kiskjaiks hakanud koeri. Ja nii väike vahe nende härraste vahel oligi: parun oli sellest ehtsast metshundi tõust, uued eesti verega härrad aga nagu hundiks hullunud soldatikoerad. Ei jää t e m a siia nende kätte põrkida ja pureda!

...ja see moonanaine läks varsti pärast jüripäeva minema; Vitsel-Juhan võttis tema rautatud kirstu oma vankripärasse.

Linna kõrvale seadis kolija veel kaks kompsukest: lappidest kokkunõmmeldud teki sees lapse ja linase närtsu sisse mähitud lumelille. Nii läks punakaartlase lesk linna elama, ulualust ja tööd otsima.

...mäletad seda ulualust? Linna servas, tänava üks külg käis vastu luhta. Mäletad Tiirikse-mutti? Väga vana eideke, teenis seebikeetmisega leiba. Tal oli pliidiga toakarp, seal leidsidki Läätsed peavarju. Jõe ääres sussitas lauavabrik, too andis endisele moonanaisele tööd. Ta oli suure kondi ja kõva tervisega inimene, kandis pinde riita ja kasepuid sülda. Laupäeviti võttis kontorist oma palganatukese, ostis musta leiba, valget loomarasva, soola ja kartuleid.

...haises. Haises. Tiirikse-eit keetis pesuköögis pühkmekastidest kokkukorjatud rasvaraasukestest seepi; üks väga suure suuga veskipoiss kuulutas, et seebivabrikant ei põlgavat ära ka lõpnud kasse. Mine sa ilmarahva suud kinni panema! Seebikeetja viskas vahel sekka silma ka tuppa jäetud lapse peale. Kadri, kas sa mäletad... ei, parem kuula, kuidas kaks naisehäält lapse juures sõnelevad!

...«Hea ja vagune laps sul... kohe näha, et vanema paarirahva oma, ei ole teine kärsitu nagu kevadine künnilind. Tema muudkui nohiseb ja on kõigega rahul.» — «Ja mis ta rahul ei peaks olema? Tänagu veel õnne; et e l u sees, kõht täis ja küljealune puhas.» — «Kulla naiseke, sa kõneled kurjalt nagu mõnest võhivõõrast — aga see ju sulle kõige lähem, oma lihane laps!» Oh, see vana hea eidekene ei teadnud ju, et sul viiekordne kivikoorem südamepõhjas!

...suvi tuli kuum. Ikka veel rinnaga toitja kandis teise naisega koos lodjast küttepuid vabrikuplatsile. All lodjapõhjas panid nad kaks tugevat roigast kõrvuti maha ja ladusid neile riistamisi paraja koorma raskeid kasehalge peale. Ikka nii palju, kui kont kandis. Asisid siis roigaste otsad pihku ja hakkasid oma kandamiga astuma — üle lodja logisevate põhjalaudade, mõni samm üles, siis piki lodja ja kalda vahel kõikuvat planku maale. Vesi loksus vastu lodjakõhtu, higi jooksis aga sirinal mööda Kadri selga alla, kasetohik kiskus sääred verele ja peopesad õhkusid nii kurjalt, nagu oleksid nad tulise kartulikeeduveega ära kõrvetatud. Lõunavile huilgab! Rutta koju, rüüpa plekktoobist külma, Meltsi allikast toodud vett ja jooda poissi! Kuule, kelle hääl nüüd jälle kajab — nagu kevadise põdrapulli oma!

...«Oled ikka üks kange eit,» naerab Lombi Juulius, kes

vabrikuplatsil palke virna ajab. «Kui sul seda väntsu ei oleks, võtaks sind õige kas või naiseks!»

... näe, kui tigeda pilguga see puukandja naine meeste poole vaatab — nii et Juulius ise vakka jääb ja teistel enam midagi naerda ei ole. Tema meel on selletagi raske — ärgu tuldagu teda kerge keelega torkima!

... kuum suvi. Turjaluud valutavad ja ihu kipitab higist, puruväsinud puukandja astub õhtul oma ulualuse poole. Kuule, mõnikord kätsatab harakas nii mõnusalt, ah, see ju vana seebikeetja hääl!

... «Tule, tule aga ruttu, me siin ootame hoolega tissi! Poeg vaatab juba viltu ukse poole, ise teeb häält ja muudkui otsib sind silmadega.» Mis siis ikka, Kadri, Mihkli lesk, siruta aga käed välja, võta laps asemelt sülle! Vaata aga seda silguniiska, kuidas ta oma mõlemad peod ümber ema rakkus põialde lööb, sõrmed soojalt ja kõvasti kokku surub, suu naerul — aga see ei ole Liide naeratus, ei ole! Pähklivärvi tuka alt sihib sulle vastu hall pilk ... ja nii puhtast südamest, et võtab silmad veele. Eks iga inimene ole selles eas hea moega — kas või niikaua, kui ta rinda võtab, käpuli käib ja kellelegi kurja ei mõista teha. Kadri, hoia oma silmad lahti ja südamel ohjad peal — ära lase sellel pehmeks minna!

... aga aken on lahti, tuba ei haise täna nii hirmsasti mädanema löönud seebirasvast, lumelill aknal õitseb oma saja tillukese tähega, nii kena õhtu ... Ja puukandja naine tõstab sel õhtul esimest korda lapse oma näo ligi, litsub oma krobelise palge vastu lapse pehmet põske. Aga järsku nõelab mõru mõte nagu mesilind — kus peaks küll praegu olema selle p ä r i s ema põsk? Mullas? Kaugel? Laseb lapse käte vahelt asemele tagasi langeda. Põntsti, maandub väikemees ja pistab karjuma ... kisa ja Tiirikse-eide tõrelemine kõlavad koos.

... tõreles, tõreles ja suri sügisel ära. Poiss sai just aastaseks. Temale jättis kadunu oma pühapäevapeleriini, nii hea ja peenike potisinine kalev, selja pealt päris kulumata. «Tee talle sellest kooliminekupüksid.» Kas sa kuuled seebikeetja surmaeelset sosinat? Ja puukandja pahast häält: «Sinna teda veel vaja ... saksaks saama või? Hakkab kaela kandma, hakkab tööle, seal ta kool ja kõik!» Seebikeetja ammust-aega mulla all, aga sosin on praegu ometi n i i selge: «Ole lapse vastu ise inimene, siis kasvab temast ka inimene.»

... mõru mõte, see mesilind, torkas jälle — mis inimene sellest kasvada võib? Kui on va lakardi preestri seeme, hundist

paruni sigidik, lätlasest parvekikka sohitöö? Ja see mõru mõte on tõlikas mesilind — ta torkab ka kesk talve külmal ajal. Aasta ringi.

... aga elu läks edasi ja poiss kasvas omasoodu, ikka kõrgemaks nagu kartulipealsed. Asjatas üksi toas, ei ta kiskunud söögikapi ukse kallal ega näpitsenud lumelille — lapsed teevad seda ju pahatihti. Kolmeaastaselt tõi ta tuppa esimese vee Meltsi allikast — kilumannerguga. Siis hakkas ta teistega seltsima — liivane tänav, lai luht ja palju lapsi. Oh, see mees astus juba ellu!

... kas sa kuuled viieaastase poisi häält? Päev oli külm ja pikk, sa vedasid hobusetüki ja kahe kelguga Vorbuse metsast palke saeveskisse ja kuulsidki pärast päevatööd seda häält: «Mis asi see k u r a d i p o l t s e v i k on?» — «Kuradi on muidu rumal ja tühi sõna. Ära sina seda ütle. Aga poltsevik on niisugune sõjamees, kes läheb mõõgaga välja ... et lööb saksema rahva alama rahva turja pealt minema ... igaveseks. Et need rikkamad enam vaesemate turjal liugu ei laseks ... Mihkel rääkis niimoodi.» — «Aga mis see m ä t t a s poltsevik on?» — «Eks see, kes sõjas surma sai ... kas siis kruusaauku või jõeperve sisse mulda pandi.» — «Kas minu isa on kah mättas poltsevik?»

... mis sa nüüd vastad, palgivedaja? Naine, kas pole patt ja kuritegu, kui sa võhivõõra võsu langenud punaväelase pojaks kinnitad? Aga lapse suu-silmad manguvad vastust.

... «Jah, on!» — «Memm, kus see meie isa mätas on?» — «Ju Ropka all, head inimesed ta seal vist mulda panid.» — «Aga kus see isa pabul on?» — «Mis pabul?» — «Noh, majaperemehe Ludvi ütles, et poltseviku pabul, vaata, et kartuleid ei kabata.» — «See oled sina ... et poltseviku poeg.» — «Memm, kas poltsevik on sõimunimi või aunimi?» — «Ikka aunimi, alati aunimi!»

... vaata nüüd hästi ja teraselt seda poissi, ta on niipalju kasvanud, et seal juba midagi näha peaks olema — kas näomood või peapööramine, kaelasirutus või suumuigutamine. Mitte midagi, mitte midagi! Ainult õnnelik, uhiuus naeratus: t e m a isal oli kah nibuga sõjamehemüts! Ütlemist tuleb isa-poja pärast veelgi. Aga see, kes on peotäie lina mulla seest ühes juurtega välja kiskunud, peab temaga kõik läbi tegema: leotama, ropsima ja sugema, ketrama, kuduma ja pleegitama. Tee seda, Kadri!

... «Memm, mis see on, et «laps on pulmaliste nägu»?» —

«Mis sa jälle?» — «Meie kõrvalt-eit ütles, et sina, Läätse-poiss, ei ole läinud emma ega essa ega suguvõssa — ma nägin ükskord su isa vene poodide juures Orjaturul. Sina oled küll pulmaliste nägu.» — «Sa ära korja neid vanainimeste ütlemisi ühtepuhku üles, need vahel nagu tunamullused, mädanenud seened.» — «Kas sul oli palju pulmalisi . . . siis peab ju lapsel mitu nägu olema . . . kukla peal ka üks.» — «Sinu isa-ema pulmas oli moonarahvas koos, kõik puha töörühmajad, nemad on kõik ühte nägu . . . nii et ole rahul.»

. . . aga öösel vajub hirmus unenägu üle puukandja: toa teises seinas, väikese Madise asemel, magab lihav preester ja norskab nagu saekaater. Läbi toa lendab suur ja lame koiliblikas ning keerutab peenikese traadi vihinal ümber su kaela — eks paruniproua pigistab, piiksub ise nagu hiir: «Kelle lapse sa koerte ette viskasid? Kelle lapse sa koerte ette viskasid?» Oh kui mõnusalt lõpetab uneebemeist pehme hääl selle pigistamisepiiksumise: «Kas sa valu pärast karjusid?» — «Jah.» — «Siis on sul pihasooned kanged. Välbe-mamma ütleb, et raske töö läheb just pihasoonte sisse ja lõhub seal valutada. Tema õpetas mulle mudimist . . . ma mudin sul.» Müt-müt-müt lasevad paljad jalad üle põranda ja poisike mudib nii innukalt puukandja kaelasooni, et valu sealt välja hakkab sirisema — silmaveena, naljakas küll . . .

. . . näe, Kadri lumelille juurte alla on löönud ussid, tema enese küljes närib aga ikka see piin. Vahib vahel lapse poole kõõrdi nagu kriimsilm võsast utte, piilub ikka ühe silmanurgaga ja hakkab tegema imelikke tempe.

. . . laupäeva õhtul kuuleb ta lauavabrikus, et nende kandi endine preester on nüüd linnas ülempreestriks. Kuum juga käib korraks läbi ihu. Nagu lambavargal . . . Aga kui õige korra proovida, saab süda rahu. Vaata, talled jooksevad ikka oma ema juurde, ju siis inimeselapse süda peaks ammugi tõmbamist tundma. Pühapäeva hommikul soeb ta poisi pähklivärvi pea märja kammiga siledaks, paneb talle selga kadunud seebikeetja peleriinist tehtud potisinise ülikonna ja nad kõmbivad kuuma ilmaga teise linnaserva, uude vene kirikusse. Noh, poiss ajab pea kuklasse, vahib, suu-silmad pärani, seda kuplit, kulda-karda ja kirevat. Aga Kadri, va narr, uurib kõrvalt poissi: nagu oleks laps mõni oja ja hakkaks otsekohe, kui näeb preestrit, seda jõge — see ramp ju terve suur järv kohe —, sulinal isa poole voolama, eks veri tõmba ikka verd ligi. Preester on selle ajaga veel rohkem rasva läinud, bass kõlab nagu paksu ploomirasva

vahelt väljapigistatu. Aga Kadri näeb, et laps korda paar sügavalt nuusutab ja siis imelikult nina krimpsutab, ilme nagu valgel kassil, kes tagajalaga märja sisse astunud. Oeh, ei sulise ojake selle laia jõe poole! Kui viirukipanne ringi viibutatakse, lõhnav suits kergelt silma ja rohkem ninna hakkab, küsib poiss sosinal: «Kas seda tehakse sellepärast, et haisu ei tunneks?» — «Mis haisu?» — «See paks mees haiseb ju kangesti küüslaugu ja viina järgi.» — «Lähme,» ohkab Kadri ja nad lähevad minema. Ei käi tema ise kirikus ja nüüd on lapski selle vastaline. Sa kuula ainult, kuidas lapsehääl selle isaotsimise lõpetab!

. . . «Ärme teinekord siia enam tuleme. Parem ma oleksin selle aja Puusilla all viidikaid õngitsenud, kohe mitu tükki oleks käes olnud.» Õige ta on. Kadri enese kaelasooned, kanged nagu kõivujuurikad, oleksid selle ajaga oma vaevast välja puhanud. Kaelasooned jah . . . aga oma piinast ta puhata ei saa, see ajab ta ikka jalule.

. . . sügise algul on sakslaste «Handwerkervereini» suures pargis kasulikkude koduloomade näitus. Lehes seisab, et parun see ja see sealt ja sealt, kellel vanasti meie maal mõis ja praegu Preisimaal kolm, on näitusele saatnud seitse tõuoinast ja lammast ja peab pühapäeval sealsamas kõne nende loomade edukast kasvatamisest. Jälle pistab Kadri poisi potisinisest kalevist ülikonda, mis juba pisitasa kitsaks hakkab jääma — kasvaja lapse asi, poiss suure kondiga ja õlgadest lai. Aga parunil on nii längus õlad . . .

. . . puruhall, suure kõrisõlmega mees kõneleb käriseva häälega, järsult hakkides, nagu teeks ta väikese kirvega õlesööta. «Eks sa kuula, kui mehe moodi parunihärra kõneleb,» müksab Kadri poissi õlast — see tuim-tükk vaatab ju ainult oinaid. «R-raisk,» vastab poiss. «Pahla Volli jutustas, et vanal ajal pidid maanaised paruni jahikoera kutsikatele rinda andma!» Kadri kohe kiljatas tasakesi — küll nüüd aga ütles! «Kesse Pahla Volli sul on?» — «Kas siis sina teda ei tea? T e m a isa oli k a h punakaardis, aga läks Venemaale . . . õpib ühes suurteinimeste koolis, kuidas päris õieti sõda pidada.» Ja see sõnakas Madis sai sügisel seitsmeaastaseks. Karja teda Kadri ei andnud, aga kõik kodused tööd jäid tema hooleks. Poiss küüris jõeliivaga toapõranda ja söömalaua päris valgeks, soputas igal hommikul õlekotte läbi akna ning tegi asemed ära. Tema käis poes, tema kandis pinde ja vett tuppa, solki ja prahti välja. Ja kui vile huikas, Kadri lõunale jõudis, kurnas noor peremees parajasti suure sõela abil kartuleid — nii saavad nad koorega

keedetult hästi tahedad ning muredad. Kas ei aja naerma, aga Lauavabriku-Kadril on nüüd oma virtin nagu mõisaproualgi! Ja kes teab, võib-olla . . .

. . . aga järgmise suve kuumal keskpäeval, kui Kadri jälle lodjast kasepuid kandis ja, roigas kaenlas, tühjalt lodja poole astus, näitas Lombi Juulius näpuga teise lodja poole. Sellest vantsis parajasti välja paljasjalgne, lühikestes pükstes poisike, süles viis-kuus suurt kasehalgu. Ta läks üle kõikuva plangu kalda poole, kõht punni aetud — siia paistis kõik selgesti ära. «Tirib sul juba hommikust peale, Pahla-poiss kah . . . selle ema ju ka niisama hea kui lesk. Vana Lepp võttis poisid tööle, kibe aeg, lodi tuleb lodja järel. Ohohoh, vaata, et poisil naba õhtuks puha marraskil! Aga hing on tal sees kange, ema mis ema!»

. . . poiss kandis lodjast kasehalge laupäevani — palgapäevani. Kui kontorihärra õhtul hõikas: «Lääts!» vastas lapsehääl: «Mina.» — «Ah, sind jättis ema raha vastu võtma?» — «Ei. See olen mina i s e, Madis Lääts. Teine Lääts on ema.» — «Aga ei või võimalik olla, sul ju peaaegu naisterahva nädalapalk saada!» — «Nii ta ongi», segas vana kümnik Lepp vahele. «On jah nii,» tõstis ka poiss häält, «iga kümne halu kohta on suure väravaposti peal kriips.» — «Aga sinu kriipsud võivad meid ju petta, kulla laps.» — «Ei peta . . . nad on selle tarvis, et m i n a petta ei saaks,» kõlas hele lapsehääl üle kontoriesise ja mõnigi palgaootaja turtsatas, mõni köhis, paar meest aga naersid hoopis laia lõuaga. Vana tõsise näoga kümnik astus ette ja tõendas: «M i n a võtsin halud kokku, need poiste omad said isepaika laotud, kriipsud on viimse kui kriipsuni õiged.» Kontorihärra maksis Madise esimese palga nohisedes välja, aga Madis andis vanale kümnikule kätt ja tänas: «Ole sa meheks!» Seepeale naersid kõik mehed ja naised kõvasti. Kas sa näed, Kadri, seda lauavabrikust kojuminekut — selge nagu pilt.

. . . nad astuvad pärast palgasaamist kodu poole. Kadri ei hoidnud kunagi poissi käekõrval — las vantsib ise! Kukub — õpib paremini kõndima! Komistab — lähevad silmaluugid paremini lahti! T ä n a tuli tal see naljakas tahtmine. Aga nüüd oli juba hilja. Ei passi enam käest kinni võtta poisil, kelle kõht kasehalgudest kriim, kes oli surunud kümniku kätt ja kellel püksitaskus esimene tööraha. Aga just selle mõtte juures ulatab Madis oma palganatukese emale ja seletab õhinal: «Meie Volliga tõmbame omamoodi. Nende roigastega on palju raskem, need ise juba kaaluvad mitu halgu. Aga haara ikka mehine sületäis, aja kõht natuke õieli, see annab tuge, ja muudkui astu!

Kui jalg planguga ära harjub, võid joosta kah. Lotja tagasi tass aga traavi, nii läheb palju rutem!» — «Kas see Pahla-poiss sind tööle kutsus võid tulid muidu?» — «Ma kraamisin ina ära ja vahtisin siis perve pealt, kuidas s i n a selle Vähardi-eidega vinnasid . . . ja kraamimine nüüd mõni töö . . . siis ma kah.» Kadri, kas sa kuuled seda ütlemist? Aga järsku kõlab seesama hääl keksilt ja kergelt.

. . . «Täna ostame kompvekki.» Ja poiss haarab oma tõrvase ja vaiguse käega Kadri vaigusest ja tõrvasest seelikust kinni. Kadri, kes n e i s t oli maias? Liide oli küll . . . ju need teised naised ka. «Kesse enam laps on? Enesel juba esimene palk püksitaskus. Parem võtame pätsi leiba ja naela seaihu, lõigume tükikesteks.» Ja nad lõikusid, panid soola ja sibulat juurde, need lihakrõpsud maitsesid õhtul väga hästi ja veel parem oli leivatükikest rasva sisse kasta. «Palju etem kui kompvek,» kiitis poiss. «Kõht saab ikka kõvasti täis . . . nagu töömehel olema peab.» Nii söidki kaks tööinimest laupäevaõhtuti leiba rasvaga kuni sügiseni, aga sügisel saatis Kadri Madise kooli.

. . . augustikuu viimastel päevadel tuli Läätse Madisest koolipoiss ja esimesel detsembril sai ta koolis keretäie. Eks ta juhtunud kooli, kus juhatajaks endine kirikuõpetaja, pärast tuline poliitikamees. Too oli kahekümne neljanda aasta 1. detsembril pidanud nii verise kõne ülestõusnute mõnitamiseks ja «noore vabariigi» austamiseks, et see mõningatele poistele veel paariks aastaks meelde jäi. Ja kui nad seda kõnet nüüd esimesel detsembril jälle meelde tuletasid, et «maru, kuidas tire üürgas — kommunistide räpased käed haarasid meie värske vabaduslille järele», astus Madis vahele. «Aga minu memm ütleb selle asja kohta palju paremini — tema ütleb, et «mis halvasti, see uuesti, ükskord saab maailm ikkagi vinklisse aetud.» Madis sai tookord küll sinise silma ja punase nina, aga ega need pealelööjadki puhta palgega ei pääsenud! Ja väike Lääts hakkas ennast sestpeale hiljukesi elule ette valmistama. Sa ainult kuula, Kadri, seda kamajuttu!

. . . «Kas kama on väga kallis toiduaine . . . ja kaerakiisel?» pärib poiss. — «Ega väga ei ole . . . suvel hapupiimaga iseäranis hea võtta.» — «Teeme endile kah.» — «Kuidas sa nii järsku selle kama peale tulid?» — «See kasvatab konti ja annab rammu. Näe, Lurich ja Aberg söid ka palju kama.» — «Kes siis need jälle on?» — «Jõumehed.» — «Kas sina tahad ka jõumeheks hakata?» — «Ei taha, aga koolis oleks siis parem kakelda.» Ja Madis jutustas emale jõumeestest ja sellest, miks

tema koolis kaklema p e a b. Neil on ju klassis kaks kampa — enamlased ja vähemlased. Kas siis Kadri ei ole näinud neid vineerist väljasaetud poisse Luige mänguasjadepoe aknal? Ühel on torukübar ja rumal nägu peas, lill rinnas ja valged nahkkindad käes. See on vähemlane. Aga enamlasel on katkine madrusesärk, see triibuline, ja sonilodu peas. Nad on aknal näha, seal, kus iga asi maksab viis marka . . .

. . . Madis Lääts on enamlane. Kui klassijuhataja koju kaebama tuli — hea peaga poiss, aga suur kakukull —, kostis Kadri selge sõnaga: «Kas ta peab ennast siis hästi vagaselt paigal hoidma, kui need vähemlased kallale kipuvad? Nagu mõisa talli man või? T e i e koolis ta kaklema õppiski ja mina ütlen talle: «Ära ise kunagi esimesena käsitsi kallale mine, aga kui sind lüüakse, anna ausalt vastu!»

. . . andiski. Kui ta kord verise ninaga koju tuli, naeris ta pahasele Kadrile: «See natuke kuremarja mahla ei tee mehele midagi. Aga ma istutasin Tähtvere mäel ühele saksakooli poisile hispaania sibula silmaauku . . . nii ilusa lilla.» Tal tuli mitmesse külge anda, aga ta sai sellega hästi hakkama. Õppimises ei vandunud ta kellelegi alla, löömises ka mitte ja igal suvel oli ta mehe eest väljas.

. . . veel kaks suve kandis ta lodjast puid, ajas pootshaagiga palke jõest «lõõri» ja sealt laoplatsile, vedas saepuru ja sõi palgapäeval Kadriga leiba-rasva. Kas mäletad, kuidas ta kolmandal kevadel kuulutas?

. . . «Ulila turbarabas saab tööd, ma lähen Pahla Volliga sinna turbaid vinnama.» — «Need ju vesised ja rasked nagu plönnid, kaksad ennast juba varakult rinde alt ära.»

. . . aga Madis läks. Kui ta sügisel turbarabast tagasi tuli, laskis Kadri oma silma vilksti! temast üle käia. Vaatas säärase uuriva, nagu käsitsi kobava pilguga. K e l l e see kestendava nahaga tööhull poiss küll olla võis? Küll laseb vanarahvas vahel oma vanasõnadega viltu — no kus on selle käbi känd? Parvemees oli ju igavene londsa ja Liide purulaisk, t e i s e d ei liigutanud lillegi. Kas peaks õige poisile ütlema? M i d a sa siis ütled? Endalgi piin, mis hirmsaid asju sa oma haigusest ja hirmust segasel meelel kõik ära tegid! Noor inimene hakkab sind jalapealt kartma ja põlastama, läheb oma käe peal isat-emat otsima — mis sest poisist s i i s saab . . . ja sinust? Aga tema mõtted lõikab poisi hääl järsku läbi.

. . . «See turbaraba teeb inimese palju targemaks kui meie kool. Kui palju seal üliõpilasi tööd vehkis . . . ja üks kirjanik,

kes lühikesi lugusid teeb. Mida nad õhtul enne magamaheitmist küll ära ei rääkinud! Kõik töörahva olemisest ja elamisest! Seal pandi nagu prillid pähe.»

. . . turbarabast saadud rahaga ostis poiss emale uue suurräti, endale koolimineku riided ja saapad. Koolisaapad poiss küll ostis, aga kooli poole astus ta nendega ikka kuidagi vastu tahtmist. Kuid käia tuli — nagu tuli lasta rõugeid panna või kama süüa — et p ä r a s t tuleb sellest tulu. Ta käis koolis ja õppis mingi vimmase innuga, ta oleks nagu iga päev pidanud minema suitsusesse sepikotta, et taguda seal — paraku nii mõnegi sortsi seltsis ja koguni juhtimiselgi — mõõka tulevase tapluse tarvis. Hambad ristis, vaja ainult sitkust ja visadust!

. . . pidi see tallaalune kah n i i jääs olema! Kuida sa, Kadri, lihedaga komistasid, raske pinnukandam paremal õlal, nii kukkusid rängalt puusa peale ja jäid põdema. Kuidas te kevadeni läbi ajasite, kitsalt nagu läbi kasteheina kõrre! Poiss oli väga tragi, koristas tuba ja haiget, keetis söögi ja pesi pesu. Kui ta selle ahjuküljele kuivama riputas, pajatas ta iga kord: «Haigele inimesele ongi niiske õhk parem kui purukuiv.» Kuule, nüüd pistab jälle keegi oraga su kõrva, Kadri — säärane alati nottis pearätiga naabrieit kiidab: «Oi Läätse-mammi, oled aga sina osanud lapsest tööinimese kasvatada!» Ja kuule, kuidas see hele plirin poisi häälde ära sulab! — «M i n a ju pulmaliste nägu, ja neil kõigil oli paganama töövunk sees.» Oh, mis neist häälest — ei sõnadest saa sepikut ega sõnelemisest sooja tuba! Ei suuda ega suuda selga sirgemaks ajada ja puusaluu on ikka nagu reejalaste alt läbi tulnud. Pidi suvekski pikali jääma . . . va katkine käpik!

. . . Madis kauples ennast suveks Reederi paadisadamasse lootsikupoisiks. Reederil oli mitu mootorpaati, poolsada sõudepaati ja süsta. Neid üüriti sõiduhimulistele kindlaks ajaks välja. Paadipoiss pidi sõidu alguse üles märkima, sõiduriista pootshaagiga silla juurest ära tõukama ja pärast jälle samal kombel silda tõmbama. Sujuvalt! Sõiduraha võttis vastu aga proua ise, kes ilmast-ilma lõsis kuivatatud kõrvitsaseemneid — paelussi vastu. Ta oli päris hea inimene, ta puistas neid seemneid ka paadipoisile pihku. Seemnetest parem oli muidugi see, et ta lubas poisil vahel koju lipata — see mõni jalatäis maad —, tõbisele emale süüa-juua viima. Öösel pidi Madis magama kaldale ehitatud rohelises paadiputkas, sest lõbusõitjaid tuli just öösiti rohkem. Kadri, kas sa ei märka, paadipoiss on ju peaaegu seesama mis parvemees? Mitte ei saa uurimata jätta!

... «No nüüd oled siis sina k a h parvemees. Kas see töö on sulle väga meeltmööda?» Kadri, sa vaatad ju poissi päris ehtsa emailvese pilguga. Ja sulle vastatakse peaaegu mehe häälega: «See nüüd mõni m e h e töö! Rihi ja passi neid preilikesi ja härrakesi, tõuka ja tõmba neid nagu pilpa peal! Mõni lärmab, värvimüts viltu, mõnel nosu täis, sulpsab üle serva — see too siis välja ka ja pärast saad veel sõimata. Mõni kõkutab, aga öösel on vahel päris jäle vaadata ... kaelastikku paadipõhjas koos.»

... Kadri, sa ei leidnud mitte teragi, sina igavesti otsija kana, kuigi sa pole pime! Kustale oli parvevedamine väga kontimööda ja Liidele paadipõhjas kaisutamine. Oeh, ei oska enam otsidagi!

... paadipoiss õppis selleski ametis uut juurde. Kas või ujumist, see pidi ju sulaselge olema: kukkus mõni kunde kogemata vette, libises mõla käest või ujus lootsik tühjalt minema — sumdi! Lähed tood ära, kuum aeg ja soe vesi. Ja vabal minutil sai teiste paadipoistega silla kõrgelt käsipuult ikka «pea ees» tehtud. Kevadel, koolinoorte pidustustel, tuli Madis Lääts saja meetri ujumises ja vettehüpetes esimeseks. Ajalehte pandi küll, aga peenemad poisid tõmbasid suu, sa pele! kui viltu: «S e e ei jeldi! Ainult üks lootsikupoiss! Siis on kõik kalad jões ka rekordsmenid. Elukutse juurde kuuluv oskus, mitte sport ja fair play.» Mäletad, Kadri, kuidas sa kurjaks läksid?

... «Va elbak oled ... mis sa lasksid oma nimest sinna Koodi-Jaani lehte panna ... mis sa tükkisid sinna oma tiritamme tegema!» — «Tehku nad järele,» kõlas poisi vastus. Õige mees pealegi! Aga Kadri ise oli hoopis kõver ja käis köökas, ikka oli ristluist ära. Lauavabrikule ehitati veel jahuveski juurde, seal käis Kadri nüüd jahutolmu jalust kokku ajamas — kaapsti, kaapsti! Leivaraha jahutolmuga ikka sai, muu osa elamisest jäi juba Madise kanda. Nüüd ta luges palju, see poiss, vaata et silmanägemist ära ei riku! Kas mäletad, Kadri, seda hullu lugu Prantsuse kuningaga? Naera kas või praegu veel!

... sa tuled vihmasel ja pimedal õhtul veskist liibaku-liibaku kodu poole. Näe, poiss juba kodus, tuli toas! Ja just siis, kui sa maja ette jõuad, lükatakse su aken pärani lahti ja poiss tänitab üle terve tänava: «Kuningas on surnud, elagu kuningas!» — «Mis sa, pimevaim, seal röögid,» hurjutab Kadri alt ja ülevalt naerab poiss laginal vastu. Kui siis Kadri juba oma õlekotil pikutab, kaks kuuma telliskivi ristluude all, jutustab poiss talle

seda kuningalugu. On prantslased küll üks pentsik rahvas — kas nad veel vähe said turelit tunda oma kuningatega, nende riivatustega! Aga ometi, kui neist järjekordne juhtus surema, pisteti pea aknast välja ja hõigati rahvale: «Kuningas on surnud, elagu kuningas!» Umbes nii, et jumal tänatud, ühest saime lahti, teine ronib jälle kaela peale, jumal paraku! Eks siis Madis tahtnud pärast lugemist proovida, kuidas see päriselt tundub, kui ise niimoodi tänitad. Kadri aina imestas: või siis kuningas oli prantsuse rahvale ka suureks ristiks ... ja tema rumal inimene, arvas ikka seniajani, et seal maal on kõige hirmsamaks asjaks ikka see va prantsuse haigus! Nüüd tuleb Madise jutu järgi välja, et kuningas oli v e e l hirmsam kui see haigus! Mis sa kõik ilmas ära ei kuule! Jutustagu poiss õige veel ...

... Madis küttis ahju ja jutustas emale veel. Kui ta välimise ahjuukse kinni keeras, vaatles ta tükk aega ukse rohmakat randrosetti märgiga «Metallivabrik Lellep». Vaatles ja ütles: «Ma lähen kevadel pärast kooli lõppu Lellepi juurde õpipoisiks ... mulle meeldib juba see sõna m e t a l l. Aga sügisel ma katsun õhtugümnaasiumi sisse saada. Ega s i n a vastu ei ole? — «Mis minust ... kui sul omal raskeks ei lähe.»

... raskeks. Hobustel on kevadise lobjakaga ka väga raske vedada. Vahel vajuvad kohe põlvili, lõõtsutavad ja ubivad jälle jalule. Eks vaese inimese töö ja koolist läbivedamine käis samuti. Kadri keetis endale soolast jahukörti, las poiss sööb pealegi leiba, see annab rohkem jaksu kätele ja pidamist peale. Ja kui ta soolase kördi ära oli söönud, läks ta õhtul vargsi vabrikuväravasse, et Madis teda ei märkaks. Ta ootas vana Kivirauda, kellest Mihkel ikka nii suuresti lugu oli pidanud. Võttis vana metallitöölise küünarnukist kinni ja ütles: «Ma olen selle Läätse Mihkli oma, ega sina mind nägupidi ei tunne. Poiss siin vabrikus, Madis. Ma oleksin palunud — võtke ta nüüd oma kätte ... ma annan ta teile üle ... Olen ikka katsunud teda selle õige raja peal hoida, aga mina olen rumal naisterahvas ja ei saa selle asjaga üksi hakkama. Eks sa ise mõista, m i s ma mõtlen.» — «Miks ma seda ei mõista,» vastas Kiviraud vaikselt. «Eks poeg peab sealt edasi minema, kus isa samm katki jäi ... ühed Läätsed mõlemad.» Ent kuidas sa, Kadri, küll öösel nutsid, pool peapatja oli läbilige! Kuule, kägu, k e l l e järeltulija sa sinna ausate töömeeste pessa sokutasid? Võõra linnu!

... aga peagi lendas Kadri-Madise vahelt läbi võõras lind, esimene tüli nagu tõmmu suitsupääsuke. Kell näitas juba üle

kesköö. Madis ei maganud ega õppinud, toetas küünarnukid aknalauale, vaatas täiskuud ja ütles päris madalal mehehäälel: «Kuramuse kena asi siiski, see kuu, kui õige vaatad! Hakka kas või värsse kirjutama!» — «Ei tea, kes see tüdruk peaks olema?» mõtles Kadri oma asemel. Kuidas poissi nüüd paha eest ära saaks hoida? Silme ette kerkis Liide lõkendav näolapp. Hoia-keela! Kuidas seda küll teada saada? Ooh, poiss rääkis varsti kõik ise ära.

... Madis tantsis selle tüdrukuga Vene tänava Käsitööliste Seltsis. Tantsis ühe vengerka ja ühe padispaani. Tüdruk oli lugenud ka seda kohta, et Prantsuse kuninga surma korral pistetakse pea aknast välja ja hõigatakse. Niisuguse sileda nupuga tüdruk, pea nagu mustal kassil. «Noh, ta nimi on Veera Maslov.» — «Siis on ta ju venelane?» — «Ja mis sellest?» — «Ikka nagu harjumata.» — «Tead sa, memm, mina olen in-ternatsio-na-list.» — «M i s asja sa nii pikalt oled?» — «See tähendab seda, et on täiesti ükskamakõik, kas oled venelane või sakslane, juut või setu, ole aga tööinimeste hulgast. Kiviraud seletas nii.» — Näe, nagu pimedast kaevupõhjast tõmbas poiss sind oma pika sõnaga päevavalgele, küsi ta käest ometi veel kord ... ja kui Kiviraud seda ka ütleb! — «Jah, täiesti ükskõik. Kõikide maade moonakad on ühtemoodi inimesed, kõikide riikide sulased, popsid ja vabrikumehed, kõik nagu ühe suure perekonna pojad, mõistad?» — «Ja mina, rumal, arvasin, et Venemaal on puha preestrid, Saksamaal parunid, et kõik juudid on kaubamehed ja setud kaltsukorjajad-potimüüjad. Näe, aeg juba niikaugel, et s i n a pead mind õpetama hakkama. Pane kõik need Kiviraua sõnad ilusasti kõrva taha!»

... aga sel vene tütarlapsel oli siiski väga suur viga küljes: ta isa polnud moonakas ega metallitööline, vaid rikas kaupmees Maslov. Kaupmehe tütar, olgugi et tantsis käsitööliste seltsimajas, oli sileda peaga ja luges palju raamatuid. Ja s e l l e s asjas oli Kadri kõva nagu raudkivi. «Viska see tüdruk kohe heaga meelest ja mõttest välja! Ärgu seda olgu, et rikas preili veab sind lõõgapidi järele!» — «Ei ole mina nii vedada vend ühti! S i n a võtad kõike kohe surmtõsiselt ... praegusel ajal on kõik teisiti.» — «Tõsiste asjadega nalja ei tehta. Kadunud Mihkel ei sallinud sakste ammegi ja sinule on meeltmööda rikka kaupmehe tütar! Poiss, ära lase end tee pealt kõrvale tõmmata!» — Aga poiss vaatas ikka kuud ja ohkas, ja siin ei saanud enam hea sõnaga hakkama.

... kui siis ühel õhtul sileda peaga tütarlaps uksele koputas

ja härra Läätsele paki raamatuid tõi, tegi Kadri lühidalt ja selgelt: «Jäta poiss rahu! Tööpoiss ja kaupmehe tütar ei passi kokku.» — «Aga papa võib talle meie äris ju koha anda,» ei olnud ka tüdrukul hakkamisest puudu. — «Ei ole mina poissi selle jaoks kasvatanud, et ta poe leti taha ära vajuks ... see ju nagu tööinimese otsasaamine.» — «Teie arvates on siis parem, kui ta leiab samasuguse otsa kui ta isa?» nähvas tüdruk. — «Palju ausam ots! Ennem juba seda! Aga mitte kaupmeeste killas. Tema peab o m a teed käima ja teie käige oma,» karjatas Kadri ja lõi ukse tüdruku nina ees kõmdi! kinni. Tüdruk oli uhke vaimuga ja poiss ei näinud teda enam kunagi. Ja kuna poiss oli terve vaimuga, ei ohanud ta kaua takka järele. Tüdruk, see tõmmu suitsupääsuke, lendas jälle ära. Juttu Läätsed sellest enam ei teinud, neil jäi nüüd üldse vähe aega jutuajamiseks. Kadri töötas üle jõe «Pipra ja Maitseainete Vabrikus». Enä mul vabrikut — Kadril tuli vana kohviveskiga piprateri peeneks jahvatada! Aga ikkagi istumisetöö ja ristluud rohkem rahul kui lauavabrikuga. Hommikuti läksid mõlemad tööle, lõunaleib kaasas. Õhtul lippas poiss kooli ja tuli hilja koju, mõnikord otse hommiku eel. «Oli natuke asjaarutamist,» ütles ise. Mäletad, Kadri, kuidas sa ühel õhtul koolimaja ukse taha hiilima läksid ja nägid, kuidas poiss üle raudtee Veeriku alevisse kadus? No mis ta'nd sinna? Kui Madis varahommikul koju jõudis — Kadri tegi, et ta nohinal magab, — ja saapaid jalast tõmbas, hakkas ta järsku tasakesi naerma: «Kiviraud näinud, kuidas õhtul patseerinud üks meie memme moodi naisterahvas raudtee ääres.» Kadri pidi valjusti naerma — iseennast, vana narri! «See siis ju iseasi,» ütles ta ja naeris veel.

«Surm suu ääres — vanarahvas ütleb nii —, aga näe, naeruga segi ... memm ju muigab praegu,» mõtles dotsent Lääts. «Need süstid mõjusid hästi. Oieti on ema ainult korra elus valjusti naernud — kui ta seal Veerikul Kivirauale ette jäi. Ja kuidas ta siis veel samal hommikutunnil võmmid tolaks tegi, endal nägu väga tõsine. Sai ju Pahla Volliga paaris kogu öö kolmandas linnajaos lendlehti külvatud: seintele, kuulutuste kivitulpadele, postkastidesse ustel ja lahtistest õhuakendest korteritesse. Hommikul, kui ta pärast külvitööd asemel sirutas — oli just pühapäev —, tambiti uksele. Ema läks vastu. «Kus poeg?» — «Laps magab.» — «Kas a m m u magab?» — «Nagu õhtukoolist koju jõudis, nii pikali viskas.» Ja kui imelikult rumalat häält see ema teha oskas! «Kus lendlehed?» —

«Aah,» imestas ema pikalt, «siis t e i e oletegi see tüdrukutepolitsei, see kõlbluse oma või mis ta on? Ei m e i l neid lendavaid . . . lehti või liblikaid küll ei ole! M i n a liiga vana, poiss jälle liiga noor.» Noh, mis säärase lihtsameelse lolliga enam pikemalt rääkida — kaks meest otsisid toa läbi ja ei leidnud mitte midagi. Lahkudes visati ukse lävelt Madisele hoiatus: «Poiss, passi sa peale, et sul niisamuti ei lähe nagu su isal läks.» Kus sa sellega — temal p i d i hoopis teisiti minema! Näe, memme pale läheb padjal jälle pilve . . . kas valud?»

. . . siis hakkas poiss üsna isevärki juttu ajama. Et jätab töö ja õhtukooli pooleli, käib vabatahtlikult kroonus ära. «Siis ei saa n a d mind enam kinni pidada . . . ja mind tõmbab kangesti piiri poole ja — taha.» Nii ta tegigi ja määrati . . . raskeltkasvatatavate noorsõdurite rühma. «Näe, kus isamaakaitsja palk,» pistis ta kahekroonise metallraha Kadrile pihku. «Kurat, asjatundjad ütlevad, et ühekordse armastuse eest antakse niisama palju!» — «Su suuvärk on seal kroonus liiga laiaks läinud. Hoia ta koomal, poiss!» — «Minu s u u! Aga teiste t e o d! Tead, üks vana kindral jookseb noorsõduritele järele, kahekrooniline näpu vahel.» — «Ju tahtis vist peenemaks vahetada või sedasi?» arvas Kadri. Tea, miks see poiss sulle nii hulk aega otsa vahib? «No mis sa uurid?» — «Ma vaatan, et küll on ikka hea, kui sul on emaks puhas inimene . . . moonanaine, puukandja, piprajahvataja! Ole sa terve! Head õhtut, küll ma tulen varsti jälle — kui linnaloa saan.»

. . . aga ei tulnud. Kadril tuli minna. Mäletad, moonanaine, kuidas sind väntsutati nagu vana kassi, veeti ikka ühest jaoskonnast teise? Toas kisti põrandalauadki üles ja seina pealt tõmmati tapeet robinal maha. Nüüd on ta sul kadunud, see poiss! Said ta lärmi ja hirmuga, mõrtsukatööga pooleks, vaevas ta su südant paarkümmend aastat, ja nüüd kaotasid sa ta kära ja hirmsa pahandusega. Ühel hommikul oli kõrge kindral kogu väeosa kasarmuplatsile lasknud stroisse lüüa. Muu hulgas oli ta ka noorsõdur Läätsele lausunud midagi isalikku ta isa kohta. Aga noorsõdur Läätsi oli kindralile, diviisiülemale, valju häälega ja väga halvasti vastanud. Enne peavahti jõudmist lipsas ta viijate käest minema, jooksis Tõugli suurde lilleaeda kasarmu kõrval ja jäigi kadunuks. Seda pahandust! Kadrile käratati: «On sul sugulasi Nõukogude Liidus?» — Kadri kostis kõige rumalama häälega, mida ta veel vähegi teha mõistis: «Ma pole seokest valda kuulnudki . . . meie suguselts elab kõik

Vorbuses ja Luunjas.» — «Mnjaa,» kuulutas jaoskonnaülem, ajust kretiinidest säherdused jooksikud sünnivadki.» — «Kasi minema, vanaeit . . . vaeste hoolekandest ei saa sentigi!»

. . . pipraveskist lasti ta päevapealt lahti. Mäherdune riigitruu kodanik puistakski oma toidusse pipart, mida on jahvatanud punase mehe lesk ja punase poja ema . . . ja veel k ä s i t s i . . . see on ju otsene oht!

. . . mäletad, kui su tuppa ilmus tilluke tatise ninaga tüdruk, käes kartulikorv? «Katunannid,» ütles ta käeseljaga ninaalust pühkides. «Onu käskis põhja peale pöörata.» Ja läks ise kaheldes minema. Sa keerasid korvi kummuli, leidsid selle põhjast paberinutsaku kahe sinise kümnekroonilisega ja sõnad: «Ole vakka nagu hiir urus, hiirepoeg kindlas kohas, nälga sa ei näe.» Heldeke, kuidas nad teda halvast ajast üle aitasid, hoidsid nagu potilille ületalve! Kord tõi raha noor korstnapühkija, kes pidi majas ahjulõõre läbi vaatama. Ühel õhtul, kui ta saunast tuli, kakerdas talle järele purupurjus mees. «Vanaeit, sa ära pillu oma tassentuhhi maha, siin ta sul on,» surus ta krabiseva taskurätiku Kadrile pihku ja sosistas: «Hoia ennast hästi vakka. Kiviraud on kinni, aga tema asemel on teised. Poiss on Leningradis õppima pandud. Priius, kallis anne,» jõuras ta järsku valju häälega edasi ja kakerdas minema. Viinalehka polnud ta juures sugugi tunda. Ja nii ei võtnud politsei enam aevastadagi nii luise hiire peale, nagu oli seda Läätsemutt; oli kindel, et krõbi kellegagi ühendust ei pidanud. Las hingitseb üksi ja mahajäetuna oma urus või viskab vedru välja — enä mul asja!

. . . ja hiirel oli aega mõtteid heietada. Pikutas sängis, vana moonamajaaegne suurrätt soojaks üle. Näe, ju vist poiss ikka Liide jagu — see kippus ka k a u g e l e maale minema. Ju vist preestri poeg — mis ta muidu just sinna Venemaale läks? Kui õieti ometi politseis öeldud sai . . . et Nõukogude Liidu v a l d . . . Näe, nüüd ongi nii, nagu oleks poiss tõesti läinud s u g u l a s t e juurde teise valda ja need panid ta kooli! Ja ise saab oldud nagu puurilind — teiste tööinimeste toita. Kunas see sombune ilm ometi heledamaks lööb . . . kõik nagu üleni härmas. Kes need magavadki talveund . . . karu ja mäger ja siil, nahkhiired ja kes veel? Ooh, moonanaine Kadri magab ka talveund, kägaras ruudulise suurräti all.

. . . inimese hääl võib olla vahel nagu välk, mis viskab valgust ja paiskab pilved laiali, vahel jälle niisugune, nagu tuleks päike naerunäoga ja säravalt pilvede vahelt välja — kõik läheb

järsku suurele sulale! Ah, vana pale lööb üleni soojaks ja õhetama!

. . . «Läätse-mammi, tee ometi akengi lahti ja vaata silla poole! Kus punased lipud lähevad, rahvast kohe vooris! Ju siis sinu oma ka seal marsib ja laulab, või tuleb veel järele? Kadri, kas sa kuuled?» — Oh, ringuta ja siruta konte, pühi silmad selgeks, talveuni sai otsa, ilm pööras suurele sulale!

Poeg näeb jälle naeruvinet sureva ema näol ja mõtleb: «Oli aga eideke otsas sel neljakümnendal aastal, kui ma ta luha äärest ära Tallinna tõin! Nagu kõhn ja hall hiir, oleks võinud teise käte peal ja jalgsi linnast linna kanda. Aga vaim oli tal ikka hakkaja ja visa, varsti sai ta täiesti jalule ja hakkas raiuma nagu rauda: t e m a aga sõidab n ü ü d sinna Ropka kanti ja otsib üles isa haua. Ju seal tolleaegseid inimesi veel küllaltki elus, p e a b leidma! Nüüd peab leidma kas või kalmukohagi . . . istutaks sinna kitsililli. Kui Mihkli silmad seda aega oleksid näha saanud! Ja kui ei leia just Mihkel Läätse kalmu — eks seal langes teisigi mehepoegi . . .

. . . neljakümne esimese aasta juunikuus ta siis sõitiski, üksi ja kõbus. Madisel olid oma tööd käed-süli kuhjaga täis, töövirn kerkis mehest kõrgemaks, ja tema polnud just madalat kasvu. «Vaata, et sa mulle sellel aastal minia majja tood,» ütles Kadri enne ärasõitu. «Nüüd peab inimese elu üleni täielik olema.»

. . . minia jäi toomata. Töövirn jäi sinnapaika, suur sõjamadu siugles üle Meemeli meie maale. Laev viis Madise Leningradi, pealekaebaja kuri keel aga Kadri Tartumaal traataia taha. Ja nii ei näinudki nad teineteist enne, kui Kadri vaatas Madise karke ja lausus oma sõnad Otepeast ja Sõrve säärest. Ooh, n ü ü d vajub vist küll surma viimne vari üle memme näo!

. . . Kadri, sul on ju triibuline ürp seljas . . . kotiriidest vöödiline hõlst . . . nagu hobusevargal. Mis õigusega teevad inimesed inimesest hernetondi? Kas sa näed, teisel pool traataeda siuksub rehitsetud mullal noor varblane, nokanurgad veel kollased ja pehmed! Vangivahi koer aga kalpsab ja kugistab noore linnu alla. Nii viivad nad päris väikseid lapsi mahalaskmisele. Nad on veel hirmsamad kui soldatipenid . . . ooh, sinu tapatöö on nende oma kõrval kerge nagu udusulg! Kadri, miks sa suppi ei söö, nii peen saksa supp: mädanenud tursakala ja valged vaglakesed vingerdavad sees! Ja hobuseliha — näe, karva järgi

võid veel näha, oli see raudjas või kõrb. Tuviparv lendab üle vangilaagri, ära vaju kokku, veel lendavad linnud üle su pea! Ära vaata, kuidas üks kahvatu ning kandja noorik suu vastu maad surub ja rohelist maltsa nosib. Mis see on, piitsavihin? Ei, see ju leivajagaja hääl — annab sulle tükikese saepurust teha ja riputab sõnu soolaks sinna juurde: «Seepi sinust küll kasta ei saa, vanamoor, aga kondid on sul priima, nendest saab ilusaimad vürfleid — mitme mängu täis! Trei kas või piljardipalle! Kus su suur kuulus punane poeg nüüd on?»

. . . «Tõsta aga, tõsta, vanamoor! Kui sulle luuavars jalge vahele anda, võiksid kohe õhutransporti teha, oh-oh-oh!» See ongi sina, surija, kes koos teiste vangidega turbarabas vesiseid pinnase kuivama kannab. Oh selg, oh ristluud . . . parem lööge nähku lapiti peoga kui oma tooreste sõnadega. Jälle kisa, püssipauk, kukub üks langetõbine ja hakkab visklema. Juba jälle lastakse. Kuulge, kuulge — üks noor naine hüppas vangivahi silme all suurde vanasse turbahauda, kus vesi väga sügav ja sünge! Palju palju mulle kihiseb veel kaua rohekaspruunil pinnal. Räägitakse, sa kuula — see olnud kaupmees Maslovi ainus tütar. Kadri, kas sa kuuled, kuidas sinu kõrval sosistab vene vanake, ise kõhn nagu kondipuru: «Neetud olgu emaihu, kes selle Hitleri ilmale tõi! Oleks see naine imetanud ennem nõelnõsi, oleks ta parem kasvatanud üles hundikutsika . . . aga nüüd neetakse teda igavesest ajast igavesti.» — «Mis sa nutad, Läätse-ema?» — «Turbamuld läks silma.» Silm nutab, aga süda tunneb rahu — t e d a, Moona-Kadrit, ei nea kunagi keegi nii . . . inimeselapse pärast, kelle tema on üles kasvatanud. Tõsta, küüruta, turbapätsid on libedad ja ligedad, püssipära raske ja valus, kui ta üle turja käib.

. . . Kadri, hoia asemeservast kinni, nüüd sa kukud viimast korda oma elus! Ah, see on ju ikka veel vangilaager! Sa veered järsku narilt muldpõrandale, barakikatus sulle ja teistele otsa! Sinu ase on ju kahe aknaposti vahel, katus jääb nende peale pisut kandma. Sa lamad selili ja otse su pea kohal, peaaegu juukseid puudutades, ripneb jäme laetala. Seda röökimist, seda hirmsat oigamist, seda aina kõvenevat kerget, isemoodi krabinat — katus on ju sindlitest, kokkuvarisenud laagribarakk põleb. Sa hakkad ennast aknaaugu poole kiskuma, selili maas nagu vagel, saadki pea juba välja — kus leegid lausa lõõskavad! Kas sa näed, kuidas see vöödilises ürbis naine selili roomab, pea ees? Nii liigub ta natuke maad, segane suitsust, oigamisest, kisast, kõrbehaisust, keerab end siis kummuli ja ronib

käpuli edasi. Traataia post on tükkis traadiga kägaras koos ja aia taga kasvavad lopsakad kõrvenõgesed. Kadri, kas sa näed, see vana naine roomab otse kõrvenõgestesse ja neist läbi? Mis on selle kõige kõrval kõrvenõgesed? Tühi täpes!

... Punaarmee tankistid leidsid tee äärest eide kõrbenud juuste ja kuplas nahaga. «Näe, Mihkel,» tunnistas ta üht ja küsis teiselt: «Vidrik, kuidas siis Maali ja laste tervis nüüd on? Kuhu küll see Madis j ä l l e jääb?»

... kes see lohakas ometi ukse irvakile jätnud, herilased lendavad troppis tuppa? Üks juba nõelas — k e l l e Madis? Kelle poeg? Mis ta nimi päriselt on? Ajage ometi vapsikud välja!

«Rabelema hakkab, tõrjuks nagu sääski eemale ... Oh, oli sul ikka elus üks visa hing, memmeke,» mõtleb Madis surija käsi oma peos hoides. «Üheainsa korra ma nägin sind rõõmu pärast nutmas — kui ma sulle oma diplomi ja pruudi korraga koju tõin. Mäletad?» Sinu poeg on siis nüüd valmis füüsik, jääb aspirantuuri, ja see siin on Veera Burdenko, me saime juba Tšebarkulis tuttavaks, olime koos sõjas ja mõtleme nüüd paari minna.» Memm vaatas nii imeliku pilguga Veera juukseid — need olid tookord üsna lühikesed ja väga siledalt ümber pea — ja pisarad hakkasid tilkuma. «Memm, mis sa nutad?» — «Rõõmu pärast, rõõmu pärast ... et nüüd on sul haridus ja töö, Veera ja kõik ... et see kitsilill ometi õide läks!» Miks ta ometi seda kaelust peaks kiskuma, kui helistaks õige veel Vollile ... Kuidas ta nägu kummaliselt liigub, nagu oleks see raske vihma all, kõik väriseb — laud, laup, sõõrmed ja suunurgad.»

... tuba on herilasi täis, nende tige vilin ... oi, küll nõelab ... peanahas on see eriti valus. Silma nõelab — k e l l e poeg? Kõrva nõelab — k e l l e jagu? Nõelab ... n ü ü d peab selle teada saama!

Järsku viskub surija pooliti istukile, toetub küünarnukkidele, juuksed jäähallid, silmavaade vali nagu kohtunikul.

«K e l l e p o i g s a o l e d?» kõlab ta hääl rangelt ja selgelt. Niipaljuke häält tal veel ongi ja kuna küsimus jääb viimseks, tulid sõnad keelele kodukoha murdes.

«Tüürahva ja sinu poig,» vastab Madis Lääts rahulikult ja kindlalt. Ju ei tundnud ema teda surmaeelses segaduses enam ära ...

Surija vajub asemele ja ohkab sügavalt. Kõik temas lõdvenab ja otsekui sulab. Ta naeratab üle näo, suu ja silmadega, läbi lauba ja lohkus põskedega. See on nii liigutav, et Madis Lääts veidi tasemini kordab: «S i n u j a t ü ü r a h v a p o i g!»

Silmad ta surub surnul küll kinni, aga ümber poollahtise suu jäätki see rahuleidnu naeratus. Oh, kõik sogased veed on selginud, kõik umbsõlmed lahti näpitsetud, kõik herilased ära lennanud, kõik piinlemised on puha prügi!

Kui Madis Lääts jälle kuue sammuga voodi juurest aknani jõuab ja selle lahti tõmbab, on ta süda täis harrast rõõmu: kui ta väike oli, teatasid surmakuulutused sageli: «Lahkus õndsalt siit ilmast.» Nüüd ta alles mõistab, kuidas see käib — tema ema surm oli ilus ... ja ilus on all see suvine linn, elu täis! Ja lahtise akna all seistes meenub järsku midagi naljakas-kallist lapsepõlvest: üks agulipoiss hõikab all tänaval seisvale emale, et kuningas on surnud. Oh, kui palju kuningaid on otsa saanud ... nagu väsinud kärblasi. Las kuningad surevad — Moona-Kadri elab edasi: Madises, pojapojas Mihklis, ikka edasi. Inimene elab edasi. Kui õige ... ja dotsent Madis Lääts hüüabki oma mõttes üle õitsva, õhkuva, kasvava ja kobrutava, armastava ja haljendava, heliseva ja tiliseva Tallinna linna:

«I n i m e n e o n s u r n u d! E l a g u i n i m e n e!»

1960

Sepp, koer ja vähk

Hele auto veereb kahe kõrge mustjasroheka valli vahele — nüüd läheb tee läbi põlise Prangli laane. Tagaistmel sõitja Suur-Sepp hoiab oma pointeril kaelarihmast kinni — niipea kui loom laande jõuab, läheb teine päris metsaliseks kätte.

«Voh, on alles laaneke,» sõnab sepp oma roolivale miniale ja pojale roolija kõrval. «Kaugelt ta kelm sinetab nii heledalt — merevesi mis merevesi! Aga astud sügavamale sisse — paiguti nii paks ja tihe, et mustendab su ümber nagu pajapõhi. Ja ainult omakandi mees ei eksi ära neil jalgradadel, mis viivad läbi laane Mustjõele, Taaldrele ja Loovatule.»

Ta hoiab rabelevat koera kinni ja naeratab:

«Olen aga mina omas elus seda laanevahet oi kui mitme sammuga ja mitmesuguse silmaga mõõtnud! Iga kord ise moodi. Karjapoisipõlves sai vahel laupäevaõhtuti läbi laane ikka koju, Taaldrele lipatud. Kus siis peremehe kallist aega võis raisata — kipelt, kipelt! Ikka ülejala, ülejala, aga jala otsas lohva-lohva pastlapaar, püksipõhjal jälle lipp lapi peal nagu selles mõistatuses kapsapeast . . . ainult et nõelatöö, ja kirju nagu maakaart. Siit sai pärast «peakooli» — eks ikka seda leeriskäimist — lastud jalgsi linna poole, näpu otsas ema sitsrätiku sees kaks linast hamet, tükk kesvakaraskit ja kuldrandiga lauluraamat. Ilm oli ilus. Kõht läks tühjaks. Istusin kännu otsa, sõin karaski ära ja lõin lauluraamatu lahti. Otse selle koha pealt, kust lugeda . . . «kõik rõõmu ära salgagem . . .», ja siis viskasin selle raamatu sõnajalapõõsasse — rõõmu peab inimesel elus alati olema! Sõja ajal oli meil siin sakslastega äge löömine, kuni Kambja kirikuni läks minek lausa tule all. Aga nüüd olen ma tänaseks kohale jõudnud. Pea kinni, piiga!»

Laanevahelisel maanteel peatub võivärvi «Pobeda», sellest

auto end välja suurekasvuline mees, aastatelt kuuekümne number. Käe otsas kirjust võrgust kandekott ja käsivarrel tolmumantel. Seljas helehall ülikond ja peas peaaegu niisama hallid, lauba kohal pisut krussikiskuvad juuksed. Tal on väga naeruvõitline suu.

«Voh,» sirutab ta end. «Kondid, minge lahti!»

Tema kannul kargab autost teele tähnilist kalakirja koer ja otsemaid läheb lahti ringi-ratast, ringi-ratast: peni teeb ümber sõiduki sõõre, elurõõmust ja liikumislustist suisa sõge.

«Pärja hale sind vaadata, taat,» naerab sepa minia rooli tagant. «Ise suur kuulus ratsija, aga läheb Aadama-aegsel süstesmil vähile! Kümne sõrmega! Pealegi keelatud viisil.»

Suur-Sepp seisab maanteel ja naerab üleni: silmadega, suuga, lahtise särgikaelusega, vallali kuuehõlmadega. Naeraks nagu kaasa ka kaks valget tenniskinga nina.

«Ohoh-hoo, aga kus see mõnu! See mõnu! Lapsepõlve lõbu tagasitulek! Kui sa võtad perve alt sõrasaksa näpuotste vahele, hellalt ja armastusega — pigistad nagu musta peaga piigat pihast! Sõrmeotsad löövad heast meelest sädemeid!»

«Aga see musta peaga piiga sindki pigistamata jäta,» muheleb poeg.

«Ooh, sepa sõrmedele see natuke kõdi . . . seda naljakam ma! Oma esimese vähi ma püüdsin Mustjõe perve alt suure varbaga. Mina õngitsesin, varbad vees, et las karjalapse jalad ligunevad, va kõvad pastlad olid tallaalused puha kroopa võtnud. Vend vähk aga haaras varba sõra vahele ja palus: «Pai Nunnu, tõmba mind enda juurde!» Ja keelatud? See pole pärisik inimenegi, kes sekka midagi keelatut ei tee. Õige väikesel viisil muidugi.»

«Aga järsku ongi Mustjõgi öösel must nagu tušš ja mets nagu paja põhi — kust sa seal seda musta peaga piigat enam näed,» kahtleb minia, üks silm piluli, üks suunurk muigel.

«Mustjõel? Mina? Jaanikuu ööl? Tohoh, Mustjões on vesi nii selge, et ilusa ilmaga vaatavad sulle sügavast põhjast särje silmamunad nagu pärliterad vastu! Korra ma nägin, kuidas vanavohmus, see säga, perve all pikka vuntsi liigutas. Oli teisel vanaaegse kõrtsmiku nägu peas. Tõesõna, seal on nii puhtad ja selged veed! Olgu nii. Homme hommikul vara ootan ma teid siinsamas paigas. Head teed! Laske käia!»

Nad lasidki. Laane vahele jäävad kahekesi sepp ja koer. Nüüd tõmbab peni ümber peremehe sõõre, klähvib ja kargleb.

«Pea'nd, põrguline, mis sa meruldad! Hea sul karata, põt-

kad paljad, aga vaata mind!» manitseb sepp koera, istub tee veerde maha, võtab kingad jalast ja pistab kandekotti. Istub ja liigutab kümmet paljast varvast reburaigaste vahel. Eh, seda mõnu! Seda kümnekordset mõnu! Kuule, kägu kutsub laande, koguni kaks! Üks väikeveli vidistab siin lähedal, kindlasti tirgutab ta sinna juurde ka hända — sipsti, sipsti! Aga kaua sa, hing, siin enam õrnemaid hääli kuulata saad: mõne sammu kaugusel alustavad Uku ja orav oma iga-aastast mängu: «Vaata mind, narrin sind!»

«Lähme, vanapoiss! Lähme edasi, aina toredam tuleb,» kiidab sepp koerale ja nad astuvad piki maanteed metsa vahel. Oleks võinud ju masinaga otse sinna sõita, kus vasakut kätt teest algab kitsuke jalgrada, mis viib sinkadi-sänkadi läbi laane Mustjõele. Aga ei, sepp tahab rõõmsa päeva pisimatki rõõmutilgakest läbi õlekõrra ära rüübata: kui hea on paljaste taldadega astuda põlismetsa vahel, kerge märss käe otsas ja hüva peni seltsiks! Ninasõõrmed võtab puhevile: sambla, sõnajala, seente, kõduneva ja kasvava, sureva ja sirguva lõhnad segi! Ja koer naudib oma, niigi niiske koon lausa tilkvel. Orava ja tuhkru kanarbikku takerdunud karvu, pundike peoleo pugusulgi, siiliokkaid ja jänesekugaraid, vaenuköie kuivanud limarada ja rästiku mahaaetud kesta . . .

«Oh seda pidu ja põlve,» ütleb sepp koerale ja nad pöörduvad maanteelt laande, riibakule rajale suurte puude vahel. Süda lööb üleni hellaks. Nagu astuksid jälle vana Kaarla-Aadu popsipugerikku Taaldre sooserval: kitsas, lämmi ja hämaravõitu. Kuule, siin on vana seinakellgi olemas — eks rähn lase ju sulle oma tikk-tokki, lepi sellega! Ilus öö on ees ja homne päev tuleb veel ilusam — näe, kui paksult kihulased survavad! Ja kui ilus öö — tema teeb Mustjõe kaldale tule ja viskab selle kõrvale külili. Kuidas kont puhkab! Ja kõrv rõõmustab. Kes suudaks neid hääli küll kõiki noodijoonte vahele noppida: võrendikus vulksub vesi, latikas latsatab sabaga, vanad pedajad puhuvad unejuttu, piiksub pisike metshiir, kel puu otsas pesa ja saba otsas tutt. Puuõõnes sonib unesegane linnulaps: «Siug-siug-siug!» — niisama unine ema aga rahustab: «Ei-ühti, ei-ühti, ei ühti!», ja mõlemad jäävad magama. Ei tea, kas noka vahelt ka norsata saab, kui hästi sügavalt tõmbad ja magusasti magad? Ja vastu hommikut sibab vahel siil valguseringi, tuleaseme pärast tusane ja turtsakas. Aga mees teeb, et magab, ise piilub, silm kissis, kumba koonu külaline on — kas põrsa või peni oma?

«Uku! Poiss! Siia! Jala juurde! Ega sind tea uskuda. Järsku hakkad mõne jänesega juttu ajama — kukla pealt. Aga see pole meie plaanis. Nüüd pöörame siit! Mis sul siis nüüd jälle on?»

Koer kalpsab kitsalt jalgrajalt kõrvale, peatub jämeda pedaja juures, teeb paar volksu vasakule, paar paremale ja hakkab haukuma. Mhm, metsas ja järsku «lavahaukumine», nagu seda peni häälitsemisviisi nimetab sepa minia. Nii klähvib koer kodus ainult konna, kastekannu või kuivama riputatud kaltsu peale. Ja kui pentsikult peni ikka vasakule-paremale kalpsab, nagu kinsaks narriks kedagi!

Kui Suur-Sepp jämeda männi taha vaatab, kael õieli, näeb ta seal väikest kasvu meeskodanikku ruudulise seljakotiga. «Vabandage, et eksitasime, ega me meelega,» hüüab ta puu taha. Ja koerale: «Kas oled vait! Siia! Ärge meid küll kartke!»

Kaitsva tüve tagant ilmubki vanamehike seljakotiga, käes mitmekordselt kokkukäiv metallvarb, õlal rihmaga ka niisugune plekktohlu nagu sepa arhitektist pojalgi, ainult lühem ja pakksem. Jalas lodupüksid ja peeneruudulise pintsaku ees põnevad nähtid: tillukesed jalgpallid pruunist nahast, õmblussoonedki ees. Mehikesel on väga mahe silmavaade ja siidise läikega habemeke, hääl väga habras:

«Lubage küsida, kas teie koer on inimsõbralik?»

Näe, mihuke mõnus mehike metsas . . . nagu muinasjutus, nagu laste pildiraamatus. Nii puhas ja nägus! Ja need nööbid on põnevad — nagu nende suur sugulane jalgpallgi, ja viimane kisub seppa vahel nii kaasa, et ta tribüünil valjusti hõiskab.

«On, on! Täitsa minu moodi! Koer on alati oma peremehe nägu. Meie oleme mõlemad väga inimsõbralikud, me oleme koguni kassisõbralikud.»

«Ooh,» ohkab puu taga kügelnud kodanik kergendatult. «Ja mina mõtlesin, et . . .»

Aga ta ei ütle midagi lähemat oma mõtlemise kohta. Ja mida siin öeldagi, mõtleb sepp: keset paksu metsa mees nagu piison, palja peaga ja paljajalu, särk eest peaaegu nabani lahti. Muidugi teeb säärane pilt õrnaverelisema inimese algul araks.

«Sel juhul muidugi . . . saagem tuttavaks, kuna me juba kahekesi oleme selles suures ruumis kokku sattunud. Ka mina armastan väga inimesi. Koguni väga. Koeri ja kasse eriti mitte . . . nad ei salli mind. Ei tea miks? Mu nimi on Vähk.

Aare Vähk, endine Adalbert. Võib-olla olete kuulnud — magister Vähk, Alma mater Tartuensis?»

Magistri kitsas käsi käib korraks sepa suures peos ära.

«Kaarel. Sepp. «Ilmarine», Tallinn,» tutvustab end Suur-Sepp ja ta suunurgad kisuvad vägisi naerule. Ta on laupäevaõhtust, laanest ja sellest kenast mehikesest nii lustakas tujus, et tahaks kõva häälega hõigata: «Tere, vend Vähk!»

Magister vaatab otsiva pilguga ringi ja pärib naeratades:

«Aga kuhu teie kaaslane nii äkki kadus?»

«Missugune kaaslane?»

«Teine mees, kellega te rääkisite. Ma ise kuulsin.»

«Ohoh-hoo,» naerab sepp nii, et laas lajatab, suskab sõrme läbi koera kaelarihma ja lükkab looma pisut ettepoole. «Teine mees on siin. Saagem tuttavaks: Uku. Pointer. Riia metallimeeste kingitus, neljakuuse kutsuna. No on muhe mees.»

«Oo eestlaste muistsed jumalad,» ohkab magister õrna pilkega ja heidab pilgu teatraalselt taeva poole. «Kuidas ja kus kõlavad teie nimed! See mulle meeldib! Ma ei salli mingit vana ja raltvusliku küljes rippumist. Ja ma pean uskuma, et rääkisite oma koeraga?»

«Uskuge. Ma olen väga seltsiarmastaja ja jutukas inimene. Ja kui on õige hea tuju, võib kas või metsapuudega pika juttu maha ajada.»

Aga koer kipub Vähi peale ikka veel klähvima, norsatab korraks, paneb pea esikäppadele ja aevastab sügavalt.

«Ärge pange tähelegi, seda teeb ta mõne lõhna pärast. Ta on meil kodus väga pipsiks harjunud. Mul minia ju lõhnaõli keemik. Ju teil on vist midagi seljakotis, mis talle ninna hakkab,» vabandab sepp.

«Formaliini on . . . formaliini peabki olema,» vastab magister. «Ma olen siin ju praegu looduseuurimisel väljas . . . mainisin teile vist juba . . . loodusteaduse ja ajaloo magister. Lõpetanud ülikooli aastal tuhat üheksasada kakskümmend kuus. Jah, formaliini on ja on ka petrooleumi.»

«Sellepärast siis,» noogutab sepp, aevastab koer ja jätkab Vähk:

«Lõunaks keedan ma metsas ikka kakaod. Väga toitev. Kerge. Ei koorma aju. Mul on imepisike priimus — kokkukäiv karbike, ameerika töö. Mõnus seljakotis kanda. Töötab petrooleumiga, pudelikene sellepärast alati kaasas. Kerge, puhas, hõlbus, peen.»

«Mis?» ajab sepp silmad suureks. «Metsas keedate priimus

[illegible]? Nu kus see mõnu jääb . . . miks te tuld ometi maha ei teki?»

«Kuidas teile nüüd lühemalt ja lihtsamalt öelda . . . Tulekogemine ikka nagu ürginimesele kohasem. Korja läitust, kükita ja puhu, pea hakkab valutama, sädemed ja ving lähevad ühtu . . . silmad vees ja söögil-joogil suitsumaitse juures. Ei, ei! Meie, tehnikasajandi inimesed, oleme ka metsapadrikus looduse teandad, seame paari kerge käeliigutusega üles priimuse, valanga pisut . . .»

«Ega te mul ometi metsa põlema ei pane?» küsib sepp nii ähmiku häälega, et magister võpatab ja sosistab:

«Kas olete selle endine peremees?»

«Ei, praegune!»

Magister pilgutab lauge, kinni-lahti, kinni-lahti, noogutab pead ja lausub siis lahkelt:

«Ja jaa, ei saa midagi öelda — huvitav mets, huvitav floora. Ma korjasin täna Hieraciumi ja Lonicera't. Aga omavahel öeldud — siia tõi mind palju tähtsam asi. Fauna! Fauna! Te kujutlege ainult, seltsimees Sepp, minu kõrvu ulatusid kuulduseid, et siia metsa on elama asunud Mantis religiosa! Mantis religiosa! Teate, kes see on?»

«Re-li-gi-oosa,» mõtleb sepp ja küsib:

«Munk või nunn?»

«Köh-köh-köh,» naerab magister magusalt. «Aga ega te märgist palju mööda ei lasknudki. Saksa keeles isegi nimetatakse teda Gottesanbeterin, mis tähendab «jumala poole palvetaja».»

«Mhm, siis ikkagi mõni palveõde või -vend. Mis te tühjast siis siin metsapidi taga ajate?»

«Köh-köh-köh . . . otse kuninglik nali! Suurepärane. Otse uus anekdoot! Kuulake mind tähelepanelikult. Mantis religiosa on umbes seitsme sentimeetri pikkune, tavaliselt Lõuna-Euroopas paiknev rohutirts!»

«Tirts?»

«Jah. Jumala poole palvetajaks nimetatakse teda sellepärast, et ta esijalgu hoiab otsekui palvepoosis. Vaadake, palun, umbes nii — »

Ja magister Vähk tõstab küünarnukist kõverad käsivarred pentsikult palvepoosi. Sepal on raske naeru pidada. Aga ei passi ju lõkerdada vanema inimese üle, kes seda tirtsukest nii tõsiselt võtab. Kuid koer, va riivatu, arvab, et Vähk temaga hullama kipub, paneb pea esikäppadele ja ajab aina oma toru-toru teise teadusliku jutu vahele.

«Ja nüüd toodi mulle teade, et seda ainult Lõuna-Euroopas elutsevat rohutirtsu on siin paigus nähtud.»

«Ju ta rändas sealt tühja kõhu pärast välja,» jääb sepp rahulikuks. «Las tirtsutab pealegi, siin tal ruumi laialt. Kui ta ainult kurja tegema ei hakka.»

«Seni pole ma muidugi veel jälgegi leidnud, kuigi mul on väga terased silmad ja imehea võrk. Näete, kokkukäiv metallvars, kerge nagu . . . kerge nagu . . .»

«Õlekõrs,» aitab sepp.

«Ja-jah, õigus . . . ütleme, et kerge nagu õlekõrs. Saksa töö.»

Kägu kukub kusagil lähedal isevärki kelmi häälega ja sepp pärib:

«Kas mõni noor inimene teile selle teate tõi . . . et just meie laanes see välismaa tirts?»

«Jah, üks noor ja väga lõbus üliõpilane. Ta oli ise selle üle nii õnnelik, et kogu aja naeris.»

«Ahah. Selge.»

Kägu luksatab korraks nagu naerus ja jääb siis vait. Kuid Vähk jätkab:

«Andestage, ma olen kogu aja nii hoolimatult ainult enese isikust rääkinud. Lubage küsida, kuhu viib siis teie tee?»

«Jõe veerde vähile. Sellepärast ma ennist muhelesingi, kui te oma nime ütlesite. Mul on parasjagu niisugune koerusetuju, et tahtsin teile vägisi hõigata: «Tervist, vend Vähk!» Ärge pange pahaks!»

«Oo, pole põhjust, pole põhjust!» naeratab magister lahkelt. «Nimi ei riku meest, teadusemeest ammugi mitte. Minu vanaisa oli tuntud Vähk, kindlasti olete kuulnud — veterinaararst Tartus, Vene tänava Loomakliinikus. Läbi ja läbi haritud, väga peen inimene. Mu isa oli Vähk, ka Alma mater Tartuensise kasvandik, farmatseut. Haruldaselt hingeline inimene. Ta käis kaks korda Oberammergaus kannatusmängudel. Mina lõpetasin kaks fakulteeti. Meie tuntud nimi — Vähk . . . kolm põlve haritlasi. Ja kõik erilise tagasihoidliku olemusega . . . omaette . . . ei häiri teisi ega soovi, et neid häiritakse.»

«Ise sai laias maailmalaanes loodusteadust õpitud ja ajalugu lahingutes,» mõtleb sepp ja ütleb:

«Ma siis pealegi lähen. Head õhtut teile ja head püüki!»

«Lubage, ma ei tahaks küll kuidagi pealetükkivaks muutuda, aga te mainisite ennist, et lähete vähile. Teate, mina pole veel iialgi isiklikult vähil käinud. Ei ole ette tulnud. Mul pole ka ühtki seesugust tuttavat olnud. See võib vist üsnagi huvitav olla?

Kas kasvab seal jões ka penikeel, olete märganud? Olge nii lahke ja võtke mind kaasa!»

«Aga sinna on veel õige tubli tükk maad . . . ja läbi laane,» vastab sepp.

«Uuh, ma olen väga sitke mees ja alles kerge kehaehitusega. Mul on lühike, aga kiire samm.»

«No . . . läki siis. Aga tule teeme ilma priimuseta ja lambiõli haisuta.»

«Oo, meeleldi nõus.»

Sepp astub ees ja magister otse tema kannul. Kahel pool jalassist on siin sügavad liivaaugud, nagu oleks suur karu ämmikku järel vedades vagusid ajanud. Kõrvuti käia säärasel kitsal rajal ei saa. Nii ongi neil palju parem rääkida: magister hõiseb sepa laiale seljale, sepa suu aga kisub sekka muigele. Fantsik mehike! Aga kui mõelda, et inimene on terve pika eluaja ainult raamatukaante vahelt nokkinud, siis hakkab teisest ühijakesest kas või hale. Kui magister umbes seitsmendat korda ütleb «aeltsimees Sepp», saab ta sepalt järgneva selgituse:

«Perekonnanimeks on mul Kaarel. Kaarel, kaarla, kaarlat — see on rabamurakas. Mul on palju nimesid. Kui ma ilma tulin, kuulutas kirikhärra, et pops Aadu Kaarla kolmas poeg Jaan. Kui viieaastaselt seakarja sai mindud, siis ristis talurahvas mind Nunnuks. Seapoisist sai veisekarjataja, Nunnust tehti Jants. Jantsist sai sepapoiss. Sepapoisist tuli linnas Krulli vabrikus Suur-Sepp — töö ja kere pärast. Kui naine sai võetud, olin alguses Karu-Jannu, pärastpoole vana karu. Sõda tegi sepast vanemseersandi. Praegu ametilt lukussepp. Aga sepaks mind hüütakse. Pojale ja miniale olen taadiks, aga sügisel hakatakse mind vanaisaks kutsuma.»

«Otse kadestamisväärne elukäik,» hüüatab Vähk sepa selja taga. «Töömehe klassikaliselt puhas rada! Tõepoolest metsa praegune peremees! Mis olen mina teie kõrval! Kogu elu ainult teaduse poole pürginud, see tähendab, kangesti teaduse poole püüdnud. Juba lapsukesena hakkasin oma vanaisas ja isas nägema eeskujusid, kasvasin üles väga hingestatud atmosfääris. Mul oli väga raske õppida . . . sellest tulid alalised peavalud . . . ja väga varane paljaspea. Ma pole end abielugagi sidunud. Ikka üksi ja vaba. Olin juba üliõpilaspõlves alati eraldi, üksi, omaette. Mind ei mõistetud . . . kadestati . . . mõned pimedamad soovitasid isegi studeerimise poolelijätmist. Magistritööd tegin ära . . . Mnjaa, siis hakkasin koolides ajalugu õpetama. Muidugi gümnaasiumides, ainult gümnaasiumides. Igav aine, vai-

musuretav elukutse. Niipea kui aeg täis, tulin pensionile. Jumal tänatud, elada saab praegu lahedalt. Ja nii pühendungi ma nüüd ainult teadusele. Oma eralõbuks muidugi, täiesti individuaalselt!»

«Jah . . . eks koi elab-uurib kasukakäises ka oma eralõbuks,» mõtleb sepp edasi astudes ja imestab ise — kuidas tema nüüd kaunil õhtul nii pahasti mõtleb . . .

«Ehtsale teadusemehele omase erapooletusega olen vältinud igasugust poliitikat ja parteisid. Ja see on mul hiilgavalt korda läinud: sõda ja rasked ajad ei riivanudki mind, isegi mu korter ei saanud pommikillukestki külge. Nii ometi olen suutnud end kõigest halvast ära hoida.»

«Puu taga,» ümiseb sepp ja taipab äkki, et Vähk kügeles ennist pedaja taga temataolisele teadusemehele omasest ettevaatlikkusest või ka hirmust.

«Jah, kas või puu taga! Näiteks kui teil poleks täna seda peni kaasas olnud, ei oleks te mind puu taha märganudki, aga mina oleksin võinud teid selle tagant vabalt maha kõmmutada. Oo, palun, ärge pahandage, see oli ainult näiteks toodud. Tõeliselt intelligentne inimene orienteerub õigesti ja kähku igas olukorras. Olgu see paks mets või paljas kõrb, saunahütt või salong.»

«Pagana kulunud sõnad,» mõtles sepp. «Juba libedaks nühitud sõnad . . . küll oleks saanud seda hoopis värskemalt ja uuelt öelda!»

«Ja-jah, vana kallis Alma mater Tartuensis,» kõlab tema selja taga habras, natuke nagu pude hääl edasi, «tänu sulle ja sinu kasvatusele! Tõsine teadusetempel, aga kergemeelsed inimesed ajavad oma kurja keele isegi tema külge. Nurisevad, et nõutakse liiga palju praktilisi oskusi, et tudengid käigu aina tööl ja . . .»

Ta vaikib ja kuulatab. Tundub, nagu ajaks ta oma kõrvad kikki . . . Suur sääsk lendab sepale otse silmaauku. Maita küll, kui pahaseks teeb! Ja niisugune imelik kärsitus tuleb peale.

«Asjata nurisevad,» jätkab magister. «Sest meie vana ülikool on praegu tõepoolest hoopis teiseks ja nooremaks saanud. Kuidas teile lühidalt ja lihtsamalt öelda . . . ta on saanud asjalikuks nagu tehas, mis laseb välja haritud ajudega kodanikke. Ja see on nüüdsel ajal täiesti omal kohal . . . aah, kellele seda südameharidust, kõike seda klassikat õige vaja on! Kas ma räägin teile küllalt arusaadavalt ja lihtsalt?»

«Ei tea, kas Robinson oma Reede jaoks ka nii lihtsaid sõnu

[illegible] nagu teie mulle? Lihtsa sõna taga võib mõnikord väga käest ja konksuga mõte küürutada . . .» Kas nüüd sellest, et meie on parajasti paks ja valgust vähe — aga just nagu pilv hakkaks teeliste pea kohale kerkima.

«Ehk, mis te nüüd,» hüüatab Vähk ootamatult heleda häälega. «Situatsioone ei saa ju võrreldagi! Robinson ja Reede olid m a l e m a d väga madalal haridusastmel seisvad indiviidid, kuna aga meie . . . meie, nojah, kuhu ma oma jutuga pooleli jäingi? Ah jah, ega seda muidugi salata ei saa, et v a n a ülikool lihvis, otse lih-vis oma kasvandikel südant, kombeid, kultuuri, rikast hingeelu, andis igaühele erineva, individuaalse näoga palge.»

Sepp astub kümmekond sammu vaikselt nohisedes. Seab mõtles sõnu ritta; kui ta nad ritta on saanud, pöördub ta ringi, leiab Vähi ees nagu sammas ja pajatab:

«See v a n a ülikool oli siis teie arvates hea lihvimistehas? Et sinna võisid jõukad vanemad saata ükskõik mis materjali, kas head klaasi või halba, potitükke, kilukarbi põhjasid — aga tehas lihvis nii paganama hästi, et kõigist tulid peeglid! Nagu teada, lihviti seal mõndagi meest mitukümmend aastat ja ikka jäi pärdikuks. Aga m i n a olen mõnd v a n a lihviga meest oige lähedalt näinud. Hea vaabaga õõnesnõu. Inimene nagu pumpakk, pea tühi ja süda ka tegelikult tühi — mitte tilkagi inimeseverd sees! Käed nagu kohmas, jalad kammitsas. Läheb läbi elu, mõlema silma peal kae.»

Pöördub ja hakkab vaikides astuma.

«Aga, armas inimene, ärge ometi pahaseks saage . . . lihtsad, süütud mõtteväljendused,» kõlab ta selja taga Vähi õrn hääl. «Pikka ja igavat teed tuleb ju kuidagi lühendada. Ja ise seisukoht on täiesti loomulik, seletatav teatava alamuskompleksiga enesest harituma ees ja viib tavaliselt ikka harituma halvustamiseni välja. Minu majas — mul oli kaks maja — elas kord autojuht, kes alalõpmata irvitas, et üks meie tuntud professoreid ei mõistvat autot käivitada! Et kehv vennas, ei oska seda lihtsatki asja . . . ega tunnistanud elu lõpuni, et see kehv vennas oli temast tuhat korda targem . . . kui mitte rohkem.»

Sepp lükkab näo eest kõrvale punapruuniks kuivanud, jalapeal surnud kuuse rootsu ämblikuvõrgutuustiga ja lausub:

«Mis me neist ajast-arust inimestest ilusas metsas enam arutame. Nüüd käivad autojuhid kõiksugu kursustel ja õpivad edasi. Professorid jälle ehitavad oma kätega majamüüre ja

juhivad iseenda masinaid. Väärt on see inimene, kes mitte kusagil hätta ei jää, ise hakkama saab ja teistele alati abiks on.»

Ja jälle lükkab ta kõrvale roostepruuni rootsu, mida haljas humalaväät kõvasti-kõvasti kallistab. Näe, humal löönud ennast paksult ja pahmakas ümber kuivanud tüve — nagu liiga priske pruut ja kollatõbine peig! Imelik küll, et see looduseuurija temast selja taga selliseid asju ei märka . . . Ja sepp jätkab:

«Aga mina olen näinud inimesi, keda ei ole lihvinud ükski kool. Mõni neist ei mõistnud lugeda-kirjutadagi. Aga tunned varsti ära — voh, siin on ehtne peegel! Sündinud peegel! Mitte poleeritud plekitükk. On puhas ja selge ja sügav nagu metsajärv . . . pilk valgustab nagu hea latern, inimeseveri südames. Ei ole ta kusagil keelt-kirjandust õppinud, aga sõnad tulevad suust lahedalt ja on nagu pildid reas. Kuulad-kuulad, ja näed seda ise ka, mida teine näinud on. Niisugune inimene läheb üle turuplatsi või korra läbi linna, sõidab üheainsa jaamavahe või astub läbi metsa — näeb ja tunneb palju rohkem kui mõni lihvitud plekikild . . . See võib mitu tiiru ümber maakera ära teha, üks mõku ikka . . . nagu ennegi.»

Vaikus. Kolm teekäijat lähevad läbi metsa. Nad on kilomeetrit kolm mööda kitsast rada laande jõudnud. «Võigas tüüp,» mõtleb magister. «Aga tagasi minna ei söanda . . . ja kindlasti kasvab seal jões penikeel. Ah, milline elamus — tulid otsima Mantis religiosa't ja leidsid säärase sõnni! Aga elus on ikka nii, kuidas ütlebki vana kallis Nietzsche — et pettumus varitseb alati just üllamaid hingi.»

«Ja-jah,» mõtleb sepp, «nii see meie elukene käib. Ühed saadavad oma kompsu ikka korralikult kuu peale, teine otsib reburaigaste vahelt tõllakil tirtsu. Sai teisega jändama hakatud . . .»

Koer loivab kahe männitüve vahelt läbi, kargab siis küünte krabinal puu najale püsti ja haugatab. Küllap magab öönes öökull, silmad nagu sõõrid. Järsku väristab peni kõrvu ja võbin jookseb üle ta kirju naha.

«Oleks nagu hääli,» kuulatab sepp.

«Ei mina kuule midagi,» vastab Vähk.

Koer tahab minema panna, aga peremees torkab sõrme läbi kaelarihma ja manitseb: «Kuss! Ole'nd kuss! Kuulame ikka enne!»

«Oo-uu, oo-uu,» kõlab kime kisa läbi laane.

«Oo, kui järsku hunt,» kostab Vähi hääl eriti hapralt. «Kui on hunt ja tuleb ligi . . . tulirelva ei ole . . . appihüüdmiseks on ka kaugel! Mis nüüd küll saab!»

«Mis appi?» imestab sepp. «Katsuge te mul niitsatada! Kui ongi hunt ja üks, siis meie tema maha murrame! Suvisel ajal! Meid on ju kokku kolm meest ja Uku on hea võtja.» Ta pilk viiksab üle rabeleva koera ja kohkvel Vähi. Viimane taganeb pisut — ikka sinnapoole, kust tuldud sai, suurtee poole.

«Oo-uu, oo-uuu!»

Koer ajab end tagajalgadele püsti, sepp kuulatab teraselt ja ütleb siis:

«Ei olegi loom. Hoopis inimene.»

«Oo, siis on asi veel palju hullem,» sosistab Vähk, vaatab selja taha ja taganeb pisut.

Aga sepp ütleb koerale järsult ja selgelt: «Otsi, otsi, otsi!» ning laseb siis rabeleja lahti. Tömp sabajupp välgatab veel korraks puude vahelt. Vaikus. Taamal toksib rähn. «See va punapeaga plotnik,» mõtleb sepp, «oleks teisel nagu aeg juba ähude jätta,» ja pöördub Vähi poole:

«Ärge peljake midagi, nüüd on meil asi varsti selge. Uku teab kähku. Seeneline ja marjuline nii ei huika, see ju suisa kisa. Lapse nutt see olla ei saa. Naise hääl . . . ja kuulda, et püstihädas. Sinna peab sedamaid . . .»

«Oo, te ei mõtle ju ometi, et m e i e . . .»

«Meie teiega läheme sinna otsekohe appi, niipea kui Uku märku annab.»

Magister rehmib mõlema käega. «Aga, mees, mõtelge, mis ja teha tahate! Me oleme ihuüksi paksus metsas, kaks kaitsetut ja relvadeta . . .»

«Kaitsetut? No kur-rrat, ärge ajage naerma! Kui pelgate, jääge siia. Minge puu taha ja oodake. Või liduge maanteele tagasi. Inimene on hädas ja mina lähen talle appi, kas või malk pooleks!»

Kaugemal haugatab koer paar lühikest suutäit, siis muutub klähvimine jõuliseks ja sügavaks häälitsemiseks — tõsistel minutitel on Ukul mehine bass. Hetk vaikust, siis ulub koer pikalt ja kutsuvalt, haugatab ja ulub jälle. Sepp torkab kähku tennised jala otsa ja hüppab selleltki riibakalt rajalt kõrvale, laseb otse jääle poole.

«Oo-uu, oo-uuu,» ja on kuulda, et hädakisasse seguneb nüüd veel hele hirm koera ees.

Magister viskab pilgu ümberringi. Kole lugu! Täiesti lahendamatu situatsioon. Siia ei saa üksi jääda, mets on nii õudne ja

õhtu jõuab. Ja võib-olla jookseb mõni kuri inimene metsast just siiapoole, siis jääd talle üksi kätte . . . Ja Vähk hakkab hingeldades sepale järele jooksma, sepal on ju nii lai selg . . . Hirm annab talle kiirust, peagi lahutab mehi paarisammune vahemaa.

Aga juba lippabki neile koer vastu, keel pikalt väljas. Peatub sammu paar peremehe ees, tiirleb ja ruttab uuesti tuldud teed tagasi.

«Ahah,» ähib sepp, «abi on hädasti vaja. Nüüd otsejutti Uku perra. Ta tuleb varsti jälle. Ta peab niimoodi sidet.»

Sepp ja Vähk tõttavad müdinal läbi metsa. Päike on kogu pika suvepäeva laanekatust kõvasti kütnud, metsaalune niiskus hingab raskelt vastu — lippad siin nagu lämmis leilis, higine särk naha küljes kinni. Ptüi, sülitab sepp. Suur heleroheline sääsk sattus otse suhu. Näh, siiani ta veel ei teadnudki, et sääsel on säärane magusavõitu maitse — nagu lagritsapulgal.

Järsku kõlab Uku hääl juba päris lähedalt. Eespool lööb pisut heledamaks, seal on segi noori kuuski ja kaski, kõrvuti kuuskede tumerohelist ja kõivulehtede erehaljast. Tuleb välja, et siin leidub lapike lagedamat punase liiva, kanarbiku ja pohlapõõsastega.

Kui sepp puude vahelt välja kargab, lendab talle vastu noor naine nagu heitunud harakas: juuksed sorakil, seljas valgest pesuriidest pluus ja mustast voodrisiidist seelik. Kõik on segi — nuuksumine, luksumine, kisa! Hädaldajal on kõrge rind ja laiad puusad, aga kummaline lapse nägu: suured heledad, pisut pungis silmad valusat imestust pilgeni täis — et mis see nüüd jälle just minuga juhtus? Miks ikka mul alati halvasti läheb?

«Noo, noo, noo,» rahustab sepp. «Tasa, tasa! Mis sa tänitad, nii et mets käes kõlab! Seleta . . . noh!»

«Hulluks teeb, hulluks teeb,» kisab tüdruk ja hammustab oma sõrmenukkidesse.

«Su tsirkust küll, jäta kohe järele! Parem räägi, mis sul viga on!»

Meeletu tüdruk kummardub ja tahab sepa käsi suudelda. See tõmbab oma kämblad ära ja pahandab:

«Mis sa peaks küll vigurdama,» vehib ta kätega ja ta pilk langeb koerale, kes tiirleb ümber musta mütsaku palukavarte vahel. Tüdruk kiljub:

«Tee midagi . . . avita . . . laps lämbub kätte ära! Ütle ometi . . . anna nõu!»

«Silmapilk jääd vakka! Et ma su kisa enam ei kuuleks!»

«Mina ju hoiatasin teid, et mingi . . . niisugune teeb hüsteerikat,» kõlab jämeda tüve tagant Vähi peen hääl.

Sepp ei kuulegi, teeb veel pika sammu, jõuab musta mütsaku juurde ja näeb: pohlavartele laotatud vatijopil lebab laps, vahest nelja-viiekuune. Ta näoke on soomarjade, nende joovikate värvi — hall-lilla-sinakas korraga. Ahmib õhku nagu kuivale jäänud kiisake.

«Mis ma tegema pean, ütle . . . anna nõu, avita ometi,» mangsab tüdruk. Pikast teekonnast ja kisendamisest väsinud, nii vajub ta vativammuse manu põlvili. Kõrvas tilbendab pikk ja kiikavkollane ripats, odav plekkehe; kes teab, kuhu ta teise selle rahklemisega kaotas.

«Ärge minge nii ligi,» pistab Vähk puu tagant pea välja ja vaatab otsekui haistes ringi — kus on metsas õieti allatuule, kus pealttuule?

Sepp ei näe-kuulegi Vähki. Ta põlvitab maha ja liigutab korraks nagu kahetsevalt oma käsi — ooh, peavad siis need sepa sõrmed alati just nii jämedad ja laste luud-liikmekesed nii peened olema!

Ettevaatlikult kobavad ta sõrmeotsad väikese lämbuja selga ja rinda, kaela ja kõrvataguseid, käivad ära pimesoole piirkonnas, kompavad kukalt ja katsuvad koljul lõgemedki läbi. Laps on tuline nagu ääsilt võetud rauatükk. Oma nelikümmend on ära, ei siin ole kraadiklaasi vajagi. Imelik küll — tulise rauatüki võib vana sepp pihku võtta, ei tunnegi, aga tillukese inimese tulist ihu tunneb sedamaid. Kui see tüdruk ometi nii ei hädaldaks ega looskleks . . . ja sealt puu tagant tuleb veel peent pirinat lisaks!

Sepp surub vasaku käega lapse pea kuklasse, et lõug kõrgemale kerkiks, ja avab nimetissõrme ning pöidla abil juba niigi lahtiselt lõõtsutava suu päris pärani. Kummardub sügavale alla, silm otse lapse suu kohal. Hõikab siis Vähile:

«Andke mu prillid! Aga kähku! Mantli taskus, paremal pool. Rutem!»

Vähi käed värisevad ja ta hoiab hinge kinni. Saab ikka bakeliidist prillikarbi taskupõhjast kätte ja ulatab sepale, käed abitult kõrgel, nagu näitaks ta veel kord, kuidas see rohutirts jumala poole palvetab.

«Saada äkk asjale, ise karga kannule,» ümiseb sepp. «No tehke ometi karp lahti ja pange mulle prillid ette! Mu käed on kinni. Rutem!»

Vähk pole veel eluilmaski kellelegi silmaklaase ette seadnud. Küll sel sepal on aga suured kõrvad ja punased kõrvatagused! Ja kuidas ta käsutab, vaata mul väepealikut! Ja kui paksult on siin praegu banaalset higilehka!

Sepp sihib hetkeks lapse kurku, vaatab veel kord, pea viltu nagu tihasel mesipuu lennuava ees, ning ümiseb:

«Küllap hall kile.» Ja pöördub samas rahulikult, jah, koguni rõõmsalt magistri poole:

«Ennist ütlesite, et teil on lambiõli kaasas. Kähku pudel välja. Aga ruttu! No liigutage, liigutage ometi, iga silmapilk on kallis, aeg loeb!»

Selleks tuleb ju kott seljast maha võtta, pandlad lahti näpitseda — ja kui su käed veel sellest võikast jandist värisevad ja see laps ka nii vastiku vilinaga hingab, ei saa ju . . .

«Rutem,» käsutab sepp väga kärsitult üle õla, hoides ise ikka kahe käega lapse pead. Hinge ajab pikapeale täis, ei tahaks süütu lapse kohal kuidagi santi sõna suhu võtta — aga mis sa, hing, teed kohmardiga!

«Sähke võtke, pudel on siin,» ulatab Vähk sepale õlinõu — hästi pika käsivarrega, jalgu võimalikult tahapoole hoides.

«Tõmmake ometi korkki pealt ära,» hingeldab sepp. «Kas te olete õige enneaegne või? Ja tulge hoidke mul lapse suud lahti! Te näete ju ise, mul on mõlemad käed kinni.»

«Ei-eeei, minust küll ei saa . . . ma pole kunagi varem ühegi lapse suud veel lahti hoidnud, ja veel haige lapse . . .» tõrjub Vähk, sõrmed harali. Aga korgi saab ta siiski pudelilt ära. Lehk kerkib, koer aevastab korra ja vajub siis üht külge ees ajades metsa. Vähk taganeb veel pisut.

Sepp ei lausu enam sõnagi. Ta haarab vammuse kõrval nuutsuva tüdruku käe ja surub selle lapse otsmikule.

«Hoia pead kinni!»

Väike, õhku ahmiv suu on nüüd pärani ja sepa suur käsi ei värise põrmugi, kui ta pudelist lonksu lambiõli lapsele kurku kallab. See oleks nagu samblasse valatud, ei kuule vähimatki kulinat. Ainult hais levib vammuse, lapse, sepa ja ema kohal. Veel paar silmapilku ja lapse sinkjas nägu lööb veel tumedamaks, põlved nõksatavad ja käed kahmavad korda paar õhku nagu lendu kippuva varblasepoja tiivad. Laps luksatab ja hakkab köhima, sügavalt ja kõõksudes. Sepp lükkab tüdruku peod kõrvale, võtab lapse käsivarrele, lastes ta pea pisut allapoole. Laps köhib, köhib ja oksendab siis kanarbikuvartesse.

«Vah, niimoodi! Sa oled mul täitsa poiss. Pressi veel natuke ja suur häda on möödas . . . niimoodi, niimoodi!»

«Oh sa hea inimene,» hüüab tüdruk, «tegid lapsel hingamise lahti! Ole sa tuhandeks terve!»

Metsavaikuses on kuulda, kuidas laps paar korda pahinal ja kimmvalt hingab. Sepp annab tüdrukule silmadega märku, et see rammust kohendaks. Asetab siis lapse ettevaatlikult maha, sätib pealust kõrgemaks. Ja kui lapse pea mustal jopivoodril lebab, karjatab noor ema lühidalt ja teravalt: nüüd on see äkki hoopis teine nägu, liikumatu, võõras ja väga hele. Sepp kummardub üle lapse. Nüüd on väikemehe nägu värvilt nagu raheterad — valge, üsna pisut sinakasrohelist juures. Sepale meenub järsku suur rahesadu lapsepõlves. Terad olid suured nagu tema rusikad — tookord muidugi — ja lõid surnuks kõik allajäänud kana- ja pardipojad. Näh, mis rumal mälestus . . . See siin pole surmavärv . . . kahel väikesel lämbujal taigas oli tookord täpselt samasugune näovärv . . . Varsti see muutub, peab muutuma! Ja sepp näeb imeselgesti, nagu vaataks ta pilti: ka seal oli suits ümberringi, ääretu taiga. Palkmaja ja majas kaks lämbuvat last — kuidagi oli kuri kaelahaigus sinnagi jõudnud. Sõjaaeg, igasugust rahvast liikvel. Tema, Suur-Sepp, paranes parajasti oma haavast ja oli velskrile käealuseks. Ja nii see juhtuski. Lähem haigla oli kuuskümmend kilomeetrit kaugel, sõiduks hobused-vankrid, kuum suvi oli jõed kuivaks võtnud, holjad polnud enam hulgal ajal uusi ravimeid toonud, difteeriaserum juba aegunud. Siin, sügaval metsa südames, ei kardetudki ju nii väga seda kurja kaelahaigust. Ja selgesti näeb sepp praegu velskri kätt õliklaasiga, laste suid ja nende kaameid nägusid, mis peagi jumet juurde said. Nüüd lebab siingi selline väike ja kaame vatijopil.

«Surnud! Valmis! Tapetud!» kiljub tüdruk järsku jalule hüpates. «Sina mõrtsukas, lapsetapja! Oma silma all tappis lapse ära! Nimelt valas surma kurku!»

Käed-küüned püsti, kargab ta sepale kallale. See põlvitab ikka kaame lapse kõrval ja tõrjub küünarnukiga tüdrukut nagu kurja kanakulli kaugemale. Juba kraapsab küüs üle ta põsenuki, meeletuks läinud ema võtab uuesti hoogu, vaht suunurgas ja silmad sõgedust täis.

«Vähk, hoidke teda ometi kinni. Ma ei saa ju praegu last lahti lasta ja siin maadlema hakata. Tõmmake tal käed selja taha ja hoidke kinni!» hõikab sepp Vähile.

Ko-pat, ko-pat, ko-pat, keksleb Vähk ümber märatseva tüd-

ruku, nagu tantsiks ta väga vana ning väga kohmakat rahvatantsu, ja kogeleb sinna juurde:

«Ma . . . ma ei tea, kust kohast just kinni tuleb võtta . . . ja veel naisterahval.» Ko-pat, ko-pat, ko-pat, jälle paar sammu. «Ei, minust küll ei saa.»

«Ole sa neetud, timukas! Et su käed ja jalad ära kuivaksid ja keha küljest maha kukuksid,» sajatab tüdruk ja hüppab sepa õlga kinni.

«Phüüü-üüüt,» vilistab sepp pikalt. «Uku!»

Ja kui peni paari hüppega kohale jõuab, käsutab peremees lühidalt:

«Võta kinni! Hoia!»

Koer oskab ja hoiab: rahmab seelikust võimalikult rohkem hammaste vahele, uriseb kurjalt, tarib ja taganeb, kisub lärmitseja külgepidi kaasa. Uku on tugev. Tüdruk sõimab küll edasi, aga paigalt ta enam ei pääse. Penigi saab oma jao:

«Sina põrgu verekoer!»

Seal nad nüüd on: sepp põlvili lapse kõrval, Vähk hoiab peos petrooleumipudelit ja koer hambus tüdruku seelikusaba. Kisa, urin, õlihais — ja sinna sekka kõlab järsku Vähi habras-pude hääl:

«M i n a otsene kaastegelane pole. Õli ei läinud ju ise lapse kurku. Kus ikka inimesel julgus!»

«Sina mõrtsukas!» kriiskab tüdruk. «Sina suuretee röövel, sina . . . sina . . .» Ta otsib väga rasket sõna, kõige raskemat, kõige koledama kõlaga sõna, mis ta oma elus on kuulnud ja mitte mõistnud, ning virutab selle siis sepa suunas:

«Sina . . . sina usurpaator!»

«Kõh-kõh-kõh,» naerab Vähk. «Ikka meil need võõrsõnad ebasobival kohal!» Koer uriseb kurjalt ja seelik rebeneb ribinal.

«Lõuad!» käratab sepp järsku lapse kõrvalt. «Lõuad pidada, viimne kui üks! Kui ma veel ühe niuksu kuulen, löön kõik maha nagu kärblased!»

Vaikus. Otse ime, kui äkki tuli nii sügav vaikus. Ainult õige kaugel ei kuula sepa sõna õhtune kägu, see õnnetooja, ja üsna lähedal toksib tislermeister rähn rahumeeli ja rütmiliselt.

Sepa mõlemad suured põidlad on lapse väikestel randmetel, käed värisevad . . . ei saa salata . . . sai lastud end nii vihale ajada; ta ei mäleta, kunas ta viimati nii rängalt vihaseks läks. Tok-tok-tok, aga see ei tule soontest tema sõrmeotste all, rähn ainult toksib. Kuid see peab soontest tulema, p e a b! Ta tõstab lapse nääpsukesed käsivarred üle pea ja siis rinnale kokku,

ikka jälle ja jälle. Kui kaua? Tükk aega . . . kes seda praegu mõõta saab! Selline silmapilk tundub sulle enesele seitsmetunnilisena. Tok-tok-tok, ikka veel rähn. Ja korraks lööb sepa südame alla võõras tunne — külm ning õõnes . . . ja põlvedesse ka. Ta ei ole veel midagi oma elus kartnud, ei ole hirmu tundnud . . . kas siis nüüd see ongi pelgamine? Korraks võtab üleni nõrgaks — kas oli ikka tõbi sama, oli ikka lambiõli segamata, kas polnud metsapidi veetud maimuke liiga nõrk? Uuesti kunstlikku hingamist, uuesti, veel ja veel! Tok-tok-tok, toksib rähn ja sepa sõrmeotsad hakkavad õige nõrgalt tundma tasast lööki — või on see oma peruks läinud veri? Ei, siiski — nõrgalt küll, liiga kärmelt küll — aga lapse soontes toksib siiski elu! Toksib elu, toksib! Ta naudib seda veel silmapilgu ja hõiskab siis täie häälega:

«Hurra-aah, mede meeste võit!»

Selle peale hakkab väikemees nutma, näoke kisub krimpsu ja läheb otsekui pahameeles punaseks. Ää-ää-ää!

Küll läks kõik korraga kergeks ja rõõmsaks! Kaugel kiidab kägu kedagi kukupaiks, tislermeister taob nagu vastu trahteriust, lambiõli ei haise enam sugugi nii halvasti, tüdruk on vaikne nagu sukk, koguni Vähki võiks praegu kaelustada. Tõstaks teise õige tükkis seljakotiga korraks õhku? Laps nutab. Küll on hea! See on nii ilus, et suures laanes nutab elus laps. Nii ilus, et hakka kas või ise nutma . . . natuke. Kisenda, poisike!

«Lase lahti,» lausub siis sepp koerale vaikselt. Loom avab otsemaid lõuad. «Vähk, pange oma pudelile kork peale. Suur tänu hüva rohu eest! Sina,» pöördub ta tüdruku poole, «võta nüüd oma ja vaata teinekord, kuhu sa haige lapsega töllerdama tuled — keset paksu metsa! Leidsid koha . . . kaheksa kilomeetrit ambulantsist, paar-kolm maanteest.»

Tüdruk ei lausu sõnagi. Pundunud näoga ja vaikides vaatab ta maha. «Nojah, nüüd oled ennast tühjaks sõimanud ja tänitanud,» ütleb sepp ja näeb sel hetkel tüdruku juustes takjanutte. Äkki võtab meele härdaks — vaene loomake, kus kraavipõhjas ta öösi küll kügelema pidi . . . takjad puha juustes! Tüdruku seelik on lõikelt kelluke, selle üks siil on peaaegu pahkluuni välja veninud, teine ulatub pisut allapoole põlve, ja see annab omaniku astumisele midagi liigutavat ning haledat — nii käivad kodutud ja kartlikud koerad. Kahju hakkab inimesetükist!

Vaikides aitab sepp emal last vatijoppi mähkida ja silmab seejuures tüdruku mõlemal käeseljal kahte sinkjat tähte.

«Oled ennast hästi nähtavast kohast ära lasknud tembeldada. Mis ette see hea peaks olema?»

«Teistel oli . . . ja mõned lasid teha . . . mina tegin siis kah . . . süda oli väga valu täis. See oli siis, kui ma veel rumalam olin, siis, kui ma esimest korda kinni läksin.»

«Vargatüdruk?» pärib sepp.

«Mhm-üh,» noogutab noor ema pead, takjatutid juustes.

«Kas ma ei öelnud!» on kuulda Vähi häält.

«Ja mitu korda?» küsib sepp.

Tüdruk tõstab vaikides kaks sõrme. Ahah, niisiis on teda juba kaks korda karistatud.

«Kes neid sinu käsi siis nüüd enam usaldama hakkab! Isaemat elus?»

«Narvas . . . jäid sõja ajal pommide alla. Ma olin siis vanaema juures Virumaal . . . väga väike veel. Siis käisin karjas ja hakkasin tööle. Teised kippusid kangesti maalt linna, siis mina mõtlesin ka, et . . .»

«Ja teised hakkasid vargile ja sina kah,» nohiseb sepp pahaselt. «Ja teised lasid end ära tembeldada ja sina ka. Ja teised saavad lapsi ja sina ka. Sa oled ju veel ise alles laps! Kuidas sa siia metsa juhtusid?»

Tüdruk näitab käega Taaldre ja Loovatu poole.

«Sealt tulin . . . käisin tööd otsimas . . . maatööd ma tunnen ja konti on. Ja nüüd veel laps ja tuleb teisiti elama hakata. Virumaale ma tagasi minna ei saa . . .»

«Mispärast?»

«Häbi on. Aga seal,» ta näitab jälle käega, «peeti mu juttu ja tahtmist nagu naljaks . . . naerdi, juhatati ikka edasi, kästi otseteed läbi metsa tulla . . .»

Tema siis tulnud ja tulnud, täitsa võõras paik ja suur mets, laps olnud juba tuline ja tihkunud nutta. Eks tema sattus õigelt teelt kõrvale, aga haigus läks omateed otse edasi — aina hullemaks. Jäänud siis väsimusest magama nagu surnu, ärkas, vaatas — laps näost juba sireli värvi.

«Nüüd aga kähku,» ütleb sepp. «Laps tuleb kohe ambulantsi viia. Seal torgatakse veel mõni süst ja ongi korras. Viime su suure tee peale välja. Laupäeva õhtu . . . praegu saalivad nooremad ratastega edasi-tagasi, saad pära peale ja oledki ambulantsis.»

Viskab veel korraks pilgu üle tüdruku. See takjanutt juustes — ei, süda ei anna rahu!

«Oot-oot, egas nii ei või inimeste silma alla minna. Kas sul peale lapse ja vammuse muud pampu polegi?»

Tüdruk raputab pead.

«Nii rääbakalt ei passi rahva hulka minna. Minu valge hõlst on sulle küll nii suur, et jookseb mööda maad . . .» ja sepp vaatab otsivalt üle enese. Sai ka nii kergelt välja tuldud, et masinas sõit ja soe suveilm. «Minu pintsak on sulle ka suurevõitu, aga . . .»

Vähk nööbib oma peeneruudulise spordipintsaku ees kõik jalgpallikesed kinni. Hea, et meelde tuli. Eks pärast sellist higistamapanevat traavi hakkab inimesel õhtuses metsas ikka vilu.

«Kellele seda uhkust siin õige vaja on.» Nende sõnadega võtab sepp seljast helehalli kuue, kobab selle taskud läbi ja ulatab siis tüdrukule.

«Näe, ei olegi nii hull. Olgu sulle palitu eest, saad häda korral lapse hõlma alla võtta,» ja ajab ise valge mantli sinise päevasärgi peale.

«Hakkame aga astuma. Ja kähku! Las ma kannan last. Oot-oot-oot, kuhu jäi mu vähjamärss? Uku, säh võrk! Kanna!»

Koer lõmpsab kandekoti rihmupidi hammaste vahele, tema käib muidugi kõige ees — tuldud teed tagasi. Järgneb sepp lapsega, kes aeg-ajalt köhib, luksub ja viriseb. Sepa kannul astub tüdruk, seljas suurevõitu kuub, ühes kõrvas kiiskav tilbats. Viimasena sammub Vähk seljakoti, kokkukäiva metallvarda ja plekktohluga, pilk ainiti eesastuja seljal ja säärtel.

Nad vaikivad kogu tee. Esimene uhkusest, et tal hambus peremehe märss. Peremees väsimusest ja rõõmust, et kannab käte peal surmasuust pääsenud last. Tüdruk vaatab ainult varvaste ette ja ta kõrvad on tulipunased. Vähk ei saa sõna suust, situatsioon on niivõrd alandav — lase ennast käsutada, ja kuidas veel, ja kelle poolt . . . ja mäherduses seltskonnas!

Maantee äärde jõudes annab sepp lapse ema sülle ja ütleb: «Oota natuke!» Istub kännu otsa, võtab mantlitaskust märkmiku ja kirjutab paar sedelit.

«Säh,» ulatab nood ikka veel vaikivale tüdrukule. «Selle annad ambulantsis Veerale, tema teeb lapsele kohe süsti. Sulle andku aga midagi närvide jaoks. Need sul ju puhta narmastes. Aga ära sa talle neid oma usurpaatoreid lugema hakka. Tema on rohkem sinu masti — kõva sõna ja kerge käega. Teine täht vii Nurme Joosepile. Tema on kolhoosi esimees, leiab sulle tööd ja ulualust. Ja nalja ma ei mõista — kui kartulivõtmise ajaks

kolhoosi tulen ja sinu kohta kas või ühe halva sõna kuulen, siis hoia oma nahk ja kõrvad! Aga see tilbats võta kohe kõrvaotsast ära!»

Tüdruk tõmbab kõrvast kiiskava tilga, laseb selle käest maha ja astub jalaga peale. «Ei oska kohe niisugust tänusõna öelda,» pomiseb ta.

«Ah,» rehmab sepp käega. «Hakka parem inimese moodi elama ja tööle, seal su tänu ja kõik. Hoi, võidusõitja,» hüüab ta lähenevale mootorratturile, «meil on just külgkorviga kaarikut vaja! Oh, Eedi ise! Tere, Eedi! Ole meheks, vii see ema lapsega Veera kätte tohterdada. Lase kähku! Last tuleb kohe süstida. Difteeria. Ega sa ei pelga?»

«Nüüd leidsid asja, mida mehel peljata! Mul see juba ammu läbi tehtud. Vähile lähed? Õnne kui tõrva! Istu aga julgelt, noorik, hoia last kõvasti kinni. Korras? Sõidame!» Ja ratas paneb põrinal minema.

Sepp, koer ja Vähk pöörduvad jälle vaikides kitsale jalgrajale, mis viib Mustjõe selgetele vetele ja mille ääres on ühes kohas nii sügavad augud, nagu oleks suur karu seal istmikku järel vedades vagusid ajanud.

«Palun, vahest puhkaksime siin pisut jalgu! Mul võttis see jant põlved lausa nõrgaks,» lõõtsutab Vähk.

Vaikides võtavad nad istet. Sepp ei taha sugugi, et Vähk oma mahedat häält teeks. Tema rind on praegu nii rõõmus nagu punaroosa tatrapõld päikesepaiste! — ärgu tulgu see saks sinna oma sõrgadega siblima!

On õige mitu minutit kosutavat vaikust. Luud-liikmed puhkavad ja süda leiab oma õige takti jälle pikapeale kätte. Äkki aga häälitseb Vähk:

«Oo, aga nüüd pole teie ülikond enam täielik, üksnes püksid! Kas leiategi enam juurde just täpselt sobiva kuue?»

Sepp sülitab liivaauku ja ei vasta.

«Ah jumal küll,» väristab Vähk järsku õlanukke. «Te ütlesite, et difteeria! Kas siis t e i e tunnete, et just difteeria? Olete te täitsa kindel?»

«Mhm-üh.»

«Aga kuidas te just selle peale tulite, et lapsele petrooleumi kurku valada? Ahah, ma taipan — muidugi mõni vana ebausu komme.»

Sepp näpsab põõsast pikerguse lehe ja surub selle põsenukile — tüdruku küünejäljed kipuvad end pisut meelde tuletama.

Kuule nüüd tobu — vana ebausk ja lambiõli, üks ei tundnudki ju teist. Ja vastab tüdinult:

«Rahvarohi. Rahvatarkus. Kui surmahäda käes ja õige abi kaugel, aitab esialgu petrooleum. Ma nägin sõja ajal paksus metsas . . . taigas, kuidas kahel korral difteerias lastele lambiõli kurku kallati — see sööb halli kile läbi, kile lämmatab muidu ära. Kui haigus tuleb hullu moega kallale, enam operatsioonile ei jõua, kõik süstid ja arstikunstid kaugel, siis on see ainuke rohi. Tšeldoonide juures nägin . . . oma silmaga . . . ise olin juures.»

«Tšeldoonid? Kes need on? Ei ole juhtunud kuulma,» ja Vähi veidi lillakad silmalaud käivad lahti-kinni, lahti-kinni.

«Tsaariajal veeti Doni äärest kasakaid ära taigasse . . . tšelovek ot Dona. Tšeldoonid. Taigas tuleb inimesel hoopis teine tarkus . . . koolitarkusest seal üksi ei aita. Taigas tuleb ikka ise rinnutsi kokku minna karu ja hundi, kange külma ja kauge teega, haiguste ja halbade inimestega ka sekka!»

«Ahah, seal te arvatavasti nägitegi neid päris looduslikke peegleid, neid sündinud tarku?»

«Seal kah. Neid leidub õnneks igal pool . . . kui ainult näha tahad, kui sul silm võtab.»

Kui ise sai taigas suremas maas oldud, ütles üks vanamees: «Oota, vennas, ma kohe kargan ja toon sulle selle õige rohu!» Nelikümmend kilomeetrit oli rohuni, nelikümmend tagasi, ja see võõras inimene käis selle maa jalgsi läbi taiga. Eh, kui siin Vähi kõrval mõtlema hakka, siis . . .

Aga ta mõtteid segab habras hääl:

«Niisiis teadsite te ikkagi kogemuste põhjal, et petrooleum aitab. Aga mina mõtlesin algul, et see lärm hakkas lihtsalt närvidele, ja kuna mina petrooleumi mainisin . . . arvasite, et vahest aitab.»

Sepp ajab end püsti. Vähk teeb sama. Koera pole näha.

«Tohoh, kurat! On aga teil mõtted peas! Et ma läksin kobina peale välja, kas või tapma! Siis ma oleksin ju teilt formaliini küsinud . . . See kröömike t u l i surmast päästa! Kaotada ei olnud seal enam midagi, võita aga inimese elu . . . võib-olla kaks.»

Vähk vahetab jalga. Vähk pigistab ühe silma kavalalt kinni.

«Aga kui mul poleks seda rahvarohtu kaasas olnud, mis siis?»

«Laps käte peale ja jooksma, maanteele välja ja ambulantsi.»

«Nüüd peate seda päästmist ise vist küll suureks heateoks?»

«Seda jah, et inimesele jäi elu sisse.»

«Aga kui lähemalt ja sügavamalt mõtlema hakata — võib-olla tegite te hoopis halba. Vahest seesama laps, kelle te täna minu petrooleumi abil päästsite, röövib tulevikus teie lapselapse paljaks või tapab . . . saatuse teed on ju imelikud. See . . . ee . . . naisterahvas müüb veel täna õhtul kindlasti teie kuue ära ja ostab viina.»

Sepa lai laup lööb punetama.

«Aga kui just sellest lapsest tuleb kunagi täitsa inimene . . . nagu inimene olema peab? Ja sellest emast võib lapsega koos veel asja saada. Kui inimene häbi tunneb, pole veel kõik kadunud. Ja võib-olla leiutab just see poiss tulevikus maailma jaoks midagi nii vägevat ja uut, et meie, kaks kändu, sellest praegu undki ei oska näha.»

Vähk vipsab korraks käega. «Tüdruku laps. Ennemgi neid nähtud.»

«Kas teie olete poisi laps või?» naerab sepp. «Olete te, õpetatud mees, kunagi lapsega poissi näinud? Meie teiega oleme mõlemad tüdrukute lapsed. M i n a hakkan nüüd astuma, mul vaja õhtuks jõele jõuda.»

«Lubage, nüüd leidsite aga võrdluse! Minu perekond ja see . . . Kolm sugupõlve haritlasi! M i n a olen ausa abielurahva laps! Ja mis ema säherdune on? Saatsite kolhoosile ainult risti kaela.»

Sepp muigab. Jah, tüdruk sõimas soravalt ja oskas kärmelt kakelda. Kui ta tööle ka nii kärme oleks! Parem üks südamest sõimaja kui viisakate sõnadega susija. Ta vaatab Vähile järsku väga rahulikult otsa, küsib vaikse ja südamliku häälega:

«Kas te ometi ei märganud, kui väga ta oma last hoidis? Lihtsalt, täiest jõust nagu emakaru, ihu ja hingega. Kas te siis ometi ei näinud, et tal olid takjad juustes?»

«Kas olid? Ma juukseid ei märganud. Aelemisest muidugi.»

«Öösel kraavides magamisest. Kraavis! Elus inimene kraavis, üleni kraavis! Inimene tuleb kraavist välja aidata! Kas teie jätaksite inimese kraavi?»

«Nojah, inimese vahest mitte. Inimesi on mitut liiki. Oige inimene ei satu iialgi kraavi. On olendeid, kes on sündinud kraavis ja ainult kraavi jaoks. Juba teatav tõug. Pärivus.»

Sepp pöördub järsult minekule. Vilistab koera ja võtab pikad sammud. Väike lind vidistab enne uinumist ladvas nii koduse moega, nagu hoiataks Suur-Sepa naine: «Karu, ära mine kurjaks, karu, ära mine kurjaks!» Ja sellepärast soovitabki sepp rahuliku häälega:

«Magistril oleks vahest parem tagasi minna — hiline aeg ja tükk maad veel ees.»

«Oo, mind ei oota keegi, absoluutselt mitte keegi. Olen sõltumatu.»

Ja nad astuvad edasi. Veidi aja pärast kõlab Vähi hääl:

«Ütleme aga, kui see protseduur oleks teil ebaõnnestunud. Kui laps oleks petrooleumi kätte metsa kärvanud, mis siis? Tapmine?»

Sepp viskab üle õla:

«Kes teeb, sel juhtub. Alati on ise oma tegude eest vastust antud. Oleks võtnud surnud lapse, viinud sinna, kuhu vaja, ja seletanud, et voh, nii see juhtus . . .»

Ta selja taga kõlab Vähi hääl järsku mahe-mahedalt:

«Mis te nüüd kohe nii . . . Arvate, et m i n a oleksin teie vastu tunnistanud? Oh ei! Oleksime teiega rääkinud ühte-sama ja mitte keegi poleks säherdust vangist tulnud tüdrukut meie kõrval uskunud. Mitte keegi.»

Sepp jääb seisma, aga selg magistri poole.

«Nüüd on selgesti näha, mispärast nii noor laps juba kraavi on läinud — ju ta põrkas elus alati kokku niisugustega nagu teie.»

Vähk võpatab. Hm, paks mets ümberringi . . .

«Olgu siis pealegi nii, et ka meie peaksime saama medali, nagu neid antakse vetelpäästjaile ja tuletõrjujaile,» alustab ta kergel toonil. «Kaks kanget elupäästjat: teie teadmised rahvameditsiini alal ja minu medikament. Gratis. Kõh-kõh-kõh.»

Sepp võtab hästi pikad ja mehised sammud.

«Pean teile tunnistama,» jätkab Vähk ta selja taga kerget seltskondlikku konversatsiooni, «et see naisterahvas äratas minus metsateel teatavaid kirjanduslikke mälestusi. Ma astusin ju otse tema taga ja vaatasin.»

«No ja siis?» pöördub sepp ümber ja jääb harkisjalu keset teed seisma.

«Teate, ta meenutas mulle väga ühe meie endise kirjaniku väljendit. Seda autorit te muidugi ei tunne. Aga nime olete võib-olla siiski kuulnud. Karl Rumor-Ast.»

«Kellel need saarad naeravad ja laevad põlevad? Sai kunagi ka seda loetud.»

«Noo? Imelik. Vaadake, kui ma selle naisterahva kannul

astusin, tuli mulle otse füüsiliselt meelde Rumori termin «mahlakas mära».»

Äkki sirutab sepp parema käe välja, haarab Vähil rinnust kinni ja raputab. Mehikese suus klõksub hammas vastu hammast, seljakotis kliriseb ja koliseb.

«Sina vähk,» ähib sepp, «sina tõhk, koergi haugub nagu konna peale! Sa sööd meie leiba ja mõnitad meid! Sina koi kasukakäises! Sina irvitad hädasolijat! Kellele kuradile sust kasu on? Sa, tõbras, ju haised!»

Ja ta tõukab Vähi tagurpidi sügavasse liivaauku. Üle perve vilksatavad pikad ja peened sääred. Seljakotis kolahtab ja tugev lambiõli lehk lööb üles. Koer aevastab. Sepp sammub edasi. Läheb tükk maad, jääb seisma ja peab aru: «Aga kui jääbki sinna kraavi? Sai vahest liiga tugevalt müksatud, paljuke see pehastunud vennike kannatab! Säärasel on aga visa hing. Ei! Tagasi ei lähe! Tagasiminekut ärgu olgu. Jäägugi kraavi, paras paik! Kas on veel parajamat paika, ja kellel kahju, toogu välja!»

Sepp ja koer astuvad rahumeeli edasi, ikka Mustjõe poole. Ees ootab neid nii selge vesi, et ilusa ilmaga vaatavad sulle põhjast vastu särje silmamunad nagu pärliterad.

1960

Surma nägu

Ta asetas 1955. aasta suvel mõlemad käed puusa ja pajatas oma sõpradele:

«Ah siis teie ütlete, et minu rahureis olevat absurdne ja toob ainult uusi pahandusi? Ei ole, ütlen mina teile! Tahan ükskord kas või natukesekski ajaks r a h u saada, sellepärast reisin kas või pärapõrgusse, kus inimesed pole ealeski sõda näinud. Otsin sihukese koha üles, ütlen ma teile, võite kindlad olla, et leian kah! Ah teie ütlete, minusugune ei leia üldsegi rahu, surmani mitte ja pärast seda ainult kuue laua vahel? Leian, ütlen ma teile! Heidan kusagil põlislaanes pikali ja mu kere-kondid tunnevad rahu. Ah et rahu tüütab minusuguse paari tunni pärast ära ja ma otsin-leian midagi uut uueks sõdimiseks? Seekord katsun oma loomust talitseda, püüan olla rahu ise. Ma olen kaks sõda läbi teinud, ma olen ise sõdinud, tütre ja poja sõjas kaotanud, ma olen sõjale otse silma sisse vaadanud — nüüd tahan ma natukeseks r a h u! Mõistate, rahu? Näe, Genfiski puhuvad mahedad tuuled. Ahah, mina olen naiivne, ütlete teie. Ma tahan rahu nii väga, ihkan seda iga kiuga — sellepärast on mulle isegi see mahe tuuleke teretulnud. Lühidalt, jutul lõpp: mina lähen kusagile, kus ma rahu t u n n e n, kus sõda mind kuidagi segada ei saa. Ah et minu aastad ja tervis ja kauge sõit? Olge mureta, vastu pean! Kuuskümmend kolm aastat, see pole veel kellegi kõbi. Ja need minu neerukivid — nöh, teised naised kannavad rohkem kive sõrmes ja kõrvas kui need minu terakesed. Ja mis sel üksikul inimesel veel muret: liikmemaksud kõik tasutud, telefoni, raadio ja televiisori eest kinni taotud, koolilastega pole mul poliitringis suve ajal ka kantseldamist, vanamehe hauale Metsakalmistul said ka uued begooniad peale istutatud, loorberipuu andsin naabrikorterisse kastmiseks, tihase poetasin puurist vannituppa lahti, akna ees laseb tüll õhku läbi, vann on

vett ääreni täis ja terve kilo võid liual — küll Ants elab minu tulekuni rõõmsalt nagu miška muistegi. Jätke kõik vaidlused — mina lähen endale natukeseks rahu otsima. Olen sõdinud, streikinud, kakelnud, töötanud, rabanud ja rahmeldanud — ja kui palju ma veel seda oma suuvärki olen pruukinud! Aitab, personaalpensionär Marta Sokk läheb oma rahureisile!

Ah et mina kannan oma nime õigusega — kangekaelne nagu sokk? Nöh, kui ma midagi kätte võtan, ega ma siis pooleli küll ei jäta, kulugu kas või kümme aastat. Nöh, olgu mõnele sõbrannale sõpruses öeldud: parem ikka kangekaelne sokk kui kartlik kits. M u l l e istub paremini. At-at-at, vaat kus lendas kohe kivi minu kapsaaeda — ärgu ma jumala pärast mõelgu ometi pikkade pükstega reisule minna, minu kehakuju juures ei olevat see sugugi paslik. Aga mõnus küll, mul on hea meistri õmmeldud püksid, taylor-made, nagu seal libedas läänes öeldakse. Ärge õhake midagi, sest kui võtan kätte ja ostan endale sigarettide asemele piibu kah. Nali naljaks, aga hüvasti, tallekesed, vana sokk sõidab homme oma rahureisile! Kirjutama ma ei hakka. Küllap te kunagi kuulete, kuidas mul läks.»

Me kuulsime.

Raudtee lõppes seal otsekui pooknoaga lõigatud puuoks. Linn väga kenakene, aeg oli palkmajad süsimustaks võtnud ja igal aknal õitses õige mitu potti balsameid, küll aga roosalt, imeroosalt! Tema, Marta, kandis kunagi plikapõlves pühapäeviti must-roosa mustrilist kleiti. Siis oli ta linavabrikus ketraja, Soku nime tal veel polnud, aga sarvemüksud olid juba ülemate poole õieli.

«Ah metsameeste asulani? Sinna saab siit oma kolmsada ja kaheksa kilomeetrit ära,» vastas talle väga varasel hommikutunnil sadamas koolipoiss, kellel kaenlas paks raamat. Kuula nüüd jõnglast, kes seda veeteed nii täpselt mõõtnud on, see ju vingerdab. «Sinust saab kindlasti täppisteadlane või bürokraat» — see lause oli Martal juba keeleotsal, aga ta neelas selle siiski alla. Tema tuli ju rahureisile ja tal oli iseenese suur ausõna, et ta kellegagi vaidlema ei kipu. Aga kui ta poisi kaenlas oleva raamatu kaant silmas — Maupassant — ei saanud ta siiski pidada, vaid pajatas, enesel tald juba lotja viival plangul:

«Seal on ka palju pahna hulgas, poiss!»

«Kõike head, tädikene,» hõikas poiss talle järele.

Lahmaka lodja lael kepsles lillelistes šortsides tüdruk,

punapruun pea ümarik ja sile — anda-võtta hirsikupar, terve see vars oli õbluke ja õrn.

«Tere, hirsitera,» ütles Marta Sokk ja andis tüdrukule kätt. «Tuleb meil siis see kolmsada millegagi koos sõita, mis? Sa kõida endale midagi pähe, juuks sul nagu täna põetud lambal. Sõidad üksi?»

«Tere,» naeris tüdruk. Tal vaesekesel olid väga viletsad handbad. «Sõidame kolmekesi, aga teised on all. Seal lodjakõhus on kolm suurt tuba ja tellistest ahjud sees. Kole huvitav! Ma olen siin esimest korda, ma ei ole midagi näinud, olin siiani ikka haige, muudkui põdesin. Ma olen Leningradist, tegin kaheaastaselt blokaadi läbi . . . kõik haigused tähestiku järjekorras . . . laste omad muidugi.»

«Ärme räägime ilusa päikese all ja vee peal enam sellest,» vastas Marta Sokk, kulm pisut kipras. «Kes need teised on?»

Oli seal Anna Petrovna, bioloog Moskvast, aastatelt, kehakujult ja olemiselt otsekui Marta kaksikõde. Kuid tal oli ilme, nagu oleks teda midagi väga naljakat, seejuures võõrastavat ja pisut vastikut sügavalt ära pahandanud.

«Ma olen siin ennemgi õige mitu korda käinud,» ütles ta Martale. «Nooruses oli see meie armsam teekond, mul ja mehel. Nüüd ma . . .»

«Tädi, tädi,» kilkas Leningradi tüdruk vahele ja Marta taipas, et noorem vihuti tahtis vanemat teisele jutuainele viia. «Tädi, kus see meie martsipanist Miša on?» ja Marta poole pöördudes lõkerdas tütarlaps edasi: «See Miša on minu teise sordi vend, ihihih, see tähendab tädipoeg . . . mul on üks tädi Riias lätlasega abielus. Miša on kunstnik . . . ta võtab viimasel aja! juurde ja juurde.»

Noor kunstnik Riiast oli tõepoolest natuke palju juurde võtnud: tal olid priske lapse punnis põsed ja paar lotikest noore lõua all.

«Rõõmustab väga,» kummardas ta seltsimees Soku ees. «Küll teil Tallinnas tehakse aga kauneid pildiraame, mul paaril maalil on juba teie raamid. Kas teie pildiraamide saamisega on suuri raskusi? Sain uue ateljee ja tahan seda õige nooblilt sisustada. Mis t e i e arvate, ega me taigas ometi toiduga hätta ei jää? Mul on küll kaasas konserve, šokolaadi ja vitamiine, ei tea . . . Moskva tädi juttu ei maksa uskuda — tema sööb jänesekapsaid ja hapuoblikaid ja leiab, et kõht kõvasti täis. Teadagi, bioloog . . .»

«Mul pole peale seljakoti midagi. Raame saab tellida meie kunstnike kaudu . . . kui teil tuttavaid on. Midagi seal taigas ikka hamba alla saab . . . läheme kas või jahile, või kalale, marju on,» vastas Marta Sokk, kulmul jälle see tilluke tusakorts.

Puksiir hakkas popsutama, mõnusalt nagu pardiema laiutas ta ees ja kaks lotja ujusid talle — külgede all üsna vaikne sulin — järele. Sõideti mööda laiu ja laisalainelisi jõgesid. Oh, rahu lõhna hakkas juba sõõrmetesse: päike nii selges taevas, et pilveniitigi pole tal ees, tuul ei vuhise kõrvus, silmad ei näe varemeid. Kallastelt paistavad uued linnad, suured ja suitsujoad teistel pea kohal. Siis pööras puksiir noka ikka kitsamatesse ja käredamavoolulistesse jõgedesse — lodjad liikusid piki veesooni aina taiga südame poole. Mägisel kaldal igivana asulakene kloostri ja kirikuga, aga viimase ukse kohalt punab uhiuus lipp kaugele. Lumivalged kitsed nosivad otse veepiiril rohtu ja hall ätt sõuab hallis venes mööda, pikk habe niisama lumivalge kui kitsed.

Noor kunstnik istub lodjalael kahe elatanud naise vahel ja viidab vestlusega nende aega:

«Neil metsatöölistel on seal taigas loomulikult midagi ühistöitlustamise taolist, kuidas siis muidu . . . Meil tuleb vist nendega ühte lüüa. Muidu jää kas või nälga . . . ja veel värske metsaõhu juures, see pole nali . . .»

Kumbki naine ei vasta. Lodjaninas võtab Leningradi tütarlaps päikest ja ümiseb aeg-ajalt:

«Oh emakene, kui mõnus! Kui hea! Sula või ära!»

«Ma käisin siin oma mehega viimati neljakümnekuuendal aastal,» lausub bioloog tasa. Ja Marta Sokk tunneb, et see oli öeldud talle.

«Surnud?» küsib ta vaikselt vastu.

«Ei,» ohkab bioloog. «Midagi rumalat . . .»

Tükike aega ainult puksiiri popsutamist ja vee sulinat. Kunstnik paneb silmad kinni ja tukastab pisut, nii soe ilm . . .

«Olime verinoored üliõpilased — abiellusime. Tegime koos kõik rasked ajad läbi . . . kõik rahva ja riigi rasked ajad. Lapsi ei olnud. Pärast sõja lõppu tuli lahku minna. T e m a võttis uue naise. Seitsmeteistkümne aastase . . . ise oli ta siis kuuskümmend seitse. Ta on akadeemik.»

«Nöh,» ümahtas Sokk ja tema mõte käis jälle kurjalt: kurat, veel üks sõja vägitükk — hullud ajad ajasid haritud vana-

mehegi ajud segamini. Hea, et enese oma on rahulikult Metsakalmistul . . .

«Ta ütles, et see on vajalik,» jätkas Anna Petrovna ühetoonilisel. «Et noor naine mõjub akadeemiku tööle-loomingule tiivustavalt».

«No kas seda tiivustamist on siis ka märgata?» küsis Marta Sokk ja keset päikesepaistelist päeva lodjalael on temal korraga jälle ees oma sõdimise-nägu.

Bioloog naeratas nukralt, nagu oleks tal häbigi:

«Mul üks tuttav töötab juveeltoodete äris . . . minu pluskvamperfekt — nii nimetan ma nüüd oma meest — käib seal üsnagi tiivustatult hinnalisi ehteid ostmas. «Palun üks safiiriga sõrmusekene, sõrmemõõt 16,» või «Andke mulle sealt see rubiinikesega, sõrmemõõt 16.» Mina ei ole oma elus veel kordagi ühtki sõrmust sõrme pannud. Ta oli väga hea ja lihtne inimene . . . kui me vanasti sedasama teed sõitsime . . .»

«Kuidas siis tol ajal toidusaamisega lood olid, tädi?» ajas kunstnik silmad lahti.

«Minu juuks on palju hallim kui teie oma,» ütles Anna Petrovna Martale. «Ainult «õnnehabe», see mu üksik karv lõua otsas, see on veel süsimust. Minu pluskvamperfektil on aga pea täiesti paljas . . . ta kannab musta, sametist topsmütsikest . . .» ja lisas hajameelselt kunstniku poole pöördudes: «Sai tol ajal ja praegu veel paremini . . .»

Aga juba hakkasid veesooned, need jõed, kõike nelja vallutama. Puhuti tundus, nagu oleksid sa tegelane multiplikatsioonifilmis: su ümber on võlujõgi, on unenäojõgi, on muinasjutujõgi, on tõmmu nõiajõgigi. Padrik kallastel oli nii paks ja kõrge, et võttis veepinna must-roheliseks, sekka sinkjas-mustaks. Kahe kalda puud olid oma võrad jõe kohal kokku kasvatanud, lodi libises läbi roheka poolpimeduse.

«Nöh, vahel oli tunne,» jutustas Marta Sokk hiljem, «et oled kah juveliiri juures: päike pistis mõnest kohast oma valgust läbi, roheline lagi pea kohal oli hiilgavaid täppe täis, kõik nagu need smaragdid ja krüsoliidid või mis nende roheliste kivide nimed kõik on. Sel Riia kunstnikul olid silmad pärani ja suu lahti, oli teisel küll näljase nägu, aga see polnud õnneks enam söömanäljast.»

Puksiir popsutas vaikselt, vesi vulises vaevalt ja nii mõnigi roni- ning ripptaim tõmbas pehmete haljaste käpakestega üle sõitjate pealagede. Võisid käe välja sirutada ja enesele tihedalt

marjutäis väädi murda. Oksa küljes rippus pusa nagu väga korrapärase kujuga seinavaas, aga vaasiavast vaatas sulle otsa linnupea, punane suletutt kuklas. Sekka kuuldi kerget krabinat ülal haljas võlvistikus — küllap turnis parajasti välkvilgas soobel nelja reisija pea kohal. Päike pillas kuldrohelisi valgustäppe läbi mustrohelise katuse, tõesti väreles nagu vääriskive tumedas raamistikus.

«See on nagu Madalmaade meistrite maalitehnika,» ütles Riia kunstnik õhinal, «õli- ja temperavärvidega korraga. All temperavärviga ja peene pintsliga detailid, peal aga õhukeselt õlivärvi. Nii nad maalisid jumalikult kalliskive ja pitse . . .»

«Nöh,» ütles Soku Marta hiljem oma reisist jutustades. «Poisi pale hiilgas, ta oli nüüd tõesti punnpõskedega lapsuke, looduseilust nii vaimustatud, et kõik söömamured ununesid. Ta pidas mulle terve loengu värvidest ja tehnikast ja pintsliöögist. Tallinna pildiraamidest ei rääkinud ta enam midagi . . . konservidest ka mitte. Mul oli paganama mõnus olla, niiske jahedus ja silmad said selles ilusas hämaruses puhata . . . uute pükste värvel ei pigistanud põrmugi . . . ma hakkasin juba rahu tundma, üleni! Ja siis — kus selle ime ots — ümisesin ma tasakesi vana võrukeelset kirikulaulu: «Suur rahupõlv om taiva all . . .»

See vana viis jäigi talle külge nagu takjas. Nädal hiljem istusid nad neljakesi taigas, metsatööliste asulas väikese maja ees — see oli neile peavarjuks antud. Marta ümises vaikselt oma vana viisi. Leningradi tüdruk istus uksekünnisel, paljad kõhnad säared päikesepaistele välja sirutatud. Päike oli tüdruku kallal tublisti tööd teinud — laps oli nüüd tõesti nagu tumepruun hirsivars punapruuni nupuga. «Tüdruk oli hea rahureisi seltsimees,» jutustas Marta hiljem. «Tema ei rikkunud rahu, naeris ainult ja ohkas õndsalt . . . aga eks seegi tulnud ju rahust ja kuulus selle juurde.»

Maja vundament oli üle vaabatud loomasõnniku ja savi seguga, mis kuumuses pragunema löönud. Pisematest pragudest pitsitas end välja pusurohi ja pigilill, suurematest silkas süsimusti sisalikke — nii sõrmepikukesi — ja mõnigi neist sibas üle tütarlapse palja jalaselja ka. Sest jalaselg oli ju päikesepaistest palav . . .

«Oh emakene, k u i ilus,» ohkas siis tüdruk iga kord õndsalt.

«Nagu jahe vihmapiisk! No mis sa nii ruttu ära põgened, tubukene?»

Oli täiesti tuuletu, palav õhtupoolik taigas. Marta Sokk sirutas oma paljad jalasääred ka välja — siin hammustab päike palju valusamini kui meil, mõtles ta ise ja ümises oma võrukeelset rahupõlve. Jah, ümbrus oli otsekui loodud just selleks, et sa sõna r a h u alles õieti mõista saaksid. Sajad-sajad-sajad kilomeetrid põlismetsa ümberringi, igivanad kedrad, jämedad nagu kellatornid, kõrged, vanadusest juba mustavad kuused, talade võradega pihlapuud, haavad-kased tihedalt koos. Mäekupud, orud, nõlvad, nende vahel soolaukad täis valget jänesevilla — ikka nii edasi, edasi, ikka kaugemale — ära kohe mõõtma hakkagi!

«Seal ma tundsin tõesti rahu, südames ja kontides . . . ja suu seisis mul ka kenasti kinni,» jutustas Marta Sokk hiljem. «Selles rahus polnud aga midagi valgest tuvikesest ega haljast palmioksakesest. See oli võimas rahu, vägev rahu . . . selle rahu embleemiks oleks pidanud olema päikeses lebav hiiglane. Rikas maa külje all hingas sügavalt ja rahulikult, taevas oli kõrge ja puhas — ei olnud sellel rahul otsa ega äärt! Nöh, mõtlesin mina — oleks ikka pidanud Tallinnas kihla vedama — Soku Marta leidis siiski rahu! Neerukividki ei kripeldanud . . .»

See oli ka eriliselt õdus õhtupoolik: metsatöölised olid praegu kõik kaugel heinamaal niitmas. Nemad neljakesi olid selle nädalaga kõik pakilisemad asjad ära pajatanud — ja nii mõnegi neist asjadest peaaegu juba unustanud. Nad said nüüd hästi läbi.

Vaikides mattis Anna Petrovna ühe helesinise, lihava õie, paksu ja läiketu nagu seemisnahast nööbi, taimekuivatamiskasti tulise liiva sisse. Vaikides laskis Miša oma pintslil käia — kiire, poolkuivlöök akvarell: palkidest autotee läheb läbi taiga, kahel pool tume ja kõrge mets, taevast pole nähagi. Tee veertel — kust ja kuna küll sattus see lopsakas ja hellik aialaps taigasse — suured pojengipõõsad peedipunaste õitega, nende vahel metsikuid sõstrapõõsaid erkpunaste marjatibadega. Vaikides vaatles tütarlaps vilkaid linavästrikke, neid taiga varblasi, kuni neist üks keksti! ta suurele varbale maandus. Keksti! juba ta läks.

«Oh emake, k u i hea! Tädi, sa tõid mind ehtsasse paradiisi, ole sa tänatud,» ütles tüdruk.

Maja ees valmistas perenaine, vana tatarlanna Gjul, juba varakult õhtusööki, et läheks jahedaks, on kuuma ilmaga mõnu-

sam võtta. Kolle oli kaheksast lahtisest telliskivist kokku pandud ja pajapõhjas suitses päevalilleõli juba kergelt. Aga ema Gjul sõimas kitseliha tükid veel enne pattapanemist emalikult läbi:

«Vaata mul pulsti! Va kivikarva sarvik! Vaat kus peletis!» kaksas ta lihatükist välja viimse halli kitsekarva koos naharibaga ja viskas üle õla aiaäärde. Harakas haaras lennult magusa suutäie ja kadus. Teised harakad, neid ju rohkelt, nemad on taigas tuvide eest — kiusasid sauna taga kätsatades pajalapivärvilist emakassi.

Taiga ei kohisenud, ei sahisenud, ei sumisenud. See oli pidev ja peen põlismetsa hääl palaval pealelõunal — tohutu rinnakorvi hingamiskahin. Seda mõõtis metronoomi täpsusega metsast kostev häälitsus:

«Kokh. Kokh. Kokh.»

Ajanäitajata teekäija taigas võiks selle hääle järgi sekundeid lugeda: üks, kaks, kolm — kokh. Üks, kaks, kolm — kokh.

«Kes s e e siis on?» kikitas tütarlaps kõrvu. «Jumalukene, et selle kõri ka ära ei väsi . . . või teeb ta seda tagumiste jalgadega?»

«Lind,» vastas bioloog. «Mergus albellus. Ainult suvek lendab siia, vete äärde.»

«Siinpaigus nimetatakse teist juudikäoks,» lausus ema Gjul pajakaant kergitades. «Nädalringi laseb ühtvalu oma kok-kok-kokki, laupäeviti on nokas ainult ek-ek-ek-ek. Ja kui ta süda täis saab, kuristab kür-rik, kür-rik.»

Aga taiga kell-käol ei läinud sel kaunil pärastlõunal süda sugugi täis. Tema mõõtis oma väikeste kokk-kokkidega suurt rahu ümberringi.

Kunstnik jõudis oma akvarelliga lõpule.

«Kolossaa-aalselt mõnus,» ütles ta ja pööras oma valges särgis turja päikese poole. «Lihtsalt õndsus! Mitte ühtki neetud gnuusot. Ja siin pole kirpe. Ma olen hirmsasti kirpudega hädas, millegipärast armastavad nad just mind . . . Aga neid siin ei ole.»

Siis tuli neile veel külalinegi. Nad ei osanud algul tähelegi panna, enne kui vana tatarlanna tõrelema hakkas. Aga selline külaline oli suurele rahule nagu rõõmsaks rosinaks.

«Ah sind punnpõske, va juttselg,» pajatas ema Gjul. «Kas sa tulid jälle mu kanamune üle lugema — kihvakestega, eh?»

Aiapostil istus burunduk. Esikäpad kelmilt kõhul risti, ilme aga lausus alandlikult: «Oh, pai perenaine, mis te nüüd minu

pärast . . . pole mina, mehike, muna maitsnudki! Mäherdune ta ütleti välja näeb?»

Neli reisimeest naersid. See orava onupoeg oli tõesti silmale rõõmuks. Päris piparkoogi mehike, värviltki: koogi punapruun, silm tume nagu rosin ja selle ümbrus hele nagu poolitatud mandel.

Kunstnik haaras paberi ja pliiatsi ning hüüdis:

«Oota, oota . . . seisa paigal!»

On aga soove! Külaline aiateibas oli liiaks liikuv ja edev. Ta pööras tagupoole reisimeeste poole, surus pea alla, upitas triibulise selja ja peene sileda saba hästi nähtavale.

Anna Petrovna pani prillid ette ja ütles:

«Eutamias sibiricus. Mul oleks hädasti üht saba vaja . . .»

Võõtorav keksas järgmisele aiateibale, pööras pea otsekui siiras kahetsuses viltu. Rosin mandli vahel pilgutas:

«Üks mul ongi ja seda läheb enesele tarvis. Hoidkem end õpetatud naiste eest! Head aega!»

Näitas veel korraks oma triibulist turja ja kadus. Reisimehed naersid, ema Gjulgi muheles:

«Ju oma riivatuse pärast ta mööda maad peab kikerdama, juurde vahel ukerdama. Allahi tahtmine. Teised oravad aga elavad mõistlikult puu otsas. Oh, aga eks nad munade peale ole ühed varganäod kõik! Ja säherduse suli peale ei lähe sul süda täis ka . . . naerma võtab, võrukael!»

«Kokh. Kokh. Kokh.»

Ja jälle pistis bioloog uue õie tulisesse liiva, kunstnik skitseeris burunduki pead ja tütarlaps hoidis oma jalalaba hästi vaikselt paigal, sest sellel peesitas tilluke sisalik — eh, mõnus, nüüd tundis ta kõhukenegi sooja alust! Ema Gjul pani pajale puukaane uuesti peale ja kitseliha hakkas tasa podisema.

«Ah et miks ma teile nii pikalt neid pisiasju jutustan?» küsis Marta Sokk oma sõprade ringis. Rahureisi aruandlusel, nagu ta seda ise nimetas. «Et te mõistaksite, kui ilus ja kui puhas ja lapsemeelne see meie rahu oli. Ja kuidas ta mõjus. Üks Moskvast oma hingemõraga, mis taigarahus meelest läks. Üks Leningradist, kelle ihunõrkust see rahu palju arstis. Üks Riiast, kellel söök ja pildiraamidki ununesid. Vana tatarlanna, kes meile taiga kuidagi väga lähedale tõi — otsekui oma maja ukse alla. Nöh, ja siis mina ka. Leidsin selle rahu, mida ma otsima läksin. Oleksite teie oma nahaga seda taiga kuldset õhtupoolikut tundnud! Koht, kuhu polnud langenud ainustki pommi,

kus polnud varemeid . . . ükski laps ei olnud ealeski näinud seal vaenlase lõusta ja oma ema laipa seina ääres . . . seal polnud ükski imik tuhaks saanud. See oli r a h u m a a, mõistate mind?»

Ja siis kuulsid neli rahunautijat järsku lauluhäält. See tuli küll kaugemalt, oli väga tugev, soe ja puhas. Valas neli kuulajat võimsalt üle — seda voolas nagu tohutu kastekannu peast, üle korstna, üle sindlikatuse, üle inimeste ja suitseva kolde. See oli madal naisehääl ja lihtne igatsev viis vestis kahest armastajast, kes lõpuks ometi ühte paati said ja paat ujus nüüd nendega pärivett. Uju, me paat, uju!

Neli kuulajat ei teadnud hiljem selgesti, kuidas nad aiaäärde kokku olid tulnud. Seisid seal ja hoidsid — käsi käe kõrval — aiateivastest kinni ja kuulasid.

Oh, saigi otsa! Laula veel, kuldne hääl! Helise ometi natukenegi veel!

«Kokh. Kokh. Kokh.»

«Kuradile sina oma kokutamisega,» kähvas kunstnik ootamatu ägedusega ja ohkas siis: «No on inimesel kõrikene!»

«Ta ei laula kõriga üksi,» pomises Anna Petrovna. «Seal on palju muud ka.»

Leningradi tüdruk sosistas, ühes silmas juba pisar:

«Minu isa ja ema käisid ka koolipõlves kahekesi paadiga Neeval sõitmas. Isa jäi sõtta, ema nälga.»

«Säh sulle korraga sügav rahu keset taigat,» jutustas Marta meile hiljem. «Mul käis nagu juga südame alt läbi . . . tundsin, et nüüd on meie ilusal rahul lõpp.» «Mis sa siin tänase ilusa juures eilsele valusale mõtled,» kohmasin ma tollele tüdrukule. «Sina, hirsivars, mõtle parem hõmsele ja ülehõmsele. Ära sa tönni, tervis sul selletagi räbal!» Jah, nii ma talle siis ütlesin, ja enesele kähvas meelde, kuidas mu vend blokaadi ajal enne näljast nõdrameelseks jäi ja siis suri . . .»

Aga hääl algas uut laulu. See oli laul taigast. Kuidas purgaa üle ja läbi taiga pühib ning ise möirgab. Kuidas nii laia lund alla vajub, et majadest jäävad paistma ainult korstnakikikesed. Kuidas kuuekümnekraadine külm tõmbab taeva veel selgemaks kui kõige läbipaistvam klaas. Kuidas öösel on tähed tillud, kuu aga kitsuke-kitsuke. Siis tuleb kevadvesi ja lööb sulinal kõik ojad jõgedeks ja jõed järvedeks. Oi taiga, taiga — kus on loendamatuid palgiparvi sinu jõgedel, loendamatuid lauavirnu

sinu jõgede kallastel! Oi taiga, sinu tihnikud — kas või kuldraha eest ei pääse nendest läbi!

Hääl vaikis äkki. Ime küll, aga ka kell-kägu jäi järsku vakka. Vaikus hakkas kummaliselt kõrva. Kuid kunstnik köhatas oma hääle puhtaks, ajas kuue selga, sidus lipsu ette ja kammis pruunid juuksed kenasti korda.

«Seda inimest p e a b nägema,» otsustas ta väga kindlameelselt. «See on suur kunstnik . . . aga ma ei ole seda häält varem küll kuulnud. See on teisel pool mäge, metsatööliste juures. Läksime, lapsed!»

Aga ema Gjul hüppas paja kõrvalt püsti. Suur puukulp peos, astus ta neljale minejale teele ette.

«Ärge minge, head inimesed! Kuulake eide sõnu, ärge minge! Ei tohi, ma ei luba teil sinna minna!»

Ta tõrjus teisi tagasi, tilkuv leemekulp käes.

«Mis sa vigurdad?» küsis Anna Petrovna pahaselt. «Jälle sul mõni ebausu fookus või? Hääl on selline, et paneb inimese kas või kõvasti uluma. Või ärge minge! Hääl missugune — koolitatud, puhas ja veel midagi . . . Ja veel midagi . . . p e a b seda nägema.»

«Naine on,» vastas vana tatarlanna. «Las ta laulab ja sina kuula siin kõrvadega . . . kuula kas või ööd läbi! Aga ära sa silmadega vaata! Sellepärast, et tema nägu . . .»

«Inimesel ikka inimese nägu,» järsatas Marta Sokk. «Mis tema näoga siis on?»

«Nägu . . . nägu e i o l e g i,» ahastas eit, «tal ei olegi enam nägu!»

«Vaat sulle lugu! Löra. Inimene laulab nagu muinasjutus, diktsioon nii selge, et metsagi taha igast sõnast aru saad ja järsku, et ei olegi nägu,» seadis tüse bioloog end minekule.

«Ei ole jah, ei ole,» hingeldas vana tatarlanna. «Ärge minge! Meil siin kandjad naised hoiavad hästi kaugele, et pilk kogemata peale ei langeks. Puulõikajad poisid jälle — raske see patt küll nende poolt — naljatavad, et karugi löönud korra kartma. Tulnud taigas vastu, pööranud pea kõrvale ja tölssinud tihnikusse tagasi. Ärge minge, head inimesed!»

«Mis sellel näol siis õieti viga on?» päris kunstnik. «Nii mõnigi väga inetu naine on ülihuvitav . . . ka kui modell.»

«See polegi enam naise nägu,» halas tatarlanna. «Kus seal enam nägu, kui selle luud-kondid on tursakala omadest kokku seatud ja ühte kasvatatud!»

«Kokh. Kokh. Kokh.»

«Ahah, lihtne . . . sõjas saadud arm,» noogutas bioloog mõistvalt. «Kui palju neid vermeid ja arme on . . . Ja kelle see nägu siis nüüd ema Gjuli arvates on . . . kelle palet see meele tuletab?»

«Surma nägu! Hirmus nägu! Ärge minge! Mis te rikute ilusast suvisest päevast . . .»

«Me oleme kõik surma nägu lähedalt näinud,» lohutas eite Marta Sokk.

«Nägime sõja ajal veel hullematki,» lisas Anna Petrovna.

«Ja meie ei ole ju enam lapsed,» täiendas kunstnik.

«Oh, mina olen blokaadi läbi teinud,» naeris tüdruk. «Ja kõik haigused tähestiku järgi . . . laste omad muidugi.»

«Ärge võtke lapsukest kaasa,» palus tatarlanna. «Temale jääb eluks ajaks kole pilt silmi ette!»

«Oh vanamemmeke, ma olen nagu emalõvi . . .» naeris tüdruk.

Ja nii nad siis neljakesi läksid. Neil oli hea minna. Kaugemal algas uus laul ja hääl ise oli teejuhiks. See oli ülemeelik Neapoli rahvaviis — nagu oleks teekäijate ees jalgrajal hüpelnud pruun säärepaar — tulge aga järele, kui jaksate! Ostke lilli, senjor ja senjorad, astuge minu jälgedesse, viin teid otse kohale!

«Aga meiega oli vahepeal siiski midagi juhtunud,» tunnistas seltsimees Sokk hiljem. «Nagu oleks see eit oma sõnadega meile halli kivi kaevu heitnud. Mulle tuli kallale halb mälestus karjasepõlvest — siis viskasid mõned perenaised elusa konna piima sisse — hoidvat kaua värske. Eide jutt surma näost oli meie ilusa rahumeeleolu sootuks ära rikkunud . . . me kõik mõtlesime salakesi hirmsatele aegadele tagasi. Aga me ei tahtnud seda üksteisele miski hinna eest näidata ja ajasime sellepärast rõõmsat ja rumalatki tühja-tähja suust välja. Niikaua, kui laul kestis, rääkisime me muidugi häälest . . .»

«Eh, kus ikka kõri,» hüüdis kunstnik juba mitmendat korda. «Ja ei mingit pingutust! Voolab nagu sulakulda. Küll võtab!»

«Hingega võtab . . . ja hingest võtab läbi ka,» ütles bioloog. «Oh, äragi lõppes! Kui kahju! Aga me palume teda, et ta meile veel pisut laulaks, eks?»

«Kust see kõva rooste hais tuleb?» päris Marta Sokk.

«Jõest,» vastas Anna Petrovna. «See vesi võtab juuksed puhta maha . . . raua sisaldavus säärane . . .»

Kuiv ja kuum ilm oli turtsakast mäestikujõest järele jätnud

sinult nõrgalt siriseva nirekese. Kaldaservad ja põhjakivid kandsid rusket roostekorda.

«Kus on alles pihlakad,» imetles kunstnik. «Kus värve — elevandiluust umbrani! Ja siin saaks alles kange nalivka käima panna.»

«Oh emakene, kui kõrged vaarikad,» kilkas tüdruk. «Aga vaadake, kui rumalasti siin niidetud on! No on alles tobud!»

«Karu,» selgitas bioloog lühidalt.

Roosa-lillasid marju vedeles lehtede ja vartega ühes hunnikus, kõik kokku trambitud. Nagu oleks purupurjus kombainijuht lasknud kõveras kaares läbi vaariku. Eks ikka taiga perenõsa, see päntjalg. Tema istub ju maha ja sõidab istmikul läbi vaarikavõsa. Kõver käpp roobitseb marju suhu ja kui ümberringi on kõik põõsad tühjaks laasitud, vinnab ta end — ikka laisalt ja laialt istmikul — läbi võsa edasi.

Tüdruk naeris laginal ja valjusti. Marta Sokk mõistis, et naerja tahab nii enesest kaugemale peletada ema Gjuli sõnu. Aga et need sõnad käivad nelja lobisejaga siiski kaasas . . .

«Karvane kombain,» naeris tüdruk. Ta keksles jalalt jalale ja kilkas:

«Kui tore! Mats sõidab oma masinaga läbi marjametsa! Mats sõidab oma masinaga läbi marjametsa!»

«Mis sa käratsed . . . ja veel nii kõvasti,» keelas kunstnik äkki ja näitas näpuga võsaveerde. Sinna oli karu oma mustjad mugulad püramiidi poetanud.

«Värske,» otsustas bioloog. «Ei sellest pole midagi, kilka aga edasi! Suvel on ta rahumeelne elajas. Tahaksin teist praegu näha. Aga laastamistöö on küll põhjalik, sind tõbrast küll . . . ära hävitab taiga väikelaste vitamiinisaagi.»

Bioloogi hääl oli nii emalik-kodune, nagu räägiks ta oma vanaonust, kellel juba korra säärased kombed, mis sinna parata!

Nad naersid neljakesi kooris. Et näe, karvane, sind nimetatakse küll taiga isandaks, aga meie viskame siin praegu sinu kulul nalja ja meil on ema Gjuli rahuriisuvad sõnad juba meelest läinud.

Nii nad läksid, ikka lobisedes ja naerdes. Läksid üle mäe ja jõudsid teisel pool metsast välja. Orus valendas päikesepaistel ühiuus metsatööliste ühiselamu, ümber selle hulk eakamaid ja hallikamaid hooneid. Nähtavasti oli ka selle asula rahvas heinatööl, sest ka siin valitses nüüd laulu lõppedes rahu ja vaikus, mida juudikägu ikka endiselt mõõtis:

«Kokh. Kokh. Kokh.»

Jämedal palgil istus naine, selg väljapoole. Tal oli väga tume kukal ja tugev piht. Tema kõrval istusid kaks tütarlast — teine teisel pool — päikesest pargitud näod nelja tulija poole. Saunalävel pesi neljas naine puukibus oma pikki punaseid juukseid. Tumeda kuklaga istuja hoidis käevart ümber süsimusta kitse turja. Loom oli pistnud oma pea inimese lõua alla, nii et paremalt paistsid ta sarveotsad, vasakult habemetutike. Üks tütarlastest suges tihtkammiga juukseid, teine torkis kanvaale ristpistes tulipunaseid roose. Ükski neist ei märganud nelja kontvõõrast ja naine palgil algas uut laulu.

«Eks te tea,» jutustas Marta Sokk, «et minu lapsepõlves mängiti laialt seda «kujumängu». Sind visati või tõmmati kättpidi sammu neli-viis reast välja ja sa pidid siis mingisse poosi kivinema. Mida kivisem, seda parem. Kõige kaunim «kuju» tuli esimeseks ja võis teisi loopida. Nii kui laul algas, tulid ka meist kõikidest esimese tooni juures kujud. Kunstnik hoidis mõlemat kätt nii, nagu tahaks ta lendu luhvatavat lindu kinni püüda. Tüdruk toetus vastu bioloogi puusa ja bioloogi nägu oli järsku kummaliselt noor. Üks laulja kõrval istuvatest tütarlastest lasi oma roosid rüppe vajuda, teisel jäid salgud silmi ette rippuma ja kamm pihku. Pesija saunalävel pistis pea kõrvuni vette, jättis aga kõrvaaugud välja — et aga kuulata!

Oli, mida kuulata. Lähedal pani see hääl õhu värelema, kuulaja tundis ta soojust ja tugevust otse oma nahaga.

Laul jutustas neiust, kes tikkis kisetti, seda tuttidega tubakakotti. Tikkis kotiküljele punase siidniidiga oma südame ja andis selle kallimale kaugetele võitlusteedele kaasa. Tagasi sai ta ainult verise kiseti. Suve hilisõhtul kõnnib see neiu nisuväljade vahel, kaugelt laulab talle ööbik hukkunud kallimast. Sellel olid ruuged kiharad . . .

«Mina pigistasin mõlemad silmad kõvasti kinni,» jutustas meile seltsimees Sokk. «Ja mõtlesin, kuidas ma oma poissi mulda panin. Ta oli siis üheksateistkümne aastane. Ma sain ta matmiseks kümme päeva pärast langemist. Olid aga väga külmad ilmad, ta oli nagu elus . . . ainult silmakoobastes oli paksu härmatist nagu põdrasammalt . . .»

Marta Soku silmad lõi järsk plaksutamine lahti. Kunstnik aplodeeris suures vaimustuses.

«Braavo, braavo, bis! On see alles üllatus keset taigat,» hüüdis ta ja lähenes palgile. «Lugupeetud naiskodanik, minu

tõsisim kompliment! Suurepärane! Jumalik! Lihtsalt ime! Ime!»

Naine, kits kaenlas ja selg meie poole, ei liigutanudki. Tihtkammiga tüdruk tegi kunstnikule pärdikunäo ja näitas keelt: aga pääd-ää! Tikkija rehmis roosilise kanvaaga, nagu ajaks ta puuskadeparve laiali. Pesija saunalävel pistis pea kähku üleni kihusse.

«Ärge pahandage,» astus ka Anna Petrovna paar sammu lähemale, tüdruk ikka veel käevangus. «Ärge pahandage, kuulsime kaugemalt, aga teie hääl otse kiskus meid siia. Imeilus! Olge nii armas ja ärge pahandage, saame tuttavaks!»

«Palun, saame tuttavaks,» siutsus tüdruk.

Siis pööras palgil istuv naine oma näo nelja kontvõõra poole. Kunstnik põrkus tagasi, otsekui oleks teda sama pika palgiga vastu rindu löödud.

«Mi-i-na,» sosistas blokaadiaja laps, kes oli kõik vaevad tähestikulises järjekorras välja kannatanud, ja vajus bioloogi puusa pidi maha. Ära närvetas . . .

Anna Petrovna kummardus minestanu kohale ja Marta nägi — ka tema vaatas pärast esimest heitumist maha —, et bioloog lebajat käsivarrest kõvasti näpistas.

«Ärge pange tobukest tähelegi,» vabandas Anna Petrovna. «See käib meie tüdrukul tihtilugu nii . . . blokaadiaegne laps, sellepärast. Ta nägi siia tulles tee ääres karukastaneid, ehmatas ja need hakkasid talle südame peale. Linnalaps, sellepärast. Närvitses, narrike, tõepoolest karu kuhila pärast, ausõna!»

On nii nutmapanevalt liigutav, kui tark inimene räägib oma headuses suuri rumalusi . . .

«Kasige kuradi vanaema juurde tükkis oma linnalaste ja karusitaga, mis te poete inimesele põue nagu nastikud,» tänitas iheda kammiga tüdruk tulivihaselt. «Kui tõmban teile kõigile vastu lagipead.»

«Ära lärmitse, Ljuba,» vaigistas laulja. «Ära lärmitse!»

Ta kõnehäälgi oli nagu nende kõige tumedamate lillade võõrasemade värv . . . ja nende sametine pehmus ka. Kunstniku laubal pärlendasid higitilgad, suured nagu suhkruherned. Tütarlaps ajas end bioloogi najal püsti, kobas näpistatud kohta ja naistas:

«Küll olen mina aga tobukene! Kartsin ennist tõesti seda karusõnnikut.»

«Laps, laps,» vastas naine palgilt. «Ärme mängime! Taigas ei mängita. Ma naeraksin praegu — kui ma saaksin. Ma ei saa naeratadagi, isegi muiata mitte . . . tehniliselt võimatu.»

Marta Sokk jutustas: «Olen näinud kahte suurt sõda, palju nägusid viimase sõja ajal. Ütleme parem seda, mis nägudest oli järele jäänud. Kui ma seal taigas seisin, ei saanud ma äkki isegi aru, kas läksid kõik nähtud näod mul korraga meelest ära või tulid kõik korraga järsku silme ette. Imiku nägu, millest oli raskelt rautatud talla alla järele jäänud ainult lame lapike, verine õieleht. Pioneeri täiesti mustaks söeks põlenud pale, venna luukõvaks külmunud laibanägu. Palju, palju kunagisi nägusid . . . Aga selle naise nägu: täiesti surnud, liikumatu mask, milles viis lahtist ava, suurim neist mustav, alaliselt avali hoidev — suu. Ümber suu mingi õudselt valulik, jube joon. Hallid metallhambad . . . nagu mingi masina allahaaramise ja peenendamise osad. Sellelt näolt oli kõik minema pühitud: ilmemängu, sõõrmete kumerus, ripsmed ja kulmud, silmavalgegi oli roheka munarebu värvi. Nagu oleks pärmivärvi pappmassist kokku pötsitud mõhnaline mask. Ja keset seda surnud, tehniliselt taas kokkuseatud nägu järsku silmad, tumedad, neil oli hundikurikate soe pruun värv. Selle naise nägu oli surma näost veel kohutavam — kolp näitab ju ikka oma hambaid ja silmakoobastest ei vaata sulle vastu see ahastama ajav, see kisendama sundiv pilk.»

Kunstnik läks ja istus laulja kõrvale. Kõrval on ju kerge istuda, sa ei pruugi oma naabrile otsa vaadata.

«Teete pattu, küll teete te suurt pattu inimeste vastu,» ütles kunstnik. «Sellise häälega siin pärapõrgus ainult karudele ja kitsedele laulda. Te mõelge ise, s e e hääl ja . . .»

«Inimeste peale ma siis just mõtlesingi, kui ma ära taigast tulin. Et inimesed ei peaks nägema midagi nii koledat.»

«Aga hääl, aga hääl,» hädatseb kunstnik. «See on ju nagu tohutu varanduse mulla alla matmine . . . jumala eest, riikliku kuritegu . . .»

«Kas teie vaataksite mulle näkku, kui ma laulan?» küsis suurim viiest näoavast. «Kui kaua te vaataksite?»

«Mnjaa . . . Aga heliplaadid, raadio . . .» — ja siis järsku õhinal: «Võiksite näiteks täismaskis laulda!»

«Kui sa siit kohe ei kao, teen ma sulle ise täismaski ette,»

kisas vihane Ljuba, nagu oleks halvustatud kuidagi just tema nägu.

«Kokh. Kokh. Kokh,» mõõtis meie piinlikku vestlust juudikäigu Leningradi tüdruk nuttis vaikselt.

«Ei,» vastas laulja. «Mul on siin hea, füüsiline töö lahutab meelt. Tüdrukud ja naised mõistavad minust mööda vaadata, peavad mu lauluhäält kalliks. Mina panen nad nutma ja naerma. Ise ma enam nutta ja naerda ei saa . . . las siis teised . . . mina ainult vaatan — kui nad mind ei näe. Töötan saeveskis. Karu ja hunt mind ei karda, burundukkidega saan hästi läbi ja mul on siin südamesõbergi. Näete . . . saage tuttavaks, teda nimetatakse Marfa Petrovna,» ja ta patsutas musta kitse turja. «Ta on tark ja hea loom . . . ja truu nagu kuld.»

«Teised tahavad tunahomme edasi sõita,» vastas sellele jutule Marta Sokk oma tahedal — sageli õige kuivalgi — toonil. «Mul on aga aega. Ma tulen veel siia. Ma tahan seda saeveski ised näha.»

«Nii me siis ladusime kahekesi laudu,» jutustas meile seltsimees Sokk hiljem. «Surmanäoga naine Maria ja mina. Lauad olid ilusad ja puhtad, verivärsked, lõhnasid hästi, otse saehammaste alt tulnud . . . ma ei mäleta enam nende tolle. Laualadumise juures ei laulnud Maria kunagi. «Siin ma ehitan, aina ehitan,» ütles ta. «Laon laudadest üles kõik oma kadunud kodud. Algan ikka lapsepõlvekodust Kiievis. Panen laua laua kõrvale ja ise mõtlen: siin on isa ja ema tuba, siin köök ja rõdu, siin minu kambrikene, selle tapeedil olid tillukesed käbid. Värsketel laudadel on alati huvitavad kirjad, sooned ja täpidrähnid sees — tulevad meelde kõik kunagi kantud kleidid, loetud raamatute seljad, seinavaibad . . . vahel on noodijooned kaos, vahel mõni noot joonte vahel. Vaikin, vaatlen ja laon. Siis ehitan üles oma koolimaja, keemiakabineti, terraariumi ja trepikojad, meil kasvasid seal tradeskantiad.»

Ljuba, see tiheda kammiga kisakõri, tõi sae alt uue seljatäie laudu. Partsti, viskas ta lauakandami maha ja kõõritas Marta Sokku poole.

«Siis laon üles konservatooriumi. Kõige heledamatest laudadest. Oma lauluklassi — kõige siledamatest. Ja siis taastan oma teise kodu, oma pesakese, nagu öeldakse. Läksin Mitjale mehele. Tundsime ja sallisime teineteist juba esimesest koolipäevast peale. «Kaks nii ilusat last,» ütlesid kõik. «Nii ilus tüdruk ja poiss,» — kui me vanemaks saime. «Küll on aga ilus paar,»

otsustasid inimesed, kui me abiellusime. «Nagu teineteise jaoks loodud, nagu joonistatud.» Mitja oli linalakk, mina tume. Siis laon ma laudadest oma tillukese tütre toa. Ta sündis nelja kümnendal aastal. Hele nagu herneõis. Elasime kõik koos, äi ja ämm ka. Ma tegin ooperis juba kolm osa ära ja laulsin raadios. «Üks Kiievi kaunimaid noorikuid,» ütlesid mulle teatrisõbrad ja raadiokuulajad. Oh, eks sai edevgi oldud! Mul ei ole enesest enam ainustki pilti — jube valus oli vaadata — põletasin enne taigasse tulekut kõik ära. Ja siin pole mul peeglikildugi. Ma lähen veestki kaugelt mööda, et mitte iseenese peegeldust näha.»

«Kokh. Kokh. Kokh.»

«Siis tuleb ladumisse vahe — sõda puhkes, läksime Mitjaga mõlemad, laps jäi äia-ämma hoole alla. Sõja esimese aasta olime koos ja meil oli õnne, mina tulin täiesti tervelt läbi, Mitja sai ainult korra riivata, tühi täpes, nagu linnu tiivanukiga. Viimasel aastal sattusime teine teisale. Mina läksin medsanpatiga Berliini poole. Berliini all see juhtuski. Pommikild tuli paremast külje poolt — või oli neid mitu, kisulisi, sakiliste servadega ja servad tulised . . . Võttis nagu mitme sirbiga korraga, puhtaks . . . Maailm läks mustaks ja kõik.»

Ta ladus tüki aega vaikides. Saekaater tegi kumalase häälega kord tugevamalt, siis nõrgemini — nagu tuleks see tiivuline sulle lähemale ja lendaks siis jälle eemale —, ning hakkas siis jõuliselt ja vihaga jõrisema — kreissae hambad jõudsid paksu kedratüve keskpaika. Oh, küll võtab ta seda puu ihu praegu valusalt . . . nagu too kuri kild kord nooriku ihu võttis!

«Jälle on mul midagi laduda, kindel hoone,» jätkas Maria. «Haigla Moskvas. Kaks aastat ja seitse kuud olin ma haiglas. Noad, käärid, tangid, pintsetid. Esimesel aastal olid mu silmad sidemes, päästeti seda vähestki, mis mu pealuu esipoolest alles oli jäänud. Medõde luges mulle ette Mitja armsaid kirju ja tütrekese liigutavaid tervitusi. Kild oli mu alumise lõualuu minema viinud, sain sinna kunstliku asemele . . . koos nende hammastega. Keel ja häälepaelad olid vähemate vigastustega pääsenud — need saadi korda. Kasvatati mu kolbale uut liha ja nahka . . . küll välis-, küll siselaenu abil.»

Ja jutustaja ilusast häälest kõlab vaikset, kõigega leppinud inimese naeru.

«Siselaenu tehti nii, näete.» Ta surus kõverdatud käsivarre vastu põske. «Seotakse sind iseenesega ühte ja siit, iseenese küljest, kasvab sulle nahka ja liha teisale külge — kas pole siis

see siselaen? Ah, olid need alles arstid, ja oli neil minuga kannatust ja tööd, midagi metsikut! Nad tegid kõik mis võimalik . . . nad tegid veel rohkemgi. Mitjalt sain armsaid kirju — ma ei tahtnud, et ta mind vaatama tuleks — ja pisike tindiplekk läks ajapikku lapsekäekirjaks üle. Minu tillukesest sai ilma minuta koolitüdruk. Ma ei saanud tal esimesel koolipäeval esimest valget põlle selja tagant kinni siduda, ei saanud. Küll oli valus. Aga jätame kõik valu, kärsituse, kojuigatsuse, kõik need pärgupünad. Teeme lühidalt. Uue näo ehitamise ajal olin õppinud, et lühike ja valus lõige on parem kui pikaldane haava kaltal järamine. Ja nii ma siis kirjutasingi Mitjale, et olen monstrum ja läheme lahku. Tema vastas, et mina olevat armas narrike ja igavesti tema naisu . . . kus meie ilusad ühised aastad ja kirjutagu ma, kunas mulle vastu sõita . . . Ma ei kirjutanud, kui haiglast pääsesin, sõitsin üksi koju . . . Kodu . . . Vanemad olid vahepeal otsa saanud. Noh, teeme lühidalt: Mitja kohkus nii, et ei saanud tervitussõnagi suust . . . ja ta oli ju sõda näinud. Tütar hakkas kisendama, sai nutukrambid, viskles maas, ma ei julgenud teda puudutadagi. Äia-ämma pöörasid näod kõrvale ja vaikisid. Tulin ära. Jaamast kirjutasin mehele: «Anna lahutus sisse, ära ainult mõnda kulli lapsele võõrasemaks võta.» Algul sõitsin Sverdlovskisse. Kui ma vagunisse astusin, vaikisid kõik reisijad. Taksojuht sõitis nii, nagu veaks ta vikatimeest ennast. Taigasse värvati metsatöölisi, anti sõiduks ja elu alustamiseks raha. Ma siis alustasin uuesti . . . Imelik, ma olen kaotanud kõik, mis inimesel kaotada on, aga mul pole kunagi tulnud mõtet, et enesele ise ots peale teha . . . Imelik.»

«Nii me rääkisime,» jutustas seltsimees Sokk ja tunda oli, et ta pisut häbenes. «Ja sõna sündis sõnast, nagu ikka. Nöh, mul ju see ränk sõna, eks te mu tervet olemist ju tea . . . ja nii juhtus, et me läksime lõpuks kõvasti kokku. Mina ütlesin Mariale, et ta teeb valesti, puhta valesti. «Inimeselaps,» ütlesin ma talle, «tulge ja rääkige oma lugu raadios — teie häälega! Jutustage seda välissaadetes — et nood sõjahimulised mehed oma naiste nägudele mõtlema hakkaksid. Laulge nende naistele lugu verisest kisetist. M i n a teie asemel läheksin välismaale turneele, esineksin neile, näitaksin neile nende eneste kätetööd.» Kus tema mulle oma sametise häälega vastu, et tema pole mingi drilliõõgu ahv, kes vaatajaid oma inetusega uhkustades heidutama läheb. Nöh, siis läks mu hääl juba päris valjuks, ju ma vist päris karjusin, et ärgu leinaku edev naine mitte ainult o m a

ilu, mõelgu parem, et kui tuleb uus sõda, võivad miljonid inimesed veel palju koledamaks muutuda kui tema praegu. Et kas ta tahab — ta tütar on parajasti viieteistkümneaastane — et see samuti ja hullemini kannatama peaks? Siis vastas tema oma sametise häälega ja selle kohutavalt liikumatu maskiga — silmad aga põlesid küll — et mingu ma ära, keegi pole mind taigasse palunud... juba rahu leidnud inimeste rahu rikkuma! Mu hing kargas nii täis, et haarasin laua, murdsin põlve otsas pooleks, viskasin tükid maha ja tulin ära. Ju teil ikka vist õigus on... ka see minu rahuotsimine lõppes sõjaga. Oh, ei saa mina midagi oma loomuse vastu!»

1960. aasta suvel kohtasin Marta Sokku Vanaturukaelas. Tal oli jälle oma sõdimise-nägu peas ja ta ulatas mulle Berliini ajakirja. «Näe siin, sa vaata, vaata seda pilti ja loe sealt alt, ja siis ma ütlen sulle!»

Vaatasin ja lugesin. Tekst foto all teatas, et maailmakuulus Marlene Dietrich esineb külalisena Lääne-Berliini estraadil, et enne tema saabumist olid valitsevad ringkonnad selleks kõik ära teinud, et publik lavatähe vile ning mädamunadega vastu võtaks. Sellest hoolimata või just sellepärast tervitas vaatajaskond esinejat tormiliste kiiduavaldustega, kuna see ju — reklaami järgi — oli enne sõda, sõja ajal ja pärast sõda Hitleri vaenlane number 1, füüreri tuliseim vaenlane...

«Sa vaata seda vaenlast,» käskis seltsimees Sokk kurjalt. «Vaata hästi!»

Jajah — valge hermeliinkeep, hõbebrokaatkleit, nägu peaaegu niisama sile ja hele kui kahekümneviie aasta eest ekraanil, juus peaaegu sama värvi, silmad peaaegu niisama muretud ja udused, jajah...

«Jajah,» põrutas seltsimees Sokk Vanaturukaelas. «Kuradi kerge on olla Hitleri suurimaks vaenlaseks Florida rannikul... hoia aga pugu ja paun vastu päikest... kas on linnukesel muret... nägugi räägib, kui raskelt see vaenlane võitles. Ptüi, kurat! Tema asemel peaks neile seal Maria laulma. Peaks!»

1961. aasta septembris, kui Berliinides kobrutama lõi — pidin seltsimees Sokult paar raamatut saama. Helistasin mitu korda, keegi ei vastanud. Siis avati naaberkorteri uks ja ma nägin toaakna taustal Marta siredat sidrunipuud. Ahah, küllap tihane Ants peab jälle vannitoas suurt võipidu...

Mulle olid jäetud raamatud ja kiiruga visatud kiri:

«Kõigepealt lasen ma Moskvasse, Rahukaitsekomiteesse, võtan kodagi kaasa ja sealt otsemaid taigasse... ma sain Maria uue elukoha teada. Me toome Maria sealt ära. Tema peab nüüd kõnelema ja laulma... eeter ei pelga inetut nägu. Ja esinema peaks ta ka... me oleme neile liiga palju ilusat näidanud — meie balletti ja Berjozka keni tüdrukuid, las nad nüüd vaatavad... Maria peab laulma! Ja ta laulab, võid kindel olla.»

1964

Orfeus II

Hommik oli helehall, must ja valge. Esimene lumi tuli oktoobrikuu lõpupäevil maha ja jäigi sinna. Sadas küll mustale, märjale, külmumata maale, kuid jäi pidama. Nii paistiski siis 29. oktoobril 1960. aastal — see oli laupäevane päev — Tambekite söögitoa laiast aknast madalat halli taevast ja valgeid lumekuppe mustavatel sirelipuhmastel.

Ott Tambeki naine märkis möödunud nädala väljaminekuid paksu arveraamatusse. Lõpetas juba. Raamat oli lahtilööduna söögilaual, märkija mõlemad käed — kärepunane hiina täite sulepea sõrmede vahel — lebasid raamatul. Marju Tambek vaatles hallis valguses oma käsi, lühikeseks lõigatud, lakkimata, väga hoolitsetud äärenahaga küüsi ja ajas kõik kümme sõrme raamatul harali. Vasaku käe väikese ja järgmise sõrme vahelt luges ta esimese lahtri pealkirja: R a a m a t u d, a j a k i r j a d, a j a l e h e d. Järgmise sõrmepaari vahelt vaatas vastu pealkiri: T e a t e r, k o n t s e r d i d, k i n o, r a a d i o, t e l e v i i s o r. Edasi järgnes lühike nimetus: T o i t. Siis: K o n t e r, k ü t e, v a l g u s t u s. Parema käe sõrmede vahelt paistis: R i i d e d, j a l a n õ u d. Jälle järgnes lühike sõna: P o i s s. Edasi tuli lahter: L u k s u s. Ja selle kõrval paistis läbi Marju Tambeki sõrmede pealkiri: K a l l i s k a d u n u.

Perenaise põidlad puhkasid arveraamatu valgetel lehekülgedel ja ta ise naeratas äkki: kui oleks ometi jätnud sellesse kõitesse lahtri, kuhu oleks märkinud arvult kõik need tibatillukesed, pisikesed ja väikesed sõrmed, mis kaheteistkümne aasta jooksul olid end tema põialde ümber kokku löönud, neid surunud ja pigistanud, vahel hirmust, vahel valust värisedes, vahel krambis — aga ikka soojalt. Kõik tema väikesed patsiendid . . .

Lastearst Marju Tambek oli kummaliselt kerges, kuidagi hõbedases hommikutujus. Ta armastas väga oma kodulinna

esimese lume ajal: siis on kõik su ümbrus nagu väga hea graafiline leht, puhas valge, puhas must — ja lisaks hõbetas meeleldi veel see mõnus mõte oma paljudele pisikestele patsientidele. Nii algas ilus laupäevane päev ja lõppema pidi ta teatris: nad taotlevad Otiga teist korda «Orfeust» ja «Ballett-sümfooniat» nautima. Piletid on Oti taskus.

Ta vaatas oma hallide silmadega halli taevast, tuba oli soe ja kaunis — küll oli hea olla. Siis kummardus ta veel korra üle arveraamatu ja kirjutas kalli kadunu lahtrisse: krüsanteem — 10 rbl. Kaks nädalat tagasi oli samasse märgitud: roos — 12 rbl. Ta pööras lehti ja vaatas ettepoole. Kallis kadunu oli kevadel saanud esimesi sinililli, siis ülaseid, kullerkuppe, kannikesi, valgeid sireleid, iiriseid. Kõik need lilled on ostetud Lillele, kallile kadunule.

1941. aastal läks kahekümneaastane Ott Tambek vabatahtlikult suurde sõtta ja tal jäid peale ema kodulinna veel väike tüdruk, seitsmeteistkümneaastane Lille Voitk. 1944. aastal sõitis piiga põgenemissõgeduses laevaga kodumaalt minema. Laev jooksis miini otsa ja Lillest saigi kallis kadunu.

Marju Tambek vaatles kahte sõna. Kallis kadunu . . . Kummaline, alles täna torkab talle silma, et see võiks ju ümberpöördult olla — kadunud kallis. Naljakas, nüüd võid mõelda, nagu oleks Lille just sellepärast kallis, et ta lõplikult kadunud on, mitte, et kaotsi on läinud keegi kallis.

Õigupoolest — kui nüüd mõtlema hakata — miks ei ole tema, kolmekümne seitsme aastane, üheksa aastat abielus olnud lastearst, ligemale kuueaastase poja ema, pannud need kaks sõna jutumärkidesse? On siiski nagu pisut pentsik, et kahe arsti majapidamise arvetes figureerib nii lilleline lahter. Sentimentaalsus? Kas just seda — lilli armastavad nad ju niikuinii ja Oti töötoas . . .

Ta lõi arveraamatu kinni, läks vannituppa ja võttis sealt kahara peadpidi märga ajalehepaberisse mässitud krüsanteemi. See oli raske vasevärvi õis, õigupoolest liiaks küps ja kirglik kalli kadunu — hapra ja ujeda — jaoks.

Otto Tambeki töötoas rippus madala raamaturiiuli kohal elusuurune koloreeritud foto seitsmeteistkümneaastasest Lillest, kallist kadunust. Kõik selles tütarlapse näos oli imepehme ja niisama puhas. Siledad vahavärvi juuksed ja sini-sinised silmad, alahuul pisut paksuke.

Enne abiellumist jutustas Ott pruudile kogu loo Lillest. Jutustada oli väga vähe, sest lugu oli imelühike. Aga imeilus, sest

ta oli ju lugu esimesest armastusest. Ja kui 30-aastane mees seda 28-aastasele naisele jutustas, siis tundis viimane jutustaja vastu sügavat tänulikkust. Teda liigutas — kui lastearsti — see merre murdunud õis, õieti veel pung, keda Lilleks nimetati. Ja jutustuse kestel tundis ta, kui puhas ja ilus oli see jutustamislaad — loos oli üks suudlus ja valged jasmiinid, üks torbikuke metsamaasikaid ja väga kuri saksik tädi — kõik nagu kaunis muinasloos.

Ja kui Tambekid Tähtvere linnaosas oma korterit sisustasid, riputas Marju oma käega Lille pildi mehe töötoa seinale, kirjutuslauataguse raamaturiiuli kohale. «Las ta vaatab sind selja tagant oma ilusate siniste silmadega, kui sa kirjutuslaua juures töötad,» naeratas ta ise. Uue korteri kaunistamishoos tõi ta vaasi — koobaltsinise klaaskera — ja asetas selle raamaturiiuli nurgale, otse pildi alla, pani vaasi valgeid karikakraid. Hästi sobis see vaas sinna ja lilled vaasi. Nii saigi kenaks kombeks mehe töötoa lillevaasi täitmise kulud kanda lahtrisse: k a l l i s k a d u n u.

Marju tegi seda poolehoiust liigutava, puhta-pehme lapsenäo vastu. Sõprusest oma suure, pisut rohmaka ja järsu sõnaga mehe vastu.

Aga aastat paar tagasi oli Marju Tambek kalli kadunuga otse kehalisse kontakti astunud. See juhtus nii. Neil lõppes just haigelas poliitringi töö ja Marju nägu oli kodu poole tõtates mõtlikult mures. Aatom, plahvatused, pommid, relvastumise võidujooks — ja kodus ootas teda väike, priske ja peru poiss. Kas juba jälle? Tema oli eelmise sõja ajal kaotanud vanemad ja venna — linna taha tankitõrje kraavi. Keda ta siis nüüd peab ära andma, kui juhtuks jälle lahti minema? Juba sirelite alla kajas talle vastu vali kära: tema poeg kisas ja nuttis. Marju kiirendas sammu. «Kat-ki, kat-ki,» jooksis poeg emale vastu. «Kallis kadunu läks katki!»

Poiss oli isa toas uut, ilusat ja pisut kõva palli proovinud ja pildiklaasi kildudeks põrutanud. Ema lohutas last ja hakkas klaasikilde põrandalt ettevaatlikult kokku korjama.

Ja nii nagu ta seal kummardus, peos jahedad klaasitükid, tundis ta äkki, kuidas tal juga läbi sõrmede otse südamesse käis: võib-olla läks Lille 1944. aastal ise ka nii mitmeks killuks, nagu purunes praegu ta pildi klaas? Võib-olla veel pisemateks tükkideks? Ja Marjule meenusid kiiruga paberile visatud read. Keegi oli Otile teatanud, et «Lübeck» olevat miini otsa jooksnud

ja kõigega põhja läinud. «Versunken mit Mann und Maus,» oli äkki naljaks lisatud lõppu traditsiooniline ütlus. Alles nüüd n ä g i klaasikildude korjaja selgesti seda lõppu: Mann — need olid kõik teised, täiskasvanud hukkujad. Aga Lille oli see Maus, kes hirmust hallina sibas üle laevalae, enne kui hiire kombel uppus — kes teab, mitmes tükis... Samuti sõidab ühes olla kunagi laeval tema oma poeg, jälle üks hiir rohkem... Ei, kurat, Marju ajas end järsku sirgu, mõlemad peod klaasikilde täis. Ta tahtis rusikaga põrutada, tahtis kõnet pidada, tahtis kerjalt kisendada — aga ütles oma kõige rahulikuma ja tahkema arstihäälega: «Ära enam tönni, silmad kõik kriimud. Toome uue klaasi. Pilt jäi ju terveks.» Läks aeda, murdis kirsiokse ja pistis selle koobaltkerasse. Kallis kadunu oli talle praegu väga lähedal, lähemal kui kunagi varem — ja mitte üksnes puuduva klaasi pärast. Selle sädelevus oli olnud ikka nende vahel nagu esimese armastuse aupaiste. Nüüd oli nägu läiketu, tigidase inimese oma.

Ja edaspidi pistis ta lilli vaasi juba hoopis erineva käega. Ta ei toonud õisi enam oma mehe esimesele armastusele, vaid sõjas hirmsalt hukkunud lapsele.

Nii vaheldusid koobaltkuulis õied ja perenaise tunded virgendasid vahel erivärviliselt: kui ta oma esimese halli juukse leidis — mustas torkab ju hõbe eriti silma — siis kadestas ta kallist kadunut. Sest kallis kadunu jääb ju igavesti nooreks, kauniks, heaks, pehmeks ja puhtaks, ilusaks jasmiiniõieks. Ka siis, kui tema, Marju, juba eidekesena alt üles seinale vaatab, ise kipras nagu kibuvitsamari. Aga juba järgmisel päeval, kui reesusaverega sündinud, aga äsja surmaküüsist ära kistud imik oma kahe käe sõrmekesed ümber ta põialde kokku surus, oli Marjul kallist kadunust äkki valusalt kahju. Tüdruk läks ju s a n e ära, mitte ühedki tillukesed sõrmed ei pigistanud tema põdlaid. Ja kui nad sama päeva õhtul Otiga vaatasid kinos «Verdit», kus vana helilooja ikka oma hõbepäise eluseltsilisega laudis istub, kuni ta ühel õhtul üksi peab istuma ja ta käsi otsib laudiservalt juba lahkunud kaaslase kätt, siis pani Ott järsku ja ütlemata lausumata oma käe raskelt naise käevarrele ja Marju tõgeles sellest liigutusest selgesti: «Katsu sa mul varem ära minna, ma ei lase! Meie kaks läheme koos halliks. Oleme head teekaaslased. Katsu sa...»

Sel õhtul oli Marjul kallist kadunust eriti kahju. Ta tundis tänulikkust ja ehmus samas, nagu oleks ta mõttes lausunud: «Tänan, hea laps, et sa õigel ajal uppusid, nüüd on m u l mees

ja laps, töö ja elu, mul on kõik, sul mitte midagi. Oled ainult kallis kadunu.» Ja tal oli kuidagi piinlik.

Üsna harva — Marju ei sallinud halba mõttemängu — heidutas ta iseennast: aga mis siis, kui ühel päeval ilmuks see kallis kadunu elusana? Noh, iga kord ajas ta end selle mõtte puhul sirgu, sihvakas ja sitke, terve ja julge — tulgu! Ja kui kallis kadunu ilmukski k u s a g i l t s e a l t kas või ikka veel seitsme teistkümneaastase värskuses, ei heidutaks see Marjut. Sest aastad on temale ja Otile s i i n m e i l nii palju-palju andnud, et seda kõike ei saa enam ükski esimese armastuse kahkjas öö ära võtta. Ja iga kord viskas Marju selle mõtte puhul pilgu poja pildile — praegu möllab see mees lasteaias ja — enam kui kindel — kolme eest . . .

Marju helistas oma mehele. Protseduuritoast vastas talle vanemõe jahe-asjalik hääl, et osakonnajuhataja telefon on praegu kinni, helistagu pisut hiljem. «Hüva,» mõtles Marju oma haigla poole astudes, «olgu siis hiljem.» Neil on ees ilus õhtu. Glucki kuldne muusika, nagu vana kerge vein, ja Tamberg «pulsi kiirendamisvahend», nagu Ott seda toona nimetas. Ja samas meenus talle jälle lause: «Versunken mit Mann und Maus.» Kuidas seda õieti eesti keelde tõlkida . . . võib-olla et «vajunud põhja tükkis hingeliste ja hiirtega».

Samal ajal astus vanemõde osakonnajuhataja Tambeki kabinetti. Kirjutuslaual oli suur kimp alpi kanne — valgeid, punaseid, roosasid. Tambek uuris vastu valgust röntgenivõtet rindkerest. Sellest, kuidas vaatleja lõuga kandiliselt ette surus, mõistis õde, et röntgenis käinud kopsuhaige tuleb kirurgidele üle anda.

«Doktor,» ütles vanemõde. «Teie abikaasa helistas. Teil on kaugekõne Narvaga. Ja siis helistas veel keegi daam neli korda, nime ta ei öelnud.»

«Ja toru kaudu tundsite kohe ära, et oli d a a m, äh?» ühmas Ott Tambek ja uuris võtet, kulmul korts, silmad kissis.

«Tundsin sellest, et ta h ä r r a Tambekit küsis, seltsimees doktor,» tuli jahe-asjalik vastus. «Ta küsis härra Ottomar Tambekit. Ja mingi aktsendiga . . .»

«Äh, aktsendiga,» tõstis Tambek vasakut kulmu, nii et selle ülemine serv peaaegu vastu tumedat lõvilakka käis — seal pole nud veel ainustki halli karva. «No see on tõesti aktsent, ka keegi valge päevaga ja kaine peaga otsib härra Ottomari, see on kuradima kange aktsent, äh-äh,» naeris ta nii kõminal ja

puhtast südamest, et vanemõde enne kabinetist lahkumist mokaotsa kaasa pidi muigama.

Mhm, härra ja Ottomar, mõtles Ott Tambek. Ta ei mäletagi, kas teda ja kus viimati Ottomariks nimetas. Ei, pagana päralt, seda nime nähti ju ainult ristimisetunnistusel ja sealgi kuni registreerimiseni. Muidu oli ta ju kõigile Ott ja Ott. Ainult, jah . . . see kallis kadunu, see Lille kippus teda kangekaelselt ainult Ottomariks nimetama. «Nii noobel nimi,» mossitas tüdruk, ise tõsine ja väga lapselik. «Nagu romaanides. Aga Ott, see ju nagu? Kutt ja Karlutt ja Volts, vuih! Ja tädi ütleb, et on ometi ühelselapsele osatud ilus nimi panna . . . on seegi varandus. Tädi ütleb nii.» Noh, sama saksik tädi ajas ilusa nimega poisi väga lustute sõnade abil oma Emajõe-äärsest aiakesest välja. Äh, rahu nende põrmule — nimele Ottomar, tädile ja kallile kadunule . . . ta pole nende aastate jooksul veel kordagi mahti saanud, et seda seda vaatama minna. Seal õitsesid jasmiinid ja neil oli metsmõnusikate lõhn.

Telefon helises. Enne sosinat, kihinat, turtsumist ja siis küsis rabe mehehääl, sõnu otse robinal ritta lastes:

«Kas doktor Tambek ise? Siin vana kooliveli . . . noh, ühes kuulis käisime. Kuidas kes? No ikka on keegi . . . Reimanni poisi mäletad, Karlova uulitsast? Mul on veel täna vaja teiega . . . sinuga kokku saada. Täitsa tõsine asi, tead. Elu ja surma küsimus. Tohter, põrkame kella kahe ajal «Ateena» juures . . . ei, ei . . . kuule, siin susitakse vahele, et «Volga» ees. Et saa? No siis täpselt kell kolm. Väga tähtis asi, tohter.»

Tambek pani toru pikkamisi hargile. Imelik päev täna, mõtles ta ja masseeris mõlemat meelekohta. Enne oli palju askeldamist, taas jälle korra selle amputeerija-Antsuga naginaks. Ants küratas: «Operatsioon.» Tema jälle, et «hormoon». Ja siis tuli talle koos selle tärgeldatud saksa nimega meelde kallis kadunu ja nüüd kutsus keegi kooliveli teda kohtama. Mhm, just samasse kohta, kus tema paljude aastate eest Lillet esimest korda nägi ja samas hiljem neli korda kohtas. Narrikas see kutse, nagu oleks kutsuja ise kaelapidi ukse vahel. Kindlasti mõni kergelt küksis koolivend, kes tahab laupäevaõhtu puhul paar troppi juurde võtta. Aga kui järsku ei ole? Kui on siiski — hääle ja ütlemise järgi otsustades — kuidagi haige-hädas inimene ja saaks teda aidata? Noh, täna ta lõpetab kolmeks töö, läheb ja vastab ära.

Läkski. Kõndis korra «Volga» eest mööda. Oli ilus lumine päev. Kirju tekliga tudeng läks tordikarbiga. Paar piigat jook-

sid suure lillekorviga, teisel oli mantlil valge tallenahast krae. Peeter-poisile tuleb uus kasukas osta, mõtles Tambek. Läbimale kuueaastasel meeskodanikul ei sobi enam valget voonakest kanda. Peab võtma midagi tumepruuni karvaga.

Otse samas langes Tambeki pilk võõrapärasele kasukale enese ees. Nailonkasuka vöödilisele seljale. Kehakate oli pikutu joont, triibud laiad, tumehall ja hästi hele kõrvuti. Naine ei kandnud kübarat. Tambek nägi ta kukalt. Juuks oli sinakas ja veikles, nagu oleks käharate vahele puistatud värsket viilipuru. Pea oli nagu suur, sinise stannioliga kirjatud ja hõbetatud pähkel. Sini-hõbedase peaga naine astus ees ja Tambek tema järel ning viimasele meenus järsku, kuidas varases lapsepõlves sai jõulupähkleid hõbetatud: õhuke hiilgav leheke kasteti kuuma piima sisse ja suruti siis krobelisele pähklikoorele kõvasti kinni. Vaata, kuhu mõtted võivad sõita, imestas ta ja vaatas kella. Aitab nalja st. Jalutab veel korra nurgani ja läheb siis minema. Kes hilja tuleb, see ilma jääb.

Vöödilises kasukas naine pöördus kannapeal ringi — kannad olid kõrged ja tikkteravad — ja vaatas Tambekile otse näkku. Naisel olid sini-sinised, pisut pungis silmad, näonahast heledamaks mingitud suu, alahuul veidi paksupoolne. Kõrvus ja ümber kaela kandis ta suuri kilgendavaid klaasõisi.

Mees ja naine möödusid teineteisest. Kui Tambek sammu kolm edasi astus, puges kellegi käsi selja tagant ta kaenlasse. Ta vaatas kõrvale ja otse siniste silmade põhja. Vaatas nagu kaleidoskoopi: hetkeks keerles, vilkus ja väreles kõik kähku kähku. Punakates õites paradiisiõunapuu, kohmaka poisi hunt led häbeliku tüdruku pehmel põsel, üks värav vajus kinni, üks poiss võttis püssi õlale, üks ema nuttis, üks linn põles, üks laev sõitis merel, ühes koobaltsinises vaasis valendasid jasmiinid.

Tambeki süda «puskles» korda paar õige tugevalt.

Naine hakkas heledalt naerma:

«Tere, Ottomarikene! Kui uhkeks läinud, ei tunne oma vana armastust enam äragi! Anna mulle üle hulga aja ometi tervitamiseks üks magus musi.»

Kaleidoskoop lakkas äkki keerlemast. Kõik ilusad värvilaigud varisesid kokku, ümberringi oli jälle lumine laupäev. Kaks inimest seisid vastamisi ja mees sirutas käed tõrjuvalt välja.

«Oh Ottomar, Ottomar, vana liibe!»

Täishäälikud kajasid laialt, naer oli nakkav, ilme pisut ülbe, küllap sellest paksupoolsest alahuulest.

Mees seisis ja vaatas. Kõrvalestade kollast klaasi ja silmakohaste sinist, lahtist suud, sest naine naeris ikka veel.

Ja siis lausus Otto Tambek:

«A g a s a o l e d j u s u r n u d.»

Naine naeris veel valjemini:

«Küll aga ütles! M i n a ja surnud! Küll on nali! Katsu oma käega, k u i elus ma olen. *Flesh and blood.* Proovi, kas olen surnud või elus . . .»

Ja ta surus end naeru kudrutades vastu mehe külge. Surus vöödilist nailonit vastu tumesinist drappi. Ja ise naeris. Ta oli nii rõõmus ja muretu ja ilmatu heas tujus.

Kuid imelik, mees seisis ikka veel kurja näoga keset kõnniteed, lõug jälle kandiline. Kui neid kahte kaugemalt vaatasid, oli kindel, et naerev naine tahab tõsiselt mehelt vägisi midagi sõga kaunist ära võtta. Aga mees ei taha anda. Nii nad seal seisid.

«Aga sa sõitsid ju laevaga miini otsa ja läksid põhja. Mul on veel kirjalik teadegi alles . . . et laev läks kõigega põhja,» ütles mees.

Küll tegi ta oma näo ja sõnadega naisele nalja ja küll see naine naeris kõlavalt:

«Ei läinud, ei läinud! See oli õnneks teine laev, jumala õnneks! See oli suur laev, palju rahvast peal. Meie oma väikesemaga pääsesime ilusasti läbi.»

Paar poisikeseohtu noormeest aeglustasid sammu ja kikitasid kõrvu. Tambek küsis:

«Mis janti sa selle telefoniga tegid, kes see helistas?»

«Oh Ottomarike, kas sa oled kade või? Kui armas sinust! Helistas üks härra, ma palusin teda, ta oli väga viisakas. Sul seal kliinikus oli üks õudne naisterahvas, ta ei andnud mulle jumi pärast sinuga ühendust. Kas ta on *in love with you?*»

Poisikeseohtu noormehed peatusid paari sammu kaugusel. Küllap nad liigutasid sõõrmeid, et sellest võõrapärasest, sellest võõrsmaisest niigi palju osa saada.

«Oleme sinuga juba nendes aastates,» vastas Ott Tambek, «et narritembud ja lastemäng peaksid maha jääma.»

«Jah, need aastad küll,» naeris naine talle magusalt vastu. «Meie ei ole ju teineteist üheksateist aastat näinud. Sul on õigus, on tõesti aastad.»

«Takistame liiklemist. Läheme kohvikusse,» ütles Tambek ja nad läksid, naine ikka mehe käevangus, vöödiline nailon vastu tumesinist drappi.

«Kui kena ja kodune,» naeratas naine kohvikus istet võttes. «Nii väike ja kitsas. *Like a pin-case.*»

«Kena on see, et sa selle ajaga pole armast eesti keelt veel põhjalikult ära unustanud. Rikas keel, laseb endaga kõik ära öelda . . . kui midagi öelda on.»

No nüüd ajas ta naise alles päriselt naerma:

«Mis rikas, kuidas rikas? Ta on ju kõik ameerikakeelseid sõnu täis laenatud — *argument, compliment, contract, reform.* Ma tegin üleeile Tallinna kohvikus toredat nalja — hakkasin ka omalt poolt eesti keelt rikkamaks tegema. Ütlesin, et pušitage see kohvitass mulle lähemale, ma ei laikida, kui ta nii *far* on. Küll sai naerda!»

Ja ta naeris veel takka järele.

Tambek libistas suhkru kohvitassi.

«Sõna stupid on meil ka ameerika keelega ühine,» vastas ta vaikselt ja nukralt.

Aga naine naeris rõõmsalt ja valjusti:

«Oh, mis seda rääkida! Seal on veel palju neid sõnu. Aga jutusta nüüd, kuidas sina seile aja . . .»

«Vabanda,» tõusis Ott Tambek lauast üles. «Helistan oma naisele. Tulen varsti.»

«Tere, sõber,» ütles ta Marjule. «Ma ei jõua lõunale, juhtus midagi.»

«Ebameeldivat?» kõlas Marju küsimus veidi rahutult. «Sul on nii veider hääl, ma kuulen seda esimest korda. Mis juhtus, räägi!»

«Midagi kaunis ootamatut. Ja esialgu täiesti defineerimatut. Kas sa istud, Peetri-ema? Kui istud, on hea. Muidu võid kukkuda.»

«Ott, ütle nüüd otse välja! Kas mõne patsiendiga juhtus pahandusi? *Ex?*»

«Vastupidi, kallis sõber. Sa kujutle, üks ammusurnu käib elusana ringi . . .»

Paar imelikult vaikset silmapilku, siis Marju hääl:

«Kas Lille?»

«Jah. Sul pole enam vaja kallile kadunule lilli osta.»

Veel üks hetk vaikust.

«Kui hea,» ütles siis Marju, «et noor laps nii hirmsal kombel otsa ei saanud.»

«Oled sa täitsa kindel?»

«Kuule, Ott, ma ei saa su toonist aru. Lihtsalt ei mõista.»

«Ma ise ka ei mõista, aga nii ta on. Niisiis, ta istub siin kohvikus ja ootab mind. Kui sa tuleksid, Marju?»

«Ei. Teil on palju jutustada. Mõtle, millised aastad! Ei, istuge aga kahekesi. Kas sa ei tahaks teda pärast meile lõunale tuua, palun?»

«Ei, ei,» vastas mees väga kähku. «Ei taha.»

«Ott,» kõlas naise hääl väga rahulikult ja leebelt. «Sa oled vahel tormakas ja terava sõnaga. Kus ta vahepeal on elanud?»

«Ei tea veel. Ameerika keele järele otsustades Ühendriikides, kulla sõber.»

«Aa-aa. Vaene laps. Hekslimasin . . .» Ja siis järsku väga elavalt:

«Oota, Ott! Piletid on ju sinu käes, vii ta õhtul teatrisse. Orfeus on just nagu loodud . . . Lille jõudis ju ka surmariigist tagasi. Ainult ära talle nii otsa vaata, et ta tagasi läheb. Kindlasti rõõmustab teda etendus väga. Ära siis lõunale tulegi, sööge kohvikus. Minge teatrisse, meie Peetriga oleme õhtul vanaemale seltsiks, sain talle häid tablette. Jääb siis sellega. Veel midagi, Ott, ära sa unusta, et oled hea arst ja haigete puhul ei tohi pahaseks saada . . .» ja lõpetas üsna vaikselt: «Nägemiseni, V e r d i.»

Ott Tambek läks oma daami juurde tagasi ja muigas ise.

«Oh, kui kaua,» naeris surmariigist taasilmunu talle vastu. «Küll sa aga talle nüüd palju valet kokku pahverdasid, eks? Oh, ma tean, kuidas mehed valetavad. *Like a book!* Sa ütlesid muidugi, et pead hommikuni kliinikus olema, et muidu mõningad haiged surevad. Hih-ih-hih.»

«Ma ütlesin oma naisele, et hilinen lõunale, et sina oled siin. Ta palus sind tervitada.»

Aga nüüd pidi daam küll naerust hingetuks jääma.

«Issand, kui naljakas! Mis inimesed te olete. Ma mõtlesin, et ta kribib sul telefoni teel silmad peast välja . . .»

Ta naeris nii valjusti, et naabruses maletajad häirituna pead tõstsid. Aga daam vaikis äkki ja päris sosinal:

«Võib-olla on tal mõningad teised mehed? Sa ei ole mulle veel jutustanud, missugune ta sul on. Kelle tütre sa siis õieti võtsid?»

Ott vaatas otse kahte sinisesse silma kahe klaasõie vahel ja vastas väga tõsiselt:

«Oma äia ja ämma tütre.»

Daam naeris südamest:

«Küll oled sa nüüd alles nalja poiss! Noorelt olid sa liiga tõsine . . . nagu puust. Ja kes su äi ja ämm siis on?»

«Okupatsiooniajal ära tapetud inimesed.»

«Oh, kui kahju,» naeratas daam pehmelt. «Nojah, sõja aeg, siis juhtub alati hirmsaid asju. Aga siis nad olid ju . . . ah, siis on sinu naine ju ka . . .»

«Minu naine on kommunist. Ja mina olen ka.»

Daam noogutas naeratades oma hõbesinist pead.

«Kas ta on hea perenaine? Sale? Blond? Tantsib hästi?»

«Ta on lastearst.»

«Oo, sa mõtled muidugi *nurse*,» naeratas daam.

«Ei. Temal on kandidaaditöö juba seljataga. Ameerika keeles võib talle vabalt doktor öelda.»

«Noo?» imetles daam üle näo naeratades. «Kui naljakas! Teil on siin kõik nii naljakas. Sina olid tööliste laps ja said ka arstiks . . . kas haiged siis usaldavad arste, kelle vanemad olid töölised?»

«Noh, ka haigete vanemad on töölised.»

«Nojaa, seda küll. Mul läks jälle kõik segamini. Nii et sina oled praegu kohe päris arst?»

«Päris. Peale selle on mul praegu teaduslik töö käsil . . . autorite kollektiiv . . . uurimised, katsed käivad. Aga sellest pole viisakas ilusale naisele rääkida. Ilusad naised ei tea sellest midagi.»

«Oho-hoo,» naeris ilus naine vastu. «Ära ole ühtegi nii uhke ja tähtis! M i n a tegin ka terve aasta teaduslikku tööd ja teenisin hästi. Ja s e e töö nõudis suurt täpsust, kunstitundmist ja silmamõõtu ja maitset.»

«Kulla Lilleke, mis laadi see teaduslik töö siis oli? Vahest oleme sinuga kolleegid?»

«Mina töötasin ateljees, seal valmistati naistele vahtkummist rindu ja puusi. Ameerikas on jäledalt palju vähihaigust, sellepärast. Opereeritakse midagi ära — kantakse kohe vahtkummist detaili. Ah, aga meil jäi ju pooleli, sa pidid mulle jutustama, kuidas sa naise võtsid.»

«Lihtne lugu. Vaata nii: seisin mina kümme aastat tagasi vana-aasta õhtu eel mandariini sabas . . .»

«Oo,» hüüatas Lille, silmad naeru täis. «Teil on siis siin väikeses linnas mandariine ka?»

«On. Keedame koorega heeringa juurde.»

«Oled sina aga nalja poiss!»

«Nii. Ootan mina väljas kõnniteel ja sealsamas kõrval sõiduteel seisis suur kõrb hobune veovankri ees . . .»

«Jah, teil on nii palju hobuseid. Ma ei ole need aastad peaaegu ühtegi hobust näinud, aga väga palju muid võõramaa loomi.»

«Ja selle hobuse ees oli parkinud auto, tagument otse hobuse nina all.»

«Küll ütlesid sa praegu ilusasti. Selle ma pean üles kirjutama. Kas sa tead seda anekdooti, kus üks korporant läks Oa tänavale . . .»

«Autol aga sabas oma punane silm. Kõrgem, nagu muhk või kooljaluu. Hobusel polnud suuraudu — ju's hea loomu pärast — ja ta hakkas punast riistapuud auto küljest lahti järama. Pikad kollased hambad aina klõbisesid vastu metalli. Aga . . .»

«Kes see musta habemega härra on?» suunas Lille oma pilgu kohvikunurka.

«Ei tea,» vastas jutustaja nurka vaatamata. «Aga rõõmus rahvas vooris närijast mööda, kellel kuusk, kellel tort, kellel pudelid kanda ja mitte ükski ei pannud hobuse tempu tähelegi. Siis tuli aga noor naine ja hüüdis hobusele poolihääli: «Aga kallis, kes siis sedamoodi tohib!» Ruun jättis järamise sedamaid sinnapaika ja viskas manitseja poole pilgu, nii et silmavalged välgatasid.»

«Ameerikas tehakse nüüd pehmeid klaassilmi, palju ilusamad kui loomulikud,» märkis daam.

«Noor naine hakkas naerma ja astus minu selja taha järjekorda, tema oli . . .»

«Oh jah, nii see on,» noogutas kuulaja kaasa tundes pead. «Sõja ajal ja pärast sõda läksid tõesti paljud inimesed nõdrameelseks. Ma käisin oma mehega ühte korterit vaatamas, tahtsime üürida, ei julgenud, kohe tunda, et perenaine oli täiesti vaimuhaige. Ta kandis ainult must-valgeid riideid ja terve korteri sisseseade oli aina musta ja valget värvi. Täiesti hull! M e n i i kartsime.»

«Mina küsisin noorelt naiselt, miks ta naerab. Tema vastas, et hobuse pilku. See pilk öelnud talle selgesti: «Oh, sedagi väikest ruunarõõmu ei lubata, et võtad konkurendil iluasja küljest ära, aga vaadake, inimesed, mis te ise täna õhtul kõik ära ei tee!» Siis hakkasin mina ka naerma ja küsisin, mida siis tema ise sel vana-aasta õhtul ära teeb? Tema oli sel ööl haiglas

valvearst. Niimoodi, Lillekene, selle hobusehoiatajaga ma abielusingi järgmise aasta mais.»

«Kas sul temaga *thrill* on?» päris Lille, silmad ahnelt pärani, aga suu ikka pehmelt naerul.

«Mul on rohkem. Mul on temaga suur sõprus, tore poeg, ühine töö ja huvid. Ma ei ole teda petnud ega peta ka.»

«Oh Ottomarike,» lõkerdas Lille, «ja mind sa ei oodanudki!»

«Kas sa mind ootasid?» muigas Ott.

«Issand, kes siis teadis, et sa sealt põrguhauast tagasi tuled!»

«Kas sina tulid nüüd oma põrguhauast tagasi või ainult käima?»

«Mina olen turist. Sõidan siit läbi. Tahtsin sind väga näha. Ainult sind.»

«Parem jutusta nüüd, kuhu sa sõitsid ja kuidas sul läks?»

«Enne sõitsime tädiga Saksamaale, sealt siis steitsidesse. Aga ma sain kohe varsti mehele! Tore mees! Ikka *a normal man* ja täiesti ameeriklane. Mike, ta oli meremees. Nii peab mees olema. Tema ei ajanud kunagi keerulist ega liiga tarka juttu, poliitikast ei hoolinud ta põrmugi ja nende vanade filosoofide ütlemisi polnud tal ühtegi peas. Ta oli alati väga heas tujus, tal olid nii ilmatu head hambad ja korras seedimine. Oh, meie laulatus oli jumalik! Altar üleni valgetes roosides, minul pikad valged püksid, valge frakk ja loori asemel valge tsilinderkübar peas. Suur sensatsioon! Fotod olid ajalehtedes. See oli laulatus ameerika moodi! Pärast laulatust käratas Mike — veel mehelikumalt kui Clark Gable: «Piiblis — mees on naise pea! Silmapilk — püksid maha!» Varsti ta sõitis ära merele. Küll oli see ilus elu! Miks sa mind niimoodi vaatad? Meeldin ma sulle veel kas või natukenegi? Hallid juuksed on praegu maailmas igal pool väga moes . . .»

Arst vaatles oma vastasistujat heleda, jaheda, selge ja kindla pilguga.

«Edasi,» ütles ta.

«Mike jäigi merele. Tema just miini otsa läkski. Aga mina sain varsti reisima minna. Oh, ma olen paljureisinud naine! Rio de Janeiros ja San Franciscos ja Florida rannas ja päris džunglis kohe . . .»

Arsti jahe pilk läks elavaks ja soojaks. «Pagana tüdruk,» ütles Ott. «Siis jutusta ometi pikemalt . . . sa oled nii palju näinud. No räägi džunglist!»

«Mis sealt rääkida, kole igav on. Ainult higistad. Ega need neegrite armutantsud siis nii põnevad olegi, nagu neid filmides näidatakse . . . ja mis laulud need on . . . mina ei tunne neist midagi. Aga Floridas oli küll kole huvitav. Seal esines üks madude taltsutaja. Tead, nagu pronkskuju kirjapressi pealt, nii ilusa kehaehitusega. Tal oli oma *cottage-car*. Ta kutsus mind sinna õhtusöögile. *And what do you mean?* Ta pakkus mulle praetud ussi. Ma ei söönud. Minu moraal ei luba mul madu süüa. Hommikul pidi ta mulle piima ja saia tooma. Jah, reisida on väga huvitav. Oh, kui armsalt sa praegu mind vaatad! Kas mul pole ilusad õied, eks? Tead, mu eesnimi on nüüd Flower, passi peal ka, ja ma kannan ehteks ainult lilleõisi — see on vapp. Perekonna vapp, nagu öeldakse.»

«Mnjaa . . . Kuidas need teised eestlased seal siis elavad, reisivad ka laialt?» küsis arst.

«Millised?»

«Noh, need kes sinuga ühel ajal läksid oma tühja hinge ja tagumisi jalgu päästma.»

«Kui naljakalt sa jälle ütlesid! M i n u tuttavad elavad kõik hästi. Kas sa mäelt, Tallinna tänavast seda ilusat prouat mäletad, nime ma ei tea, neil on nüüd oma maja ja tore baar. Tead, oli siin üks kapten oma naisega, nime ma ei mäleta, aga neil oli Tartumaal kaks talu, nüüd on neil Brooklynis kaks maja.»

«Kuidas siis minu kooliveli Riidassaar ka elab?»

«Oh, ta võttis väga rikka naise, tal on nüüd mitu maja. Neil on jumalik *collie*, lihtsalt muinasjutt, mitte koer.»

«Mitu maja sellel on?» päris Ott Tambek suure huviga.

«Kellel?»

«Colliel ikka.»

«Oh,» naeris Flower magusalt, «sinu naljajuttu küll! Koeral ikka koera maja, kuidas see nüüd oligi, katt või kuut . . . kuut jah.»

«Noo? Ja mina kujutlesin sinu jutu järgi, et teil on s e a l koertel ka mitmekordsed majad . . . jumaliku kondijäramise baariga.»

«Oo jah,» ohkas Flower. «Baarid on meil jumalikud, selles on sul õigus. Ühes uues, «Silly Samis» on põrand üleni ehtsa kitsenahaga ära polsterdatud. Et pehmem oleks . . . Seal on taevalik rumm. Süsimust.»

Ta rüüpas kohvi, pilk maas. Tambek nägi ta pealmisi silmalauge, need olid võitud sinise, õliselt läikiva kreemiga. Aga järsku lõi Flower silmad pärani.

«Kuule, meie ei ole sinuga enam titad nagu vanasti. Mis me siin istume? Mul on hotellis ilus tuba ja seda süsimusta kaasas. Läheme, rüüpame ja tuletame seda kõige ilusamat aega meelde . . . et noorus on ilus aeg, noorus ei tule iial tagasi.»

Ta vaatas Otile üleni paludes otsa: silmad, suu, kollased klaasõied ja kokkupandud käed. Sel hetkel — esmakordselt pärast nende kohtumist tänaval — tundis Ott vastasistujas midagi ära, midagi kauget ja säilinut. Aga seda oli armetult vähe, korraks ainult väike virvendus. Tal hakkas Lillest äkki väga kahju. Nagu haigest.

«Ei,» vastas ta. «Rummi me ei joo. Ja noorus pole igal mehel just see kõige ilusam aeg. Mina näiteks hindan oma praegust enam. Kui sa noorust tahad meelde tuletada, on selleks palju parem paik olemas kui ümber rummipudeli . . .»

«Mul on ilus kristallkarahv safianis,» naeratas Flower.

«. . . ja meie sinuga läheme jalutama, sa näed linna, õhtupoolik on väga ilus. Värske lumi.»

«Oh, aga mina ei salli jalgsi jalutuskäike.»

«S e d a käiku pead sa sallima. See ei saagi teisiti olla. See on midagi sinu jaoks. Või käisid sa juba üksi ülejõel?»

«Küll oled sa naljakas poiss! Magasin terve hommikupooliku, värskuse mõttes, tead. *A beauty-sleep*, sinu jaoks. Tahtsin ilus välja näha. Ärme oleme titad, mis me sinna ikka läheme . . .»

Aga nad läksid, sest Ott tahtis nii. Ja Ott tahtis väga teada, kas ta seal jõekaldal näeb kas või hetkekski siniseks võitud laugudega naises häbelikku tütarlast.

Nad läksid mööda jõekallast ujula poole. Ka siin oli kõik süsimust, hall ja valge. Ainult taevas katoliku kiriku kohal punas tugevalt, päike hakkas vajuma. Pärmivabriku kohalt aga kerkis juba kuusirp, väga kitsas, aga kuldne. Jõgi oli veel lahti; vesi mustas nagu vedel raud ja loksus raskelt nagu sula metall kunagi. Mootorpaat kihutas vastuvett ja lained jäid jäigalt püsima. Nagu hangunud laava. Taeval on täna eriline punane toon, märkas Tambek. Tugev puna, aga läbipaistev . . . granaatõunte mahl.

«Kas näed?» küsis ta oma kaaslaselt.

«Issand,» vastas see, otsides kahele teravale linnunokale — oma kinganinadele — paremat jalaesist. «Näen, näen — *so dark and dirty*. Kui kole! No mis sa mind siia vedasid?»

«Sa käisid kunagi sedasama kallastpidi koolis,» vastas Tambek.

«Jõle aeg! Siis pidi õppima ja villaseid sukki kandma. Ja kallas oli siis hoopis teistmoodi.»

«Sa jutustasid mulle kunagi uisuteel, kuidas sa talvel iga päev oma toaaknast päikese vajumist vaatad, kuidas ta just katoliku kiriku torni kõrvale ära kaob.»

«Oh, lapse rumal jampsimine. Ja see torn on nii tillukeseks jäänud. Ja see saun seal teisel pool on kole madal ja must. Tead, ma olen Mississipi ääres käinud, kus on valgust ja ruumi ja . . .»

«Kas sa igatsed sinna tagasi?»

«Mis siis?» kuulatas Lille, silmad valvsad.

«Kas sa ei tahaks siia jääda? Ma ei usu, et mööda maailma töllerdamine on see kõige õigem.»

«Oh, lõpuks ometi,» puhkes Lille üleni naeruõide. «Lõpuks ometi! Sa annad siis ikkagi lahutuse sisse, nagu ma kohe arvasin . . .»

«Eksid,» vastas Ott raskelt. «Ma ei mõtelnud sinna kantigi. Ainult töökoha ma muretseksin sulle — kui sinust selle pidajat on . . .»

«Issand, *what a fun*,» kilkas Lille. «Ma suren naerust, kohe praegu . . . heidan pikali ja siputan jalgu. Aga siin on nii kole määrdunud koht. M i n a siia t e i l e tööle! Issand! *That's a fun!*»

Varsti ei naera ta enam, peagi lähevad ta silmad niiskeks, mõtles Ott ja näitas paremale:

«Sa vaata korraks sinna!»

Seal mustas-valendas aed: peenravahed ja põõsaalused, lumi nende vahel ja peal. Sõja ajal tuli aeda pomm. Majast oli jäänud vaid vagunikõrgune tellisteriit, korralikult suureks kuubiks laotud kivid. Aga aia ääres, vastu kallast, kasvas ikka veel vana paradiisiõunapuu ja kõik ta viljad olid talle külge jäetud. Üle jõe voolas loojangupuna ja lakkis niigi punased, pisikesed õunad rubiinselt üle. Lõhnas veel lahtine jõgi ja värske lumi, punetas päike ja kullendas kuusirp, pisikesed õunad aga otse hõiskasid oma verevärvis.

Lille vaatas. Ta sinised silmad olid aia poole, ta kergitas seejuures oma paremat jalga ja kobas parema tikkpeene kontsa kaitsekuppu.

«Näe . . . paradiisiõunapuu,» ütles Ott vaikselt.

«Jah,» vastas Flower. «Nad olid kuradi kibedad ja kõvad.

Tädi marineeris neid ikka salatiks, vahel müüs turul ära. Karta on, et panen siin oma kingad nahka. Läheme nüüd tagasi, Ottomarikene!»

«Kas sa ei tahaks sellest kiviriidast ühe väikese killukese kaasa võtta?» küsis Ott. «Ma toon sulle ühe tillukese. Need telliskivid nägid sind siis, kui sa veel väike tüdruk olid.»

Ja ta vaatas Lillet, nagu oleks see veel praegugi väike tüdruk.

«Jumal, kui rumal nali,» naeris aga Flower. «Tükike telliskivi! Jumal, nagu tatt-briljant! Kas sul siis mulle tõesti midagi paremat pole pakkuda?»

«On küll,» vastas Ott. «Ma viin sind nüüd varsti teatrisse. Lonkides jõuame just parajaks ajaks sinna.»

«Ottomarikene, ole nüüd ometi inimene! No milleks meie kaks küll teatrisse läheme? Ma ütlesin sulle — ü h e k s a t e i s t aastat.»

«Aga teatris on täna midagi just sinu jaoks, küll sa näed . . . ja sa nutad seal.»

«Nutta ma ei taha. Ikka midagi kerget ja lõbusat, ainult lõbusat, ma ei salli raskeid nutuasju.»

«Tsirkust meil praegu pole, kahjuks. Ainult suvel . . .»

«Sellest on kahju jah. Aga on see tükk muusika ja tantsuga?»

«Jah.»

Nad läksid linna poole tagasi. Pimenes ja paradiisiõunakesed sulasid otsekui ära. Taevas võttis lillat juurde. Kuu oli oma kulla juba kaotanud, aga näitas seda ohtramalt hõbedat.

«Aga ma pean ju ometi enne hotelli minema. Mul on jumalik *opera gown* kaasas. Korall. Ja lornjett tuleb võtta. Õhtuks on ju vaja hoopis teine *make up* teha.»

«Mitte midagi pole vaja . ... muidu ongi tsirkus talvisel ajal. Läheme niisamuti.»

«Issand, mis sa ometi vead mind mööda vastikuid kohti! Mis sa sellega õige tahad?»

«Ma tahan sulle otsa vaadata, ma tahan näha, missugune sa õige oled,» vastas Ott ja pistis oma piibu põlema. «Arst peab olema ikka põhjalik, muidu ei saa ta õiget diagnoosi panna.»

Ah, kuidas kõik korraga nii kergeks ja lõbusaks läks, Flower surus end naerdes vastu Oti külge:

«Oh kallis, see on sinust nii tore, et sa mind vaadata tahad. Läheme siis. Aga vaadata võiks ju ka . . .»

«Meie läheme teatrisse.»

Teater oli rahvast puupüsti täis. Ott märkas üleval rõdul häid tuttavaid Tallinnast ja pööras pilgu kähku alla. Aga Flower laskis oma silmadel ringi käia, ikka armsalt naeratades.

«Loe see enne läbi, siis on asi sulle selgem,» ulatas Ott talle sosinal kreem-kuldse kaanega kava.

«Ei hooli,» naeratas Flower. «Parem seleta mulle, mis seal just m i n u jaoks on, sa ennist ütlesid.»

«Terve esimene ooper. Lugu mehest, kes läks oma armastatut surnuteriigist tagasi tooma ja kui . . .»

«Oh, just nagu minagi, et ka surnud ja miini otsa jooksnud,» sosistas Flower õhinal. «Ja tulin tagasi. See on siis üks päris moodne lugu?»

«Oma paarsada aastat vana.»

«Sa jeerum, jälle vana pahn! Ise lubasid mulle muusikat ja tantsu.»

«Kohe saad.»

Ja avamäng algaski. Ott tundis otsekohe, et Glucki kulla ja tema vahel on täna tugev terassein. Flower kuulas veidi aega liikumatult, viskas siis naabrile paar poolpilkavat pilku, otsis käekotist hiljukesi pisikese pudeli ja kruvis lahti.

Loodetavasti pole see ometi süsimust rumm, mõtles Ott ja tundis samas tugevat lillelõhna.

«Selle nimi on *Mist*, see on Ameerika kõige parem,» sosistas Flower.

«Aga nimetus on saksakeelne,» ei saanud Ott vastamata jätta, sest liiga hakkaja lõhn meenutas talle ainsaid lilli, mida ta ei sallinud: flokse.

Flower turtsatas naerma. Keegi köhatas selja taga hoiatavalt, nii mindi esimesele vaatusele vastu.

Kaunis Orfeus laulis leinalaulu Eurydike haual. Kummaline, aga nüüd hakkas Ott alles muusikale ligi pääsema, jälle voolas see ja võttis tema enesega kaasa.

Siis sosistas Flower talle kõrva:

«Oh, nüüd ma näen, mis ekstra-asi siin minu jaoks pidi olema — see ilus noormees! Ta on hea kehaehitusega, *indeed*.»

«Äh, ära sega,» vastas Ott kärsitult. «See noormees on naine.»

«Aa-aa, nüüd ma tean! Kas sa pead mind nii rumalaks või? Siis on see tükk ju Lesbosest. Meil Ameerikas on palju lesboslannasid, ma tean, ja nende klubi . . .»

«Vakka,» järsatas Ott sosinal.

Täna on meil vannipäev, mõtles ta hetk hiljem, isegi ei tea miks. Ta polnud oma elus veel ealeski mõelnud teatris viibides vannile. Kui Marju laseks talle tulise vee vanni, siis oleks see koju jõudmisel just paras.

Tükk aega oli segamatut muusikat ja laulu.

«Kes need rohelised on?» sosistas Flower.

«Fuuriad.»

«Oh, ma tean — halvad abielunaised. Näe, jälle üks ameerikakeelne sõna! Meil öeldakse ka nii. Aga mulle pole küll veel keegi öelnud.»

Ott vaikis. Ott mõtles aina vannile ja kuumale veele.

Järsku surus Flower end tihedalt vastu Otti.

«Meil kannavad mõningad naised kah niisuguseid pikki, otsapandavaid küüsi, aga kullast, need peavad puhtast kullast olema. Tõmbavad nendega meestel õrnalt üle selja: «kiisu-pai, kiisu-pai!» *That's a thrill, boy!*»

Ott vaatas lavale ja tegi, nagu ei kuulekski. Mõtles ise: kui kuradi kahju on Marjust, kes vedas vaasi lilli ja saatis mu oma puhtast südamest teatrisse. Äh, oleme temaga paar narre oma kalli kadunu kultusega! Ja kui õieti Marju ütles, ainsa sõnaga — hekslimasin. Suur hekslimasin oli Lille peeneks jahvatanud. Toomasjahuks, ainult toomasjahuks.

Ja kui laval ülistas koor armastuse võitu surma üle, ütles Tambek oma naabrinnale:

«Läheme minema. Teist me vaatama ei hakka.»

«Oh sa kallis,» sosistas Flower õndsalt. «Ometi viimaks tuli sul aru pähe.»

Õhtu oli imeilus, külm kõvenes. Pikal tänaval polnud hingegi, ainult nemad kaks läksid kõrvuti mööda lumist sõiduteed.

«Millal sa edasi reisid?» küsis mees ja süütas piibu.

«Ei tea veel,» vastas naine ta käevangus. «Oleme siin kellegagi kahekesi . . . aga praegu olen ma küll hotellis üksi.»

«Kellega?»

«Ühe sõbraga.»

«Kas k a h mehine ameeriklane?»

«Ei, ungarlane. Mõisnik. Ta käis Stauntoni *Military Academy*'s, mundris on ta lihtsalt . . .»

«Vana sõber?»

«Ei. Ma ei tundnud teda enne, kui mulle teatati, et keegi sõidab autoga Berliinist läbi Eesti Venemaale ja tahab endale eesti daami tõlgiks.»

«Mis ta on?»

«Väga haritud inimene. Ta räägib nii ilusasti nagu ingel. Mulle ta ütleb: *Flower, you are a blossom, so pettle-soft.*»

«Ma küsisin, millest ta elab, kuidas ta endale leiba teenib.»

«Oh, ta on filmimees ja suur kunstnik. Ta teeb jumalikke pilte: enne näost suur, värviline foto ja pärast maalib ta selle õlivärvidega üle. See on praegu jubedalt moes. Teenib hiiglama hästi, *indeed*. Sellepärast me nii sõita saamegi.»

Oti küsimused tulevad selgelt ja kindlalt, ta on väga harjunud, nii küsitleb ta haigeid.

«Kus ta praegu on?»

«Sõitis masinaga Kiviõlli ja Sealt Käsmu. Käsmus on tal tuttavaid kalamehi.»

«Teeb ka nendest jumalikke pilte?»

«Miks sa nii naljakalt pärid, kallis?» küsis Flower pehmelt ja tõusis kikivarvule, et uurijat põsele suudelda, aga too tõmbas pea eest ära. Mees jäi seisma ja vaatas tänavalaterna valgusel naisele väga kummaliselt näkku ning küsis:

«Kas sa ei karda, et meie piirivalvurid võtavad Käsmus su ungari mõisnikust kipsimaski, võib juhtuda . . .»

«Oh, kas seal tehakse siis häid kipskujusid?» imestas naine. «Seda ta mulle ei rääkinudki. Aga mis meil temast. Astume rutem, kole külm on. Ma teen nüüd kohe ühe tulise bowli ja sa . . .»

«Me läheme selle tänava nurgal lahku,» vastas mees.

«Issand,» kiljatas naine. «Sina ja mina ja lahku! Üheksateist aastat ja nüüd . . .»

«Jah, just need üheksateist aastat. Sa tahtsid, et ma sulle otsa vaataksin. No nüüd ma vaatasin ja nägin. Sa mine sinna tagasi, kust sa tulid, sa ei kõlba enam mujale . . . meile ammugi mitte. Ameerika veski on sind hästi peeneks jahvatanud. Toomasjahu. Me kahekesi oleme selle ajaga, nende üheksateist-kümne aastaga küpseks saanud. Meid on küpsetatud. Äh, aga kuradi erinevates praeahjudes on meid küpsetatud.»

«Issand,» ahastas naine, silmad pärani. «Ja sa olid täna nii armas ja kena! Ja nüüd järsku . . . Sa oled siis selle ungarlase peale armukade?»

Tambek vaatles ahastajat nukralt ja ohkas siis:

«Oleksid sa parem siiski miini otsa läinud, puhtalt põhja vajunud, oleks sinust ometi ilus mälestuski jäänud.»

Ta läks minema. Aga naine lõi kasukahõlmad lahti ja ründas teda. Ta sai oma käed mehe kukla taha kokku lüüa ja surus

end nüüd metsikult vastu meest. «Kus su suu on?» hingeldas ta, sinihõbedane juuks turris, «anna oma suu siia!»

Mees raputas ta lumele maha ja astus edasi. Naine istus tänaval ja kriiskas talle järele:

«Mats! Loll! Pätt! Pederast!»

Kui Ott Tambek talvisel ajal veidi hiljem koju tuli, viskas ta ikka lumepallikesega vastu akent. Sel õhtul oli söögitoas tuli, aga peremees ei visanud. Ta ei võtnud puhast lund pihku. Avas ukse ja küsis esikust:

«Õhtust! Kas täna vannivett on?»

«Vann ääreni. Aga vist liiga kuum,» vastas Marju hääl söögitoast.

Tambek läks veel enne oma töötuppa, pani ukse hoolikalt kinni, otsis märkmikust telefoninumbri ja helistas:

«Tere, Rein! Siin Ott. Lühidalt ja ametlikult: pane endale igaks juhuks kõrvajuure taha, et Vallikraavis peatub naiskodanik Ameerikast — via Berliin — eesnimega Flower, ta turistitab ühe ungarlasest mõisnikuga, kes praegu Käsmus kaluritest portreesid teeb. Löö silm peale, siis võib süda rahul olla. Ah muidu elu? Kõige paremas korras. Head ööd!»

Siis läks ta kuuma vanni.

Kui Marju järgmisel hommikul läks töötoa akent avama, oli kallis kadunu seinalt juba kadunud. Läinud oli ka koobaltkera, selle asemel toetas keraamikaneid oma turja vastu raamaturivi, et see otse seisaks. Kuna rohekashall tapeet oli väga tugeva olemisega, ei jäänud pildist seinale isegi erinevat nelinurka.

Järgmisel laupäeval kriipseldas Marju Tambek arveraamatus läbi lahtri kallis kadunu ja kirjutas sinna asemele: Seep, tikud, pesupulber.

1961

Vahetuskaup

Suur veoauto vuras palkteel läbi taiga, mööda vilksatas tüvesid, tüvesid, tüvesid, ookerkollast, punapruuni, mustrohelist, tumelillat. Siis paistis järsku kahel pool ristpalkidest teed süsimusta: tuli oli siin märatsenud ja mullani välja märatsenud. Süsimustad, murdunud tüvetüükad, kokku rabisenud oksad, läbi söele põlenud, must ja ainult must. Juht laskis siinkohal pisut aeglasemalt ja kabiinis kaasasõitja, valges linases mantlis neiu, häälitses: «Oo-ooh!»

Seal keset söele põlenud metsaalust õitses noor, sire puukene helevalgelt — ta oli nii üleni õites, et polnud näha ühtki haljast lehte.

«Ilus,» ütles neiu.

«Iseloom. Sel kevadel ajas end välja,» vastas vanem mees mõõli tagant. «Ma sõidan siit kohalt nüüd alati aeglasemalt mööda. Vaatan teist.»

Ja tükikese aja pärast edasi:

«Ta on nagu sõjaaegne naine . . . nagu pruut. Ümberringi kõik maatasa tehtud, aga tema õitseb uhkelt edasi. Aga mis see sõõras tütarlaps siis ise sinna Vernisse läheb, puid maha võtma või?» vaatas ta ühest silmanurgast sõitja poole.

«Ei,» vastas tüdruk lihtsalt. «Ma lähen sinna laudu vaatama.»

«Ahah, sinna pidi jah uus kunstnik tulema, jutt käis.»

«Tegin kauba, et töötan kaks aastat klubis, loosungid ja kulissid ja kõik, mis vaja. Ja uuele klubihoonele tuleb kaks pannood . . .»

«Vhüüt,» vilistas autojuht. «Kõige viimane aeg, see meie sakslasest kunstnikuke läks jääraks kätte . . . ei näinud enam valget päeva. Kaugelt oled? Keele juures oleks nagu võõrast kõla . . .»

«Õige kaugelt,» vastas sõitja. «Aga mu vanaema ja vana isa, isa ja ema on kusagil siin sündinud. Vanasti oli siinkandis üks eesti asundus.»

Niipalju ütles ja ise mõtles: terve tema suguselts läks siit 1921. aastal Eestisse, et vanaema saaks veel enne surma hädaabitöölisena 1930. aastal Emajõe kaldal külmunud mulda kärvitada. Nüüd on vanaema juba mulla all, aga pojatütar lõpetas Emajõe kaldal kunstikooli ja jäi kõigist vastuväidetest hoolimata oma plaani juurde: töötab siin taigas kaks aastat, kes ei tee talle raskusi, harjutab kätt ja silma. Ja kui ümber vaatad, siis alles näed, kui palju on siin seda, mille kallal harjutada.

«Kas ei karda ka?» päris autojuht.

«Ei. Inimesed ju igal pool. Ja hirm läks mul seal all jõe ääres kontidest jäädavalt välja — kui ma neid pikuti palke pidi pidin üle jõe minema.»

Autojuht naeris.

«Mina tulin siia pärast sõja lõppu. Minu kodukohast oli juba niisama palju järele jäänud nagu seal tulekahjuplatsil. Kui ma neid pikuti palke nägin, kevad oli, vesi kohises metsikult, minu jälle kuivamaamees — siis tuli kange tahtmine hüüda: «Mamma, mamma, appi!»

Tüdruk naeratas pisut nukralt. Tema ema oli ihust-hingest taigasse tuleku vastu. Kas siis tõesti ei leia tüdruk midagi lähemalt ja ta oleks ju Tallinna Kunstiinstituuti sisse saanud. Leiaks selle ajaga kodumaalt hea sõbra ja mõnusa mehe . . . raiska nüüd kaks ilusat nooruseaastat karude-huntide hulgas ära. «Mis i l u sa sealt joonistamiseks leiad?» oli ema valjusti nutnud. «Sinu vanaema ajal kanti seal veel Aleksander Nevski aegseid ürpe ja pead polgati kirvega . . . pea paku peale ja nii lõõdi juuksed lühemaks. Mis i l u sa sealt leiad?» Nad läksid emaga selle sõidu pärast tõsiselt tülli . . .

Jah, need pikuti palgid võtsid tema südamealuse algul pisut kõhedaks: üsna paralleelselt kaldaga — astu aga otse peale — kaks pikka ja jämedat, tugeva raudklambriga ühendatud palki. Astud piki palke, oma kohver muidugi käe otsas, kuni esimese palgipaari lõpuni. Seal haakub esimese paari külge järgmine — nii jõuad ikka kahe palgi laiuse võrra vastaskaldale lähemale. Ja nii edasi — palgipaarid pärivoolu üksteises otsapidi kinni — viivad sind diagonaalis üle üpris sõjaka vooluga ja sügava jõe.

Auto peatus.

«Lähed siit metsa vahelt, radapidi ja otse edasi,» juhatas

mees rooli tagant. «Kõrvale minna ei saagi . . . tee viib ise kohale.»

Tee oli koorimata, risti laotud roigastest, mõni sõrme-, mõni käsivarjemedune. Tohikut krabises lahtiste ninadega suvikingade ees, üks terav oksatüügas torkas valusalt suure- ja sellest järgmise varba vahele. Oli ka õpetust vaja, sest uustulnuk vaatas kogu aja ringi, suu-silmad pärani, vaatas küll puid, küll pilvi, küll põõsaid. Läks ja läks, pani vahel kohvri maha ja vahetas käsi. Astus ja astus, siis jäi aga kingakand kahe roika vahele kinni, jalg keeras end viltu, tüdruk kukkus, kohver langes ühtaegsamma. Silmi ees lõi korraks virvendama ja ihu üleni higiseks. Ja naljakas — kukkunule tuli meelde oma siinpaigus sündinud vanaema lause: «Valu võtab vahel silmanägemise ära.» Päris ära ei võtnud, aga jalale toetada ei lubanud . . . siis läks silmi ees pimedaks. Praksatust polnudki, katsus kukkunu teenesega naljatada — aga murdunud seal midagi oli. Nii ta jäi oma kohvri kõrvale roigasteele istuma — mis see rabelemine ikka annab . . . ja kui kaugele su hääl selles metsas kostab? Ta oli väga rahuliku meelega.

Taiga kohas vaikselt. Tüdruk sirutas käe, kaksas roigaste vahelt vintske raudrohu varre ja pistis suhu. Ja jälle meenus talle siinpaigus sündinud vanaema, kes keetis ikka raudrohust verepuhastamise teed. Autoteelt tuli põrinat, järjekordne palgikuurem veeres alla laoplatsile jõe ääres.

Silmaga vaata, kõrvaga kuula, ära aga liiguta, siis lööb valu jälle hambad sisse!

Ta nägi, kuidas autotee poolt hakkas paistma punane täpp, siis tuli valget juurde: samal rajal lähenes nüüd teinegi naisuhend, käis kähku ja jõudis peagi istuja juurde. Tulija oli nooruke tütarlaps tulipunases sarafanis ja valge pearätikuga, mille all paistis rohkelt ruugeid tallekeselokke.

«Mis sa siin kükitad, mind ootad või?» küsis, nägu tähtsust ja tedretähti üleni täis. «Naah, kui sa mulle konkurendiks kipud, siis ära loodagi . . . kõik šanksid on minu omad.»

Vaatas siis istuja nägu, märkas selles midagi ja küsis sedamaid:

«Süda ütles üles, ära väsisid, raske kohver, palju hilpe kaasas? Anna kohver, ma aitan, lähme!»

«Ei ole mina sulle konkurent,» vastas istuja. «Vist läks jalalõu katki.»

«Jumalukene,» kilkas püstiseisja rõõmsalt. «Just minu spet-

sialiteet! Just minu ala! Ma lähen ju praegu sinna haiglasse sanitariks . . . see tähendab praktikandiks. Sina ka?»

«Ma ju ütlesin, et ei. Tee siis midagi. Valus on. Kui kaua ma siin lössutan . . .»

«Saa aru, mul pole vahendeid kaasas. Aga ma tean, mis teha tuleb. Organiseerimisvõime on mul lihtsalt hiilgav. Oota siin! Jooksen. Lendan nagu kotkas. Tulen kohe!»

Tõmbas sügavalt hinge ja pistis jooksu. Enne lendumineku aga viskas teele, istuja kõrvale oma kompsu, lillelise, nurkipidi kokkuseotud rätiku, millest vaatasid välja pikk keerusai ja lebo tangide puust pärad. Istuja küünitas käe, tõmbas kompsu tangid ja klõksutas neid ajaviiteks kokku-lahti, kokku-lahti. Ta oli kõige tavalisem noor neiu, kõik temas oli lihtne ja keskmise värvi, silma ei hakanud mitte kui midagi. Istus seal ja klõksutas tange. Metsast lonkis teele suur musta-valgetkirja kits rasa roosa udaraga ja tillukese tallega. Lähenes hädalisele, nuusutas lillelist kompsu, habe õieli, mokad nabimas. Anna saia!

«Kõtt,» klõksutas tüdruk lokitange. «Kas sa saad minema . . . inimese toidu kallalt.»

Kits ei hoolinud võõras keeles hüütud hoiatusest. Kuule nüüd, sai keset teed! Ja ta kippus keerusaiale väevõimuga kallale.

«Kõtt, kurinahk,» käratas tüdruk ja tõmbas kitsele tangidega sarvede vahele. «Võõras sai, kasi minema!» Samas sähvas läbi terav valu läbi jala. Valu pärast lõi ta veel korra ja kõvemini. Kits mökitas, heitis ta kõrvale maha ja jäi ootama. Aega kulu lalt, vaatame, kes selle saia sööb . . .

Ongi seltsim, mõtles tüdruk. Küll käib see luumurdmine kergelt. Ja kui palju oli tema suusatanud, kui palju võrkpalli juures sõrmi «tagurpidi» löönud . . . just siin pidi see juhtuma esimesel päeval!

Roigasteelt hakkas kostma kära ja hõikeid. Rongkäik jõudis lähemale ja pilt pani valu ununema: sõidukiks oli kreska, ... karupiga regi, peal oma pool kuhja värskelt niidetud heina ... ilus, pehme, haljas ase. Kolm paariteistkümneaastast poisi vedasid, terve kari väiksemaid tegelasi tõukas tagant. Ree jäi sõrkis punases sarafanis tüdruk, kummaski peos pikk ja puhas puuliist. Kõige taga kepsles üsna pisike pere ja mitu noort koera.

Sarafanis tüdruk võttis kompsust raamatu, otsis üles vastava koha ja hakkas siis tegutsema. Üks poistest hoidis marlirulli otsa, teine pistis vastava käskluse peale vatti vahele.

«Ajutine, mõistad?» ütles siduja seotavale. «Reega ei põruta, sõidad nagu mööda võid.»

Kokkunu silmitses neid kõiki ülima huviga — nagu tahaks ta endale juba praegu modelle välja valida. Nad kõik olid väga noja juures, nagu öeldakse.

«Ei karjugi,» imestas tüdrukukene porknavärvi patsikestega.

«Mis seal karjuda,» pühkis poiss peoga üle higise palge. «Inimese jalas on ju mitu luud. See generaal luu, siis abiluu või ...ühlu ja palju juusluid.»

«Oh-ha-haa,» naersid paar suuremat laginal. «Professor, sa ajad soontega segamini!»

«Vakka,» põrutas sarafanis tüdruk. «Mis teie, põrsakesed, ka arstiteaduse asjadest teate! Naerma ajavad. Pöörake tõld ümber. Nii. Nüüd tõstame, üks, kaks, korraga!»

Haige tõsteti haljale asemele ja rongkäik hakkas jälle liikuma. Oli tõesti pehme sõita, regi nagises tasa ja kannatlikult.

«Ärge ajage galoppi,» kamandas sarafanis peamees. «Ega te pulmarongis ei kihuta. Ja ärge käratsege, mõistate? Mõjute psühhika peale.»

«Mina ei mõju,» vastas talle väike poiss, enesel silmad peas nagu kadakamarjad ja pani käe korupile. «Tädi,» ütles ta lebajale, «ära karda, see kasvab kokku. Vaat, mul läksid mineval talvel mõlemad sääreluud jääkal puruks, ma jäin palja saba alla, sellepärast.»

Ree lebaja tõstis oma hallid silmad nii küsivalt sarafanis tüdruku poole, et viimane talle seletama hakkas, ikka tähtsalt ja selgelt:

«Noh, lihtne asi. Autotee ongi talvel see jääkas. Ta valatakse veega üle ja see külmab ära, särab, nii sile-sile jää. Jäässe raiutakse sooned sisse — masinarataste jaoks — autod lähevad nagu viugub. Talvel tuleb jää lumest puhas hoida. Ma olen juba kaks aastat talvel jääkal töötanud. Ja paljas saba on auto tagumine järelsaan, kui tal palke peal pole. Noh, siis on ta kerge ja kargab vahel kurvi kohal rööbastest välja. Häda sellele, kes siis jääb. Lihtne asi. Selge?»

«Selge,» vastas reesistuja.

«Kinni kasvab,» kinnitas talle kadakamarja-silm veel korra.

Aga sarafanis piiga päris rangelt:

«Mis kella ajal sa trassilt meie teele asusid? Mis kella ajal kokkumine toimus? Kui kaua sa seal maas olid, kuni ma su juurde ilmusin? Kellaaeg? Meditsiinis peab kõik väga täpne olema.»

«Ei tea,» vastas vigasaanu nõrgalt muiates ja silmitses oma tillukest kumera läätsega «Zarja'd». «See seisab eile õhtust. Ja täna ma vaatlesin ainult metsa, seda uut ümbrust... polnud mul kellaaega meeleski.»

«Nojah, siis silm metsas, nüüd säär sidemes, ära aga kedagi süüdista,» tähendas punases seelikus tüdruk ülitõsiselt. «Aga kellaaja saame umbes kindlaks määrata. Autost maha astumisest kuni kukkumiseni ja pärast seda teel istumisel — kas pasarnik lendas?»

«Ma ei tunne veel siinseid linde,», vastas reesistuja pisut pahaselt. «Ja murdunud luuga ei hakata just linnukesi vahtima.»

Aga nüüd läks naeruks lahti! Isegi kõige tillemad itsitasid, koerapoegadelgi olid naerunäod peas. Oh, küll aga naerdi südamest ja valjusti!

«Oh-oh-oh,» läkastas sarafanis tüdruk. «Mamma, ma suren naerust! Linnuke! Kus alles leidis linnu! Tuletõrje lennuk, loll! See lendab meist iga päev täpsel ajal üle... terve suvi. Käib nuusutamas, kas mets ei põle. Kui sa lennukit ei näinud-kuulnud, siis juhtus õnnetus pärast poolt kahte ja enne poolt kolme. Varsti ta lendab. Siis näed oma linnukest! Part! Part-pasarnik! Õpi taiga linnukesi tundma!»

Naeru jätkus asula esimeste majadeni. Regi veeti robinal üle roigaste otse ambulantsi treppi, sarafanis tüdruk tegi tähtsat häält:

«Ettevaatlikult, poisid! Ära tõmba külili, perutaja! Vait! Teie lärm mõjub haigele psüühiliselt. Ma ise lähen nüüd tohtrinna juurde konsulteerima. Valvake teie mul seniks haiget. Et temaga midagi ei juhtuks, kas infarkti või paralüüsi.»

Laste silmad haakusid haigesse kinni: pärani, tõsiselt, kohkvel, pingul. Nad vaatasid reesistujat, otsekui saaksid nad oma pilkudega ära hoida kahe võõra nimetusega häda juurdetulemist. Aga haige laskis omagi pilgul ringi käia. Otse ambulantsi vastas kinnitas üle kogu majaseina käiv loosung, et töö on au ja kuulsuse asi. Taiga tuuled-vihmad olid oma töö küll ausalt teinud: ei olnud seal enam punast põhja ega valgeid tähti — kõik üks hall nagu rauga lagipea. Loosungitest tuleb ennekõike pihta hakata, otsustas murdunud luuga tüdruk rees.

Ambulantsi uksele ilmus arst. Vanem naine, kuivetu ja väga tõsine, tarkade, aga kurbade silmadega. Ta ajas laiali laste parve, saatis sarafanis piiga kusagile midagi õiendama, haruntas lahti sideme, ohkas korraks ja katsus murdekoha kogenud

ja heade sõrmedega läbi. Kõike sõnatult. Haiguslehte täites pahus andmeid. Ella Kivi, isanimi Nikolai. 23 aastat vana, kommunistlik noor, sama asula klubi kunstiline kujundaja, vallaline, pärit Eestist, Tartust.

«Tartust,» kordas arst vaikselt. «Narva ei ole sealt vist küll väga kaugel?»

«Mõnisada kilomeetrit,» vastas Ella Kivi naeratades. «Meil ju kõik ligistikku, ei ole avarusega pillamist, nagu teil siin.»

Arst noogutas vaikides. Andis siis paar tabletti valu vaigistamiseks. Lugu pole hull, lihtne murre. Tuleb kipsi fikseerida ja jalaomanikul siruli olla. Ja ikka sama liikumatult tõsise näoga hüüdis arst läbi lahtise akna:

«Lirva! Palun võtke meie uus haige vastu, korraldage väikesesse palatisse! Pange kipsi.»

Haige jalaga tüdruk jäi põnevusega ootama. Ei osanud nii äkki kujutleda velskrit või medõde, keda nii tõsine arst säärasele tituleerib. Unustas valugi, või olid need juba tabletid? Vaatas üksisilmi uksele.

Uks avanes ja sellele ilmus lühike mees suurte punakate vurrudega, mille otsad juba hõbedased. Tal olid suured sinised silmad, head ja ümarikud. Ainult sülelastel ja noortel loomadel on nii süütud silmad.

«Noh, tohtrikene,» algas ilmunu. «Seda pahandust-parinat meie praktikantidega, lirva! Naera-nuta korraga. Aah, meie ma kunstnikukene ongi juba pärale jõudnud! Seda õnnetust, lapseke, sul nüüd küll vaja ei olnud. Aga kondike on kerge kõpsatama. Noortel inimestel kasvab niisama kiiresti kokku nagu noortel kukekestelgi, lirva. Vaata, ma alles mineval nädalal panin punastkirja Petkal koiva pilbastesse, täna kipub teine aga juba karglema, see kikkakene, ja mina...»

«Palatit korraldatakse juba?» küsis arst vaikselt vahele. «Ja kuidas on lood selle värske Valjaga?»

«Räbalad, tohtrikene, räbalad! Lihtsalt kinokomöödia, lihtsalt anekdoot, lirva! Hakkasin mina siis temakese teadmisi kontrollima, nii lühidalt ja kergelt nagu mõni papake või hea ema. Algasin konkreetselt pihta. Et võtame nüüd fakti elust: mõtle sina, Valja, mööda teed ja leidsid murtud jalaluuga naiskodaniku. Mis oleks kõigepealt teha tulnud? Tema vastab tähtsa näoga nagu mõni akadeemik, et esimeses järjekorras peab fraktuuri, pilbaste või muude kõvade asjade vahele panema, kipsi fikseerima ja nii edasi. Mina vastu, et miks sa siis ei panna? Tema mulle, et ei olnud vastavaid pilpaid käepärast, jook-

sin haiglasse, et neid kohale toimetada ja haige ära transpor-
teerida. No mis sa kostad! Ümberringi määratu mets, oksi must
miljon, murra, laasi ära ja löö luu lahasse. Aga kus tema lip-
pab haige juurest puidu järele, aga puitu käe-jala juures kus
kurat. Ütlesin talle, tohtrikene, et tal tuleb veel väga palju
õppida, et tema teadmised on kehvad ja tuleb elu tähele panna.
Aga kus ta mujal ikka õppida saab kui siin meil? Jätame ta pea-
legi praktikandiks. Ta on hea tüdruk, aga pea praegu seda noo-
ruse esimest tõmbetuult täis, lirva. Teeme temast asja, tohtri-
kene.»

Jutt vulises rutakalt ja rõõmsalt nagu oja ja sageli sekka
sulpsatav sõna «lirva» andis oma kõlaga veel juurde vee liri-
semist ümber kivide ja puujuurikate.

Nikolai Stepanõtš, keda kõik paraku Lirvaks nimetavad, oli
väikese haigla velsker ja medõde korraga. Sanitare oli kaks ja
nüüd tuli veel juurde see Valja oma saia ja lokitangidega. Ja
kerge keelega teine, sõimas tema, vanamehe, näo veel äärem-
täis, ütles et ametialane kadedus ja ei lase noori jõude oma tiiba-
laiali ajada ja kõiksugust . . .

«Mina teie asemel oleksin küll vihastanud,» arvas Ella Kivi
selle jutu peale, lebades juba pisikeses palatis, jalg raske ja
kange. Kambrike oli valgeks lubjatud, aken kõrgel seina see.

«M e i e? Ah sa mõtled meid tohtrinnaga koos? Ei, meie kaks
ei vihasta kunagi. Tema on kurb ja hing teisel ikka veel haige,
mees ja nooruke poeg jäid tal sõjas sinna sinu kodumaale,
Narva alla. Aga mina olen juba rõõmsa meelega loodud. Mis
see vihastamine inimesele ikka annab? Ja ega sa ise ka ei viha-
tanud, kui olid seal tee peal maas nagu murtud tiivaga tuvi-
kene. Ja see peru piiga pistis plaginal pilpaid tooma, jätsi
haige inimese üksi võhivõõrasse kohta, lirva!»

Ella Kivi vaatas rääkijale üsna lähedalt näkku. See inimene
meeldis talle väga ja ta vastas naeratades:

«Ega ma üksi ei olnudki. Tore kits tuli seltsidaamiks, ainult
et saiamaias . . .»

«Ahah, see ju meie Katja, kirju, kas nii? See jah meie
Jekateriina Velikaja, kah lopsaka büstiga teine. Aga sina ära
nukrutse, küll meie tohtriga teeme su jala terveks, pulmadeks
on ta sul veel palju parem kui enne prõksatamist.»

«Kaua mul siis siin tuleb siruli olla? Ma ei ole veel kunagi
haiglas lebanud, võõras värk. Andestage, aga ma ei tea teie ees-
ja perekonnanime?» päris Ella Kivi.

«Ähähäh,» naeris velsker ja pühkis sinise rätiga punakas

ninase. «Ei neid minu nimesid selle paiga patused inimesed
kasutagi, hüüavad aina Lirva ja Lirva. Ikka selle minu keele-
nõtruse pärast. Eks Permis oli korra uus peaarst minust kuulda
saanud — et Lirva laskis hundi ja kaks ja et Lirva läks keva-
del läbi jää ja vee jalgsi rohtusid tooma. Kuulanud siis ülemus,
kuulanud ja küsinud: «Maailmatu vahva eit, see teie medõde,
kui ta nii osavalt püssi laseb. Aga miks tal nii lõdvad elukom-
bed on, et ta säärase hellitusnimega ringi peab käima . . . tuleks
ikka naisterahvast-inimest korrale kutsuda.» Seda naerukõkuta-
mist, kui lõpuks välja tuli, et medõde hoopis meesterahvas,
juntsidega ja päris viisipärase olemisega. Ainult see minu lõtv
keel, see . . . Sai jälle kord rahvale naeru. Las inimesed naera-
vad, rõõmsad inimesed on ikka rohkemjagu head inimesed ka.
Las naeravad minu kulul!»

«Mhm,» raputas Ella pead. Temale ei meeldinud see väike
viga. «Kas sellest keelest siis kuidagi jagu ei saa?» küsis haige
voodist ja vastas ravija taburetilt voodi ees:

«Näe, ju vist karakteri viga . . . keelel nagu auk sees, sealt
läe paha sõna pudenebki. Kas mul sõjaajal veel vähe tuli selle
keelevea pärast näguripäevi näha? Mõni tõsisem mees solvus,
kippus käs või naha kallale. Tead, ma olen otsaga jõudnud
sinnapoole teiegi maad, ma käisin ikka Berliinis ära, lirva.»

«No meeldis?»

«Võõras. Lääs ikka lääs, lirva. Elu käib neil seal nagu õlita-
tud masinavärk: alumisel korrusel baarike, teisel bordellike.
Aga niisama hästi oli neil ju ka surmapoolel sisse seatud:
enne kuldhammaste väljatõmbamise tuba ja selle kõrval hinge
väljavõtmise saal. Äh, olen aga mina ogar, ajan haigele lap-
sele veel vastu õhtut surmajuttu. Jah, see minu keel on mulle
taskeks ristiks. Nastja, see mu eideke, ütleb ühtepuhku, et kui
ma seal sõjas oleksin keelest ilma jäänud, oleksin ma lihtsalt
kuldne vanamees. Ma saadan sulle nüüd oblikasuppi ja punase
ahuga soolakala, piima ja kuklikese. Söö ja parane! Eks homme
päev ole ikka tänasest targem, lirva.»

Paljuke see homne sai tänasest targem olla — ikka siruli või
istudes. Ja väljas ilus suvi — kuidas nüüd tema, Ella, paberi ja
pliiatsiga saagiretkel oleks! Ja küllap neid pleekunud raugа-
nõoga loosungeid on teistegi majade küljes.

«Kindlasti on loosungid juba oma seitse suve vanad,» ütles
Ella velskrile.

«Või seitse! Mullu alles maaliti teisi, oli siin üks sakslasest
vaabajaan, püksid andis pooletoobi praaga eest jalast ära.

Mina pidin talle ikka liimi keetma, muidu sõi teine värske kala sakusmendiks ära. Me keedame siin ise kalast head liimi. Sulle ma keedan ka, ma olen selle ala meister. Aga meie päikese paistel on palju ultravioletti sees, see, lirva, ju kuri nagu kloor. lubi, sitsi ja puuvilla sööb ühe suvega läbi. Läheb eit heinale, edev valge jakk seljas — kui heinategu läbi, on jakk mure nagu hea tatrapuder, lirva.»

«Olgu pealegi,» vastas haige ravijale. «Aga kõik need pleekunud plangid tuleb majaseintelt maha võtta, näotu . . . Las mõni mees tõmbab enne höövliga, siis liivapaberiga vana krooba pealt maha. Kohe nagu jalule saan, löön punase krundi alla ja valged tähed peale.»

«Kullake, palavikus räägid või? Ei seda tohi p r a e g u teha! Vaata, linnukestel on loosungite ja seinte vahel pesad ja igas pesas parajasti väetid linnulapsed sees. Kas siis sinu süda lubab, et pesad kistakse maha ja paljad linnupojad kukuvad surnuks? Ei, m i n u süda küll ei luba, lirva!»

«Ja kui kaua need pleekunud plangid veel seinte küljes ripuvad?»

«Vaat, just niikaua, kui sinu luu ühte kasvab ja tillukestele lindudele suled selga. Lähevad vur-rduu! lendu ja siis kisuvad poisid kõik lauad maha, pintselda siis terviseks! Praegu ei saa. Need on roosa puguga ja olulise tähtsusega linnud, nad söövad halle nunne, lirva.»

«Ke-eda?» küsis Ella. Juba jälle midagi . . .

«Noh, neid halle nunne, kes terved metsad kinni pistavad, lirva.»

Ja nii siis kasvatasid linnulapsed sulgi selga, kunstnik oma jalaluud kokku. Aga viimase sõrmed läksid ikka kärsitumaks ja kärsitumaks. Tuli jälle halli aega, tibas vihma ja tibas — terve nädala.

Ühel eriti hallil hommikul oli Nikolai Stepanõtši tuju hommikust veel hallim.

«On ikka neid pahandusi inimese elus,» algas ta juba palatiukselt. «Mõni ajab naerma, mõni aga poeb sulle südamesse nagu õunauss ja muudkui uuristab, lirva. Sa tunned ju meie Kateriinat ja tema Kroškat? Hulkusid teised nagu süütukesed kunagi taigaringi, ema ees, laps taga, mõlemad mökitajad. Täna hommikul tuleb eit suure kisaga: hunt pistnud talle öösel saeveski taga kinni, lirva. Meele võttis ometi nii haledaks, kõigist hakkas kahju. Eidest — tema ju nagu vanas laulukeses — eks tema

lõgi jättis hunt ainult sõrakesed ja sabaotsa. Tallekesest kohe hirmus kahju . . . küll ta vaeseke võis ikka enne surma suurt hirmu tunda, kus soel ju koledad kihvad! Lihast nii väga kahju pidegi . . . Aga enesest on — no oleks ma ometi püssiga jaole saanud! Ja Jekateriinastki kahju — see jäi ju omast lihasest lapsest ilma. Vaata kust tahad — igapidi üks hale lugu. Kurb. Ja vihma siriseb ka maha . . . Nii võib inimesele kas või see muslan-koolija kallale tulla, lirva.»

Ella vaikis ja mõtles. Palat lõhnas piparmündist ja värskest saest. Suurt ahju oli hiljuti värske saviga plõtsitud, nüüd seisis ja nurgas nagu punast ja valget kirja lehm. Öösel laulsid tema kirjudel külgedel valjusti suured mustad kilgid, kelle lapsed olid veel rohekad, kuid laulsid juba kaasa.

«Miks ta nii kõrgele on tehtud?» viskas haige hajameelse pilgu palatiaknale.

«Ikka nende neetud huntide pärast. Kange külmaga kipuvad veel eluhoonete ligi lõugu lõgistama, lirva.»

«Ja ilma aknalauata, lihtsalt auk seina sees . . .»

«Rumalalt jah, ei ole ilu raasugi. Ei saa lillepotikestki peale panna, et oleks haige silmal kus ilutseda. Kui jalad alla saad, tuled minu majakest vaatama. Ukse kohal on puust pits, käsitöö, pagana hästi lõigutud! Aknalaual mitu potti balsamililli. Ilus ilu, lirva! Ma armastan väga ilu,» ohkas velsker veel südamepõhjast ja lahkus siis.

Ella jäi üksi. Kortsutas kulmu ja kudus sõrmedel kassikangast, kiskus siis marliribast pika valge niidi, keerutas mitu korda ümber sõrme, võttis niidirõnga näpust ära, väänas teist pisut ja oligi valmis viieleheline, korrapärane õis. Ei, sõrmed sügelevad kärsitusest, midagi tuleb teha, nokitseda, näpuotstel käia lasta! Mis ja kuidas, millest? Eh, käes!

Tegi samuti kui teisedki põdejad pisikeses haiglas: koksas oma asemelt puutükiga korda paar vastu seina ja hüüdis, pisut teisiti aga kui teised:

«Nikolai Stepanõtš!»

«Ma kohe,» kõlas ambulantsist ehmunud hääl. «Lendan, kullake! Mis õnnetus sulle ometi juhtus, et sa niimoodi hüüad?» ilmuski kutsutu uksele.

«Midagi ei juhtunud. Mu sõrmed tahavad midagi teha, küll sa pärast näed, mida. Ma ei saa sulle praegu päriselt selgeks teha. Sõrmede sügelemine . . .»

«Selge,» noogutas velsker mõistvalt. «Teadagi, kunsti-inimese asi, loominguline tahe tuleb peale või nii.»

«Mulle on materjali vaja.»

«Kohe hüppan, too sulle paberit ja pliiatseid ja värvikesi . . . seal on ilusad purgikesed pealkirjaga «Tempera». Ilusad, lirva!»

«Ei ole vaja. Hoopis midagi muud. Kuula hästi: too mulle tükk traati, põletatud traati, pehmet, mis hästi keerata annab. Too mulle üks vana, ihuvärvi — aga puhas — naistesukk, vana trikoosärk.»

«Aga kui mõõdaksime enne temperatuurikest, tütreke?» päris velsker väga mureliku näoga. «Juba see sinu hüüdmine tegi mu rahutuks . . . kui juba mind nimepidi, ju siis midagi tõsist . . .»

«Temperatuur normaalne, mina ise ka,» rahustas Ella. «Ja too üks peenike ja pikk õmblusnõel, rulliniiti number kümme, sõrmkübar.»

«Seda kõike annab ju mu oma eit.»

«Siis on mul veel vatti vaja.»

«Seda nokitse ise oma küljealusest madratsist välja, seal just selleks paras augukene olemas.»

«Ja riidelappe, tükike siidipaela, ribake pitsi . . . kui on. Tükike musta või muud hästi tumedat sametit oleks väga vaja . . . kui on. Üks suurem tükk lillelist sitsi, mida käredam, seda parem. Ja peotäis musti karvu, kas või kitse omi . . . kõige paremad oleksid muidugi inimese juuksed . . . ei pruugi pikad olla.»

Velsker vaatles haiget ikka veel mureliku näoga.

«Kahju, et mu eidel pea juba puruhall, muidu pügaks sulle sealt, temal nad hästi käharad. Aga . . . kui õige siiski mõõdaksime temperatuuri, näh, nagu harakatõbi sulle külge löönud!»

«Palun, too mu värvikarp ja pintsel — kõige peenem. Kui leiaksid mõne kirju klaaspärli, küll oleks tore! Ja tükike värvilist nahka, tilgake kontoriliimi.»

«Kõik odav materjal ja mitte põrmugi defitsiit-ne, lirva. Leiame, lapsuke, leiame! Peaasi, kui su tervisega kõik korras oleks . . . Ma lendan ringi, küll ma leian. Toon sulle veel ilusa sileda vineeritüki põlvede peale — justkui töölauake. Lendan, lirva.»

Ja ta lendas. Tõi. Lendas jälle ja tõi uuesti. Ta meenutas Ellale üliväga isavarblast, kes pesaehitamisest innuga osa võtab, tirides noka vahel kohale takutuustikesi, villatätraid, juukseid ja karvu — käis kõike otsekui taigatuulest noka vahele napsamas.

«Ga mul aga noos,» rõõmustas ise. «Head inimesed küll itsitasid ise naerda, aga andsid kõike. Näe, õmbleja-Panja andis isegi kirjut. Staa-aapel, ütles ise. Tohtrinna andis punase nahkkinda, sõrmeotsad, lirva, küll purud, aga peopesa terve. Tehnorukil oli trofeed, seda jaapani siidist villa. Valja värvis selle sarrehiiniga kollaseks, streptotsiidiga pihlapunaseks, taevakarva jõki tegime sinise silmakiviga. Kas sa oled nüüd rahul?»

«Oleks vaja veel puust sõõri . . . palgi otsast lõigatud ketast. Nagu taldrik.»

«Just nii. Saab puust taldrik.»

«Selle taldriku juurde on tarvis niisama suurt tükki musta riiet, just musta. Midagi paksemat ja tihedamat.»

Isavarblane kaalutles hetke, pea viltu. Kust kaksata?

«Kas vilt võib olla?» küsis ta siis.

«See oleks veel kõige parem.»

Veerandtunni pärast tõi velsker puusõõri ja ratta paksu musta vilti.

«Poisid tegid sulle sõõrikese, aga mina lõikasin sadula alt vildiriiki välja. Kas ma võin siin nüüd natuke pealt vaadata?»

Aga muidugi. Tegi enne paarile haigele süstid ära, seadis siis oma tabureti Ella voodi kõrvale.

«Vara veel,» ütles murdunud jalaga meister. «Palun, aja raudora tuliseks ja torka puurattast auk läbi.»

«Kullake, mis sa nii vanamoodi tahad . . . Poistel läheb puuriga palju rutem. Siuh, lirva!»

Mhm, ja mis nüüd algas, selle kohta ei mõistnud kõnekas velsker küll midagi öelda. Ta ei kasutanud isegi oma kõige enam kasutatavat sõna. Näe, tüdruk muljus vana ajalehe kahe pea vahel kõvaks ja pikerguseks mütsakuks ja kattis selle vatikorraga. Tuli välja nagu hele ja sile kartul. Tõmbas selle kartuli Poe-Veera siidisukaga üle ja hakkas siis mütsakust nõelanõidiga mügarikke välja paisutama ja kokku pinnima. Kiskus mõned kohad lohku, kergitas teised vatti alla toppides kõrgemaks. Paari nõelapistega sikutas sinna mütsakule silmakoopad sisse, tegi ümmarguse lõua, selle kohale avali huultega suu — näh, tõmbas selle nurgad üles ja poolik nägu naeratas korraga. Suu kohale lõi niit ja nõel sirge ninakese.

«Titte teed,» otsustas vaatleja. «Laste titte . . . tee aga ilus! Meie lastel kõik linna nukud . . . klaasist silmadega, üks hüüab «mammagi». Peaasi, et ilus.»

«Sa oota natuke, palun,» vastas meister, nõel hammaste vahel.

«Ma vaatan su käsi . . . sõrmedel on nagu mõistus sees, käivad nii täpselt nagu mõne masina hambad . . . ikka kindlasse kohta ja mitte kõrvale. Küll võivad aga inimese sõrmed kärmelt käia, küll aga vormida ja seada! Ma lugesin ära — sa tõmbasid ainult kolm korda niiti ja tuli kael pea külge . . . kael nagu luigel. Eh, inimese sõrmekesed, lirva!»

«Palun, anna pintslile vett!»

Nägu sai mustad kulmukaared. Pintsel käis väga kergelt ja kähku. Oh, mis suured ja valged silmamunad! Ah sa vennas, kui ruttu tüdruk sinna valge peale need ilusad pruunid silmaterad pistis! Ja läigivad ka — justkui inimese omad. Silmakarvadki tegi pintsliots nii loomulikud, et hakkasid ootama, millal see nägu silmi pilgutab, küllap varsti. Siis hõõrus meister punast pliiatsitera närtsule ja nühkis sellega näo palenukke — need said ühtlase roosaka jume.

Ei, seda pidi valjusti imetlema:

«Vaata meistrit, vaata käsi! Närtsudest tegi inimese näo . . . ja kui kähku! On ikka õigus küll, et päris meister teeb seenevartestki seinakella, lirva.»

Pintsel käis üle uue suu. Sa pagan — ümber lumivalgete hammaste kaks punast huult, nurgad nii sümpaatselt lohukestega ülespidi — anda-võtta nagu Poe-Veeral!

«Täpipealt nagu elav,» ohkas vaatleja ja ta silmad olid rõõmsa sülelapse omad.

«Oota natuke,» vastas meister ja kinnitas väikese Manja musti kiharaid kontoriliimiga riideribale. Manjal oli mullu düsenteeria, ta jäi oma patsikesest ilma, see mustas ambulantsi valges kapis, velskril oli ikka hale teist tühjakest välja visata. Läks nüüd seegi asja ette. Ja ilusa asja ette!

Ella tegi Manja juustest pika paažisoengu ja kinnitas värskele peale külge. Nägu sai korraga raami ümber ja elu sisse: naer suul, sära silmis, soe puna palgel, mustad juuksed laubal ja kuklas kohevil.

«Kui ilus, lirva! Tihe ilu! Nagu vabriku töö ja kõige peenemast materjalist! Kui ma oma käega poleks neid närukesi kokku korjanud, ma ei usuks!»

Ella naeratas, sõrmed ja nõel aina välkusid, kõik käis kindlalt ja kähku. Jaapani trofeest, sellest kärekollasest ja pihlapunasest, võeti paar pikka kiudu ja keerutati neist ümber nõela kahar õis — üks, kaks, kolm — oligi valmis uhke roos ja see

kinnitati Manja musta parukasse. Ah, mis siin enam Manjast, see ju päris naise nägu!

«Mis ta nimi on?» küsis vaatleja.

«Carmen. Tead, see ooperist.»

«Ah see tubakavabriku tüdruk, lirva? Oli teine kange poisse kutsutama. Mehkeldas ühe härjatorkijaga ja siis pussitas jefistor ta südametäiega surnuks. Oli nii või ajan mõne teise indrukuga segi?»

Ja küsija silmis oli jälle see siiras healapse pilk, nagu siis, kui ta jutustas hundikurku kadunud tallest. Ta silmitses naisepead Ella sõrmede vahel ja ta näost võis lugeda otsekui selget trükki:

«Aga sinust on ikka kahju ka. Oli siis sul vaja nii mitmega mehkeldada? Ja pussitajast on ka kahju . . . mis tema isat-emat tundsid . . . Kurb lugu . . .»

«Võta, topi see toruke hästi kõvasti vatti täis, torka pliiatsiga jälle järele, nii,» ulatas Ella velskrile trikoost kokkuõmmeldud kinkese.

«See ju meie eide vana roosa särgi siil,» vastas velsker. «Nüüd läheb veel seegi asja ette.»

Ja ta toppis hoolikalt. Oli pisut nagu uhkegi, vaatles siis oma käistööd kaugemalt ja väga arvustava pilguga — kas kukkus ikka õieti välja? Aga ta silmad käisid siiski kogu aja Ella sõrmedega kaasa — mis uut ja põnevat nende alt jälle tuleb? Ella keerutas traati, torkas selle üht otsa pidi puukettasse, painutas, ajas alt kahte ja ülevalt kolme hargu — ahah, küllap tegi tubakatüdrukule selgroogu? Õieti arvatud.

«Nüüd liha luude peale,» naeratas Ella ja haaras täistopitud vativorstikese, hakkas ka seda nõela-niidiga vaevama ja vormima, pinnis keskkohalt peenikeseks, pani ülespoole ümarust juurde — tema tegi inimese keret.

«Lirva,» kõlas aga äkki koridorist arsti kutse ja lahkujal oli kange kahju minna. Ta vaatas veel lävelt laia lapsepilguga tagasi. Aga teha polnud midagi, tal tuli naaberkülla süstima minna.

Kui ta õhtul — ilm oli selgeks läinud — jälle väikesesse palatisse astus, kraadiklaas peos, jäi ta sõnatult seisma. Tema ja sõnatult . . .

Voodi kõrval kapikesel seisis just tema balsamilille kõrgune kaju. Aluse, selle musta viltsõõri kohal keerutas kirjulilleline peslik tantsuhoos kauni kaare. Selle alt paistis kergitatud säär

põlvini ja jalas oli punane nahkkingake, sellel oli terav kand all. Oh, arsti vana, üksik nahkkinnas ei tulnud nüüd enam meeldegi! Kaharast kirjust seelikust kerkis peen piht mustas sametis ja sametist sirgusid välja kaks käsivart, üks uljalt pea kohale tõstetud, teine otsekui tantsule kutsudes ette sirutatud. Sire, särtsukas tüdruk.

Nagu oleks suur ja kirev liblikas lennanud läbi väikese palati, aga murdunud luuga meister ajas ta nõela otsa ja kinnitas mustale viltsõõrile. Lagedas heledas ruumis näisid puhtajooneline tantsija värvid väga säravad ja soojad.

«Tihe ilu, lirva! Lausa tihe ilu,» ütles velsker sosinal, nihutas taburetі kapi ette ja jäi istuma, kraadiklaas püsti peos.

Vaatles, vaatles ja naeratas siis õndsalt:

«Nagu elus! Palju ilusam veel kui elus. Kas sõrmega puudutada võib, ümber ei kuku?»

«Ise ju tõid kindla aluse ja toppisid kere hästi kõvaks,» vastab meister. «Puudutada võib, tolmu võib pealt ära pühkida, sülle võib võtta, kukkuda võib lasta, ta ju pehme, katki ei lähe.»

«Näe, ainult närtsukestest, räbalatest, karvadest,» sosistas velsker tasa. «Mitte kui millestki . . . mis s e e küll on . . .»

Ja järsku kõvasti, otsekui vihaga:

«Inimese kuldsed käed. Inimese kuldsed käed . . . mida nemad kõik ära ei tee! Sul on kuldsed käed, lirva!»

Aga seekord vastas meister väga tõsiselt:

«Kena tänu küll, onukene! Nii ei ole mind küll veel keegi nimetanud.»

«Ära pane pahaks, tütrekene! Anna vanainimesele andeks, sa ju tead mu keelt! Aga mu hing on praegu nagu adraga ülesküntud, sellepärast pudeneb seda sõna veel rohkem . . . ja ikka valesse kohta. Aga nüüd veel . . .»

«Nüüd anna mulle kraadiklaas, vaatame, kui palju on, siis võta oma Carmen kaissu ja vii ta koju.»

«Kuidas koju? Kuhu, kelle koju?»

«No ikka oma koju. Nüüd seisad nagu soolasammas närtsedest nuku ees. Võta ja vii oma koju! Ütle kõikidele materjali eest suur tänu, sest minu päev läks täna väga mõnusalt mööda . . . ma tegin jälle midagi, kas või natukenegi. Sõrmed on rahul.»

«Kas sa siis selle m u l l e tegid? Ja miks siis, lapseke?»

«Kellele siis? Lastele tuleb ju hoopis teistmoodi teha.»

«Ma mõtlesin, et klubi jaoks, lirva. Tihe ilu! Nurka postamendi otsa, kõikidele vaatamiseks.»

«Klubisse see ei sobi. Sinna tuleb omal ajal midagi sobivamat teha. See on ainult sulle. Proovisin oma sõrmi, kas nad ikka käivad veel. Ajaviiteks tegin. Ja sa ise kandsid ju materjali kokku nagu varblane.»

«Jah, aga teised inimesed ju andsid, heast südamest. Kuhu ma kõlbab — doktori kinnas, Manja juuksed ja õmbleja lillelõng lapp, lirva?»

«Aga mis nad siis ise selle utiiliga oleksid teinud?» naeris Ella vastu. «Ma tegin selle just s u l l e, kuna see sulle meeldib, sa leiad ta ilusa olevat, sellepärast saad sa ta endale. On ju inimesi, palju inimesi, kes seda ei vaatakski, ei näekski, ei puutakski, neile on see ainult kimbuke kaltse, nemad hindavad kõbedat, kristalli, portselani, kipsi, plastmassi.»

«Aga i l u? See mõni inimene, kes ilu ei näe! See polegi inimene, kes teise inimese käte osavust ei hinda!»

Nii läks see hallilt alanud päev rõõmsalt õhtule. Velsker võttis Carmeni hellalt käevarrele ja viis ta ambulantsi doktorile tagasi. Doktorikesele meeldis ka! Ella naeratas ja jäi sellel ööl varakult ning sügavalt magama, kuigi selg oli päevasest istumisest valus ning võõras sõrmkübar oli küünenahka tubliste pigistanud. Aga sõrmed olid rahul ja süda kerge. Kilgid, suured mustad ja tillemad rohelised, saagisid ahjuküljel oma serenaadi.

Järgmine hommik oli päikesepaistene, vana velskri jutt ka, voolas jälle nagu oja:

«Läksin, lirva, ja iludus õrnalt kaenlas. Vastu kaks tüdrukuharakat, seda kila! Kohe mulle järele sörkima, näita aga näita, lase kas või väikesegi näpuotsaga puudutada! Tee peal tuli teisi veel juurde, läksime nagu rongkäigus tare ette. Eit lõi käsi kokku, aietas ja oietas. Siis kähvas järsku mulle, et jää sa, lirva, siia trepile istuma ja hoia kaunikest senikaua kaenlas, ma kasin enne kambri ära, ei passi muidu nii ilusat ja uut asja teise tuua. Noh, istusin siis nagu tsaar trooni peal, varandus sülles, ja ikka rohkem vaatajaid kogunes trepi ette. Kes aga vaatas, sellele meeldis. Kellele meeldis, see tahtis veel näpuga ka katsuda, et pehme nagu inimese nahk, et päris juuksed peas ja silmad välguvad. Pesi siis eit põranda ära, viisime oma lapsukese sisse. Kuhu aga panna? Kirstukaanel ju koht hämaragaulne, raadiokapp väikesevõitu, kapi otsas liiga kõrgel, laud

aga jälle nii argipäevane, lirva. Siis tuli mulle geniaalne idee. Võtsime aknalaualt kõik balsamid maha, meil see kahekordne aken, mis suvelgi lahti ei käi. Eit kasis klaasi enne seest ja väljast hästi klaariks ja nii me panimegi oma üliilusakese akna lauale seisma, nägu väljapoole. Kohe nagu mõõdu järgi tehtud! Ma käisin õhtul veel kaks korda väljastpoolt vaatamas ja süda läks ka kergemaks: nüüd on ilu hästi nähtaval kohal, las vaatavad tihedat ilu, lirva. Toas põles lamp, raadiost tuli parajasti ilusat muusikat, tantsutüdruk päris liigutas kohe, küll oli ilus pilt! Läksin sisse ja ütlesin eidele: «Nüüd on meil oma balletiteater tares.» — Säh, eit saatis sulle purgiga vaarikaid, riputas suhkrut peale.»

Ella hommik oli ka hele — et sai heale inimesele seda väikest rõõmu teha. Aga velskri rõõm oli suur ja Ella kuulis aina uusi ettekandeid, kuidas kaunis Carmen seal klaari kahekordse klaasi taga elas:

«Küll vaatavad! Lapsed, neist ära kõnelegi, aina seal seisavad, väikesed upitatakse ninapidi aknalauani. Uudisasi, ema pole nähtud, tõmbab ligi. Kui ma seletasin, kuidas ta tehtud on, pomises üks hambutu eit: «Nõia vigur, saatanasõrme sepitsus . . .» Aga poisid üürgasid hommikul tööle minnes akna taga ikka seda «torreadoori ja torreadoori». Öösel mängis üks lõõtspilli ka, lirva. Eit läks juba kärsituks, et varsti ei anta enam unerahugi. Mina tröostisin teist, et las need esimesed päevad olla pealegi, las vaatavad isu täis ja saavad tundma, küll siis jälle rahu saame.»

Järgmisel hommikul oli velsker pisut pahur:

«Palgiveo brigadir pakkus raha, et anna see eit mulle, lirva. Mina vastu, et see pole eit, vaid tihe ilu ja ilu ma ei müü, las inimesed vaatavad muidu. «Vaata ka sina läbi klaasi,» ütlesin brigadirile, «ja tule ka tuppa selja tagant vaatama. Võid ka näpuga katsuda, et sa tunneksid, et on ikka imetaoliselt tehtud, lirva.»»

Nii seisis Carmen nädalapäevad aknalaual. Siis kasvas aga kellegi silmahimu nii suureks, et südametunnistus ja sõrmeotsad enam vastu ei pidanud: öösel litsuti velskri aknaruudud tõkatise kaltsuga käratult katki, Carmen kadus ja jäigi kadunuks.

Järgmisel hommikul seisis velsker otsekui suur süüdlane nukumeistri voodi ees.

«Kui sa teaksid, kuidas mu süda valutab! Ära! Läinud! Siss

läinud! Käpp peale löödud! Näita veel inimestele tihedat ilu, lirva.»

Puhkis silmi ja siis kuulis Ella esmakordselt, et muhe mees tõsi kurja häält:

«Mul pole millestki kahju, mis elus kaotsi läheb. Kõike saab asemele ja mõnd asja pole vajagi. Mul pole klaasistki kahju, mis seest, et klaas, lirva, on taigas defitsiitne. Mul pole sellest tantsutüdrukust ka kahju, kui inimesed teda aga jälle kusagil näevad. Aga kui varas peidab ta viimati närtsu sees kirstupõrka ja vaatab teda üksi ja salaja. See ajab mu marru. Aga ilust on kahju, kuidas võib teiste inimeste ilu ära varastada? Ja hirmus kahju on sinu kätetööst, kõige rohkem . . . Sinu ees ja silmad häbi täis, ei julge ma, lirva, sulle enam otsagi vaadata.»

Aga nukumeister naeris suure häälega. Tihedast ilust ilmajäänu solvus veel enam ja tahtis palatist lahkuda.

«Ota ometi,» hüüdis Ella. «Sa unustasid selle kõige tähtsama ju hoopis ära, näe!» ja ta sirutas vanamehe poole oma kummo harali sõrme. «Vaata neid, need minu tööriistad on ju ilusad! Kuldsed käed on alles! Teeme uue ja veel ilusama eide, lirva.»

Velsker võpatas viimase sõna juures ja vaatas haigele suurte silmadega otsa:

«Nüüd sa siis trahviks pilkad vanainimest selle sõnaga . . .»

«Aga ma teen uue . . . heameelega . . . mitu tükki,» vastas Ella tõsiselt.

«Ja sina oleksid valmis mulle, lohakale, lirva, uut ja samasugust tegema? Ei pane pahakski, et meie eidega sinu kätetööd paremini ei valvanud?»

«Mis selle naljaka asja juures siis pahandada? Kitsetalle juures sa ei ahastanud ega leinanud, kui kass läinud nädalal väraked liimikalad ära sõi, siis sa ainult naersid, nüüd aga kurvastad närtsudest nuku pärast. Ja miks sa just samasugust tahad? Mulle ei meeldi kordamine, teeme hoopis midagi muud.»

«Ilu pärast ahastan, mõistad? Ja varastaja pärast häbenen. Aga võib-olla armastab see sunnik ilu niisama kangesti kui minagi . . . Eh, üks raske asi . . . Ja kas sa arvad, et mul on kerge jälle neid lappe nuruda? Sa ju tead, kuidas inimesed mind naeravad, lirva.»

«Kindast on veel kingade jagu alles,» lohutas Ella. «Tead sa, sealt poest tükk sinist siidpaela, veerand meetrit helesiniselille-

list sitsi, teine veerand valget batisti. Too mulle punakaid juu seid. Ma teen Vasemäe Perenaise, nõus?»

«Sa veel küsid, kullake? Mina, lirva, pole seda heategu väärt. Tead sa, tee ta . . . Vasemäe Perenaine ju kõlbab klubisse posti mendi otsa. Kes siis veel . . . just tema. Kas sul sinna ka vana aegset hõbedast kellaketti ära kulub?»

«Isegi väga. A g a . . .»

«Mis veel? Ütle, kohe muretsen!»

«Teeme sinuga vahetuskauba. Mina meisterdan klubile Vasemäe Perenaise, sulle teise, võib-olla tahab veel keegi? Aga s i n a annad mulle midagi vastu.»

«Kohe nõus,» astus velsker lähemale. «Lööme kas või käed. Mis sa tahad?»

«Seda sinu kõige kallimat,» vastas meister tõsiselt.

«Sõjamedalit? Töökohta? Eite? Tare? Kitse? Jahipüssi? Käekella, lirva?»

«Õige, just seda kõige viimast! Mitte ei raatsi sa sellest lahkuda. Muidu oled sa nii ilu järele . . . ja see inetu sõna tilbendab ikka sinuga kaasas. Ära mängi rahvale tola, ära lase ennast sellepärast naerda! Anna mulle see sõna Vasemäe Perenaise eest ära . . . mina teda kasutama ei hakka.»

Velsker punastas ja vastas siis väga aeglaselt:

«Garantiid ei saa sulle kohe anda . . . aga ma püüan. Eks ta ole oma lohakuse asi ja edevusest ka, et inimestel ikka midagi naerda oleks. Aga ükski noor inimene ei ole mulle veel nii tõsiselt öelnud . . .»

Ta köhatas kurgu puhtaks ja lahkus palatist. Uksel pöördus ta ümber ja küsis, aeglaselt ja püüdlikult, nagu räägiks ta raskel võõrkeelt:

«Aga kas sa seda tead, et sel Vasemäe Perenaisel on rohelised silmad?»

«Miks ma seda ei tea,» vastas tüdruk rõõmsalt ja kindlalt. «Rohelised nagu malahhiit.»

1961

Medaljon

Õige vanasti kanti kaelas kullast medaljoni musta sametpaela või peene keti otsas. Ehe oli siis kas südamekujuline või pikergune nagu jõekarp. Ta avaneski kahele poole nagu jõekarp. Tuli suruda tillukesele trikslile ja su ees olidki valla karbi kaks poolt ning mõlemast vaatasid sulle vastu pisiportreed — tavaliselt ikka medaljoni kandja kõige kallimate inimeste näoilmed. Vahel võib ka teisiti olla . . .

Mul on praegugi medaljon. Ka vana, kuulub juba ununemakkavasse aega. Kaelas ma teda ei kanna. Olen kõige uue poolt. Kannan teda aga mälus. Nii-öelda mälestustemedaljon. Ta pole kullast. Kuld oleks s e l l e medaljoni materjaliks liiga kaunis ja kergemeelne. Kulda kantagu kõrvus, kaelas, sõrmes ja suus. Ei ole ta ka hõbedast. Hõbe on liiga hele ja heasüdamlik. Jäägu ta lastele lusikateks ja sportlastele karikateks. Õnneks pole mu medaljon rauast, siis oleks ta ju ammu rooste läinud ja ma oleksin pidanud ta ära viskama. See mälestustemedaljon on terasest, igihaljas ja asjalik. Pildid temas ei pleeku põrmugi.

Kui ma ta jälle kord lahti löön, vaatavad mulle vastu kaks nägu: vasakul pilt keskealisest naisest, kellel on nukrad, aga julged silmad, küll väga tumedad, kuid kummaliselt heleda pilguga. Üks silmanurk nagu küsiks mõtlikult: «Mis sa siin maailmas kõik ära ei näe?» Teine aga vastaks järsult: «Vaatle, vahi, vali, võrdle, tee vahet, võta omaks, viska minema, löö vastu, võitle!»

Naisenäost paremas kapslipooles ei vaata sulle esimesel hetkel otsa silmad, vaid terav, raamist nagu välja ulatuv nina, selle all vingul, ühtvalu haletsev-halvustav suu: nagu suruks mõnde omanik nina otse su nahapinda sisse, nii et tunned selle niiskelt-külma otsa justkui havi lõuanukki ning kuuled ohkamist: «Issand, jälle üks p a l j a s inimene! Ja kui vilets nahk tal veel

on . . . puha pooriauke täis . . . ei sellest saa seakarjuselegi pastlapaari!»

Kahe naise näopildid. Nägin neid naisi ka üleni — barakis söömise, suhkrujagamise, saunaskäimise ja sõneluste juures. Nägin neid üleni sealpaigus, kus inimesed enam põrmugi ei teeskle, kus kõik ära langeb otsekui pärast mardisanditamist — maskid kõik maas ja ilustavad hilbud kadunud. Seal, kus inimene on nagu pahupidi pööratud kasukas: kõige salajasemad siseõmblused, kõige varjatumad nahavead, kõige plekilisemad kohad vaatavad otse valgusele vastu. Kus inimesed on nagu viigipuu värske vili, mida võid kahe pöidla vahel laiali tõmmata, nii et näed nende katteta südamikku — nende p ä r i s k o r must . . .

Neid paiku pole praegu enam olemaski. Seal kihavad nüüd uued asulad ja töötavad tehased. Ja me ei leiaks enam teid, kus me tookord käisime — seal kasvab nüüd külmakindel nisu ja valge mesik . . .

Ühel päeval — lähemale kümme aastat tagasi — korjasime me taigas roikaid ja risu kokku, et niitjate töö järgmisel suvel libedamini läheks. Septembri algus. Öösel oli juba kõvasti kahu tanud, aga päev oli päikesepaisteline ja ilus. Oli seal alles silmadele rõõmu — kippus ripsmete vahet valusaks võtma! Ümber ringi käis suur priiskamine, nagu selles laulusalmis, kus raiskatakse liigpunast südant justkui kulda: kased kallasidki kulda, haavad lasksid punasel verel voolata, vabarnavõsa valas vaskejões veeres püdelat pronksi, puude all siras veel heledat halla hõbedat lademete kaupa. Kui kõrgemale künkale ronisid, läks kogu värvipidu su pilgu ees siniseks kristalliks üle — mida kaugemale taevaranna poole, seda heledamaks.

Teate, kust ma need sõnad-pildid taigas tookord sain? Paberilehelt, riimipanduna. Naine medaljoni vasakult poolelt tuli sülle täie risuga, heitis selle tulle ja pistis siis sügisese värvipeo muile telogreika taskusse. Väga värsked, äsja taigas paberile pandud värsid.

«Loe,» ütles ta vaikselt ja istus lõkke äärde kännule, sirutas kõrgetes kummikutes jalad välja. Nii nägigi teisel pool tuld kössitav naine ta jalanõude uuelt kribulisi taldu. See nägija oli pärit mu medaljoni paremast poolest. Ta nägu oli laiuti lame, nagu oleks seda kahe peo vahel — ühe all pealagi, teise all lõug — laperguseks vajutatud. Silmad asusid ninajuurest eemal,

kõrgeid rohkem kõrvade kanti. Rääkides käis ta keeleotsake ikka vilksti, vilksti suunurka.

Nii nilpsas see naine siis nüüdki keelt ja küsis:

«Kas kasjonnõie või omad?»

«Hiigi.»

«Muidugi, kus sa sellega . . . esimese srooki säärikud! Kes meiesugusele sihukesi annab . . .»

Harakas-riivatu kätsatas väga lähedal. Kaugelt kõlas lauatahriku vile.

«Mine tööle . . . saad ka.»

«Ega's m i n a põle loll. Oma tervist ma siin küll tapma ei hakka . . . tulevikus enesele veel hädasti vaja, õih-õih-hõõ!»

«Aga alguses kippusid küll hommikuti ise väravasse . . . kas sõi noortele jalgu,» nihvas kõrgete sarnadega noorik ja kohendas tuld. Tuli vajus madalaks ja kurjaks — aina punased keeled. «Lasid traavi pikkade rublade järele . . . kas või hing läja.»

Medaljoni parempoolne naine nilpsas keelt.

«Eks alguses ole inimene võõras kohas ikka rumal,» vastas ta. «Ja kas tüdrukud ei löönud siis kuus ikka oma kolm-nelisada läja . . . Aga kes meiesugusele . . . arvatakse sealt maha ja mis sule järele jääbki.»

«Tüdrukutel arvatakse ju ka maha, kõigil.»

«Mina aga vaatan, kuidas rohkem saab . . . vardaliigutamisega teenin palju enam,» vastas mu parempoolne.

«Kuule, tädike,» kilas lõkke ligi käsi soojendav Ljusja-Lõkerdaja, «sa müü ennast õige ära! Ausõna! Santšasti ambulatsia antakse verekaani tükist tervelt kaheksa rubla. Jumala eest, tädike, hea hind, paremat ei saa sa kuskiltki!»

«Tassi parem põletist juurde,» järsatas halli peaga tädi Tanja tüdrukule. «Vaata mul harakat, tema nokib vanema inimese peast silmi!»

Ja hõikas siis: «Läki, eidekesed, hing juba küllalt sooja saanud.»

Ljusja-Lõkerdaja hüppas püsti ja üürgas laulu:

Ameerika Euroopal'
kinkis vanad saapad,
koti täie konnasilmi.
Ihi-hii ja ahah-haa,
abi see Ameerikast!

Tüdruk tundis oma hääle tugevusest mõnu, tõmbas aina vai jemini. Taiga kõlas kummaliselt vastu — nagu oleksid kõik tanud naeru kõik kõrged puud.

Medaljoni parempoolne naine aga ohkas sügavast südame põhjast:

«Issand, issand, sa näed ja ei mürista! Mihukeste loomadega peab inimene küll koos olema! Koledad... Siin ripu nagu Jeesuke Kolgatal risti küljes, ühte kätt varas, teist röövel.»

«A-abi see Aaa-meerikast,» tõmbas Ljusja pikalt.

«Ljusja on kuldne tüdruk,» ütles naine medaljoni vasakult poolelt. «Rikutud laps... aga hea inimene.»

«Helde Jeesus, see h a t t! Ta istub ju propsitutsiooni pärast krahviga,» ajas medaljoni parempoolne silmad sikku. «Neeks raip ju raha eest...»

Medaljoni vasakpoolne naine hindas pika pilguga tolle parempoolset teisel pool lõket ja ühmas siis kuidagi raskelt, nagu vaagides:

«Noh... kui s i n a oleksid ilusam olnud... kui sa praegu oleksid noor ja sulle praegu raha —»

Parempoolne virutas tõntsaka palgijupi otse keset tuleaset, sädemeid paiskus kõrgele ja piimavärvi suitsujuga tõusis sirgelt üles otsekui torust surutu, ei värisenud, ei võnkunud. Puhus tuuleivagi.

«Oma lõugade pärast sa siin ju istud ja paras ongi! Paras paras! Siin käib sul kah kihvt alati keeleotsast välja,» pudistas parempoolne piimavärvi suitsujoa tagant. «M i n a olen siin ausa asja pärast... praostiproua ise ütles, et mina olen siin kangelane... nagu Kalevipoja Linda... eesti naised võivad minu peale uhked olla! Ja kui sa teada tahad — m i n a olen veel puhas naisterahvas! Viiskümmend kaheksa aastat vana ja neiu! Vaata mind, vaata... nii korralikku inimest näeb sinu sugune praegusel ajal harva.»

Suitsusammas tõmbus üsna pisut roosakaks — nõnda punastavad väga heledaverega inimesed, nii õrnalt ja kähku.

«Kas vaadata võib ilma või tuleb raha anda... tangu või tükike margariini? Või nõelatäis villast lõnga? Või kirjamarki?» tuli teiselt poolt tuld väga asjalik küsimus. «Kui ma okupatsiooniajal ühest talust kopsikuga piima palusin... hingevaat kuva lapse jaoks... nõudis üks täpselt sinu moodi perenaine selle piimatilga eest poevillase kleidi... ja et heast pitsist krae oleks peal.»

Leek lõi kõrgele, kibe tukiving silma. Harakas purjetas

madalalt ja raskelt lõkke kohal — nagu liiga pika tüüriga paat. Tema ei kädistanud, aga uus trobikond naisi tuli kädinal tule juurde, kätele sooja saama.

«Praostiproua, praostiproua,» kutsus medaljoni parempoolne. «Tulge ometi siia... siin ajab vähem vingu silma, ma hoidsin kännu just teie jaoks sooja!»

Praostiproua istus soojendatud kännu otsa ja puhus pikalt ühe hellalt oma peopesadele.

«Oh käekesed, käekesed,» halises ta õrnalt ja viskas pilgu korraks kõrgele. Ta oli nüüd otsekui Hans Baldungi maalil piinlev Püha Dorothea. Ilmelt. Muidu aga lõkendava palge ja täiskehaga naisterahvas.

«Oh, mis seda rääkida,» kurtis kaasa rõugearmiline daam, proua Laine, keda Lühilaineks hüüti ja kes oli kippunud Pikasjalas lõbusat maja pidama. «Käekesed, vaesed käekesed... ja mille pärast, oma püha usu pärast!»

Aga Pikklaine, kõrget kasvu saarlanna irvitas: «Kus mul nüüd pühavaimu vagad linnukesed kokku saanud... usk või sai!»

Talle ei vastatudki. Tema polnud vastust väärt. Tema istus sõpruse pärast, Lepiku-Liisu oli olnud talle liiga lähedane sulamesõbratar...

Teiselt poolt lõket hõikas aga äkki sekka mu medaljoni vasak poolt:

«Kui praostiproua oma käekestega neid kurje l a u l u l e h t i laiali kandis... neid valge laeva sõiduplaane või kuidas... mitu patakat korraga... paber on teatavasti väga raske... kas siis käekesed ära ei väsinud?»

«Madu-uss,» nilpsas parempoolne keelt.

«Oma rahva äraandja,» levitas Lühilaine.

Märter Dorothea aga naeratas leebelt. Headus oli otse paksu korrana ta näol, kui ta õrna pilgu oma ligimiste poole saatis ja siis mahe-mahedal häälel küsis:

«Küllap meil ikka on varsti Mihklipäev?»

«On, on! Kus ta jääb! Varsti, varsti,» robistati küsijale läbisegi vastuseks. «Varsti on meil Mihklipäev käes!»

Ja siis peaaegu kõnekooris, pooliti hõisates, nagu annaksid nad ülikule vandetõotust, tigedalt, juhmilt, toorelt:

«Igal oinal on oma Mihklipäev! Igal oinal on oma Mihklipäev!»

Minu medaljoni vasakpoolne aga naeris valjusti ja rõõmsalt. Tõusis kännult püsti ja ütles:

«Praegu ma tegin pattu oma kadunud ema vastu. Tema õpetas mind nimelt — hullumaja aia kohal, mööda minnes —, kui ma veel päris väike olin, et ära sa, laps, kunagi naera, kui näed rumalaksjäänud inimesi, see pole sünnis. Aga praegu ei pidanud ma enam vastu . . . te näugute nagu pimedad kassid kotis. Nagu pimedad kassid kotis!»

Ja ta naeris veel. Parempoolne kordas:

«Madu-uss.»

«Oma rahva äramüüja,» kuulsime Lühilainelt.

«Esimese srooki säärikud jalas . . . teada puha!»

Väga lihav, lottis lõuaga ja siniste prillidega saksa keele õpetajanna kilas järsku:

«Lehm! Lehm! Lehm!»

Ja nad ajasid end õhinal püsti, aitasid jalule praostiprouagi, seisid tema ümber poolringis ning ammusid kõik pikerguste, pärani suudega. Nad tegid küll lehma häält, kuid neil oli ilme nagu sõduritel, kes saadavad välja surmakuule, mis teevad vaenlasest sõelapõhja.

«Muu-h! Muu-h! Muu-h!»

Küllap taiga väikestel hallidel lehmadel on mida kuulata, mõtlesin mina ja mul hakkas väga häbi. Ja hale ühtlasi. Mitte tillukeste hallide elajate pärast, vaid kahju neist . . .

Aga naine mu medaljoni vasakult poolelt tõmbas tuleasemest välja pika, otsast heledalt leegitseva roika ja hüppas otse ammujate ette.

«Kus kari, seal karjus, kus karjus, seal kaigas,» hüüdis ta. Ma ei tundnud ta silmi ja häält — need olid nii julged ja noored ja sõjakad ja kindlad.

«Ma olen p ä r i s lehmi küllalt karjatanud,» jätkas ta. «Ega ma'i pühitse . . . kui keerutan korra!»

Ja vihinal keerutas ta leegitsevat toigast pea kohal. Praostiproua lõi peod näo ette varjuks, keegi kiljatas, keegi komistas, keegi põgenes. Siis põrutas tulekeerutaja oma relvaga vastu maad — matsus raskelt, leek kustus, sädemeid lendas suures kaares laiali. Keerutaja viskas tuki tulle tagasi ja muigas. Sõna lausumata näpitsesid äsja ammunud naised oma pearätikutest söekübemeid välja — villase kõrbehais lõi ninna.

Kõik jäi korraga nii vaikseks, et tuleasemelt oli selgesti kuulda vesise puu visinat ja kuiva heledat praksumist. Osa naisi vajus pomisedes metsa, osa tule äärde maha nagu suured mustad, äkki tühjakstolmanud ämmatossud.

«Tõh-uju,» irvitas Pikklaine Saaremaalt. «Või peenemad inimesed hakkavad juba pulli järele jõurama.»

«Mu lapsed, ärge riielge,» helises praostiproua flööt, «kas te ei tea seda ilusat laulusalmi, et «mu isa elab tähti taga . . . teab lausub meile vaikiste . . . mu lapsed, ärge riielge». Jumal on meile jälle ühe ilusa päeva kinkinud. Meie, eesti naised, oleme siin praegu nii kenasti koos! Tuli põleb nii armsalt ja tahulikult — nagu piibliloos. Otse nagu püha roaohver. Suits tõuseb nii lahkelt taeva poole nagu siis, kui veel vaga Abel jumalale ohvrit tõi.»

Kõik vaikisid ja vaatlesid sirget suitsujuga. Kaugemal häälitses lehm. Tema ei saanud vist asjast n i i ruttu üle, et olid nagu tuttavad hääled, kuhu nad jäid?

«Jah, nagu ohvrisuits tõuseb praegu taeva poole,» lõpetas praostiproua. Aga läbi ohvrisuitsu lõikas järsku mu medaljoni vasakpoolne otsekui vaheda sadulsepanoaga:

«Suits peaks siin aga piibli järgi vastu maad madalaks tõuma . . . K a i n istub ju tule ääres ja nilpsab keelt!»

Jah, nii see oli. Unustasin algul nimetamata, et mu medaljoni parempoolne pilt kujutab rikast taluomanikku (vallaline, neiu), kelle aidapealsel varjasid end tapjad ja tagaotsitavad. Nad olid maha lasknud külanõukogu esimehe pere ja saadi aida pealt kätte. Ja kui siis üks ametmeestest-läbiotsijaist astus perenaise kõige pühamasse paika — «Sina Issand, kus mul seal kõik kangarullid riidas . . . singid talade küljes . . . kõik mis väärtsju sai sõjaajal vilja vastu vahetatud, hõbedat ja kulda . . . kus tema kummardus seal ja hakkas sorima — terve mu elu higi ja veri oli seal koos . . . süda kihvatas, jumal ise andis mulle rammu ja väge . . . nagu ma nurgast selle vaskse päsmri haarasin, nii virutasin talle vastu kukla konti. Kakskümmend viis . . . No m i l l e eest? Et nõder, üksik naisterahvas kaitses oma kõige kallimat, mis tal maa peal olemas? Ennem annan juba elu ära . . . no mis väärtust on ühel paljal inimesel?»

Päeva paar pärast ohvrisuitsu nägin neid kahte jälle. Medaljoni parempoolne naine istus barakiukse ees ja kudus halle käpikuid. Mõni samm eemal lõi vasakpoolne labidaga mulda üles, ikka vastu barakiseina kohevaks, vundamendi kõrguseni. Mõlemad astusid juba talvele vastu: muld hoidis barakipõranda ja elanike tallad soojemad, aga käpikud müüb kuduja töölkäijatele ära — kust need kerglased noored inimesed siis muidu

seda käesooja saavad? Ja kust saaks tema ise rublasid oma kõhupeal kantavasse, vahariidest punga?

«Kuule, sul ju vene keel suus,» ütles kuduja kaevajale. «Sa seleta nendele, et mul on häid kindaid müüa . . . väga pehme lõng. Mul tuleb neid umbes kümme või kaksteist paari välja . . . kui lõdvalt kududa.»

«Keda sa siis j ä l l e pügamas käisid?» küsis kaevaja.

«Tobukesel, Võrumaa-mutil oli terve villane, kootud alus-kleit . . . kaelani kinni. Ostsin ära, õih-hõi-õi!»

«Kas siis temal endal vastu talve sooja vaja polegi? Kuidas ta just s u l l e müüma tuli?» Labidatäis mulda käis korraga kauhti! liiga kõrgele ja kurjalt vastu hoone seina. Valvur üleval võškaputkas vilistas vaikselt lugu kitarrist, mandoliinist ja bassist.

«Noh, mis s i i n ikka hoida? Tea, kuhu tapi ajal võib jääda või vehitakse smooni ajal sisse. Ja vana, päris viledaks kantud ürp ka juba . . .»

«Ja seda kõike sa talle muidugi ette laulsidki?»

«Ja kelle asi see on? Äri on äri. Üks müüb ja teine ostab. Mina maksin talle selle vana tüki eest kaheksa rubla. Kõik kortsumata rublastes. Meiesugustel on see suur raha . . .»

«Ühe verekaani hind,» pomises kaevaja, võttis taskust leiva-tüki ja pistis suhu.

«Sa õige räägi jah vene tüdrukutele, et on väga head kindad . . . ilma kirjata kümme rubla paar, muhu-kuuse ja lume-tärniga aga viisteist. Käsi peseb kätt. Ega ma päris ilma tahagi . . . ostan sulle poest povidlot, hea leiva peale määrida.»

«Mulle meeldib määrimata leib rohkem. Mina olen eluaeg ikka m ä ä r i m a t a leiba söönud,» vastas kaevaja ja pistis uue pala suhu. «Kiida ja kaubitse ja korja-kogu ise.»

«See on ikka küll tuline õigus,» noogutas kuduja sügavalt pead, «mis need paremad ja peenemad inimesed sinust räägivad . . . et oled üks halb ja õel elukas.» Vardad klõbisesid kähku, kahele naisele tuli seltsiks väike, valvurile kuuluv kitse-tall. Tal oli sinihall kasukake ja roosa koon. Toetasin selja uksepiidale ja pidin muigama — nii mõnus mökuke! Valvur võškal vilistas toomepuust toa taga. Nüüd olid kolm väga lähe-tikku koos: kuduja, kits ja kaevaja.

«Säh, sulle ka natuke nosimist,» ulatas kaevaja kõvera leivakooriku loomakesele. See võttis anni otsapidi hambusse, koorik keeras end ülespidi — nagu popsutaks talleke piipu.

«Sina sõge inimeseloom,» kähistas aga kuduja tulitigedalt, «sina hakkad vangi leivaga vol'na inimeste loomi nuumama! Nemad on meie käest kõik ära võtnud . . . kõrid tuleksid neil läbi hammustada! Sa oled hull mis hull.»

Tõmbas talle suust leivakooriku, murdis looma hambus olnud ära ja viskas aia äärde kraavi. Istus siis taas trepiastmele, jätis kudumistöö vasakusse, leivakooriku paremasse kätte ja hakkas isukalt. Kaevaja nägu lõi äkki nii kaameks, et suukohta vaatagi polnud. Kaevaja haaras kahe käega labidavarrest ja tõstis riista kõrgele pea kohale. Õhk vihises korraks. Hüppasin kaevaja küünarnukki kinni, lasksin end rippu. «Stoi!» hõikas valvur võškalt. «Stoi!» Kuduja laskis vardad-lõnga maha, aga leivakoorikut hoidis ta kõvasti hammaste vahel, ümber suu mõtu naeratus.

Siis viskas medaljoni vasakpoolne naine labida maha ja karga parempoolsele kallale. Haaras turjast ja raputas:

«Lase leib lahti,» lõõtsutas ta. «S i n a ei pea seda saama!»

Ja ta raputas. Küll raputas! Tall vaatas süütu lapse näoga pealt, pea pisut viltu. Valvur võškal ei keelanud enam, jälgis ainult teraselt. Käis väga vaikne võitlus. Kuni leivakooruke maha langes. Siis tõstis raputaja selle üles, pühkis vastu oma kaftan seelikut puhtaks ja ulatas kitsele. Aga talleke taganes pisut, keksas siis korraks kõrgele, tegi veel peaga — vaata väikest jõutust — leiva poole paar pusklemisjõnksu ja kepsutas minema.

«Loomgi tunneb vastikust,» ütles mu vasakpoolne läbi hammaste. «Sinu suu solgib leiva kah ära. Kurat, kuidas ma praegu kõhnen . . . üleni! Et sääraseid on olemas! Et säärasega tuleb üks ja sama maakera peal elada . . . ja ühel ajal . . . ja lähes-tikku!»

. . . ja kui lähestikku veel: kolisime uhiuude barakki ja mõlemad naised sattusid seal kõrvuti — nagu mu medaljoniski — asabernaridele, ülemistele, mida verhatuuriks nimetati. Minu magamiskoht oli otse nende all. Kolimispäeval toodi pesuköögi parajasti puhas pesu ära ja jagati välja. Toetasin selja vasta värskelt valgendatud ahju, vaatasin, vaatasin ja tundsin järsku, et Tallinna Tennishall oli koomiliselt lähedal: üleval istus mu parempoolne ja ta pea käis nagu valgepalli-mänguline jälgijal — vasakule, paremale, vasakule, paremale. Ja vaeseke jälgis ju, vibuna pingul, kuhu, kellele ja millist

pesutükki kätte anti. Vasakule, paremale . . . näe, paar pükse helesiniseid meeste aluspükse . . . kellele? Vasakule, paremale . . . pole siin ühtki kootud tükki hulgas . . . et harutaksid seks. Vasakule, paremale.

Õhtul, juba siruli naril, päris ta mu vasakpoolselt:

«Utsuuli Maassal on jumalauued pruunid villased pükse, kas märkasid? Need on nüüd hilja aja eest saadud, kas nägid? Ei tea, kust — kas nägid?»

«Ei.»

«Imelik. Ja see peab veel haritud inimene olema! Nii tuim olemisega. Nagu silmivahe oleks kinni. Muidu on keel küll nagu vikati tera . . . aga seda, mida vaja on, seda ei näegi. Koolitatud inimene peaks ikka terasema pilguga olema.»

«Mina ei õppinud koolis teiste pesu hiilima,» vastas mu vasakpoolne ja pööras selja parempoolsele vastu. Nari nagises.

«Ei see kooliharidus igaühele külge hakkagi. Mahavisatud aeg ja raha. Ja mis sul sellest koolist nüüd kasu on? Indljent . . . Nüüd sitsid siinsamas kus minagi. M i n a ei ole hari dusest kunagi kübetki hoolinud. Mul oli juba maast-madalast terane vaim ja sihker pilk. Kaks talve külakooli, rehkendamise numbrid selged, aitas! Mul oli nagu jumala enese käega see rikkakssaamise tuli pähe pistetud. Sündimisest peale tõmbas raha poole. Kohe niisuguse ehitusega. Koolist kohe karja, karjast tüdrukuks. Mina mõistsin kopikat kokku hoida! Ostsin tükikese maad, kuur peale, kanad sisse, Peipsi tinte ja hobuse sõnnikut ette! Ema kantseldas nendega, mina sõitsin rattaga kaugemale, viisin taludesse kurtsval-kaupa, head hinda võtsin. Ostsin võid ja nahku kokku, viisin linna, raha tuli! Kanu juurde, maad juurde! Siis sain väikese talukoha käpa alla, veel tükikese maad. Siis ostsin vasika magusid kokku ja müüsin juunis vabrikule edasi. Ai, oli hea teenistus! Aga ära sa arva, et mu õige liuhkalt rikkaks sain. Kus selle raskuse ots! Vahel läks hobune kätte ära . . . ema astus siis adra ette . . . tema oli suurema ja tugevama kondiga kui mina . . . mina käisin adra taga. Ja näe, ikkagi rügasin suure talukohani välja . . . r i k a s t a l u p e r e n a i n e! Vaata, see on päris tarkus, niisugust ei saa ühestki koolist! Kuuled sa? Magad või . . . no kellele ma siis seletasin?»

Siis küsis mu medaljoni vasakpoolne vastu:

«Kui sa oma ema adra ette panid, kas sul siis piits kaelas peos oli? Kas sa talle ikka heinu ette andsid või hoidsid seal

kõkku? Elab su ema veel? Pärast surma müüsid sa ta muidugi anatoomikumile?»

«Kur radi punane,» sisises parempoolne ja nari nagises veel kord. Kaks vaenulikku selga olid vastamisi ja seekord asus uni nende vahele valvuriks.

Pühapäeva hommikul pidas praostiproua barakinurgas näpujälgede vagadele sisinal-sosinal jumalateenistust. Ljusja-Lõkerdaja, kuldne tüdruk, suitsetas palvetajatele omalt poolt viirukitki: pöörfas kummuli keeratud kausipõhjal kalossitükikese vedelaks — lõhn küll jõle — ja pintseldas saadud sodiga — aga värv oli hea — oma kulmukarvad ja ripsmed pigimustaks. Elu peab olema! «Muusikaga,» lõkerdas Ljusja. Õhtul mängivad naised sööklas Ostrovski «Äikest». Ljuska grimeerib nad kõigiks — ihusateks, eitedeks ja meesteks. Pärast «Äikest» tantsitakse ja siis tõmbab Ljusja lõõtsa nii, et laetaladki kaasa liiguvad.

Viskasin pilgu verhatuurile. Minu vasakpoolne lebas selili naril ja luges. Jack Londonit, vene keeles. Nägin seda raamatu kaaneltt. Luges lehekülje ja pööras selle jälle tagasi. Ja veel korra. Ja luges uuesti. Teises seinas, ka ülemisel naril, oli ühesklikul ja ärganud õel Nõmmelt käsil oma rituaal: tema kiskus hiljukesi, vaikselt ja vargsi vihmamantli nahkvööga kõkkeha kõvasti kokku — siis hakkab ta süda soiku jääma, vaga ude viiakse statsionaari ravile, seal saab ta heledat leiba, rasvast lambaliha, valget piima ja oranži kibuvitsamarja pulbrit — kohe kamakas! Tema kaelal ja käsivartel pealpool küünarnukki paistis halle lemmeid otsekui kuivanud kalasoomuseid. «Issand ise on mind niimoodi enesele ära märkinud,» seletas vaga õde. Ta korjas sööklas ikka kokku kõik alumiiniumkaussidesse jäetud pudrupärad ja küpsetas neist barakipliidil kotlette. Nosis naril, selg väljapoole, ja lausus pärast söömaaega: «Palvetagem, paastugem ja seiskem usus.»

Ka minu medaljoni parempoolsel naisel käis oma palveteenistus. Ta istus baraki keskel asetseva pika söögilaua ääres, mõlemad küünarnukid kõvasti laual — kindlust pidi olema, käsi ei tohtinud väriseda — ja hoidis põidla ning nimetissõrme vahel kolme juuksekarva küljes kõlkuvat supilusikat. Juuksed pidid olema just o m a peast välja kaksatud, lusikas metallist, puulusika-klobakal polnud ju põrmugi prohvetlikku võimu. Lased nii lusikal kõlkuda, ise soovid ihust-hingest midagi, soov läheb läbi su sõrmede ja juuksekarvade lusikasse, lusikas jääb karva otsa närviliselt võbisema, siis päriselt seisma, pöörab

end i s e — selles ta võime seisabki — nii või naapidi ning näitab sulle oma asendiga, kas su soov täitub või mitte. Umbes nii . . . ma ei tunne päris põhjalikult seda prohveti-söömariistaga ümberkäimist, kuid seda paremini tunnen ma neid soove, mis lusika käima panid . . .

Parempoolne kõlgutas laua ääres lusikat ja ta soov oli nii tugev, et ta isegi kaasa võbises, silmad pärani, suu poollahti, keeleots väljas.

Pikklaine läks kaljapurgiga mööda.

«Höi, Nõia Ella, vala önne välja! Tilbuta mulle kah terake . . .» irvitas ta.

«Mis siis s u l saab südame peal olla?» küsis õnnekõlgutaja.

Pikklaine jäi äkki väga tõsiseks ja vastas üsna vaikselt, isegi viisakalt:

«Vaata, palun . . . kas ma varsti oma poega näha saan?»

Üleval naril laskis mu vasakpoolne raamatu lahtiselt näole vajuda. See näis nüüd nagu tilluke telk. Selle telgi all olid peidus praegu nukrad silmad: tema poeg hakkas just sel sügisel esimest korda koolipoisiks. Lastekodus.

«No vaata natukenegi, lusikaotsagagi,» mangus Pikklaine. «Millal ma oma poega näen?»

«Äh,» kohmas ennustaja pahaselt. «Lusikas näitab ainult suuri soovimisi . . . neid maailma kõige tähtsamaid asju . . . ega see mõni tühi laste mänguasi põle!»

Pikklaine läks edasi. Lusikas hakkas uuesti võbelema, vasakpoolne üleval naril lugema . . .

Ja mida suurt siis tema, kõlgutaja, ise ihust-hingest teada tahtis?

«Oeh. M i n a! See on nii, et inimese sõnadest on kohe vähe . . . sellest peaksid inglid oma keelel laulma. Mina tahan teada, millal ma ometi kõik oma maa ja kõik oma elajad jälle kätte saan! Kas peaks ikka k õ i k veel alles olema? Küll juba m i n a oma varanduse uuesti kokku korjan! Kraabin kas või maa alt välja! Ja millal ma sinise-musta-valge jälle elumaja otsa üles tõmban . . . mul oli ilus puleeritud lipuvarras . . . korra laadalt sõites leidsin tee pealt.»

Ta rääkis nii õhinal, et lusikas karvade otsast kolinal lauale kukkus. Praostiproua lõpetas ka jumalateenistuse ja andis igale koguduseliikmele pooliku «Albert» küpsise. Ljusja tõmbas üle värskelt lubjatud ahjukülje ja puuderdas siis valge sõrmeotsaga oma ninakese päris nägusalt ära. Väga õde Nõmmelt hakkas oigama. Süda, süda . . . see õnnetu süda! Kantagu teda

kohe velskri juurde . . . kui nüüd kohe süsti saab, siis ehk . . . Vabaduses oli temaga tihti nii . . .

«Jah, süda on väga hõrn hasi,» kiirustas emand, kellel oli kunagi kingsepatöökoda, saapapood ja majad Kalamajas. Tema käitus alati väga kultuurselt, eriti kõnes ja keeles. Kui me kevadel taigas esimest linnusirinat kuulsime, ohkas ta otsekui ära sulades: «Hööbek! Hööbek . . . tark Taara linnuke! See on hööbek! Kui hilus!» Kui mu vasakpoolne kord mainis, et hiintaged on igivana kultuurrahvas, põlastas ta sedamaid: «Oh, mis nüüd n e i s t rääkida! Nad söövad ju hõlgi ja horavaid. Aga meil Heestis, vaadake, kus holi juba neljakümnendate haastate paiku kultuur, hoi-hoi-hoi! Näituseks selle helektri Haa-ee-gee direktori habikaasa, proua Haavakivi, kuidas tema riides käis! Hoh, holi kultuur . . . h o l i, hoi-hoi-hoi!»

Aga siis virutas keegi barakiukse pärani — eks see Tursk-Tinasilm, teeneline taskukunstnik, nagu ta ise ütles. Nägi ta küll ühe silmaga — teisega oli ta kippunud liiga sügavale ühe spontaanse poksija taskupõhja piiluma — aga kõrisid oli tal küll kolm:

«Eidekesed, tuvikesed! Pakid tulid, pakikesed!»

Vaatasin selles ribinas-robinas-rõõmus ainult oma medaljoni parempoolset — teine luges rahumeeli edasi, tema pakke ei saanud. Parempoolne peitis oma kõige ülimate asjade ennustaja kähku magamiskoti alla ja naeratas praostiprouale:

«Prouad . . . kui teil peaks abi vaja olema . . . selle kiiruga ei saa ju kõike kasti tagasi toppida . . . sõrmede vahel . . . paber on nõrk . . . pea sealt maha ei pudene. Ma tulen heameelega appi . . . nii hea meelega! Lähme!»

See oli tema hea päev. Ta vingerdas naride vahel, silm nii mahe, jutt nii lahe. Issand, mihukesed kõvad ja suured küüslaugu kerad ikka seal Ukra-iii-nas kasvavad . . . nendega on ju väga kasulik igemeid sisse hõõruda, ei kuku hambad välja . . . Aitüma heldele andjale! Spass-iiba, spass-iiba! Annaks Issand sulle varsti vabaduse! Näe, mihuke ilus päts . . . ja päris keeks kohe. Munadest läbi-läbi kuldkollane! Ah et Niinakese enese ema Leningradis küpsetas . . . muidugi, see sulab ju suus sedamaid ära . . . silmagagi juba näha! Kas Niinake ise on juba proovinud . . . proovigu ometi, näe, temal siin tilluke ja terav nuga! Ole sa terve, tütreke, ja sinu ema ka! Ai-ai, pekitükile tee peal valged ussid sisse löönud? Ega sellest midagi, need tuleb üksitükke välja noppida . . . tema annab oma heegelnõela,

selle otsaga on neid hea välja uuristada. No mis sa nüüd . . . ei oska kohe tänada . . . Nii suur tükk! Nii palju! Näe, kus jumalavallatud . . .

Ta kummardus, niisutas näpuotsa suus, korjas nii barakipõrandalt üles sinna pudenenud kaerahelbed, tanguterad ja kakaojahu-tolmu ning pistis saagi suhu.

«Ära tee ometi inimeste ees häbi,» järsatas Pikklaine narilt. «Et ka sina kuskilt seda köhtu täis ei saa . . . inetu vaadata!»

Parempoolne noolis näpuotsa.

«Kus mul inimene alles välja tuli,» kriiksatas ta vastu. «Põõsa all ümber aeleja . . . puskariajaja! Paljas kui puupulk. Inimene, hõh-hõh-õih! M i n a olen maa kohas põlluga verist vaeva näinud . . . mina mõistan jumalaviljast lugu pidada . . . seda ei tohi jalgadega sõtkuda!»

«Mina olen ennem tuhat korda aeleja ja joodik, aga t ä i ma ei ole. S i n u paik on põidlaküüne all,» sai ta Pikaltlaineli kõlava vastuse ja selle lõpu: «Margapuuga mörtsukas . . . maoajaja.»

«Hoia saarlase eest, kui saarlase süda täis saab,» kilkas keegi ja hoiatatu kobis kähku narile . . . oma tänase saagiga. Nüüd olid need kaks naist mul jälle kõrvuti . . . nagu medaljoniski.

«Näe, hea inimese hambaauku ei jäta helded kunagi õõnsaks,» kõlas peagi paremalt narilt. «Küll see Pihkva Maassa on üks mõistlik tüdruk, andis mulle kolm sibulat korraga! Aga tal oli seal veel suuremaid kah . . . ma kohe märkasin . . . ju ta need vist velskrile viib . . . kuida ta muidu kaks priipäeva sai? Issand, sina aga muudkui loed . . . see su sõgedaks ajabki.»

Vasakul loeti vaikides edasi. Hämarikuni. Kuni nari ette ilmus naaberbarakist piiga-propusnik, kes iga päev haiglale piima käis toomas. Tema ise läheb küll juba tuleva nädala alguses koju, aga . . .

«Viska raamat vastu lage ja hõika hurraa,» sosistas ta lugejale. «Uus paraaša . . . seekord jumala tõsi . . . mitte kõlakas. Vabainimeste käest kuulsin. Beria pildid on kõik ära. Varsti läheme kõik!»

Ta naeris rõõmsalt ja ajas harali sõrmedega sassi vasakpoolse alati siledad juuksed.

«Aga nüüd ütle mulle selle sõnumi eest, mis sa kodus kohe esimese valuga tegema hakkad?»

«Kõigepealt sauna . . . et selle naha peale hakanud nõme-duse maha saaks. Siis tööle. Mul jäi töö masinasse. Lehekülg

72 . . . keskel,» sosistas vasakpoolne vastuseks. «Ja poiss muidugi . . . Ei, masinasse tuleb u u s lehekülg sisse keerata.»

Küll kikitas mu parempoolne kõrvu. Propusnik läks minema. Oli ometi nii hea päev, hamba alla sai pisut, peavad siis nüüd kõrvad vastu ööd hoopis ilma jääma? Parempoolne piilus vasakule. Naaber lebas, käed pea all, raamat rinnal ja vahtis valget lage. Suurte, säravate silmadega.

«Mis see pipi-juuli lõhverdas?» päris parempoolne.

Vasakpoolne ei vastanud. Ta ei kuulnudki. Pisut vaikust, siis ohkas parempoolne kaastundlikult:

«Ega s i n a küll ikka päris õigest eesti soost ei olegi . . .»

Vasakul lebaja vaatles valget lage. Suurte, säravate silmadega.

«Tunkle peaga . . . silm sul kah must . . . ja kindlasti ei mõista sa issameietki lugeda.»

Kahtleja tõstis pea kõrgemale, et näha, kuidas see terav nool tabas. Ah, see oli nii nüri . . . mitte tõtsakutki polnud kuulda . . . naaber vaikis edasi.

«Kuule, loe õige mulle praegu issameie peast ette! Siis ma hakkan uskuma ja olen kindel . . . ja ütlen teistele kõikidele ka . . . isegi praostiprouale ütlen, et oled ikka õige eesti inimene. Mul saab ometi süda ükskord rahu. Muidu karda kõik see aeg, et ei tea, kellega saab ligistikku koos oldud. Ega ma halva pärast . . . no loe nüüd . . . noh . . . meie isa, kes sa oled . . .»

Vasakpoolne ei tee väljagi. Isegi usu ja isamaaga torkamisest ei tee ta väljagi.

Aga ometi on veel midagi, mis mõjub. Eks seesama lakkevahtija kähvas kord — kuule nüüd kehklejat — et vang ei ela leivast, vaid lootusest, lootusest vabadusele ja elule. «No eks sa anna siis oma igapäevane leivapaika mulle, sulle mõikab lootusestki,» oli itsitanud parempoolne ja lootja oli vastanud: «Sulle pole kumbagi vaja, sinusugune peab niikuinii välja kärvama!»

Ja nii päriski nüüd minu kohal parempoolne paljutõotava sosinaga nagu verevend muistegi:

«Kas sina kah juba kuulsid . . . ka-ve-tsees olevat kasvataja mõista annud, et varsti on suur minek ees. Lähevad kõik. Nii kui kuulsin, käis sähvakas läbi südame: näe, vanajumal ikka elab veel!»

«Lähevad kõik?» küsiti vasakult.

«Kõik. Viimane kui üks.»

«Kas s i n a kah?»

«Helde jeessuke, kas sa siis m i n d inimeseks ei peagi . . . ühed istujad me kõik.»

«Ei pea,» kõlas vastus läbi hammaste ja ma tundsin alumisel naril, kuidas vastaja ülemisel asemel lõuapärad kõvasti kokku surus. «Sul ju käed üleni vere ja selle . . . margapuu vasega koos.»

«Hõi-õi-õih,» kihistas parempoolne. «Ei tea sina maailma asjadest küll tuhkagi! Sa ära loe nii palju, see võtab peast puhta segaseks. Sa söö rohkem. Paljast lootusest läheb inimene lolliks. Küsi teiste käest ja söö. Küsi venelaste ja ukrainlaste käest . . . meie enda omad on pigikäpad . . .»

Vasakpoolne naeris äkki, lühidalt ja õieti imelikult. Parempoolne sai sest turtsatusest julgust ja hoogu juurde ning jätkas õhinal:

«Nüüd hakkavad hoopis teised tuuled puhuma . . . nii seletas praostiproua, tema teab neid asju põhjalikult. Vaata, minu sugune alles saab varsti selle õige au sisse!»

«Noo-oo?» küsis vasakpoolne erksalt ja huviga. «Ja mis sa seal au sees siis peale hakkad?»

«Kus seda tegemist! Mina! Ma pühiksin n e n d e seemnegi maa pealt ära. Ma lööksin maha viimse kui ühe. Ma hiiliksin võsast karjapoisikesele ka veel kallale, rinnalapsedki teeks vagaseks. Kus need arved, mis klaarida tulevad! Ja . . . et — mi — is? Mis sa vahid hirmsate silmadega? Mis sa vahid mulle otsa nagu linna lihunik lambale . . . ära sa . . . ma ei pelga . . . ma karjun appi . . . natsiraatel tuleb . . . viib su kartsa . . . katsu sa kakelda!»

Ootasin all seda madinat ja appihüüdu, süda külma viha täis . . . et sekka lüüa. Aga ülemisel naril — vasakul — krigistati hambaid . . . ma tundsin, et seal end väga talitseti ja kokku võeti. Kõik jäi vaikseks. Ja siis hakkas vasakpoolne mingit viisi ümisema. Tüki aja pärast ei saanud parempoolne enam pidada:

«No mis sa mõõdad seal? Mida sa seal tühjas õhus vaksaga mõõdad?»

Talle vastati väga rahulikult:

«See pole vaksaga mõõtmine. Ma tuletasin ainult sõrmedega meelde alt kaheharalist harki. Koolipõlves, kui ma suviti ikka karjas käisin, oli mul see tore ork alati kaasas.»

«Mis ork? Helde jeessuke, sind ja sinu hullu juttu hakka kas või kartma. No mis sa selle kaheharalise orgiga siis ometi tegid?»

«Siuge nottisin. Rästikuid tapsin. Ussi pea . . . neil on lamedad pead . . . sinna orgi vahele ja siis vastu maad . . . jalaga peale . . . jälle üheksa pattu andeks! Mul tuli p r a e g u kange tahtmine selle orgi järele . . . otse ihulik vajadus. Aga sina, siug, täna õnne, et ma nii väga elu armastan . . . ja oma tööd ja last. Sina p i m e siug . . . sina tapja . . . sina mõrtsukas! Sina p e a d siia jääma! Süütu ingel, kes õige au sisse tagasi tahab! Et ma elus sinusuguseid enam iialgi ei näeks — kurat, selles sinu piibliski on meie vahekord kindlaks määratud — igavene vihavaen inimese ja siu vahel . . .»

Parempoolne ei iitsatanudki. Alumisel naril naeris keegi magajaist unes ja lausus lapsehäälel: «Puhas põll, ah, kui puhas põll!» Seepeale käsutas vasakpoolne äkki ülemisel naril, vaikselt, otsekui hammustades:

«Ma tahan täna p u h a s t ööd . . . et ma su hingamist ei kuuleks . . . võta oma närtsud ja kobi alla magama.»

Nari nagises allaronija all.

Nii lõppes see pühapäev. Kui kõik magama jäid, tõusin tasahiljukesi püsti ja piilusin vasakpoolsele narile. Mu medaljoni vasakpoolne uinus, ümber suu naeruvine, nagu kunagi lapsel, kes kindlasti teab, et mustast ööst saab hele hommik. Raamat oligi lahtiselt, tillukese telgina jäänud ta rinnale. Võtsin selle ära ja vaatasin — see täna nii mitu korda loetud lugu oli Jack Londoni «Armastus elu vastu». Surusin näo vastu ülemise nari serva ja sõrmeotsad magaja randmekohale, sain ta pulsilöögi kätte . . . tundsin äkki võimsalt ja rütmiliselt, kahe pulsilöögi taktis: elu armastada! Kas või roomata elu poole! Haarata hammastega kõrtest kinni ja ennast nii edasi kiskuda! Vajutada varbad vastu väikestki kivikest, et ennast edasi lükata. Ikka elu poole, ikka elu poole! Ja vihata siuge . . .

Krõpsti, lasen nüüd jälle kinni oma vana mälestustemedaljoni. Oigupoolest tahtsin ta hoopis minema visata. Aga siis tundsin, et rutata ei maksa. Sest ikka veel märkan siin-seal — ikka harvemini küll — tuttavat teravat ninaotsa ja suud selle all, mis meenutab kitsetallelt kistud leivapala. See parempoolne nägu vilksatab passaažide all ja turuäärsete nurkade taga, seda kohtad maal matustel, mõne endise rikka mehe peiete lauas, kiriku ukse ees kahe-kolme leerilapse seltsis . . . näed, kuidas ta tõstab oma käekesi ja kurdab . . . et käis süütult kannatusteradadel.

Ja kui näen teatrilaval, filmis või karikatuuris muistset naiskulakut, tunnen tillukest uhkust nagu kõik kollektsionäärid: näe, ka mul on mälestustemedaljonis sihukese portree! Mis sest, et pisike. Peaasi, et värvid on selged ja ei pleeku . . .

1961

Püha Marike

«Vanapoiss — võltshammas,» kihistas krohvist kroobatunud põllega naine naeru ja kattis suu käeseljaga kinni. Hästi tegi, sest samas sahmas tuul talle enesele kamalutäie peent, halli kiviprügi vastu hambaid. Ja õieti ütles ta ka: kunagise kiriku, praeguse restaureerimisobjekti ja tulevase muuseumi uksetu sisekäik mustas, loiult ammuli lahti nagu väga vana ja väga väsinud vaala suukoobas. Lävel seisis vanaldane mees valges vihmamantlis, selg kiriku sünge sisemuse ja silmad päikese ning elava ehitusplatsi poole. Ta oli tõepoolest nagu üksik hammas suures ja mustavas suus. Üks karpas kaatsadega piiga kuulutas teistele:

«Restaureerimise-vana hakkab astuma.»

See oli pajatatud küll ainult keskmise sosinaga, aga vana Jüri Niiluse kõrv kuulis ära ja suu muigas kohe vastu:

«Sa, Leilikene, kasi ikka vahel oma pükse kah! Vaat, et lased muidu välja uue moe «ise nurgas tühjalt püstiseisvad püksid», — nii kõvaks praagatanud on nad sul praegu.»

Aga ise mõtles: ütle veel, et naised ei oska lühidalt väljenduda! See ehitusprügine piiga pajatas praegu paari sõnaga väga paljugi, kõik: et Jüri Niilusest oli saanud siiski a i n u l t maaler, et ta oli jäänudki ainult restaureerijaks. Ja vana oli ta ka, oma kuuskümmend üheksa juba turjal. Noh, ka astuma oli ta hakanud — juba paar aastat tagasi — kui ta ära pensionile läks. Hakkab ka praegu astuma, tegi siin jälle korra oma väikese tuuri, ajaviiteks ja meelelahutuseks. Kodus küllalt lugemist ja nokitsemist, aga ikka see kihk sees: peab käima, peab kaema, peab käega kobama, kas või silmagagi siluma.

Hea on pühakoja pimedikust jälle ilmalikku päikesepaistesse astuda. Oled nagu see muinasjutu konn, kes pääseb iidse kaevu põhjast taas ilusa elu kätte tagasi. Niilus seisatab hetkeks

Niguliste-Nudipea taraga piiratud ehitusplatsil — halle, pruune, valgeid kuhilaid, raua tuhmi musta ja pleki heledat halli, tuli uusi valmisdetaile — ja vaatab päikesele otse näkku. Ehehee, septembris saab seda ju teha, siis saputab Suur Kuldaja alla ainult seda «bleichi kulda», nagu pronksijad ütlevad. Ehehee, oota veel veidi, Suur Kuldaja, sina eluallikas, laste tohterdaja, linase kanga pleegitaja ja murelipõskede minkija, sulle tuleb varsti tööd juurde — hakkad maakerale veel veekeetjaks ja ahjukütjaks!

Ja viimane mõte meeldib Niilusele nii väga, et ta kavala rebasenäo ette teeb ja tasast vilet laseb. Tont seda teab, aga täna on tore päev, pea on nii selge, silmad ei valuta ja mõtted silkavad nii kergelt ja käbedalt ringi nagu linavästrikud — ikka sinna ja tänna.

Tara väravapooled vastu Rataskaevu on laiali lükatud ja kui Niilus just väravasse jõuab, võtab seal üks ehitajamees piiga pajatatud lause uuesti üles — parema väravaposti juures kerib tööline traati ja uriseb:

«Kellele kuradile sa siin enam resta-uu-reeerid või . . .»

Otse vasaku väravapoole taga algab laste mänguväljak. Seal käib parajasti pikk kiigelaud oma kahe otsaga ikka kordamööda vastu maad — põntsti, põntsti!

«Kellele kuradile . . .» kordab traadikerija.

«Põntsti, põntsti,» kordab aga kiigelaud. Ühes otsas on tal punases kleidis tüdrukutirts, teises poisike kollases kampsunis. Nagu puntpaap ja tihane tirksaksid ikka üles-alla, üles-alla . . .

Niilus jääb seisma ja muigab jälle:

«Mis siis sulle nii järsku sisse on tükkinud? Nüüd äkki, et kellele . . .»

«Noh, kõpitse ja kõõbitse siin hulga aega maha, ja vaata, et kui vaevalt valmis saad, kipuvad nood kuradi raisakullid jälle oma sõjaga lõhkuma! Ptüi,» ja ta laseb kahel kibedal kokku saada: sülitab suure suutäie kõrvenõgestesse.

Niilusel on nüüd naeratava rebase nägu:

«Kas sa oled näinud ilusat naisterahvast peegli ees . . . silm peeglis, aga teisega kiikab ikka ümberringi?»

Traadikerija läheb pahaseks. «Jäta praegu oma löra . . . tuju kehvavõitu ja sina tuled jälle oma udujutuga . . . äh, jäta . . . naisterahvast olen näinud küll . . . aga sinuga mehejuttu vahel ajada ei saa.»

«Oota'nd,» vaigistab Niilus. «Sina oled praegu justament nagu mõni ilus naisterahvas . . . ise oled tulikindel, et see nii-

moodi on. Aga sa tahad kangesti, et mõni teine veel su usku ja kindlust kinnitaks. Sina oled praegu niisama kindel nagu minagi, et ega nood raisakullid ei julge meile külge hakata . . . oled kindel . . . aga sa tahad, et mina sulle seda ütleksin, kas või mitu korda. Noh, eks sa siis kuula: ega täristajad ja kätsatajad ei julge endast kangemale kallale ajada. Kes siis enesele surma tuleb otsima! Naljavend oled . . . lased töötahtmise mokka minna.»

«Põntsti, põntsti,» käib kiigelaud üles-alla. Mänguplatsi ääres, müürinukkidelt valab metsviinapuu oma haljust heldelt alla. Vaata sunnikut, kui kaua oma rohelist alles hoiab! Kirjanike maja katus on päikesepaistel noorte kukeseente värvi.

«Kas sa kuuled ja näed?» muheleb Niilus. «Sa vaata ümber nurga, kuidas kiik käib. Selle juures saab alles aru, mis see on . . . et töötab rütmiliselt ja täie koormusega . . . ja tarbijaskond peab veel sabas seisma. Peaks neile sinna veel ühe pika ja sileda plangu üles seadma. Sa vaata ümber nurga, kulla mees! Ja tema küsib veel, kellele.»

Traadikerija naerab üle terve näo:

«Nüüd siis sain aga nähvaku — nagu edev eit peegli ees! Aga meel läks korraga nii lahedaks ja kergeks. Seda minagi arvan, et ega nad ei julge kõvemale külge tulla. Ja kui tulevad, kurat . . . siis ma lähen ja löön seitsme mehe vihaga! Eluaeg ehita ja ehita . . . ja jälle rops! Kuule, võta üks suits! Ah sina ju ei suitseta . . . Kahju, mul ei ole sulle praegu midagi . . . aga aitüma sulle!»

«Mis sa siis minust tänad . . . meie ju ühe mõtte mehed . . . või sa midagi uut kuulsid . . .»

On väga selgesti näha, et traadikerija tahaks veel naerda ja nalja teha.

«Põntsutavad jah . . . Aga palju sul endal neid kiikujaid kah olnud on . . . teiste laste pika plangu eest tunned muret? Ohohhoo!»

«Palju. Kus nende ots! Kõikide teiste omad,» naeratab Niilus ja astub Rataskaevu. Tuul tuleb ja asib ta mantlisiiludest kinni. Ropsi aga hästi, mõtleb vanamees. Said mu korra jälle hõlmupidi pihku, Rataskaevu tuul, va vinge vihamees! Säh, võta — liputa mu lipsu ka . . . meie ei karda sind enam, lipsulgi on suve julged õied peal!

Niilus seisab harkisjalu ilmatu kiviküliku, selle Niguliste-Nudipea kõrval ja kissitab silmi. Jah, lapsepõlves tundis ta alati jubedat hirmu tohutu kivilasu ees . . . olid selle läheduses tilluke

nagu sääsesilm . . . aga nüüd on see keskmine kiviehitus, midagi väga lihtsat . . . üks võrdlemisi t ü ü t u taastamisobjekt. Ja kõik . . . Tuul tunneb ta ära ja puistab talle peotäie puulehti näkku. Läbi lehtede näeb vanamees vastasmaja akendest õrnsiniselt hõõguvaid päevavalguse pulke. Need valgustavad lakke kinnitatuna südapäevalgi kõigi kolme majakorruse ruume. Kogu vana hoone ise sahiseb-kahiseb vaikselt, väsimatult, vahetpidamata. Vanapärase paraadukse piidal on must silt kuldsete tähtedega — siin töötab õmblusvabriku teine tsehh ja see sahinkahin tuleb tööst.

Järsku Niilus irvitab. Sest kuuekümne aasta eest kuulutas sama maja ukse küljes must-valge õlivärvis papitükk: «Naisterahva õlest kübaraid, haubisid, pitsisid, paelasid ja lillesid rekomendeerib väga odava hindadega E. Lustig, Rataskaevu uul. nr. 272.»

Niilus astub edasi ja tuul räsib teda selja tagant. Kisu aga kisu, Rataskaevu tuul, lase vasemale, tõmba timukamajani välja! See hoone on endine, see kinnine teokarp, kuhu timukas pärast tapatööd küürus-kägaras peitu puges. Aga timukamajast paremal kannab üks vana maja nüüd uut, hoopis erinevat kuulutust seinal — et seal töötasid kunagi töörahva juhid ja töörahva kirjanikud. Aga tema, Niilus, mäletab veel, et tema lapsepõlves elas samas majas kohtupristav Nieländer, kes oli 30 aastat linna alamat rahvast kröönimud. Tal oli hõbekõri ja mööda minnes koputas ta lihtrahva lastele sõrmenukkidega valusalt lagipähe. Kõik Rataskaevu teenijaväe järeltulijad olid selle pristavi ihuliku haamri alt läbi käinud.

Tänava vasakpoolne ots jõriseb jõuliselt ja heasüdamlikult — garaažist veerevad välja kaks suurt, värske välimusega veomasinat. Igivana piiskopimaja uksekünnisel istub madal, eesti maatõugu hagijas laia rinna ja meevärvi silmadega. Niguliste vanasse Kogudusemajja lipsab sisse noori mehi, küll üksikult, küll salgas. Nüüd on see «Kalevi» Spordihoone. Eheh-hee, Niiluse lapsepõlves kuulutas selle hoone uksel nii mõnigi kord roosavärviline plakat: «Mõned kõrgemast seisusest naesterahvad teevad siin pühapäev näitemüügi ehk bazari vaeste laste heaks. Hakatus kellu 3 peale lõunaşöömist . . .»

Vaenelaps Jürike, no kui palju sellest näitemüügist siis ka sulle osaks langes?

Niilus muigab jälle. Täna tulevad need mälestused päris robinal. Ei Jürikesele langenud midagi h e a k s . . . ikka vastupidi, juba ilmaletulekust alates.

Toompea alevis, Rataskaevu uulitsas, Dietzeli majas nr. 240 sündis Eldringi sakste (Mööbli & Peeglikauplus) pesutüdrukul Liisal 1892. aastal poeg Jüri. Isa ei leitudki. Vanade majade õued olid ju väga sopilised, pimedaid käike ja kangialuseid täis — või sa sealt leiad . . . Ja pesutüdruk ei julgenudki kõvasti hõigata, tema oli lapsehäbist üsna sõge, tunnistas, et kurat ise käinud teda hullutamas ning hakkas oma maimukest juba maastmadalast õpetama, kui väga tuleb jumalat armastada ja kuradit karta, pühakirjasõna igast tähestki kinni pidada. Pesu-Liisa luges ainult «Ristirahva Pühapäeva lehte» ja selle kuulutusedki olid temale käskudeks. Nii juhtuski, et kui poeg oli vaevalt viie aastane, veeris ta ema vaevaga kokku alljärgneva kuulutuse väga vagast lehest:

> Sündinud ime neiu
> Anna Kask
> on veel iga päev näha homikust kellu 10 peale kuni õhta kellu 10-ni. Rataskaevu uulitsas Nr. 278, Treumanni majas.
> Vaatamise hind 10 kop., lapsed 5 kop.

Ja et Pesu-Liisa tahtis enesele ja oma lapsele vagas trükisõnas soovitatud meelelahutust ja arvatavasti ka teatavat silmaringi laiendamist pakkuda, võttis ta 15 kopikat ja oma väga pelgliku ja peenikese kaelaga poja ning läks sinna majja.

Sealt see häda algaski, just tollel jaanuarikuu pimedal õhtul. Jüri rippus nagu paunake ema käeotsas, keerdtrepp oli pime ja kitsas, uudishimulikke rohkesti. Last hõõrusid meeste vildikud ja naiste palituhõlmad, ta palenukke riivas kare villane. Laps nägi ainult õlilambist valgustatud toalage ja kuulis kellegi kiljatust. Siis vajus aga rahvasumm edasi ja libe hääl, nagu linaseemneõli, kutsus: «Laske ka lapsukesed ligi tulla, et nendegi silmad näeksid —» nii lükatigi Jüri ettepoole ja ta nägi: lahtisel lavitsal lebas ilmatu lasu roosat, lambivalgel võbelevat liha, sellest kerkisid kaks kaelamoodi, lillakat toru kõrgemale ja kandsid otstes midagi liikuvat — aga siis laps kukkus, kukkus see Pesu-Liisa väike poiss kummuli ja hakkas kisendama, kiledalt, suu pärani ja silmad kinni. Ema kandis ta koju, rõskesse uberikku pesukoja kõrval, andis talle küll kohe sisse suhkruvett ja lõngaõli, sidus punase villase riba ümber jala ja sinise ümber

käe. Midagi ei aidanud. Poisike hakkas kõike kartma — söögikapitagust toanurka, ukse kriuksumist ja teisi lapsi, pimedust ja tuules plaksuvat pesu. Ja kui ta väga kartis, kukkus ta jälle kummuli, ei kisendanud küll enam, aga kiskus üleni kokku ja krigistas hambaid. Ta ei julgenud enam õue minna, ei tõstnud jalga uulitsale — seal oli ju too jube maja õudse elava liha lasuga, mis lambivalgel limaselt oli helkinud. Ja uulitsal puhus tuul, tuli tollest majast mööda, vinge ja vihane tuul. Väikese poisi meelest oli see ainult R a t a s k a e v u tuul, ainult selle hirmsa uulitsa hingeõhk. Lapsele sulasid kaks täiesti üheks: kurja saksa krahviproua Kotzebue tähniline dogi ja Rataskaevu tuul — mõlemad irevil hammastega. Kui su nahast vähegi katmatut kohta silmasid, näksasid kohe ja viiksatasid ise võikast heameelest. Nii jälestas-vihkas väike Niilus tuult. See tuul volksas välja õudsetest võlvialustest ja lehkavate prügikastide tagant, kerkis üles koledatest keldrikurkudest ja raputas ikka ja alati just Pesu-Liisa kaame palge ning peenikese kaelaga poega, seda langetõbist last. «Teadagi,» ütlesid tubased teenijad sandis saksa keeles, «tüdruku laps . . . paha ja rikutud verega.»

«Vaata, kus oli ikka pimedusel väge ja nõmedusel võimust ning nende häälekandjal mõju: ainus kuulutus pani mokka lapse tervise . . . eluks ajaks! Alalises hirmus lõdisemise nahka läks kogu lapsepõlv . . . sellest sai üksainuke suur pelgamine. Ja kas üksnes lapsepõlv . . . terve inimese elu,» mõtles Niilus Lühijala nurgal hinge tõmmates.

Tuul kisub ta mantlihõlmu paremale. Noh, nüüd on ta Niiluse meelest väike ja vallatu foksikoer . . . Lase aga edasi, penike, lippa nüüd mööda moeateljeest ja sööklast, loe üle suured paberipallid, mis veerevad veoautodelt trükikotta. Loe üle! Öösiti võid sa nüüd kõigest väest vinguda ja niuksuda — viimane maja paremal, tänavasuus, käib oma häälega sinu omast üle. Sa, foksike, kuula, kuidas suur trükikoda võimsalt ja etgalt tuksub, kõrge vana hoonegi võbiseb kaasa, südametagumise taktis. Seal ei trükita enam ühtki vaga lehte ristirahva jaoks, mis lapsedki sandiks võis teha . . .

Lühijala trepil muigab Niilus — noh, ka siin tõksib oma väike süda, asjalikult ja tragilt. Ehehee, ei söanda siia enam kummitama tulla munk verise kuklaga ja palvepult kaenlas . . . Ehehee, ja ometi kirjutasid Raamatuaastal, 1935, pealinna ajalehed sellest mungast palju ja asjalikult, tõid ära tunnistajate seletusi ja spiritistlike seansside protokolle. Tõksi aga, Lühijala praegune süda!

Aga Jüri Niiluse enese elupumbake, see süda, hakkab küll Lühijala treppidele vastu rabelema. Ei aita midagi, et lips nii suvist lillekirja, kui süda selle all juba sügiseselt lööma kipub. Või tuleb see mälestustest, nendest meelde tulnud kristlikest kuulutustest? Sest esimesele järgnesid teised, kuna Pesu-Liisa seadis enese ja poja elukäiku ainult «Ristirahva Pühapäeva lehe» järgi. Nii võttis ta jälle lapse käekõrvale ja läks «Dr. Kentmanni juurde Harju uulitsas, Landeseni majas nr. 470». See pidi iseäranis hea tohter olema, kuidas siis, ta ju lehe väljaandja-kirikuõpetaja lihane vend. Ja tark tohter otsustas: . . . «üks isevärki kangust täis ja vastakas laps, ärgu olgu ema ihunuhtlusega kitsi . . . teeb välja rubla ja 20 kopikat.» Mis nüüd sellest, eks rohi oli odav, palju see urvaplaaster siis ikka ära maksis . . . tohtrile oli hea nõu eest muidugi seda rublat rohkem vaja. Ja nii tohterdatigi väikest haiget pahatihti — kui ta küllalt jumalat ei austanud või kuradit ei kartnud. Heldeke, üks hirm p e a b inimeselapsel ju ikka olema, et ihu ja hing hukka ei läheks . . .

Niilus astub läbi valge värava Lühijala lõpul, pääseb nii Taani kuninga aeda. Langeb vahtralehti, kollaseid, punaseid, vase värvi. Niilus sirutab käe välja ja võtab õhust oma silmade kõrgusel ruuge lehe, siis ruske, siis heledalt kuldkollase. Ehehee, sügis ise saadab restaureerimise-vanale õhupostiga kirju! Terve pataka! Aga need mälestused on täna kangekaelselt kallal . . . püüa lehti või viska iseenesega nalja . . . jälle nad tulevad.

Siis luges Pesu-Liisa oma pühast lehest, et «müügil on Mosku linna poi riidest ülikonnad» ja et «Wilhelm Hackeri kahejäulises poisslaste koolis Kloostriplatsil saavad vastvõetud ka viisakamad lapsed lihtrahva seast». Ta ostiski Jürile Mosku riidest kehakatte ja viis ta hinge sakslase Hackeri kätte harimisele . . .

Näe, kui ilus mennikuvärvi leht . . . seda ma peost ei lase! Nüüd on neid juba terve kimbuke koos. Näe, tagaseinaga iidse müüri külge kleepuva puulobudiku uksekünnisel ragistab haukuda hõbehall hundikoer ja sees mängib raadio Oginski «Poloneesi». Seina najale nõjatub prügivedamise käru ja tema põhjalt vaatab vastu värske etüüd: lapsekäsi on joonistanud rohelise ja punase kriidiga pildi. Lendab suur, kandiline kimalane, küünte vahel pikk piimamannerg, lendab nii teravalt sakilise kuusemetsa kohal. Nüüd aga Niilus ei muiga. Sihib aina pilti prügikasti põhjal ja ta silm tõmbub niiskekski. Sellest maalist saab tema otsemaid õieti aru. Helikopter lendab ju Tallinna kohal ja need sakid all on puha vanad kelpkatused.

Vaatab, vaatab ja enese käsi kobab aga mööda taskupõhja. Mida ta sealt taskupõhjast küll praegu otsima peaks?

Kriiditükki, kriiditükki! Hackeri koolis joonistas väga kaua aja eest üks väike poiss, Pesu-Liisa Jüri, oma tahvlile pildi toredast mehest, kes pistab pika oraga surnuks koleda ja karvase, sakris ja sarvilise eluka. Poiss oli midagi taolist näinud Eldringi sakste värvilisest klaasist söögitoa aknal. Aga koolmeister hakkas valjusti naerma ja ütles: «Kui sinnu nimmi on Jürri, siis pead sina ennast juba pühhaks Jürriks ja teed sellest pilti? Armas laps, Sankt Jörgen ei olnud mitte alama rahva seast pärrit!» Ja kõik poisid hakkasid Pesu-Liisa last pilgates pühaks Jüriks hüüdma. Käisid aina kannul ja tänitasid. Jah, pühaks Jüriks hüütu kukkus nüüd väga sageli, lõi näo verele, aga temaga pidi veel halvemini minema, sest vana kuri oli teda juba oma käpa alla saanud: nelikümmend päevakest oligi tema koolipõli pikk ja siis visati ta koolist välja. Väga nurjatu tüki pärast. Vargus. Salaja oli ta oma Mosku poiriidest ülikonna taskusse poetanud härra Hackeri varandust, kriiti, ja seda päris mitu valget pulka. Kus aga tegijaid, seal nägijaid. Ja mis veel hoopis hullem: kaval poisike oli salakesi pooleks hammustanud sinise ja kollase kriidi pulke ja ära haugatud tükid enesele võtnud. «Üks üleni raisus laps,» öeldi Pesu-Liisale ja see jättis poisi pärast põhjalikku nahatäit enesele pesuööki abiliseks. On oma silma all ega pääse teda sinna kurat ahvatlema. Aga ometi pääses... Poisike joonistas seintele ja ustele varastatud kriidiga pilte. Ema kaapas need märja kaltsuga maha ja andis sama kaltsuga poisile vastu pead. Siis tuli sellest aga kole suur tüli, pahandus ja riid. Õuesopis elas õnnetu armastuse pärast poolemeelseks jäänud sakslasest vanapiiga. Tema jutustaski poisile merepõhja vajunud linnast ja näkineidudeks muutunud saksa neitsikestest. Ja ühel selgel septembrihommikul tegi Püha Jüri kaupmees Löhnbergi (Värsked kalad, kalade suitsutamine) laiale aidauksele oma meistritöö: seal oli säbrus, sinist lainetust ja selles kuldkollane, pikk ja kõvera kalasabaga naine, soomusedki teisele ilusasti peale kriipseldatud. Aga härra Löhnberg tõstis hirmsat lärmi: keegi nurjatu oli tema aidauksele pilkeks sehkendanud lõpnud tursa, see oli firma teotamine, see oli kalakaupmehe aule kallale minek — Püha Jüri toodi õue kohtu ette. Vits välkus, kõik võlvialused lõugasid võikalt kaasa. Õnnetu ema pidi lõpnud kala aidaukselt maha pesema ja ainult poolemeelne vanapreili haletses: «Aga temast saaks tulema üks ehtne kunstmaalermeister!» Kuula nüüd hullu juttu! Ja Pesu-Liisa

tegi hoopis targema teo. Tema leidis oma vagast lehest kuulutuse: «10—15 aastased viisakad poisid võivad tööd saada Paalsovi kabjarauanaela vabrikus. Neile saab sepatöö tundmust õpetatud.» Oh, mis sellest pikemalt jutustada, ei saadud nõrgale langetõbisele lapsele kuidagi seda sepatöö tundmust õpetada, tema pelgas lõõtsa pahinat, tule vuhinat ja raua kolinat, ta pelgas sepa nägugi. Temast ei saanud midagi. Ei saanud temast nekrutit ega naisevõtjat, jah, tema ei kõlvanud isegi sõjaväljale viimiseks. Temast tuli maalrisell, kelle tunnistusel oli all servas selgesti öeldud: «Rohkem maadligi tööd anda tema sandi tervise pärast.» Nii ta siis vaapas hästi madalal, oli isegi oma olemiselt madal nagu ubinhein, aga ühest riivatust kombest ta ealeski lahti ei saanud: ta kandis alati kriiti taskus ja sehkendas, kuhu aga sai. Kui ta ema hinge heitis, võttis poeg kätte «Ristirahva Pühapäeva lehe» ja luges sealt: «Puusärkisid kõikide soovimise järele, ka kõige vaesema inimestele.» Ja kui ta siis ema oli vaese inimese puusärgis mulda matnud, tuli ta koju, tegi raudahju tule ning küttis uberiku viimast korda hästi soojaks: ta põletas ära kõik ristirahvale määratud pühapäeva lehed ja kolis ise Kalaranna kanti elama. Seal oli hoopis teistmoodi tuul, sellel tuulel oli rõõmsa inimese olemine juures. Püha Jüri hakkas nüüd väga palju raamatutesse vaatama. Vaba aja natukene sellele lugemisele läkski. Nii ta elas — vaapas, luges, kukkus ja ajas jälle jalule, aga kriiditükid ikka taskupõhjas.

Kui ta 1948. aasta suve palaval päeval — sel suvel oli temal väga palju tööd ehituste juures ja linnas laialt koerte marutaudi —, värvist armetult karpas kitliga Kalaranna poole astus, tuli talle selja tagant kallale päris hullu moega peni — ei hoolinud see värvihaisust, käristas kitli puruks, lõi hambad säärde ja kihutas siis edasi. Kui Niilus oli Pikal tänaval oma 30 marutõvevastast süsti ära saanud ja tema nabaümbrus oli sellest tõelise maalri oma — kollane, sinine ja roheline, palus sõbralik naisarst teda järgneva kolme kuu jooksul langetõve hooge väga hoolikalt tähele panna — kas sagedamini, tugevamini, kus. Märkigu kõik üles ja tulgu kolme kuu möödudes teatama. Nii ta tegigi, aga tal polnud midagi tähele panna — ta ei kukkunud selle aja kestel kordagi. Läks ja andis asjast teada. Lahke tohter sai päris rõõmsaks ja tahtis, et ta veel kolme järgneva kuu kestel ennast hoolega jälgiks, siis... Niilusele ei tulnud ka nüüd peale enam ühtegi hoogu ja talle seletati asi ära: Moskvas oli 78-aastast, koera poolt räsitud meest marutõve vastu süsti-

tud — nagu Niilustki. Vanake oli juba sünnilt langetõbine, aga pärast 30 süsti tõvehood kadusid ja jäidki kadunuks — nagu Niiluselgi. Nüüd uuritakse, katsetatakse, kontrollitakse. Mingu ja olgu tänulik tõbisele penile . . .

See oli pidupäev. Kahju, et keegi tänaval teda ei jälginud . . . on ju nii harva näha, kuidas 56-aastane inimene uuesti sünnib, uut elu algab. Kui Niilus Paksu Margareete juures värava alt välja astus, tahtis ta suurest heameelest käed laiali ajada — eh, võtaks kaissu terve elektrijaama koos pika suitsusabaga, küll kallistaks! Silitaks kõiki neid sigivaid-sagivaid veomasinaid, võtaks sülle kogu selle maatükikese kuni mereni ja tüki merd veel juurde!

Ta on Toomkiriku juurde välja jõudnud. Lehti langeb ikka veel. Üks väikepoiss põtkab parema jalaga kipelt-kipelt oma uhiuut rollerit, see punab hästi ja põriseb veel paremini. Suuremad poisid lasevad ringiratast ümber sünge sinkjashalli kiriku, sekka särahtab nende jalgratastel uushõbedasi laike. Raamatukogupoolse kirikunurga juurde on hästi ligi aetud kirikuseinast hulga heledamat halli karva veomasin nagu väike akendeta maja, mille seinal hoiatab kollane nelinurk: «Ettevaatust. Elukardetav. Kõrgepinge.»

Kui Niilus oma lonkimisel just selle elukardetava ratastel majakese kohale jõuab, kõlab kiriku ja veoki vahel hele lapsehääl:

«Kaks jäämäge korraga! Meeskond valvel! Laseme oma laevaga nende vahelt läbi. Julgesti, mehed! Ärge kartke! Kapten ka ei karda.»

Niilus jääb seisma, suunurgas rõõmus muie — nagu tõotaks talle keegi varsti midagi ilusat kinkida. Kaks poissi kihutavad jalgratastel mööda, lehed kahisevad rataste all . . . näh, ongi nagu lainete hääl.

«Junga kah ei karda,» siutsub vapra kapteni häälest hulga heledam hääleke. «Junga pleissib. Ei karda! Junga mõistab pleissida.»

Niilus kuulatab, mõlemad kõrvad kikkis.

«Jääkaru,» mõirgab kapten. «Ja suur, kur-rat! Suur jääkaru. Ma kõmmutan ta kohe surnuks! Ma suretan ta oma püssiga ära. Põmm, põmm, pauh! Vajuski põhja! Natuke verd jäi vee peale.»

Niilus astub veoki tagant välja ja vaatab silmanurgaga. Pika rohelise pingi seljatoel istub poisike, peas valge põhjaga müts

ja peos teatribinokkel ühe klaassilmaga, teine auk mustab tühjalt vastu. Pingi otsal kükitab tüdrukuke, patsikeste punased paelad rinnale sõlme tõmmatud. Kirjulapilisel koeral on kõik käpad tööd täis: tema kaevab kirikumüüri ääres auku, muld käib vuhinal vastu halli seina.

«Suur ja hirmus jäämägi,» röögatab kapten. Niilus astub lähemale. Äkki on ta pale surmtõsine ja silmad nukrad, ta võtab oma sonimütsi peast ning küsib vaiksel ja alandlikul häälel:

«Kapten, kas lubate pardale tulla? Olen vaene merehädaline, mu purjekas läks kõigega põhja . . . kass ja kõik hiired kah!»

Kapteni nägu lööb hiilgama. Ta rõõm on nii suur, et ajab kilkama:

«Luban küll, luban küll! Olge head, seltsimees, astuge meie jäälõhkuja peale! Junga, viska trepp!»

Junga tõstab mõlemad käsivarred pea kohale ja laseb siis hooga alla. Ja nii astubki vana, oma purjekast ilmajäänud mees noorte rohelisele jäälõhkujale ning ütleb:

«Tänan südamest, seltsimees kapten! Aga kui me nüüd siia kahe jäämäe vahele vahest siiski kinni jääme . . .»

«Laseme nad puruks-sss,» hõikab kapten reipalt, «puruks-ss nagu tirr-rrdi! Aa-tomiga!»

Ja lisab veidi vaiksemalt:

«Isa ütles, et nii tehakse . . .»

«Aga mina pleiss-ssin,» ütleb junga ja näitab näpuga oma patsipaeltele.

«Jah, meremehesõlm on sul aus,» kiidab merehädaline ja paneb käe varjuks silmade kohale, vaatab, vaatab ning pärib:

«Aga seal kaugel lainetes rabeleb ju üks haavatud jääkaru?»

Kapteni pale hiilgab.

«See on juba teine, esimese kõmmutasin ma esimese pauguga põhja,» sülitab kapten läbi hammaste ja üle parda. Teeb seda meisterlikult, sest ta on eas, kus suus puudub see toredat sülitamist takistav esihammas. «Lirtsti,» sülitab ta veel kord ja ütleb: «Esimese pauguga!»

«Vaatan ja vaatan,» pilgutab merehädaline oma vanu silmi. «Ehk on järsku hoopis mõni muu mereelukas . . . kas ongi jääkaru . . . nagu mitut karva teise kasukas?»

«See ei loe,» vastab kapten kindlameelselt. «Karusid on kõiki värvi, valget ja musta ja pruuni ja teddi-karu värvi . . . ja sinepivärvi,» seletab see paljukäinud ja paljunäinud meremees.

«Ja halli,» kilkab junga. «Mul on kõik karupildid raamatus. Hall on kripss-ssli karu!»

«Kriss-ssli,» parandab kapten kulmu kortsutades. «See on kõige kurjem karu. See on ameerika karu! See hammustab ja sööb ära!»

Aga haavatud jääkaru lentsib lõõtsutades lähemale, keel pikalt väljas, kasukas mulda ja prügi. Ta ronib ise pardale ja lössutab junga ning merehädalise vahele.

«Korras,» hõikab kapten energiliselt. «Nüüd võime edasi lasta. Karu on meil käes. Pärast võtame kaldal naha maha ja viime emale kingituseks.»

«Kulla kapten,» palub aga vana merehädaline, «laske mind siin enne maha, ma pean edasi minema. Palju tänu abi eest!»

Kapteni näkku tulevad äkki paksud pilved, alumine huul keerdub nukralt torru:

«Ärge minge veel! Ärge minge! Noh, mängime veel. Nii tore sõit! Sõidame veel! Onu, palun, ära mine ära!»

Vana merehädalise silmad tõmbuvad päris niiskeks. Nüüd peab ta midagi leidma, mis sellele sõidule veel toredust juurde annaks . . .

«Kulla kapten, mina p e a n edasi minema,» kahetseb ta. «Jääksin küll kõigest südamest, aga ei saa. Toon teile ainult õnnetust kaela. Mina olen ju Lendav Hollandlane, vahest olete kuulnud . . . lasen öös ja udus mööda meresid ringi, ikka edasi . . .»

«Oah, oah,» kapten otse ägab õndsusest. Mäherdune mereis! «Oah,» kordas ta pikalt ja küsib siis järsku asjalikult:

«Aga kirjad?»

«Mis kirjad?»

«Noh, kui Lendav Hollandlane tuleb laeva, on tal kaasas pakk kirju, tema annab need kapteni kätte, et see laseks postkontoris kasti. Ooh, kes'se loll on, seda ei tohi teha . . . siis läheb laev põhja. Kirjad tuleb masti külge kinni naelutada.»

On see aga paljukäinud-paljunäinud merekaru ja Lendav Hollandlane ulatab talle väga alandlikul moel paki vanu kirju — ruugeid, ruskeid ja kuldkollaseid — õieti kandis ta ju neid kogu aja peos, eks ikka üleandmiseks . . .

«Korras,» pajatab kapten. «Junga, löö kirjad masti külge kinni!»

Junga küünitab käe, võtab otse laeva külje alt kivikese ja koksib nagu rähn. Pöörab siis kirjad rulli ja pistab otsapidi laeva ribide vahele. Ongi kinni.

Aga kapteni pale lööb heledaks.

«See oli vanal ajal . . . purjekate ajal, et Lendavat Hollandlast kardeti. Aga jäälõhkujale ei tee ta midagi . . . ei jõuagi midagi teha . . . torm ei jõua ja vaalaskala ei jõua ja hai ei jõua ja miin kah ei jõua. Onu, hakka meile madrusteks! Meil on siis mitukümmend madrust korraga.»

Tuul pühib üle jäälõhkuja ja kergitab Lendava Hollandlase impregneeritud ripsist vihmamantli hõlmu.

«Ei saa kaubale, kapten . . . täna ei saa . . . mõni teine päev, kui ma jälle mööda purjetan, siis . . . Head meresõitu!»

Ja Lendav Hollandlane viipab käega. «Head reisu, palju karusid!»

Ta peab veel korra ümber pöörama, sest kapten, kätest ruupor suul, hõikab talle järele:

«Aga kas sul naist on?»

«Ei ole.»

«Pahasti,» kahetseb kapten, sülitab üle õla ja lausub jungale. «Siis tuleb tal lendama jäädagi. Ja nii hea onu! Edasi! Täiskäik! Kahe jäämäe vahele! Otse!»

«Teen ringi ümber kiriku,» mõtleb Niilus ja tahab äkki silmi vesistada. Eh, sind, ka mul Lendav Hollandlane! Ainult korra oled sa oma elus laevaga Kalasadamast Piritale sõitnud ja ka siis läks su süda sandil kombel pahaks. Kas nägid-kuulsid seda kaptenit . . . see on tõeline i n i m e s e laps . . . sina ise olid aga samas eas ainult loll, lõpmatult lõdisev loomake. Mis teadsid sina karudest ja purjekatest ja Lendavast Hollandlasest . . . sa nägid seda kuuekümne viie aastasena teatris . . . Oh, Ristirahva Pühapäeva leht . . . ole sa neetud!

Samal hetkel langeb ta pilk kirikust vasakule, üle igivana müüri väikesesse aeda. Seal õitsevad veel hilised kannad, päike paistab neist läbi ja nii kannavad mustjaspunased varred tillukesi vere värvi laternaid. Müüri see osa on oma kolm sajandit vana . . . nüüd õitsevad tema varjus kauged külalised, need kannad. Pesunööril plaksutab tuul ringkoe-trikotaaži ja kapronist pluusi. Liivakastis on upakile väike isekallutaja ja püsti pallümar, kõlisev sputnik-jonnik.

Jälle kobab Niilus oma taskupõhjas ringi. Vanast halvast harjumusest. Kriiti otsib. Sest kirikusein on nii ütlemata igavalt hall . . . krobeline ka, hästi võtaks peale. Aga seekord pole kriiti, oli vaid vanamehe lapsik kihk, et kriipseldaks õige korraks jälle. Ta teeb näo tõsiseks ja astub edasi. Ümber kiriku on kaevatud kraav ja selle kaldal ootavad torud muldapanekut.

Tuul on kraavipõhja kollaseid lehti täis keerutanud ja Niilus muigab jälle: üks inglise varakas mees mattis oma muldvana koera kord sügislehtede sisse ja alla, meil lastakse sügiskulla sisse uusi torusid. Isegi kõige kaduvama sekka läheb midagi uhiuut ja vajalikku!

Jõudes oma ringiga jälle kahe halli jäämäe kohale, kikitab ta kõrvu. Ähitakse, puhitakse ja siis kisab kapten kogu väest:

«Torm viib jäätüki peal kõik mehed minema! Kurat, rutem! Aatomit juurde! Auru juurde!»

«Kurat, rutem aa-tomit juurde,» kordab junga hele hääl.

Siis tekib paari silmapilgu pikkune vaikus, taamal põriseb ainult uus põtkamiseroller ja jääkaru hakkab kurjalt urisema. Niilus muigab — kas vapper kapten mängib nüüd põhjamineku või tuli lihtsalt keegi mõnusat mängu segama?

Ta astub veoki tagant välja ja näeb:

Selg tema poole, nii seisab laste ees längus õlgadega mees mustas siledas mantlis. Ta kõneleb midagi. Kapten istub oma kohal ja põrnitseb altkulmu — silmavalge välkumas — nagu pahur pullike. Junga on oma näo kõneleja poole üles tõstnud ja see nägu on lõuast laubani täis elavat uudishimu, teadatahtmist. Nii vaatab noor orav musta ja täiesti tundmatut pähklit.

Niilus astub vaikselt lähemale ja peatub otse kõneleja selja taga.

«Oi-oi, armas lapsuke, armas lapsuke! Sa vaene süütu loomake ju ise ei teagi, mis sa oma suust välja ajad. Sinusugused peaksid olema kõik issanda puhtad inglikesed, aga sina . . .»

«Ta on sile ja libe . . . ja vastik . . . nagu sügelisteseep. Vaata parmu, kuhu munele kipub, ma ei ole kogu oma eluaja kellegagi tüli norinud, täna ma norin . . . avalikus kohas ja valju häälega,» mõtleb Niilus.

«. . . räägid sellest äraütlemata hirmsast loomast,» jätkab manitseja. «Ah, armas lapsuke, sa ei tunnegi teda! Kes on sind, vaesekest, teda tundma õpetanudki? Tal on sarved peas, ta on karvane, ta on habemik, tal on saba taga . . .»

Siis heliseb äkki hõbedaselt:

«Kits! Kits! Tean küll,» kilkab tüdruk võidukalt. «Tunnen teda küll! See on kits! Ta elab Nõmmel ja teeb mulle tervisepiima. Kopsude jaoks. Kits! Kits!»

«Kits, kits,» juubeldab junga ja Niilusele tundub, nagu visataks kahe peoga kõrgele, vabadusse, väga kaua vangishoitud, hõbedaste häältega linde. Nad keerlevad nüüd vana kiriku kohal, sidistavad ja lasevad peale sidina muudkui vanale hoonele alla sadada. Linnukestel ju ikka see komme . . .

Manitseja vajub kössi ja läheb minema. Vaikides, lühikeste sammudega kaob ta kiriku uksepoolte vahelt sisse.

Kahju, nii hirmus kahju, et just täna polnud vanal Niilusel kaasas kriidijuppigi! Praegu oleks ta otsemaid kirikuseinale visanud võib-olla oma elu viimase ja tõelise meistritöö: all maoli ja lõplikult löödud kurat, sile ja libe, ning tema kohal väike tüdruk, meie aja ja meie inimeste laps, peos hõbedane sõnapiik. Püha Marike, kes jõletise ometi ükskord surnuks lõi. Ainsa hoobiga.

1961

Lipp, hakk ja kolm poissi

Kolm poissi läksid detsembrikuu kuuendal päeval — see minek võttis omamoodi aega — Hirvepargi treppidest alla. Ühe saapanina koksis trepile kinni külmunud kartuli lahti ja hakkas seda alla veeretama. Poiss keksis astmelt astmele ja kartul hüples ees.

«Meie maja poistest tehti meeskond,» kiitles kartuliveeretaja. «Tuleval suvel võetakse mind kah lööma, mul on juba ketsid valmis. Meie maja poisid mängisid päris-võistlusel ja tõid päris-auhinna ära. Seisab majavalitsuse kapis, selles pooles, kus klaas ees on . . . et väikesed lapsed ei näpiks. Mina hakkan kesk-torr-rmajaks.»

Kõne ja keksimise juures käis tal pruun portfell laksudes vastu külge. Kuklasse oli jäänud ainult hallist küülikunahast pott — kõik valkjad juuksed olid karvase poti alt laubale välja vajunud, salgud rippusid ninajuureni. Ta nina punetas ja konnarohelised käpikud olid talle käisesuude külge nöörikesega kõvasti kinni seotud.

Kartul purunes ja poiss otsis pilguga parajat kivi. Vaatas trepilt — rind ees — üle pargi, puude ja põõsaste, üle ilusa maailma ja hõiskas:

«Minust saab kesktorr-rmaja. Ma olen noorte inimeste laps, sellepärast. Onu Jaak ütles nii. Tema on juba vanainimene, tema enam keskel ei torma. Hurraa-h,» poiss pani kivi veerema ja kihutas ise kivile järele. Teine poiss ütles kolmandale:

«Aga meie majas elab üks mees, see käib loomaaias joonistamas. Ta peab ühele uuele loomaraamatule pilte tegema. Eile läks ta lõvipuuri ja joonistas seal sees. Näitas meile ka neid pilte. Küll isalõvil on suured ninaaugud, minu rusikas mahub sisse. Ainult julge mees läheb lõvipuuri.» Poiss imes ise külmunud puuoksa, suu pisut pruun.

Kolmas poiss ei teinud midagi ega öelnud midagi. Tema tõlasis aina minna, musta läkiläki paelad hästi kõvasti lõua alla kinni seotud. Tal olid jalas vildikud ja nende otsas kalossid. Tema nohises.

«Aga kes teie majas elab?» küsis temalt teine poiss.

«Ei tea.»

Esimene triblas oma kiviga ees, lund ja liiva lendas ning teised konnarohelised käpikud ripendasid käiste küljes.

Teine ja kolmas kõndisid kõrvuti, üks pikem, kõhetu ja suurte silmadega, teine tõntsakas, väikesed vaateavad paksude palgete kohal, nägu mossis.

«Kas teie majas poisse on?» küsis suurte silmadega poiss.

«Ei tea.»

«Sa kunagi ei tea . . . mitte midagi.»

«Ei tea.»

Kiviveeretaja tuli lõõtsutades tagasi ja nüüd rändasid kolm esimese klassi poissi kõrvuti kooli poole. Üks higine, üks pruuni suuga ja üks, kes midagi ei teadnud. Kui nad välja jõudsid ninapidi käppa vajunud trepikaru juurde, kõlas pargiteelt mehehääl:

«Halloo, poisid! Pidage kinni! Oodake mind ka!»

Kolm poissi pöördusid ümber.

Keegi noormees ruttas neile järele.

«Klassijuhataja,» ütles esimene ja kiskus kähku kindad kätte.

«Ta on tore,» naeratas teine ja astus sammu ruttaja poole.

«Paneme ajama,» kohmas kolmas ja otsis pilguga teed.

«Tere päevast, poisid,» pajatas noor klassijuhataja kolmele ootajale. «Kas te vaatasite ja nägite, kui ilus see park täna on? Mis sulle siin kõige enam meeldis?» vaatas ta tulevasele kesktormajale näkku. «Suru oma juuksed mütsi alla, vaat nii!»

«Kivi jookseb siin libedalt,» vastas poiss ja tõmbas käed jälle kinnastest välja.

«Sa oled puukoort proovinud,» ütles õpetaja teisele. «Nagu jänku. Mis sulle meeldis?»

«Need puud seal all. Tüvi on punane ja valge lumi peal.»

«Aga sulle?» pöördus noor pedagoog kolmanda poole. «Kas sa ei ole liiaks soojalt riides . . . sul on nii raske astuda.»

«Ei tea,» vastas poiss ja vaatles oma vildikuid.

Nüüd läksid nad neljakesi edasi.

«Mis uuemat on?» küsis klassijuhataja. «Värskeid muljeid?»

Mõni samm mindi vaikides ja siis ütles suurte silmadega poiss:

«Meie majas elab julge mees. Ta joonistas eile lõvipuuris. Ma nägin neid pilte. Ma ikka mõtlen, et kuidas saab nii julge olla.»

«Vahva mees,» naeratas klassijuhataja. «Ma räägin teile oma värsket seiklust. Nii nagu ma teid selja tagant silmasin, mõtlesin kohe, et oot-oot-oot, nüüd jutustan poistele ka seda naljа. Tahate?»

«Jah,» krapsas esimene.

«Väga,» naeratas teine.

Kolmas uuris oma kalossininasid ja nohises. Tal olid kurgumandlid paistes ja nina kinni.

Nad astusid edasi ja õpetaja jutustas:

«Lähen mina eile üle Toompea. Tuul oli tugev ja kiskus nii, et pidin ühe käega kaabut kinni hoidma. Lähen ja näen — küll on kahju, lapsed, et teie seda pilti ei näinud — ühel vanal majal väljas täiesti uus lipp, hea riie ja värvilt väga värske punane. Lipp plaksus tuules nii, et lust näha ja kuulata. Ilus oli. Ja siis tuli järsku üks hakk lennates ja kus tahtis lipule kallale minna, ikka kräk-kräk-kräk, ja muudkui kallale! Kippus küüntega kiskuma ja nokaga lööma, ise tuules nagu tolmulapp. Jälle kräk-kräk-kräk ja aiva kallale. Mitu ja mitu korda. Aga ei saa ega saa ligigi.»

Kiviveeretaja naeris laginal. Suurte silmadega poiss naeratas ja kolmas tölssis tõsiselt edasi.

Õpetaja jätkas:

«Aga kus lipp voogas tuules nagu punane merelaine — ei lase hakki lähedalegi! Küll katsus siit ja sealt, proovis kõrgemalt, et laseb ennast alla ja haarab siis — aga nagu lipp tuules rullus, jäi vaenemees sinna kanga vahele. Küll krääksatas! Tuul lõi lipu jälle lahti ja hakk kadus, nägu ja nokk häbi täis. Ma naersin üksinda päris kõvasti. Einoh, kimp sulgi läheb Konstitutsioonipäeval punasele lipule kallale! Naljakas lugu. Meeldis?»

*

Kiviveeretaja kuulutas juba köögilävelt: «Küll meie klassijuhataja on äge sell! Peaaegu nagu poiss. Räägib nagu poiss ja naerab poisimoodi. Me kõndisime temaga kõrvuti. Mitte põrmugi ei kartnud. Ta jooksis meile pargis järele ja rääkis ühe naljaka loo. Sedamoodi, et . . .»

«Jooksis teile järele?» naeris noor ema, kes oli ise veel peaaegu tüdruk ja tõstis pojale hernesuppi taldrikule. «No nüüd sa küll luiskad!»

«Ei luiska, ei luiska! Tema hõikas, et oodake, mehed, mind ka, tuli joostes ja küsis, mis meile maailmas kõige rohkem meeldib ja mis meil muidu uudist on.»

«Mõtle, kui lahke inimene,» imestas noor ema. «Nii väikeste ja rumalate lastega rääkima, nagu tal seal koolis veel vähe jamamist oleks. Ma loodan, et sa väga viisakas olid?»

«Jah. Ma tõmbasin kohe kindad kätte.»

«Müts oli sul ikka ilusti peas?»

«Ma panin sinu juukseklambriga kuklakarvade külge kinni. Torkasin kääridega voodrist augu läbi ja . . .»

«Kas see klassijuhataja kutsub sind eesnime järgi või hõikab perekonnanimega?» päris ema.

«Mulle ta ütleb alati Ants. Ja kui ma vahel ei tea, siis ütleb, et «oi-oi, Ants-pojuke»!»

«Aga teistele?»

«Ikka nime järgi. Mõnele ütleb Aaro ja mõnele Olev, ühele ütleb Veodor. Tüdrukuid kutsub Tiinaks . . . üks on Kadri. Sellele paksule, kes kunagi midagi ei tea, ütleb ta Villem.»

«Nii et k õ i k i eesnimega?»

«Jah!»

«Sinu vastu on ta hea?»

«Tema on kõikidega hea.»

«Mul ei olnud aega sind tööpäeval sinna kooli saata, kui ta esimesel päeval kõneles. Mis ta teile õieti ütles?»

«Tema ütles, et meil on nüüd teine kodu ka, selle nimi on kool ja et õpetajad on nagu vanemad. Tema on meile isa-ema eest, et kui mõnel mehel läheb kehvasti või teeb ta kurja, siis ärgu kunagi varjaku, salata ei tohi. Tuleb kohe tema juurde minna ja kõik ära rääkida, siis tema annab nõu, mis teha.»

«Või niimoodi rääkis? Küll on tore, et teil on nii hea klassijuhataja,» naeratas noor ema, kastis käe kraani all märjaks, niisutas juukseid ja hakkas neid ümber lokirulli keerama. Ise ümises laulu ja ütles:

«Võta veel suppi, Ants! Ja pea sa meeles, et püüad oma klassijuhatajaga alati hästi läbi saada. Meie isaga käime tundtunnilt tööl, meil ei jää sinu kasvatamiseks aja raasugi. Selle jaoks need klassijuhatajad ongi. Küll on mul hea meel, et ta sul nii maru mees on! Minu klassijuhataja oli igavene krihvel. Ja kui sul midagi pahandust juhtub, mine räägi talle kõik kohe

ilusasti ära. Tema on siis rõõmus, et sa teda usaldad, ja sul on ka kohe kergem olla. Ikka on hea, kui koorma hinge pealt ära saad.»

Kui väikese Antsu isa pisut hiljem koju jõudis, triikis ta noorik lauldes triibulist siidi ja siristas:

«Tõsta suppi, kallis! Hea hernesupp, kolm karpi konserve panin. Ma olen nii rõõmus! Kas sa tead, kui palju kergemaks mul läks. Üks õnnelik päev. Ma võtsin seda Antsu kasvatamist ikka liiaks raskelt südamesse. Aga täna on mu meel nii rõõmus, kas või tantsi. Tead, laps saab oma klassijuhatajaga priimalt läbi. Täna oli ta meie Antsule pargis järele jooksnud ja pärinud, mis poisile kõige enam meeldib ja mis meil uudist on. See näitab, et noor kasvataja tunneb ikka laste vastu seda õiget huvi. Ja meie poiss on ju haruldane väljaanne. Oh, mul on nii hea meel, et kas või tantsi, mis . . .»

«Kuule, ma olen täna päris väsinud,» vastas mees ja tõstis hernesuppi. «Ja nädala sees . . . Jätame laupäevaks. Alles me käisime . . . üleeile.»

«Aga mul on lapse pärast nii hea meel,» vaidles noorik. «Sa mõtle, et meie poiss on nii heades kätes, käi vannis ära, ma otsin niikaua ülikonna ja kingad ja . . .»

«Kuule, kallis, mitte ei tahaks. Halasta ometi. Läheme laupäeval.»

«Meie sinuga oleme noored inimesed, kuniks seda . . . Teeme paar tuuri ja tuleme varem tagasi. Poiss magab varsti nagu prints Bämbi.»

Ja pooleteise tunni pärast läksid väikese Antsu noored vanemad «Kevadesse» tantsima.

* * *

Suurte silmadega poiss koputas kodus vanematetoa uksele. Isa oli üksi ja kirjutas.

«Ah Olev, astu aga sisse, tule lähemale! Ema tuleb hiljem, tal on täna kahes tehases loeng isikukultusest. Võta istet.»

Poeg istus ja vaatas isale näkku. Isa silmitses poega.

«Kallis sõber,» muigas isa, «sa oled täna vist jällegi midagi leidnud, eks ole? Silmadest paistab välja. Jagame siis pooleks, sõbramehelikult, nagu alati. Nii?»

«Jah, jah,» vastas poiss õhinal. «See on väga ilus lugu. Ma ei oska seda nii hästi jutustada. Aga ma väga katsun. Kuula. Eile oli linn üleni lippe täis ja tuult täis. Lipud olid ilusast

siidist ja veri-veripunased. Lainetasid tuule käes nagu punase mere suured lained, nagu ookean. Ja plaksusid tuules. Veel kõvemini kui saluut.»

Isa pani sulepea käest ja kuulas.

«Üks lipp oli Toompeal vana maja küljes. Seal oli nii vali tuul, et kõik inimesed pidid ühe käega oma kaabusid kinni hoidma. See lipp oli kõige ilusam, kõige siidisemast riidest ja kõigist kõige punasem. Ja siis lendas üks tülinorija hakinakits lipule kallale, karjus kurja häälega ja tahtis küünistada ja hammustada. Aga lipp keeras ennast rulli nagu vaip ja hakk jäi sinna vahele nagu tolmuimeja — ei, ei, segi läks, ta oli nagu väike tolmulapike. Hakk oli nagu tolmulapp ja lendas ära.»

Isal olid väga väsinud, aga väga head silmad ja nüüd olid nad veel niisked ka.

«See on tõesti ilus lugu, poeg,» ütles ta.

Poiss punetas näost, silmad olid veel suuremad kui muidu.

«Seda lugu peaks joonistama, isa,» hüüdis ta. «Las see lõvimees teeb lipust ja linnust pildi. Palu teda, sind ta kuulab. Tehku see pilt meile.»

«Lõvimees pole seda lippu näinud ega seda lugu kuulnud . . . ja nii jutustanud, nagu sina jutustasid. Sa tee see pilt ise. See on nii ilus ja lihtne lugu, sellest on hea pilti teha. Ma annan sulle nõugi: paberi vasakusse ülemisse nurka tee natuke vana maja nurka, õige vähe. Üle terve lehe aga suur ja uhke lipp. Keerutab ennast parajasti lahti ja viskab selle tolmulapikese oma voltide vahelt välja. See hakk tee hall ja armetukene, suled sorakil. Muist võib veel õhku lendama teha.»

Poiss hõiskas.

«Ma kohe, ma kohe! Kas ma siin sinu juures võin?»

«Aga muidugi, vennas. Too oma värvivärgid siia ja hakkame pihta, siis on meil emale midagi näidata.»

Ja nad hakkasid kahe mehega pihta. Tõmbasid talise taeva ühtlaselt sinihalliks, vana maja nurga koltunult kollaseks. Aga üle terve poogna voogas punane kangas, selleks kulutasid nad kaks kuubikut punast värvi ära. Hakk langes paremasse nurka nagu koolnud kärbes.

«Isa, hakkidel on natuke nurgelised pead,» ütles poeg. «Teeme sellele kah natuke nurgelisema, siis on ta veel rohkem haki moodi. Ja tal peab veel nägu ja nokk häbi täis olema . . .»

«Pole tähtis. Oluline on see, et lipp lainetab võimsalt ja iga kallalekippuja vajub ära — maha, nurka, teeveerde. Saad aru.

Aga nagu ma su sõnadest ja jutustamisest välja loen, ei ole sa seda lugu mitte leidnud. Kes ta sulle kinkis?»

«Meie klassijuhataja.»

«Aa-aa, see nooruke õpetaja, keda ma esimesel päeval koolis nägin?»

«Jah. Ma läksin teiste lastega kooli. Tema jõudis meile pargis järele, siis läksime koos. Ta küsis, mis meile pargis kõige enam meeldis.»

«Ja mis sulle siis meeldis?»

«Need punased puud . . . kui lumi maas on. Siis ma rääkisin meie lõvimehest ja õpetaja jutustas meile lipust ja hakist.»

«Ole meheks ja maali nüüd need punased ja lumised puud kah üles.»

Õhtul ütles suurte silmadega poisi isa suurte silmadega poisi emale, kellel olid ka suured silmad:

«Pean homme kooli minema. Ma tahan sellele noorele inimesele suur aitäh öelda. Ta tunneb oma tööd.»

«Mul on tuleval nädalal vanematekomitee koosolek, katsun ta seal kätte saada,» vastas poisi ema. «Räägin temaga pikemalt. Mis ta meie poisile ometi ütles, et see veel õhtu eel ikka pintseldab ja pintseldab?»

«Midagi ilusat lipust ja hakist. Ma jutustan sulle kohe. Vaata, linn oli lippe ja tuult täis . . .»

*

«Villem,» küsis vanaema, kulp käes. «Mida ma sulle tõstan?»

«Pealt rasva . . . ja rohkem klimpe,» vastas paks poiss.

«Poiss sööb ennast liiga paksuks,» nurises vanaisa. «Tal on juba kriminaalselt lai nägu. Iga pimegi näeb, kui hästi meie peres nuumatakse.»

«Kuniks süüa on, söögem,» vastas paksu poisikese isa, kes oli ka ise paks. «Inimene näeb elus nii palju vaeva, las sööb, saab maailmas ometi sedagi.»

«Ära kiusa jumalat, poeg,» ütles vanaema, kulp käes. «On siit ikka palju muudki saadud.»

«Tõsta mulle liha,» vastas poeg. «S a a d u d pole siin midagi, kõik on . . .»

«V õ e t u d,» kihvatas ta naine, paksu Villemi kõhn ema ja vaatas oma mehele vihase näoga otsa.

«Jah, mõni sai vastu tahtmist kaela v õ e t u d küll,» vastas Villemi isa ja lõi hambad lambalihasse.

«Üks kräälemine alati,» pahandas vanaema ja tõstis kulpi. «Et söögilauaski saaks rahu. Nii rasvane lambaliha supp, juba see üksi peaks inimeste meeli leplikumaks tegema.»

«Jah,» tõstis ka vanaisa häält ja koristas vuntse. «Lapse juuresolekul ärge ikka nii avalikult . . . Eks te tea, et noorte nokk on lahtine. Ajame parem teist juttu. Villu, kuidas sulle seal koolis siis meeldib kah?»

«Ei tea,» vastas Villem ja pistis suure klimbi suhu. Vanaisa notas veidi.

«Kuidas ei tea? Kodus, omade vahel nii ei räägita. Kodus, omade vahel võib ka õigust rääkida. Ainult väljas ütle alati, et «ei tea». No kuidas meeldib?»

«Meeldib kah!»

«Klassijuhataja on hea mees või pröökab?»

«Mõni mees. Kehkadivei,» vastas Villem tusaselt ja võttis uue klimbi.

«Issand,» hüüdis vanaema. «Kas ta ütles sulle midagi sandiste või? No räägi!»

«Ta ajab lolli juttu.»

«Mismoodi lolli?»

«Täna pargis jampsis. Meie läksime ja tema jooksis meile nii järele, et mina hakkasin kartma . . .»

Vanaisa vaatas pojale otsa.

«. . . ja siis uurima, et mis mulle meeldib ja mis mul uudist on.»

«Issand,» ägas vanaema tasa. «Juba nuhivad.»

«Vait,» põrutas Villemi isa. «Poisil on õigus, või pargis last ehmatama! Poeg, sa seleta nüüd ilusasti ära, kuidas see lugu oli.»

«Ära midagi vahele jäta,» lisas vanaisa. «Mis sa talle vastasid?»

«Ütlesin, et ei tea. Mitu korda.»

«Tark lapseke. Ütle alati nii,» kiitis vanaema.

«Kui ta nii eiteatama jääbki, hakatakse lollikeseks pidama,» salvas lapse ema.

«Parem juba loll lahti, kui tark trellide taga,» ümises vanaisa vurrudesse.

«Seleta, mis ta siis edasi rääkis?» uuris isa.

«Siis ajaski udujuttu, et ühe Toompea maja küljes olnud head riiet, et üks hakk tulnud sinna vargile, ei ole aga midagi saanud ja lennanud ära.»

«Kuradid teavad juba kangastest,» ütles Villemi isa oma isale.

«Jah, katsus last libedale vedada, et vahest ütleb midagi,» vastas vanaisa raskelt. «Ma hoiatasin sind, poeg, et aeg on varsti käes ja nad hakkavad meile külge.»

«Ja missuguse kuradi kunskopiga veel väikese lapse käest uurima,» ahastas vanaema. «See riide ja vargaga on ju nagu piibli tähendamissõna.»

«Neil on hais ninas,» ütles vanaisa. «Ega ta midagi majast ei küsinud, katsu selgesti meelde tuletada . . .»

Villem pilgutas oma väikeseid silmi ja vastas:

«Küsis, et kes meie majas elavad. Ja kas meil poisse kah elab.»

Vaikus.

«Algab,» ütles siis Villemi isa. «Ja vaata, kust kandist . . .»

«Hakkavad võrku kokku tõmbama, lapse kaudu tahavad kõik välja urgitseda,» kiristas vanaisa äkki hambaid. «Kui juba õpetaja hakkab lapsega tekstiilist ja varastajast harakast rääkima, siis . . .»

«Vaene laps, oleks ta ometi kevadel leetritesse ära surnud, ei oleks tema kallal seda kohtu uurimist,» nuttis poisi ema.

«Ja sina temaga koos,» käratas poisi isa. «Võtaks hõlmad vöö vahele ja põrutaks minema.»

Vanaema kukutas kulbi supisse ja hakkas ka valjusti nutma.

Vanaisa ähkis:

«Kuradi kahju, et ajad pole endised, ei saa enam põõna panna. Oleks lasknud selle õpetajanolgi peale säherduse kirja, et . . .»

«Möödas need ajad,» ohkas Villemi isa. «Aga mul on juba tükk aega mõttes üks pagana hea plaan. Ühe maja müüme ruttu ära. Meie läheme Teelega ametlikult lahku ja teine tare tuleb tema nimele kirjutada, et pojale alimendiks . . .»

«Ah nii,» kiljus poisi ema. «Ma tean küll su plaane, va jääger ja riigivaras! Terve see pere on üks röövlikamp.»

«Hull,» ahastas vanaema. «Püsti hull! Mehed, hoidke teda ometi kinni.»

Siis purunes üks taldrik, veel teine ja kolmas ja veel ja veel. Siis tõmmati laualt maha liha ja rasvane lambaliha supp. Purunes aknaklaas ja naisehääl karjus appi. Poisikene röökis

ja varsti vuras ka esmaabiauto ette. Aga vastu ööd sõitis kohale tumesinine, punase triibuga masin.

*

Samal ajal tõmbas meretuul Pika Hermanni punalipu ilusasti sirgeks — nagu joonistatud. Samal ajal magas Toompea müüripraos üks väike hall hakk nagu kera, natuke nurgeline pea tiiva all.

1961

Häda headuse pärast

Trammijuhi hääl kõlab läbi kõvendaja:

«Paberi peatus,» ja kobarakene sõitjaid hakkab maha kobima.

«Mis Paberi . . . parem Böcklini,» pomiseb üks hallpea teisele.

«Kas siis jälle on nimesid muudetud?» ei taipa teine.

«Noh, ütleme siis, et «Surnute Saare» peatus . . . aga see on ju Böcklini oma.»

«Aga nad elavad ju veel . . . Tule, kobime maha, ära sa piima pudelist välja loksuta!»

«Mis elu see enam on . . . Ei loksuta.»

«Jah, koht on nukravõitu . . .»

Kivimüüri tagant paistab vana pleekunud pruun puukirik, selle taga maju, puid ja põõsaid. Tänavapoolne peahoone on halba halli värvi — tuhm ja suitsunud, kurb nagu suure kivikirstu külg. Eks ta seda osalt olegi — Kroonikute Haigla. Seal lebatakse kaua, ollakse siis jahedas kirikuruumis laudsil ja lastakse end välja sõidutada läbi vanapärase värava müüris. Ja viimseks väljasõiduks see jääbki.

Ühes palatis elab eidekene juba kahekümne üheksandat aastat — pikali. Ta näeb oma asemelt akent — selle ülemist osa. Taevast, pilvi ja päikest, äikest ja pimedust, lumesadu ja saluudi rakettide kuma. Ja selle akna taga on vahepeal kogu maailm täiesti teiseks saanud — aga eidekene lebab. On käinud sõda, sadanud pommid, lõõsanud tulikahjud, kerkinud uued hooned ja kasvanud uued inimesed — aga eidekene muudkui lebab. Seespool on vaheldunud sanitarid, õed ja arstid. Palju lebajate pesu ja tekke on oma aja ära elanud ja aktiga maha kantud. Paljude lebajate omaksed ja tuttavad on selle ajaga mullaks saanud ja mälustki kadunud. On haigeid, kelle juurde ei ilmu

enam aastaid mitte ühtki külastajat. Sellistele on sanitar tütreks, medõde õeks ja arst pojaks. Oktoobri- ja maipühade puhul laulab palatites haiglatöötajate koor — kui haiged seda veel kuulevad. Öökapile asetatakse kimbuke lilli — ja kui nad lilli enam ei näe, tunnevad nad veel nende lõhna. Ja kui nad lõhna ei tunne, võtavad nad pundikese pihku ja sõrmitsevad seda. On aga neidki lebajaid, kes ei liiguta enam sõrmegi, ainult süda töötab veel.

Külastajad annavad peahoone allruumis üleriided ära ja vajuvad vaikselt mööda haiglat laiali — nagu hallid oad. Kes õuemajadesse, kes suure hoone alumistele, kes ülemistele korradele, kes trepist üles, kes läbi punanurga, kus mängib päevad läbi raadio ja töötab õhtuti televiisor.

Teiste külastajate hulgas nähti kirju pearätiga eidekest, väikest kasvu teine ja väga puhas. Kandekoti lahtist suud kattis lumivalge suurätik ja rätiku serva alt vaatas välja saialille ruuge silm.

Eideke läks teiste kannul kuidagi areldi ja ebakindlalt, tuli umbes kümne minuti pärast tagasi, hädine ja häbelik. Nägu nukker ja solvunudki. Kandekotil oli ikka peal valge rätik, selle alt vaatas nagu ennistki välja lille ruuge silm. Eideke võttis oma mantli ja lahkus sõnalausumata.

«Tagasi viis . . . Ju selle oma juba üle õue kirikusse kantud.» arvas üks haiglaelanik, kes istus oma kahe karguga allruumis akna all. Temal enesel pole ju kedagi oodata, aga siin näeb inimesi ja kuuleb nende juttu. Ja sellepärast käib tema siin oma kahe kargu seltsis istumas.

«Täna ei ole kedagi kirikusse viidud,» pajatas kirjus šenillhalatis moor. «Juba kolm päeva pole keegi ära surnud.»

«Aga miks ta siis nii ruttu minema läks . . . ja kõik kaasa viis?»

«Vahest läksid riidu . . . vanad ja haiged inimesed on ju väga tortsakad.»

«Eks ta tule siis jälle, kui krill üle läheb . . .»

Puhas eideke ilmuski järgmisel külastamispäeval. Kandekotil lumivalge rätik ja selle otsa all astriõie komburoosa käharpea. Tulija andis koos teiste külastajatega oma mantli ära, jäi siis kõheldes seisma ja ootas. Kõik läksid omade juurde, tema jäi aga üksi seisma ja ootama. Punanurgast kapsas välja väga nooruke sanitar nagu sälg hommikuse tuule käes, lakk laubal valge tanu all, kõrge ja kohevil. Ta ümises lauluviisi.

Eidekene pöördus piiga poole, ta rääkis vene keeles:

«Aita ometi, tütreke, mind vanainimest. No on häda! Nutu ja naeru ajab korraga peale. Käin siin ringi nagu rumalakene . . .»

Noor tuiskaja ei mõistnud suuremat teise keelt.

«Palat?» hõikas ta vastu. «Number, noh . . . mis number palatil? Palati number, noh, noomer?»

«Oh, kullake, mulle ükstakõik,» vastas eideke ja viskas käega. «Mulle on see palati number täiesti ükstakõik.»

Noor sanitar astus sammu tagasi.

«Aga haige nimi?» küsis ta. «Noh, famiilia?»

«Oh, kullake, ükstakõik,» kostis eideke ja naeratas armsalt. «Nimi pole mulle tähtis . . . nimi on täiesti ükstakõik . . .» ja ta näitas oma kandekotti.

Noor sanitar tõmbas kontoriukse lahti ja hüüdis kedagi. «No on häda . . . siin on üks täitsa segane . . . ei mina tema jutust sotti saa,» ning hüppas ise punanurka tagasi, sinna ta marsimuusikasse vajuski.

Kontorist ilmus tüse ja rinnakas naine valges kitlis ja tanuga. Juuks juba hõbehall, aga silmis midagi üleannetut, üsna pisut pilkavat ka.

«Milles asi seisab?» küsis ta lahkelt.

«No on häda,» kurtis külastaja. «Ja abi ei saa.»

«Mis häda see siis on . . . seletage ära, küllap me kahekesi sellest jagu saame.»

«Vaata, tütreke, ma tulin ühe haige juurde . . .»

«Jah? Ei leidnud palatit üles? Mis ta nimi on? Ma vaatan kohe nimestikust . . . läheme kontorisse.»

«Ma ju ei teagi ta nime,» ohkas eidekene ja tõmbas astripea pisut välja, et see väga ära ei muljuks. «Ja nime ei ole mul vajagi, mõistad, tütreke? Mulle on ühte haiget vaja. Lihtsalt ühte haiget inimest vaja . . . et käin teda vaatamas, toon kosti kaasa, teen talle vaesekesele natuke meelehead. Mulle on täiesti ükstakõik, kes ta on, ma ju lahkest südamest, mõistad?»

Pilkava pilguga naine punastas äkki tihedalt ja vaatas eidekest üksisilmi. Tema pilk oli nüüd hea ja hell, polnud selles enam põrmugi pilget. Ta vaatas ja vaatas ning lausus siis:

«Oh, see ainult poolik häda! Sellest saame kohe jagu.»

«Ära ütle, ära ütle, tuvike! Ma juba nädala eest proovisin. Võtsin võid ja suhkrut, purgikesega hapukoort ja pomidoore. Midagi ei tulnud välja. Tagasi läksin ma, tobuke.»

«Kuidas nii?» tõmbus tüseda naise kulm kortsu. «Kes teid siis takistas? Palun öelge, kuidas?»

«Kuidas sulle öelda, kullake. No on häda! Ju ma olen siis ikka nii tobu, et ei mõista inimestele midagi selgeks teha. Näe, keelega ka see rist . . . eestlased ei saa minust aru . . . ei olnud seal parajasti kedagi ümber panemas ka. Siis käisin kaks palatit läbi ja otsisin venelasi. Sain siis ühe sängi ette, vana tudike juba, aga kus vaatas minust mööda ja nihvas, et temale annab jumal iga päev isegi. Pole ilmalikku kosti vaja. Läksin siis ühe noorema asemele lähemale . . . käi nagu kerjus oma kotiga küla vahel ringi . . . kus see vastu, vaata, et hammustab sul nina peast: «M u l l e annab riik. Mulle pole sinu armuandi vaja.» No näed sa nüüd, on häda! Kolmas oli mõistlikum, see ainult oigas vastu, et temal isegi kõht kõva, saadab kõik kilud-munad kööki tagasi. No on häda! Neljandast ei taha kohe rääkidagi, see rumalake ütles, et ei võta ühegi võõra naise käest ivagi vastu, et üks võõras naine olevat kunagi tema mehe ära meelitanud söögi ja joogiga. No on häda . . .»

Ta vaatab, väike ja hädas, alt üles tüseda naise poole.

«Ju olete vist päris üksik inimene?» pärib see. Tema ise on . . .

«Kus sa, kullake! Mul kaks poega ja tütart. Lapselapsigi viis. Leenake juba suur tüdruk, käib seal kon-ser-vatoo-riumis.»

«Kas teie kodused teavad, et te siia . . . haiglasse tulite?»

Külastaja solvub ja ägestub, lööb kohevile nagu emavarblane, väike ja hall.

«No on häda, räägi inimestega nagu metsapuudega, mitte ei mõisteta. Mis te siis arvate, et ma kodust vargsi võtan või? Liidake — see mu mini — ise jutustas söögilauas sellest haiglast . . . tema on kooliõpetaja. Mina siis ütlesin, et küll säherdune haigla on kurb koht, tuleks neid inimesi vaatama minna. Mini siis, et minge, memmeke, aga vaadake, et kõik, mis te sinna viite, oleks värske. Muidu ei võeta vastu. No vaadake nüüd kõik ise oma silmaga üle,» avab ta kandekoti. «Näe, viinamarjad lasksin kraani all kaks korda keeva veega üle. Hapukoor on täna poest toodud, vaata, kuupäev on siin kaaneriba peal.»

«Näen, näen,» rahustab teda rinnakas naine ja mõtleb ise: «Üleval palatis on haige mutike, ta lebab seal juba üle paarikümne aasta, tal on veel inimese nägu ja meeldiv naeratus, kuigi tal pole enam ainustki hammast suus. Aga ta ei kuule enam sugugi . . . kui just otse kõrva sisse röögid . . . aga võibolla on see paremgi veel.» Ja ütleb:

«Meil on just teie jaoks paslik haige, aga ta ei räägi vist

kuigi palju vene keelt. Ja te peate mõistma, et vanad ja kaua pikali olnud inimesed on tihti vägagi veidrad . . . nemad ei tea välisest elust midagi ja hingitsevad omaette edasi.»

«Muidugi, muidugi,» noogutab külaline innukalt pead. «Eks ise läheks just samasuguseks, kui peaks ka kaua sängis vangis olema. Sa mõtle, hing — elust ära lõigatud!»

Nad astusid suurde, seitsme aknaga palatisse. Osa haigeid magas, osa lebas lahtiste silmadega, raadio mängis ja seinal tiksus kolme pommiga vana kell. Ühes voodis lebas helehalli teki all hõbehalli nupuga rauk — roosa peanahk hakkas küll juba hõbeda üle võimust võtma. Ta tukkus, nina padjas — nagu vana lind, kes hoiab nokka tiiva all. Valges kitlis naine pani oma suu üsna ta kõrva ligi ja hüüdis väga valjusti:

«Juuli, aja silmad lahti! Sulle tuli külaline. Kas kuuled?»

Haige ajaski silmad valla. Pleekunud pilk, aga selles oli ikka veel siguriõite sinist. Ta pööras pead.

«Sulle tuli külaline . . . nagu teistelegi,» hüüdis valges kitlis naine. «Sinu leeriõde, ühelt poolt pärit, tuli sulle kosti tooma.»

«Heldeke,» ümises rauk ja ta silmad hakkasid ruttu-ruttu pilgutama. «Mulle kah! Nagu teistelegi. Aga meid oli peakoolis kuuskümmend tükki . . . sellest saab seitsekümmend aastat . . . või oli meid seitsekümmend tükki ja saab kuuskümmend aastakest . . . kes seda teab . . .»

Valges kitlis naine läks minema, jättis kaks leeriõde omavahele. Vene eideke kummardus lebaja kohale ja suudles teda kolm korda põsele. Lebaja nuuksatas ja ütles valjusti, nutuhääli:

«Küll ikeks praegu, aga ei ole enam silmavett. Vanas ean kuivab see pisaraallikas ära. Rähmas teine . . . Rõõmu pärast nutaks . . . ei ole mulle siin maa peal veel keegi suud andnud . . . noores põlves ka mitte.»

Vene eideke silitab peoga teise kümnes-kipras käeselga.

«Tunnistan ja tunnistan, aga ära ei jaga . . . vanaks mullaks oleme me kõik jäänud. Oled õige Liide või? Või Maali? Kuule, sina oled ju Alviine, oi Alviinekene . . .»

«Jah,» noogutab vene eidekene rõõmsalt. «Väga ilus ilm . . . ehtne eitede suvi. Öösel sadas natuke, aga praegu on väljas soe. Inimesed jalutavad, tramm oli peaaegu tühi.»

«Seda ma kohe . . . et Alviine silmad ja Alviine suu, see alumine mokk,» ja lebaja tõmbab enesel sõrmega üle suu.

«Oota, kullake, kohe annan,» vastab vene eideke, naksab kobarast viinamarja ja pistab teisele suhu. «Ma pesin kaks korda üle. Võta aga veel, ära häbene! Kõik tänavanurgad on teiste müügilaudu täis . . . kui mina veel noor olin, müüdi meie linnas nii sibulaid ja kurke. Võta veel üks!»

«Kui suured palukamarjad ja mis magus mekk,» kiidab lebaja. «Näe, vaatan praegu su peale . . . kas sa mäletad veel, kui me sinuga oostelongil käisime? Siis kanti kitsaid pihikuid. Sinul oli sinine, mul hall. Meie sinuga olime päris kenad inimesed . . .»

«Jah,» noogutab külaline. «Elame praegu tõesti hästi, kõike on küllalt. Juura, see mu poeg, töötab ikka mäe peal, seal ülemises linnas, seal Toompeal. Liidast minijas annab lastele koolistunde. Meie ise oleme aga Siberist.»

«Ooh,» ohkab lebaja pikalt ja sügavalt. «Eks sa tea seda minu lugu ju isegi. Mihklist ei oleks seda küll uskuda võinud. Nii ontlik inimene . . .»

«Jah,» on külaline nõus ja pühib valge rätiga suud. «Sõda oli hirmus . . . mul jäi ühe tütre mees. Pärast sõda oli ka raske küllalt. Kui Juura siia saadeti, ei saanud me korterit. Siis anti Valli tänava vana torni sisse toake . . . Tanjake just sündis. Lagi laskis kõik vihma läbi. Laps lõi üleni paiseid täis. Ma panin kausi läbisadamisekoha alla ja vannitasin last vihmaveega. Kraanist ei tulnud tilkagi.»

Ja ta noogutab korda paar kurvalt ja sügavalt.

«Jah, sinna nahka mu terve elu läkski,» ümiseb lebaja. «Sellepärast ma üksi jäingi ja siin ma siis olen. Pastladki on paaris. Mina olen aga ihuüksi.»

«Ma panin sulle koorevõid pergamenti, tuleval korral toon topsikese ka,» ütleb külaline ja paneb oma annid öökappi. «Hapukoort võta teelusikaga, see teeb kurgu pehmeks, ja lõuna ajal pane supi sisse, hoopis teine maitse. Ja ära sa häbene, meil on kõike küllalt. Mini ise saatis, et minge, memmeke, ja leidke endale üks haige, on teil meelelahutust ja saate endasarnasega juttu puhuda.»

«Ega sa, Alviineke, ei tea, kes selles Roosi majas nüüd elab?» pärib lebaja. «Selles Roosi majas?»

«Ahah, ahah,» rõõmustab külaline nagu laps — täiesti selge, aru sai! «Roosi tahad? Toon, toon sulle roosi . . . kohe järgmisel korral, siis paneme natuke soola klaasipõhja, seisab kaua värske.»

Lebaja vaatab külalisele väga-väga küsivalt otsa.

«Oh, küllalt teisi! Ärides on ja turul ka, küll ma toon. Ei ole kallid, ära sa muretse! Hea inimene armastab ikka lillekesi.»

«Ei soovinud mina temale-kadunukesele halba,» sosistab lebaja, «kui ta Mihkli selle majaga õnge võttis ja ära hullutas. Meie olime ju Mihkliga juba esimest korda maha hõigatud. Eks sa ise tead ja mäletad seda lugu niisama kui mina. Mihkel hakkas ennast ikka rohkem Roosi poole hoidma. Selle häbiga, selle hirmsa häbiga ma ära linna teenima tulingi. Ja nüüd olen ma siin pikali nii kui ilma karvadeta susi . . .» Ja kõneleja peab haigutama.

«Mina ka poole unega,» vastab külaline rõõmsalt. «Näe, kui hästi me teineteisest aru saame! Ei saanud magada jah. Juural oli öösel hirmus hambavalu, üks põsk nii paks,» ja eideke näitab pale ning peo abil, kui paks see põsk öösel õieti oli, «ja siin, paremal pool, on tal üks auguga hammas, aga plombeerida ei lase, ütleb, et kardab kõdi.»

Sellest jutust saab lebaja silmade abil täiesti aru.

«Vaene Alviine, eks nende hammastega ole häda küll! Näe, mul,» ta avab suu ja näitab külalisele kahte paljast igemekaart, «pole enam ainustki. Ja sina oled ka ilma!»

«Vot-vot,» läheb külaline hoogu, «eks mina ütlen talle seda-sama, et küll sa, poeg, jääd sedasi hammastest hoopis ilma . . . tema jälle vastu, et memmeke, pole mahti, aeg on niisugune, niisugune suur aeg, ei ole mul mahti oma väikeste hammastega jännata. Ütleb, et tema sülitab praegu oma hammaste peale, tühja neist! Sa mõtle, sülitab oma hammaste peale,» ja külaline sülgab sümboolselt «ptüi-ptüi!».

Lebaja silmad lähevad päris rõõmsaks.

«Seda minagi — sülitama oleks Mihkel pidanud . . . Roosi ja selle maja peale. Mis seda nüüd enam rääkida, kõik on läinud. Nüüd on Mihkel mullas ja Roosi surnud ja teab, kelle käes see majagi on. Sul on sülitamisega õigus. Ega see maja suurem asi olnudki, va vahvärk ehitus ja vamm juba sees. Ja Roosi jalad kuivasid veel enne surma ära. Minu jalad pole küll senini valu teinud.»

Palatis lööb seinakell neli ja nurgast kõlab saja ja kahe aastase haige kile hääl otsekui noore kuke oma:

«Kas päev või öö?»

«Ma pean nüüd minema,» kummardub külaline üle lebaja ja suudleb teda lahkumiseks.

«Kas sa veel tuled?» küsib mahajääja.

Küsimus on nii selge, et lahkuja sellele täpselt vastata mõistab:

«Tulen, tulen! Nädala pärast tulen jälle.»

«Mul käis ka külaline, leeriõde Alviine. Mulle anti ka suud. Küll need palukamarjad on nüüdsel ajal pehmed ja suured,» ütleb lebaja ülivaljusti oma naabrile. See tukub, nina padjas. Nagu linnul nokk tiiva all. Ei tema kuulegi.

Külaline läheb rõõmsal sammul ja rõõmsa näoga trepist alla. Võtab oma mantli ja osutab juba minekule. Siis aga astub lekivarvul kontori ukse taha, koputab ja pistab pea sisse. Tüse naine istub ja suitsetab, vaatab aknast välja.

«Tulin sind tänama, hea inimene. Küll muretsesid sina mulle aga armsa haige . . . nagu oma lihane õde!»

«Te ei mõistnud ju teineteise keelt.»

«Mis sest keelest . . . keelega võib teine kord veel kurjagi teha. Me saime kõik aru. Jutt läks meil hästi. Ma seletasin temale ja tema mulle. Tema armastab roose . . . ma toon talle. Ja Juura hambavalust rääkisime, ta sai kõigest väga hästi aru. Suur tänu sulle, tuvike! Minu haige on nii hea inimene! Nüüd olen ma ometi hädast lahti. Nägemiseni, hea inimene!»

«Nägemiseni,» vastab rinnakas naine. Vaatab siis tüki aega aknast välja ja ütleb tühjale kontoriruumile: «Aitäh s u l l e, hea inimene!»

1961

Punane liilia

Toompea tagant ajas piksepilv kõminal üles, kõrgel kelp-katuste kohal kumas veel korraks kollast äikese-eelset valgust, all läksid kitsad tänavad kiiresti poolpimedaks.

«Nagu pajapõhi,» tõstis ruudulises taftsärgis noormees nina taeva poole. «Hakkab raskelt tulema. Peame kusagile varju minema. Leotab pakkide paberi läbi.»

«Küll saab ta vaeseke nüüd armetult märjaks,» ütles neiu ja uuris ka piksepilve. «Mis neist pakkidest . . .»

Noort paari uuriti ka. Läbi hirvede. Kohvikuakna eesriide-mustris ilutsesid hirveperekonnad ovaalides: haraliste sarvedega isa, kenukael ema ja pisike poeg. Kohvikus istusid aknaaluse laua juures neli naist ja silmitsesid läbi hirvepere inimesi tänava hämaruses.

«Nii-nii,» ümises üks. Tal oli võivärviliseks blondeeritud juus, mis vormiltki sinnapoole vedas: soeng nagu kummuli-keeratud võivitsikust pealaele välja löödud kuhi kollast koore-võid. «See on juba korra naiste saatus. Vaadake nüüd neid kahte väljas, verinoored alles, aga juba draama käimas! Tüdruk väga murelik, aga poiss naerab laia lõuaga. Nii see elu on.»

Tänaval naeris poiss tõepoolest, laialt, aga südamest:

«Sa ajad surnu kah naerma! No oled sa nendega küll . . . Mis see tiba siis talle ära teeb, tapab või? Ise kastad-pesed teisi iga päev, et ikka tervisele kasulik.»

«Aga jumala võõras kohas ja pikalt reisult tulnud . . . ta küll kardab praegu koledasti,» vastas piiga ja lõi kahte rusikat kärsitult kokku.

«Ära ole narr, nüüd leidis mimoosi,» naeris poiss veel rohkem.

«Poiss jätab ta maha,» ütles vitsik-soenguga naine kohvikus. «Seda on juba kaugele selgesti näha. Aga vaesel tüdrukul on vesi ahjus. Teeb praegu stseeni.»

«Küll on kahju,» vaatas ka teine naine läbi isahirve sarvede. «Nad on nii puhtad ja hästi siledalt riides.»

«Kus sina nüüd enam muud näed,» lausus kolmas naine teisele. «Ainult pesemist ja triikimist. Sest peale, kui sa seal pesumajas töötad . . .»

«Egas kõik ei saa kirjaneitsid olla,» vastas teine naine kolmandale ja murdis riisipiruka pooleks. «Õõnes, täitsa tühi, ainult küpsetamise õhku täis, maksa ainult kallist raha,» vaatas ta pirukapooli ja haukas siis.

Neljas naine oli väga tüse, tal oli vähekese vuntsi ülemisel huulel ja ta higistas hirmsasti. Kummardas pea allapoole, et vaadata hirvede vahelt — seal on kude hõredam ja silm seletab peensusi. Vaatles ja otsustas peaaegu bassihäälel:

«Teil pole inimeste tundmisest õrna aimugi. Need kaks pole teineteist veel katsunudki. Vahest õde-venda, nägelevad niisama, jäätise raha pärast. Preili, palun tooge mulle viiskümmend grammi rummi!»

Väljas langesid esimesed rasked piisad.

«Ära muretse nii naljakalt,» ütles noormees neiule. «Ta ei ole ju lageda taeva all . . . ja mis seegi talle teeks. Ikkagi vagunis või kusagil aidas, küll sa näed, ta naerab sulle vastu. Enne kolme me teda kätte ei saa. Vihma hakkab kallama. Tule, võtame kohvikus niikaua midagi hinge alla! Kõht on selle jooksmisega tühjaks läinud. Lõokese leivakott, nagu meie agronoom ikka ütleb.»

«Süda väga kripeldab,» vastas tüdruk. «Kui haigeks jääb . . .»

«Printsess saab gripi jah,» irvitas poiss.

«Nad tulevad sisse,» ütles kohvikus see naine, kes pesumajas töötas. «Nii kenad lapsed . . .»

Välk sähvas, vastasmaja mustav müür lõi hahkjaks ja vihma hakkas alla valama. Kohvik pimenes.

«Ma panen oma kandekoti kähku ka toolile,» ütles võipeaga naine. «Siis ei saa nad meie lauda istuda. Ma ei salli, kui mulle rääkimise juures noored inimesed otse suu sisse vaatavad.»

Ta kohendas huultega ülemist ja alumist hambasilda suus ning tõstis oma kollase kandekoti toolile.

«Sul on see kott kadeduse värvi,» ütles bassiga naine. «Noh,

öeldakse ju ikka, et armastus on punane, truudus sinine, süütus valge, lootus roheline, kadedus kollane.»

Poiss ja tüdruk seisid keset kohvikut ja vaatasid otsivalt ringi. Otsida ju võis, aga leida polnud midagi, sest kõik kohad olid juba inimesi täis. Ainult seal akna all . . .

«Nad on mitu paari kingi ostnud,» märkis see, keda pesumajas töötaja oli kirjaneitsiks nimetanud. «Need kaubamaja tähtedega on riidepakid.»

«Heldeke,» hüüdis naine pesumajast. «Mul tuli just praegu selle armastuse ja punasega koos meelde, et sa lubasid mulle ikka selle raamatu . . .» Ta pöördus paksu ja bassihäälelise poole.

Aga just sel hetkel astus noormees nende laua juurde ja kummardas kergelt:

«Andestage, kas need toolid on vabad?»

«Ei,» vastas võipea valjusti, sest väljas kallas nii võimsalt vihma, et sulin kippus hääli ületama. «Ei ole. Me ootame kedagi.»

«Väljas sajab praegu metsikult,» jätkas noormees. «Vaevalt, et keegi nüüd veel tuleb. Aga seniks palun meile siiski istet lubada. Kui oodatud ilmuvad, anname toolid kohe vabaks.»

Võipea kinnitas korraks huultega sildu, vidutas silmi ja küsis:

«Noormees, kas te ütleksite lahkelt, kuhu lubate paigutada meie kandekotid?»

«Näiteks sellele alumisele sõõrile ümber lauajala,» vastas noormees lahkelt, aga väga kindlalt. «Häda korral ka põlve peale. Looduslik õnnetus, pole midagi parata.»

«Te olete tõesti väga lahke,» viskas võipea ühest suunurgast ja haaras istmelt oma kadedusekollase kandekoti.

«Palju tänu,» vastas poiss ja istus oma tüdrukuga nelja naise lauda.

Paar silmapilku oli ümberringi ainult suminat ja sulinat. Hämaras kohvikus sumises istujaskond ja väljas sulises nii jõuliselt vesi, et hüppas kõnniteelt kõrgele vastu kohvikuakent.

«Prr,» väristas lihav naine pead. «Küll teeb südame vesiseks! Preili, tooge mulle veel viiskümmend grammi rummi! Ah sa tahtsid seda raamatut lugeda?»

«Jah, jah,» vastas pesumajas töötaja innukalt. «Ma olen sellest nii palju kuulnud. Päris häbi, et veel lugemata. Antikvariaadis ei ole ja täikat pole enam olemas, no kust sa hing võtad?»

Poiss ja tüdruk sõid viinivorste kartulisalatiga. Kui naine nii ihalevalt raamatust rääkis, tõstsid nad mõlemad pilgu rääkijale ja see oli väga hea pilk. Kahju, inimene tahab midagi head lugeda, aga kätte ei saa . . .

«Pead aga väga ettevaatlik olema,» muigas naine rummiklaasiga. «Raamat on sõna otseses mõttes ä r a loetud, vaevalt seisab veel koos. Kõik lehed on küll alles, aga üleni lipitud-lapitud, kliisterdatud ja plaasterdatud. Üks näputöönaine on lehekülgi isegi niidiga kokku vedanud. Lugemise juures ära kõvasti hinga, pudeneb koost ära. Naised on teise järele nagu marus.»

«Mis raamat see sihuke siis õige on?» küsis kirjaneitsi, kelle kõrvadest kõlkusid sügavale alla pikad sinised kivid — need mängisid safiire.

«Kirjanikust inimene ja nüüd järsku ei teagi,» naeris võisoenguga naine. «Ise oled ta mitu-mitu korda läbi lugenud.»

Poiss ja tüdruk vaatasid kähku, elavalt ja huviga viinivorstidelt ja kartulisalatilt üles. Nad nägid pikki siniseid kive, mis mängisid safiire, ja pruuni puudriga tõmmustatud nägu, mis mängis päevitunud palet.

«Mis sul ka praegu kõige uuemat on?» pärist bass ja rummilõhna oli tunda. Nõrgalt, nagu hea taigna juures. «Kuulsin ühte raadios . . . Kus seda kõige uuemat kuulda saab?»

«Tuletõrje annab praegu oma estraadil. Ma läksin õige korra selle peale välja, et olgu sekka midagi julgemat ka.»

Mõlemad noored libistasid pilgud jälle alla ihutoidule.

«Küll võib ta praegu häälitseda,» ütles neiu tasa. «Välku lööb, ümberringi kõik võhivõõras. Vesi sajab muidugi kaela.»

«Puhtamaks printsess saab,» lohutas noormees ja muigas. «Hannese pärast sa praegu nii ei muretsegi.»

«Oh, Hannes vanaema tiiva all, meel-mõistus peas, vudib juba ise vihmavarju. Aga . . .»

«Sa loe meile kohe esimene salm ette,» ütles võistatud naine safiiristatule. «Sa tead, et me oleme kõik asjatundjad.»

«Mul on hoopis suurem mure,» pajatas poiss tüdrukule. «Kui see Vidrik, va lohakas, mul nüüd selle päevaga masinat mutritest ja kruvidest tühjaks ei lase. Kõik üle põllu laiali . . . nagu külvatud. Korja siis pärast ja kohenda, jälle ajakulu.»

«Sul on kõik teised lohakad, kes aga su masinatele ligi julgevad minna,» ütles tüdruk. «Kuule, telli veel! Sedasama. Mu kõht on kole tühi. Kah lõokese leivakott, nagu meie agronoom ikka ütleb.»

«Mul kah. T e h k e m nii, nagu meie agronoom ikka ütleb,» naeratas poiss ja asus tellimisele.

«Esimene salm kõlab nii,» ütles safiiristatu. «Kuulake tähelepanelikult:

Las õitseb su huulte punane roos,
mul on ta roosalt ootvel.
Oleme noored ja suudelgem koos,
koos käigem tööl me tootval —

meloodia on väga hoogne. Trompet, flööt ja trumm. Suudlemise juurde käib flööt, töö juurde trumm. Trompet aga ühendab nad tervikuks. Seitse salmi.»

«Hea asi,» kiitis see, kes pesumajas töötas.

«Andekalt tehtud, tõepoolest,» arvas võipea. «Väga ekspansiivne. Ja täiesti selge. Mitte midagi ei jää uduseks.»

«Peaasi, et poliitiliselt õige,» ütles bass. «Töö ja armastus ja noorus käsikäes. Kui selle meloodia järgi tantsida ka saab, siis võib ta sul üsnagi populaarseks minna. Preili, tooge mulle veel viiskümmend grammi rummi!»

«Seltsimees ettekandja, palun meile ruttu pipart ja soola,» soovis noormees äkki.

Neiu oli millegipärast üle kõrvade punane. Nii punane, et ta koos värskes tekstis esineva punase roosiga meenutas pesumajas töötajale ennist poolelijäänud soovi:

«Nii et ma siis saan ikka «Punase liilia»?»

«Ah «Punane liilia»?» hüüatas see, kelle tekstis ühendas trompet tööd ja armastust. «Jumalik raamat! Mõnes kohas jääb hing kinni. Ja sina ei ole seda veel senini lugenud?»

«No ei ole kuidagi kätte saanud. Küll olen ma kõikipidi katsunud.»

Nüüd rääkisid kolm, neljas jõudis vaevalt ära kuulata.

«Sa oled tõesti palju kaotanud. Seal on kõik peen ja ilus. Ja rikas. Ma lugesin seda nooruses ja küll olin ma kade! Miks te nüüd segate, miks autori peale? Aga seda naist — nimi ei jäänud mulle mitte iialgi meelde — seda naist ma kadestasin. Tal oli k õ i k. Rikas isa. Rikas mees. Rikas armuke ja siis veel üks, kes oli kunstnik.»

«Üks käis hundijahil. Sel olid pikad vurrud. Ilus mees, ise ka natuke hundi moodi. Ta tõmbas sellele daamile Itaalias vastu nägu . . . nii sügavalt armastas . . .»

«Daamil oli salong. Seal käisid kuulsad ihimesed koos.»

«Ja kui ilusad kleidid! Ühes kohas on nii öeldud, et «armastan teie kleite, need on julged nagu kunstilooming», või nii umbes.»

«Oli naistel siis alles elukene! Kas teadsid nemad midagi leivamurest? Nagu potililled. Ainult ilusad riided ja armastus. Kui tahtis, sõitis Itaaliasse, nagu meie siin Pääsküllа sõidame, nii lihtsalt.»

«Ja kui hästi see Firentsa on kirjeldatud, just nagu oleksid sa ise sinna sõitnud. Oh, kuidas nad selle kunstnikuga Firentsas armastasid! Nagu torm, nagu tuli . . .»

«Pariisis oli ka üks imeilus koht — kus ta oma hundiküti juures on — selleks oli kohe salajane korter üüritud. Peegli ees oli rohelisest böömiklaasist kausike, sellest võttis daam juuksenõelu ja kinnitas oma punakuldsed juuksed frisuuri. Mulle see koht hirmsasti meeldis. Ma ostsin endale rohelise klaaskausi ja hoidsin seal juukseklambreid.»

«Kus olid maailmas alles tähelepanelikud mehed! Isegi juuksenõeltele mõtlesid.»

«Miks sa enam ei söö?» küsis noormees oma kaaslaselt. «Lõoke, sul oli ju kõht väga tühi?»

«Enam ei ole. Söögiisu läks mööda.»

«Võta sinepit juurde! Palju tahedam.»

«Ikkagi jube julm, et see kujur ta nii naljakal põhjusel maha jättis. Mehed on ikka vahel pirtsud küll,» arvas kirjaneitsi siniste kividega.

«Oh, kui saaks juba rutem lugeda . . . ma loeksin kas või uneajast,» ohkas see, kes töötas pesumajas.

«Tal oli kujuri kavandi järgi valmistatud punane liilia. Seda kandis ta lumivalgel kleidil, rinnas. Südame kohal.»

Väljas läks järsku heledaks. Mõni tiba ikka tuli veel. Suur sulin oli nüüd mööda.

Võisoenguga naine vaatas läbi hirvede tänavale, kohendas huultega hambaid ja lausus unistavalt:

«Ei tea, kas nad seal Hobuse tänava Kunstibuudes punase liilia tellimist vastu võtavad? Kavandi ma saan, mõni instituudist joonistab. Hõbedat mul on, punase emaili peavad nad ise panema. Siis lasen ma valge kleidi teha ja kannan seda punast liiliat rinnas.»

«Lähme minema,» ütles neiu. Kuna suur sulin oli väljas vaikinud, kõlas ta hääl liiga valjult ja järsultki.

«Paras raha,» ütles noormees ettekandjale, «palju tänu!» Safiiristatud naine sirutas kaela, et paremini arvemaksja punga piiluda. Sinised kivid sirasid.

Noored läksid ära.

«Ma istun küll päevade kaupa kohvikus, aga nii ülbet juntsu pole ma veel näinud,» ütles võipea. «Kus käsutas . . . nagu mõni härrasmees, jei boogu!»

«Nad olid nii puhtad ja kenad,» kiitis pesumajas töötaja. «Hea, et nemadki kuulsid, kui tore raamat see liilija on.»

«Just sellistele noortele mu laulutekst määratud ongi,» pajatas tekstimeister. «Neile meeldis see salm kindlasti. Aga poisil oli paksult raha kaasas.»

«Mis teavad nemad punasest liiliast,» ohkas bass ja neelas oma viimase rummitilga alla. «Kaks värsket kurki. Vesised ja maitseta.»

Noored jäid kohvikust väljudes seisma ja hingasid sügavalt sisse osooni, värske nitrovärvi ja värskete kuklite lõhnu. Veetoru alla tekkinud tiigis vihtles suur tuvi ja sapsas ka neiu sääred märjaks.

«Küll tuvil on praegu hea olla,» ütles märgade säärtega tüdruk, puhkis paar korda kopsudest õhku välja ja hüüdis siis äkki, silmad rõõmsad:

«Käes! Nüüd ma tean, mis ma talle nimeks panen. Vaevasin ikka pead. Käes! Punane liilia! Punane liilia! Lähme nüüd ruttu!»

Noor, aga väga tuntud seatalitaja läks koos oma mehaanikust mehega — pooleteiseaastane Hannes oli seniks vanaema tiiva alla jäetud — Kopli Kaubajaama, et isiklikult vastu võtta ja kolhoosi sõidutada kaugeltmaalt saadetud tõusiga. Mees porises vastu, et seda nime ei maksaks ikka nagu panna, et autor ja raamat ja nii edasi. Noorik vaatas talle suurte silmadega otsa ja lõpetas jutu: «Aga mul ei ole ju mõttessegi tulnud France ja tema sellenimeline raamat. Hoopis midagi muud . . .»

«Mis sa siis kasulikku kodulooma trötsid?» küsis mees vastu.

«Las olla selle linnaskäigu mälestuseks,» vastas noor seatalitaja.

1961

Julge mees — kaks korda . . .

Fakt iseenesest on mõnevõrra võõrastav: 1959. aasta septembrikuus, keset «sametist sesooni», nagu seda Abhaasias nimetatakse, läks Lenini-nimelise looduskaitseala vana valvur käsitsi kallale ühe välisriigi saatkonna töötaja abikaasale ja võttis daamilt midagi ära. Daam omakorda polnud sugugi sametine, vaid tekitas ametimehele kergeid kehalisi vigastusi.

Välisriigi diplomaadi abikaasa . . . Pahandus . . . Väljakutse rajooni komiteesse . . .

Ja vana Georgidze tuli mägedest alla. Kõhetu ja pikk, tubakatõmmu nahk, sooned ja musklid. Hõbehall säbrus juus ja kaharad kulmud. Toorsiidist pintsakul kandis ta üle õla laia pruuni rihma ja selle küljes väga vana välitaskut. Üle vasaku näopoole kandis ta laubast lõuani kolme kitsast ja punetavat küünejälge. Aga tema mustadest silmadest ei saanud küll sugugi kahetsust ega alandlikku meelt välja lugeda.

«Nii-nii,» noogutas ülemus süngelt oma süsimusta pead. «Taga-Kaukaasia kotkas, vana sõjamees ja kommunist! Kas sa maitsesid õige tungaad või, et meelesegaduses märatsema hakkasid? Leidsid, kellele kallale minna! Kas sa ei tea, et ära tee tegemist paha naise ja pasatõbise šaakaliga? Räägi. Seleta. Lühidalt ja selgelt. Too faktid. Kui on, asitõendid.»

Georgidze kuulas esimese kõmina vaikides ära ja küsis siis rahulikult:

«Ülemus, sa ütle mulle nüüd puhtast südamest, oled sa kunagi ihulikku surmahirmu tundnud . . . käib nagu kuum juga üle kukla? Terve kere on korraga klambrite vahel. Kas oled või ei ole?»

«Mis see surmahirm siia puutub? Tee lühemalt. Kui teada tahad — no olen küll. Noorena sai sõtta mindud, mitu korda olen tundnud. Inimene ikka tunneb. Ja mis siis?»

«Aga vaata, just puutub. M i n a ei tundnud seda hirmu senini veel kordagi — kuni selle aasta varakevadeni. Ma olen täägi ja kinžalliga lahingus olnud, mina olen mõõga ja kirve ees seisnud, kulakuga koos olnud, kuulide all roomanud ja kaelani soomülkasse vajunud. Tahad, ma näitan sulle oma haavaarme? Ülemus, ma ei olnud veel ealeski tundnud, kuidas surm mulle kuklasse lõõtsutab, nii et juuksejuuredki kirvendavad. Saatan teda söögu ja ilma piprata . . . Pidasin ennast ikka auga julgeks meheks, aga näe, veel enne surma pidin nii litsi asja pärast lõdisema!»

Ta võttis välitaskust väikese pakikese ja arutas lahti. Paistsid pisikesed kääripärad ja siis tõmbas vanamees lõikeriistalt tupe ära — ülespidi kõverad, väga peenikesed terad olid hoolikalt pistetud bambustorukesse.

«Säh, ülemus,» ulatas ta väikesed maniküürkäärid üle laua. «Puha «Solingen» ja ei roosteta.»

«Naiste mänguasjake,» sõrmitses ülemus kääre. «Nihukesed asjad pole meeste juttu väärt.»

Vanamees korskas nagu kuri hobune.

«Mänguasjake! «Solingen»! Ei roosteta, saatananahk! Vaata, ülemus, just seesama mänguasjake sundiski m i n d elus esimest korda surmahirmu tundma . . . otse ihu ligi, naha all. Tillukesed käärid ja suur vanamees, kus selle häbi ots! Seda ma andeks ei anna. Elulõpuni.»

«Pajata algusest peale,» ütles ülemus ja laskis kääridel ümber oma väikese sõrme keerelda.

«Pane kohe ära! Ära mängi hullema kui maoga! Algusest . . . Eks päris alguseks võib lugeda seda aega, kui Sotši ja Suhhumi vahel hakkas ikka rohkem ja rohkem hilbendama neid välismaa turiste, palju neid pükstega naisi. Kippusid kõik üles mäele lossitorni ronima ja vaene Niina Aleksandrovna kõneles endale konnasilmad keele otsa. Tema ju looduskaitseala noorem teaduslik töötaja, tema peab neile tornis siis iga kord kõik pikaltlaialt ette lugema, et missugused metsloomad ja missuguses vööndis siin elutsevad, kui palju neid on ja mis värvi nad on. Ja oleks, et need võõramaalased veel viisaka inimese kombel kuulaksid — mõni kribib küüntega seinu ja käsipuid — ikka ise, et kui vanad need on. Mõnele narrile tuleb mitu korda selgeks teha, et loss on mäetippu ehitatud m e i e ajal ja ainult vanade Gruusia vürstide mustri järgi. Mõni loll küsib, et kus mäel see lumeinimene elab, et kas lumenaisi kah on või on ainult lumemehed ja kuidas nende lumelastega lood on.

Noh, algas nii. Varakevadel hakkasin mina pärast südaööd mäest alla kõmpima. Matustele. Tubaka-Akopjan tuli ju auga mulda panna. Suure termospudeliga võtsin kanget teed kaasa ja enne päikese kerkimist tegin tule üles, et puhkan vanu koibi. Lesselidzeni veel tükk maad. Külitasin seal lõkke ääres, rüüpasin teed ja mõtlesin vana Akopjani peale — temal olid ikka need päris tubakakasvataja käed. Rootsud-lehed olid tema peos pehmed nagu siid. Järsku kuulen kaugelt karu mörinat ja kõrv ei taha korraga nagu uskuda — ei ole see marjamörin, ei ole see karjamörin, ei hirmumörin ega surmamörin. Ligemale tuleb. Emakaru, tunnen häälest, ja poeg viuksub ka vahele. Noh, oleme senini ikka hästi läbi saanud, et nagu ühe pere omad inimesed, ja sellepärast ei hakanud ma seda ohutustehnikat puusa pealt püüdmagi. Upitasin ennast tule äärde istukile ja ootasin.

Ta tuli väga pikkamisi ja ma mõistsin mörinast ära, et ta ei saa astuda, et nii kui sammu teeb, siis kohe vingub valu pärast. Tuli ja pirises ja poja niuksumine kõlas ikka vahele. Ja siis lõi päike üles.

Noh, ülemus, ma ütlen sulle, oli alles silmarõõm: emand nagu mägi, komberdas kolmel sambal, esimest paremat hoidis üleval, lapsuke lentsis tükk maad tagapool ja hädaldas kaasa. Tulid nagu lineaali mööda otse mu lõkke poole. Tulid. Istusin ja vaatasin emandale otse silma sisse. Ülemus, kas sa usud, et karu karvane larhv võib valu pärast nii imelik olla, et hakkab sulle järsku haavatud inimese nägu meelde tuletama? Aga nii see oli. Emand vajus tule äärde istmikule, väike jäi paksu mimoositüve taha koperdama. Istusime. Siis tõstis emand oma parema käpa, nagu tahaks ta lehvikuga värsket tuult teha. Ma nägin kohe, et keset musta peopesa välgatasid — vaata, ülemus, — nendesamade solingenide pärad. Ainult ümarikud rõngad paistsid, kõik selle kõvera ja terava oli ta kuni käepidemeni endale ihu sisse astunud. Ja ümberringi puha paksult paistes. Aga paistetuse seest vaatasid vastu pikad mustad küüned nagu türklaste mõõgad. Siis ajas ta korraga lõuad laiali ja nuttis hirmsa häälega. Väike mimoosi taga viuksatas ka. Selge. Võib-olla oli vana need kõverikud endale juba eelmisel suvel käppa ajanud, nendega poeginud ja poega imetanud, ikka selle hirmsa valuga.»

Ülemus pani käärid lauale ja lükkas nad näpuotsaga eemale.

«Noh, esimene mõte oli, et võta, vanamees, ja lõpeta looma piin paugupealt ja pauguga ära! Aga siis turkas meelde, et ikkagi ametimees ja mis looduse k a i t s j a ma siis olen. Hakkasin häälitsema: «Noo-oo, nooo-oo,» aga emand seda kõvemini

kaebama, enesel silmad nagu haigel eidel. «Noh, vanamees, terariist tuleb ühe ropsuga välja tõmmata,» ütlesin ma iseenesele valju häälega, kustutasin lõkke ära ja tampisin kinni. Emand istus, hoidis mõlemaid esimesi sambaid õhus ja vaatas mind. Mina teda. Paistetus on kivikõva, mõtlesin. Aga kui on ammu astutud, mädaneb juba ümberringi ja saab kergemini kätte. Tema istus ja ootas, ikka see haige eide nägu peas. Noh, süütasin siis pihku ja astusin emanda ette. Plaan oli valmis. Vasaku käega pean tal käppa kinni hoidma ja paremaga tõmbama, järsku ja kõigest jõust. Üks jalg tuleb ette toetada. Võtsin siis selle asendi sisse, olin nagu saunas, emand hingas tulikuuma välja, ju tal juba palavik keres. Ja kui ma oma käed juba tema külge olin pannud, tundsin järsku üleni, et olen nüüd keset tema nelja sammast, ja kui ma tõmban, läheb ta hirmsast valust sõgedaks, lööb sambad kokku ja küüned sisse. Loom ju ikka loll. Vaata, seltsimees sekretär, siis ma tundsin esimest korda, mis see tähendab, et «surma suus». Karvane ja kuum surm . . .

Noh, teha ei olnud enam midagi. Et see kõik rutem läheks, tõmbasin rauhti! Seda röögatust, kõvem kui pikne mägedes, otse kõrva ääres ju. Ja olingi emanda kaisus, ta vajus külili ja mina ka, käppi ma tundsin küll, aga pigistamist polnud. Ja küüsi e i olnud. Ei olnud küüsi, ülemus.»

Jutustaja tõmbas sõrmeotsaga üle kolme küünejälje oma põsel — sinna on nähtavasti palavik sisse löönud, punab läbi tumepruunigi.

«Ajasin enese siis püsti. Põlved olid pehmed. Emand raputas haiget käppa ja sellest voolas verist sodi välja. Poeg tuli nüüd ka lähemale. «Vaata sa,» hakkasin tõrelema. «Ära sina kah veel siin kaperda! Kuhu need käärid-neetud lendasid?» Otsisin käärid üles, pühkisin puhtaks ja pistsin välitaskusse. Aga kui ma selle lohaka oleksin siis kätte saanud, keš neid terariistu meie maa-alal külvamas oli käinud, ma ei vastuta, ülemus, mis ma temaga oleksin teinud.»

Ülemusel on targa ronga silmad. Ta pilgutab neid ja ütleb: «Ah-ah! Lase edasi.»

«Edasi läks meil kõik ilusasti. Kui ta käppa oli juba küllalt raputanud ja seda lakkuma hakkas, kruvisin termose lahti. Läksin emandale veel kord ligi ja ütlesin: «Noo-oo-nooo-oo, anna siia, valame rohtu kah peale,» ja uhtsin tal käpa kange teega üle. Kus tema, tobukene, kukkus nüüd alles lakkuma, tee maitses. Süda läks haledaks, murdsin neile neljandiku oma maiskaraskist maha nosimiseks. Kui ma mäekülge pidi alla tulin, vulises vesi ka alla, ikka mere poole, ja oleks nagu laulnud. Aga mina olin igaveseks ära teotatud mees: mina olin surma kartnud. Mõistad, ülemus? Näita nüüd pullile punast ja mulle kõveraid kääre.»

Ülemus võttis lauaservalt bambusetorukese ja pistis sellesse kääriotsad. Haaras puhta lehe kirjutuspaberit ja pakkis toru sisse. Lükkas siis pakikese üle laua vana valvuri poole — et võtku oma.

«Aga ma pidin neid veel nägema. Tulin Niina Aleksandrovnale aruannet tooma. Tema juhtus mulle nende asjameestega teel vastu. Noh, mis seal pikalt. Üks naisterahvas oli oma kirjust ürbist — seal olid sinised kaamelid peal — okaste otsas mitu pikka lõnga välja tõmmanud. Katsus neid katki kaksata, ei saanud. Võttis siis käekotist — küüned olid tal pikad ja lillad — käärid välja. Hakkas sealsamas, minu silma all, nende kuradi kõverikkudega nüsima. Noh, siis see juhtuski. Andsin talle laksu vastu kätt ja võtsin käärid ära. Ise karjusin: «Ei luba!» Kus tema röögatas järsku ja kargas mulle kallale . . . kõik need sinised kaamelid . . . Lükkasin eide küünarnukiga kaugemale, murdsin käärid keskelt kaheks, pistsin otsapidi maa sisse ja sõtkusin sügavalt ja hästi kinni. Seda kisa, seda võõra keele parinat!»

«J a s i i s t u n d s i d k ü ü s i?» küsis ülemus.

«Hea veel, et need lillad silma ei sattunud,» vastas valvur. «See oleks siis nüüd minu poolt kõik. Mina ei kahetse midagi. Andeks ei palu. Vabandama ei hakka. Aga sina, ülemus, tee nüüd nagu tahad, sinu asi.»

Ja mis see ülemus tegi?

Ta saatis vanamehe sõna lausumata mägedesse tagasi. Pärast süüdlase lahkumist kriipseldas ta hajameelselt paberile: julge mees, julge mees. Muigas siis järsku, pilgutas oma targa ronga silmi ja kirjutas sõnade taha: 2 ✕ . . .

Kuldne laev läks merele . . .

Kõrget kasvu piiga lonkis varasel hommikutunnil Kotelnitšeski kail edasi-tagasi. Tal olid pikad ja siledad juuksed ning kevadtuul tõstis neid salkade kaupa lendvele — küll ümber õlgade, küll üle lauba. Ta vaatas ainult oma jalgade ette, kulm kipras, ja ümises vana viisi: «Siidi lipp ja hõbe purjed . . .» ning viskas aeg-ajalt pilgu musta kaustikku, mille kaanele oli valgete tähtedega kraabitud «Tel-meh». Astus sedamoodi ikka meetrit viiskümmend piki kaid, ikka kuni kõrghooneni, instituudi ühiselamuni, tõstis iga kord pilgu üles kuuenda korra rõdule. Seal liikus heleroheline laik nagu suur salatileht, mida tuul tublisti tuuseldas. See oli tüdruku villane kampsun, ema ise oli selle talle läinud sügisel Tallinnas kudunud. Hea pehme lõnga said nad Saaremaalt. Varsti peaks see kootud kehakate juba kuiv olema, ainult kui käiseotsad . . .

Silmitses rohelist laiku rõdul, pööras oma «Tel-meh'is» paar lehekülge edasi, kordas poolkuuldavalt mingit arvu ja ümises ise ikka seda vana viisi: «Siidi lipp ja hõbe purjed . . .» Siis jäi ta pilgu ette möödakihutava mootorratta tagaistmel «pipart tampiva» nooriku kuldkollane pearätt, kuulsa baleriini kaile jalutama toodud valge siidipuudel ja taamal, otse kaldaserval ukerdava poisijõmpsika pruunis pesusametis istmik. Kuldkollane rätik kadus silmapiirilt, puudel pistis punuma, aga poiss ukerdas ikka edasi, istmik püsti, pruun ja ümmargune nagu männiseen. Mida ta seal küll urgitsema peaks, graniitkallas on kõrge ja sein sile, veeni oma poolteist meetrit, trepp on kaugel, kui ta nüüd sisse sulpsatab . . . Moskva jões on praegu vesi väga külm ja tema, piiga, pole suurem asi ujuja. Kai on äkki ka nii tühi. On ikka häda nende lastega!

Tüdruk viskas pilgu ühiselamu rõdule. Teised olid tema kampsuni juba nöörilt maha võtnud. Nüüd keedavad nad maka-

rone ja tema peab sööma minema. Kuid see pruun istmik kaiserval ei anna rahu. Ta pistis oma kaustiku kostüümijaki taskusse ja kiirendas sammu. Aga juba hüppaski poiss jalule ja lidus talle vastu, ise jooksu pealt kisades:

«Tädi, tädikene, sa vaata sinna, vaata ometi sinna,» ja vehkis ise pika pajuvitsaga.

Tüdruk siis vaataski. Vilul hommikul oli jõgi hall nagu kergelt härmas klaas. Valge «jõetramm» laskis keset jõge oma sõitu ja tema sabas sündinud lained lõid härmahallisse pikitriipu mustri. Tüdruk tõstis käe kulmude kohale varjuks ja kissitas silmi. Vee mustri vahel hõljus mingi tume tombuke.

«Tädi,» kordas poiss nutuhääli, «sa vaata ometi!»

Tüdruk oli eas, kus madalate poiste peale suurest kõrgusest alla vaadatakse, aga veel mitte nii täiskasvanud, et tädiks nimetamine mokkamööda oleks. Ja sellepärast vastaski ta vahest liiga ükskõikselt:

«No näen . . . Kartul.»

«Tobu,» karjatas poisike. «Tobu, ise oled sa kartul! Elav hing on ja upub! Kassipojake on. Ta ei saa mööda graniiti üles.»

Aga nüüd haaras piiga poisil käest kinni ja nad pistsid jooksu, eavahe kadus äkki sootumaks.

«Ta ujus juba korra teisele poole,» lõõtsutas poisike jooksul. «Ei saanud seal välja ronida, tuli nüüd üle jõe tagasi ja uhuuu,» nuttis ta järsku valjusti, «upub ära.»

Nad kiikasid kahekesi üle kaldaserva alla. Seal põrkus ujuja peaga vastu graniiti, tillukesed käpad käisid küll, aga kusagilt ei saanud nad kinni haarata. Loomake oli väsinud ja imeväikeseks jäänud, sest vesi oli ta väga siledaks lakkunud. Ainult ühe lapse peotäis elukest võitles vees surmaga.

«Oks mul ei ulatanud,» ahastas poiss.

«Oota,» vastas piiga ja võttis kähku seljast oma pepitaruudulise pintsaku. «Hoiame ühest käisest kinni, viskame üle ääre, vahest ta lööb all küüned teise käise külge kinni, siis tõmbame ta välja. Ära sina ainult töina!»

Aga loomake ei löönud küüsi kinni, vesi oli ta vastu kõva kaldaseina oimetuks loksutanud, ta ainult sibas veel, hoidis end ainult pealvee.

Tüdruk tõmbas jaki tagasi.

«Sa hoia mind jalgupidi kinni,» hüüdis poiss. «Lase üle ääre! Ma püüan ta käte vahele ja sina tõmbad mu üles. Ma . . .» ja juba ta laskiski kai servale kõhuli maha.

«Ei,» kähvas tüdruk järsult ja vihaselt. «Ei! Ei lase ma sul kassi pärast ära uppuda. Seda ei ole!»

Poisike läks päris marru.

«Jänes,» kisas ta üliõpilasele. «Vilets väriseja! Lödupüks! Uh-uu,» nuttis ta. «Ja teine upub . . .»

Siis möödus järgmine «jõetramm» ja tüdruk, silmad vihast ja abitusest ka juba vett ääreni täis, keerutas äkki pea kohal oma ruudulist jakki.

«Appi, appi!» hõikas ta täiest kõrist ja mõtles ise, et küll aga nüüd tuleb tüli ja pahandust! Tüli tühja asja pärast, saab tema alles hiljem hurjutada!

«Hakkab jälle teisele kaldale ujuma,» hädaldas poiss. «Varsti vajub ta nüüd põhja nagu kivikene!»

Kahe noore lärmitseja selja taha oli kaile kogunenud salgake uudishimulikke. Elatanud vaatajate silmad ei seletanudki selle hädatsemise põhjust, liiga pisike oli . . . Aga tüdruk keerutas jakki, enesel nägu märg.

Valge auriku pära küljest pudenes väike paat, mootor hakkas pobisema ja sõiduk tuli kiiresti kalda poole. Paadis olid kaks noormeest.

Poisike trampis erutusest jalgu vastu maad, laskis ehtsat ahvitantsu.

«Onuke, vaata sinna,» karjus ta ja sihtis sõrmega. «Lase, vaat kuhu, kraba tal kuklast kinni, tõmba . . . näe, seal!»

Mootorpaat põikas korda paar siia-sinna, siis küünitas üks noormees käe üle paadinina välja ja haaras tillukese tombu pihku.

«Vaat mul asi, mille pärast tasub skandaali teha,» pahandas tüse naiskodanik — tal oli seljas kunstlikust pantrist palitu — otse tüdruku selja taga. Aga tüdruk nägi praegu ainult väikese poisi rõõmust pärani silmi ja mõtles: ei tea, miks sai ikka arvatud, et selles eas on nad enamasti pärdikud ja põrgulised. Mitte ei tea.

Mootorpaat laskis keeruga kaini välja ja peatus siis, tonksides ninaga vastu graniiti. Ta hõljus iseenese lainetes.

«Ohoo,» hüüdis noor paadimees sini-valge triibulises sviitris ja hoidis ise ühe käega kaldaservast kinni. «Näkineid, mis sa nüüd enam nutad! Näe, tõime su aardekese tagasi. Näkineiuke, no pühi silmad kuivaks!»

Poisikese pale särab, hiilgab, otse helgib, ta ise hõiskab:

«See ei olegi meie isiklik kass. Keegi kurinahk viskas selle

vaesekese vette, et las upub. Aga meie nägime. Ta ujus k a k s korda üle jõe! On vahva, ka kangelane.»

«No mis sa, noormees, räägid?» imestab paadipäras istuv madrus. «K a k s korda! Sihukest vahvat peaks ju premeerima . . .»

«Premeeri siis kohe,» vastas talle teine paadimees. «Ta on läbi-läbi külmunud, pista ta põue sooja.»

Ja läbilige kassipoeg kadus sini-valge sviitri alla.

Kail seisjad naersid. Keegi puristas ja ütles: «Prr-rr, kuradi külm, mul läheb surm üle ihu!» Kaks paadimeest naersid ise ka ja siis pajatas neist üks:

«No kui näkineiul ja sellel noorel meeskodanikul pole meie vastu nõudmisi, siis saab sellest vaprast veesportlasest meie laeva uus pootsman. Üks passažiir-parasiit vehkis üleeile õhtul sisse meie vana pootsmani Vaska. Oli head siberi tõugu ja suure karvase sabaga.»

Väike poiss kail naeris laginal.

«Nii et, näkineiuke, tulge paari kuu pärast meie liinile sõitma, siis alles näete pootsmanit. Oleme teile väga tänulikud!»

«Teile suur tänu, teile suur tänu,» kilkas poisike ja piiga naeratas. Aga see polnud sugugi näkineiu vilu-vinge muie, vaid soe ja rõõmus naeratus.

Mootorpaat laskis oma teed, ikka valgele laevale järele. Tüdruk ajas jaki selga, võttis oma «Tel-meh'i» kaenlasse ja astus piki kaid ühiselamu poole. Seal ootasid teda juba nöörilt võetud kuiv kampsun ja pehmeks keedetud makaronid. Tüdruk läks ja laulis poolvaljusti vana viisi: «Siidi lipp ja hõbe purjed, kuldne laev läks merele . . .»

1961

Punane ja must

Langes just esimesi lumelemmeid, kui vanaisa ja pojapoeg käsikäes Narva maantee poolt tulles Viru tornidele lähenesid. Vanaisa oli rohkem noorepoolne ja astus hästi viksilt. Ta kandis muldhalli moodsat mantlit ja mõõdukalt kitsaid pükse, halle sokke ja halle kingi. Ta ei olnud veel pensionil ja mängis isetegevusringis teatrit. Pojapoeg oli veel väga väike ja kaugemale paistis, nagu kõnniksid kõrvuti suur hall kivi ja pisike porgand või käre kressiõis, sest poiss oli üleni oranžpunases silmkoes. Ja see punane poisike laulis omaette, sirutas vaba käekese kaugele välja — see oli ka leegivärvilises sõrmkindas — ning laulis kõigele, mis aga silma hakkas ja ette jäi:

«Au-to, au-to, auto-ooo,» trallitas väikemees. «Tillukene veo-auto, tibi, tibi, tibi! Veab prügi, tibi, tibi, tibi! Jaan veab aga pangega prügi, tibi, tibi!»

«Tänaval ei tohi kunagi suure häälega laulda,» keelas vanaisa ja tervitas oma halli kaabut kergitades seda punase näoga tädi, kes nende majas ikka trepikodasid koristas ja pesi.

«Jaan laulab siis väikese häälega,» nõustus pojapoeg leplikult ja leelutas nüüd heledalt:

«Tornid, tornid tulevad, tibi, tibi, tibi! Alvaast on all ja peal on matsipaanist ja . . .»

«Oi,» kilkas ta äkki väga kõvasti ja suunas nimetissõrme nagu punaka pussnoa ettepoole.

Mhm, maailma võttis tõesti järsku mustaks! Ronkneegerpigi süsimustaks: vanaisa ja pojapoja ees siuglesid ühed säärekatted, süsimustad seemisnahast püksid, piugpingul ümber kandja, ja lõppesid all narmastega. Oo, see polnud enam elutu paar loomanahast sääretorusid, mida meister ja masin loonud. See püks oli otsekui elusolend. Must püüton ise, kes väänles väikese Virus. See oli taltsutamatu must panter ise, kes astus l i i g a paindlikul sammul.

Ja panipaika kandsid need pantrid-püksid üpris taga. Üle nende parema alumise põse käis suur tasku ja sellel lumivalged tähed diagonaalis: «T O M M Y». Need tähed vilkusid ja virvendasid igal sammul.

«Näe,» kilkas väikepoiss, punane nimetissõrm ikka pikka. «Tähed! Nagu auto! Nagu must masin. Tähed on. Aga numbreid ei ole.»

«Jah, tähed on, aga triipe ei ole . . . üle paraja paiga,» vastas vanaisa ja muigas. «Jaanikene, lase, palun, käsi alla! Ei tohi kunagi näpuga näidata teiste . . . mhm . . . inimeste peale. Ja sülitada ei tohi ka, kuigi mõnikord väga tahad.»

Jaanike tõmbas käe krönksu. Püksid paisusid nende ees nagu piraatide puri. Valged tähed pilgutasid kõrgilt silma. Kaks mutikest pidid rentslisse astuma, ei pääsenud muidu mööda. Jaanike mõtles ja ütles siis:

«Sülitada Jaan ei taha . . . Jaan tahab hoopis limpsi juua. Aga näpp näitas ju pükste peale. Aga kas masina peale võib näpuga näidata? Kas seina peale võib? Kas ukse peale võib? Kas torni peale võib?»

Ja iga küsimuse juures sirutas ta punase nimetissõrme välja.

«Ei või,» vastas vanaisa. «Tuleb ka ilma selleta toime. Kätega ei vehelda, kätega ei kõnelda, selleks on keel. Sa ütled näiteks, et vaadake, see sinine auto seal . . .»

Just sel hetkel aeglustasid püksid-pantrid oma sammu. Kõnnitee serval seisis väike sinine invaliidisõiduk ja jalgadeta omanik istus masinas.

«Söör, mis firma teie limusiinil on?» kõlas hääl pükste kohalt, pea kõrguselt, karvase, katmatu pealae ja karvase, ajamata lõua vahelt. «Kui mina kah krogiks jään, tellin endale just-änd-ment sellesama.»

Naeru kuristades siugles must seemisnahk edasi. Vanaisa kulm halli kaabu all oli kurjalt kipras ja ta lõpetas järsult:

«Korralik inimene ei näita kunagi näpuga, pea seda meeles!»

«Aga,» algas väikemees visalt. «Kui Jaan isaga . . .»

«Isa õpetab sulle ju alati sedasama mis vanaisagi. Meie mõtleme isaga täiesti ühtemoodi. Ja ema ja vanaema ka. Nii et ole mõistlik mees ja ära kipu vaidlema.»

Must seemisnahk siugles ikka veel nende ees. Punane poisike läks pahuraks, astus nimelt loiku ja tõstis jälle häält:

«Noh ei, aga kui Jaan käis isaga . . . »

«Jäta nüüd jonnijutt, poiss,» noomis vanaisa ja raputas pisut seda punast kätt, mis tema pihku oli antud.

Poiss ajas juba vaiksel jõrinal:

«Aga kui Jaan käis isaga loomaaias, siis seal . . .»

«Palun, ole tänaval vait! Ahmid külma õhku sisse, pärast saame ema käest riielda. Ka loomaaias peab inimene korralikult käituma, seal kah.»

«Kui meie isaga loomaaias olime,» nuuksus Jaan, «siis isa ise . . .»

Ta pidi jälle pooleli jätma. Esmaabiauto sõitis parajasti passaaži sissekäigu ette ja autost väljus kähku ja kergejalgselt noor ning priske medõde. Ta oli üleni väga puhas, ainult valge ja roosa.

«Naiseliha kombinaat, hõ-hõi,» hõikasid mustad püksid ja otse samal silmapilgul ei saanud Jaan enam pidama, vaid karjus läbi nutu:

«Siis isa ise näitas näpuga pärdiku peale . . . sellel pärdikul oli popu lilla tindi värvi. Ja Jaan näitas ja isa ei keelanud sugugi, uhuh-uu!»

Ja täis jõulist jonni ja tulist trotsi sirutas ta kõik oma kümme punast sõrme mustade pükste poole välja.

1961

Endistest aegadest...

Rist ja Rõõm

Nende surmastki on nüüd palju-palju aastaid möödunud, ammuks siis veel sündimisest. Siia maailma tulid nad kolmikute poisslastena, kujunedes nii oma kehvikust isale ainsaks külluseks.

«Ei ole mina ega minu naine Anu praalijad ega praaseldajad, ei kelgi meie kahekesi ega taha hoobeldes teistest inimestest ees olla,» pahandas kolmikute isa, Hingemaa küla kandimees Jaan Lõbu kolme poisi ilmumise puhul. «Aga näe, lapsi tuli kohe õige mitu korraga. Jumal saatis rõõmule risti lisaks: kolm kõhtu tahavad täita, kolm kõri korraga kisendada, kolm turja tulid orjama. Ja põlluriba on kitsas nagu kitse keel.»

Kolmas poistest, see kõige vaiksem ja nõrgem, heitis varsti pärast isa nurisemist hinge. Kahele poisile anti pühal ristimisel nimeks Joosep ja Jaakup. Niisiis oli poiste pärisnimedeks Joosep ja Jaakup Lõbu — aga omanikud kuulsid neid nimesid võib-olla korda kümme oma elu kestel, mitte enam. Juba maast-madalast hüüti kaht poisikest Ristiks ja Rõõmuks. Ristiks kutsuti poisipaarist tasast, tõsist ja tusast, Rõõmuks ikka muhelevat, kärsitut ja kekslevat.

Mõlemad mähiti kohe pärast esimest pesemist kaselehevees vana takuse, jätkuga särgiga ja asetati kambri lae alla, vibuga kätkisse. Asetati vastamisi — ühel poisil pea, teisel jalad. Poiste söögiisu oli suur ja ema kõhnad rinnad väikesed ja nii toideti neid juba paarikuuselt oaleeme ja jahukördiga, mida nende kodukohas siidisupiks nimetati. Tervis oli neil alati hea ja nad kasvasid kiiresti karjalasteks, sirgusid sulaspoisteks ja elu läks ikka tasapisi edasi. Abiellusid mõlemad ühel ja samal aastal, üks jüripäevaks, teine mihklipäevaks. Ja mõlematest tulid uued kehvad kandimehed. Rist kosis küll Kõrtsmiku-Liisa,

enesest veidi vanema piiga, kes tõi kaasa viiskümmend hõbe-rubla ja vedruvankri, aga kaotas selle sammuga jäädavalt oma pehmeltkõlava ristinime. Teda hüüti nüüd ikka ja alati Ristiemandaks, pahanduse korral ka Potieideks. Algul pilkamisi ja salaja, hiljem kujunes see pärisnimeks. Ja ta oligi säärane mustavereline, kollaka nahaga, tüsenes kiiresti ja vahtis mornilt altkulmu. Ta ninaots ja ülahuul olid tusaselt lähestikku.

Rõõmust-vend, kes mängis osavalt kannelt ega hoolinud palju homsest päevast ega tolle muredest, võttis endale naiseks verivaese tüdruku Hingemaa külast, Kesvalelle-Roosi.

«On teisel nii lahke ja lahtine silmavaade,» ütles Rõõm oma nooriku kohta. «Ja kui mina laulu üürgan, siis katsub temagi tõsise näoga viisi kaasa vedada, mis sest, et natuke valesti.»

Rõõmud elasid rahus, sest Roosi katsus tõesti alati oma mehe lauluviisi kaasa ümiseda, kuigi vahel nutuvõru ümber suu. Nutuvõru siis, kui Rõõm hakkas pikkamisi ja ettevaatlikult ajama ikka seda võõrast ja imelikku juttu. Tema jutud olid ju küll sageli kergevõitu ja nali paistis neist ikka läbi. Aga seekord kõneles hoopis tõsise moega. Algul Roosiga, siis Ristist-vennaga, siis Ristiemandaga. Porises pidevalt, nagu kambrisse eksinud metsmesilane, südaööselgi korrutas ärkvel olles oma kava, pidas muudkui plaane.

«Ära kiusa inimesi oma hulbi-jutuga,» hoiatas Roosi.

Aga Rõõm rääkis nii:

«Ei ole enam olemaski hullemat elu kui see, et inimene on jalataldupidi tillukese maalapi küljes kinni ja orjab seda maalappi palehigis. Ja kui paljukese eest? Ainult kõhutäie ja kareda villase vammuse eest! Vanadele hobustele ja rumalatele lammastele kõlbab säärane elu! Ja kui palju inimesi elab mujal ja teisiti, maalapita ja tööhigita! Ja nemad ei saa ka otsa, pidutsevad ja pillerkaaritavad veel pealegi. Hullemat aga ei olegi kui see meie elu: aastast-aastasse künna ja külva, rühi ja rabele, oota aga taevast leiget vihmatilgakest, pelga rahet ja karda kõvemat tuult. Ei, ütlen mina, Rõõmust-vend, teile — läheme linna elama, velled! Hakkame midagi peale, hukka me ikkagi ei saa!»

Algul ei tahetud Rõõmu juttu kuuldagi võtta. Nemad nüüd — mis linnaelanikke neist küll saab, kõik nii harjumata ja võõras, ei oska seal palja kivi peal istuda ega astuda. Ja kedagi pole seal ees ootamas, ei sugulasi ega omakseid . . .

«Mis omakseid ja ootajaid teile selle natukese maa peale veel vaja on?» küsis Rõõm kärsitult. «Jah, kui me nüüd Sibe-

risse või Samaarasse sõidaksime, siis veel, et karda. Linn rahvast täis, küll me seal uusi omakseid leiame. Ja meid endid on ju ka mitu . . .»

«Säärane jutt tuleb kõik nendest raamatutest ja lehtedest, mida see Rõõm lugeda pusib,» ohkas Roosi. «Sealt ta neid sõnu ja seletusi korjab. Paberil on ju kõik nii, aga mine nüüd ise elama . . .»

«Tean'd,» ühmas ka vend Rist. «Ei mõista kohe ühestki äärest peale hakata, kaks puupaljast perekonda.»

Rist on olnud alati puupaljas, niikaugele kui Rõõm mäletada suudab. Aga ometi teab Rõõm, et Ristil on veel tervena alles see viiskümmend rubla Emanda kaasavarast. Teab, et veli aastate jooksul sellele viiekümnele lisaks kümne küünega ja kõhu kõrvalt on kokku kraapinud veel nii mitugi rublakest. Rõõm teab veel sedagi, et vellel on alal see kümnekopikaline hõberaha, mille ta sai kaheksa-aastase poisikesena kirikhärralt — värsilugemise eest . . . Oi, Rõõm tunneb Ristí hästi ja sellepärast jätkab ta oma juttu järgmiselt:

«Ja kas sa siin kandikohakesel õige kergesti kopikat näed? Ei siin rublad robinal rohkene ega kopik kergelt karmani korju! Aga vaata linnas, seal on need rahad ümmargused nagu tõllarattad ja muudkui aga veerevad hakkajate meeste poole. Ja praegusel ajal on linnas hakkamist, vennas! Näe, poole uut linna löövad nüüd Karlova väljale üles, maja kerkib maja kõrvale nagu maasikas! Ja meiesarnaseid mehi kulub nende maasikate juurde marjaks ära. Ja mis on meil seal muret? Oleme nagu linnukesed oksal: hommikul astud aga tööle manu, kümnik näitab sulle tööotsa kätte, sina koori palke, sahista saega, viruta vasaraga. Istu kõrgel tellingute vahel nagu väike tedrekukk ja lase laulu. Laupäeval aga siruta käsi välja ja võta nädalapalk vastu. Ja hingamispäev ootab sind nagu härrapoega . . .»

Rist kibeles kärsitult oma järil.

«Sinust oleks pidanud kirikhärra saama,» pomiseb ta vennale. «Sa kõneled nii, et suu suitseb . . . ja ajad teisel inimesel silmad suitsu täis. Aga kes neid linnamehi teab, et nad sulle just palga kätte annavad . . . Ma nagu kahtlen . . .»

Kui Rist kahtleb, kõneleb ta läbi nina, inisedes ja kaebliku kõrvaltooniga, ja siis ei salli lahke Roosi oma mehevenda mitte silmaotsaski. «Nagu puss musta villa vahel,» tavatseb Roosi iga kord öelda. Seekord aga ei lausu ta sõnagi meeste jutu vahele.

Rist aga iniseb edasi:

«Vast ainult lubavad, näevad, et rumalad maainimesed, laupäeval paneb kümnik palga oma taskusse ja kaob. Kust maailma otsast sa, puupaljas inimene, teda siis veel püüdma saad minna. Läinud . . .»

«Tohoh sõge,» vihastab nii isegi Rõõmu ära. «Sa oled tõesti nagu puss musta villa vahel, sa kahtlustad vist oma lihast vendagi! Sa oled ju umbusku laeni täis! Ei sinu ega minu pisikese palga pärast lähe ükski inimene ennast kurjategijate kilda andma! Küll oled sina ikka pime! Vaata ümber — kas neid Hingemaa mehi veel vähe on linna poole veerenud ja seal endale jalad alla saanud? Näe, Toomikse-Kustal ei olnud oma vankritki istme all ja suur lastepere tölssis palja jalu laenatud vankri järel — aga mees läks ehitustööle ja nüüd on tal endalgi Purdiväljal osmik üles löödud. Ikkagi majaperemees linnas — ei saa teda kuidagi teisiti nimetada. Ei, vend Rist, linnas pääseb rahale lähemale — kui mehel vähegi kätt ja kärmust on, et rahale vastu sirutada.»

Rist sattuski elevusse.

«Siis muidugi, siis muidugi,» pomises ta. «Kui see raha seal nii, seal nii . . . Peaksime õige vaatama jah . . . Ega see vaese maamehe elu ei too küll midagi sisse . . . »

Aga jätkas järsku inisedes:

«Aga kui meil seal halvasti läheb, on see kõik sinu süü . . . sina pead vastutama jumala ja inimeste ees.»

Ja Ristiemand hädaldas:

«Heldekene, mine nüüd hullust peast linna, jumal-teab missuguste inimestega sa kõrvuti elama pead! Mine nüüd terve perega linna, paljale kivile kõngema. Ja kõik Rõõmu hullu jutu ajul! Osta kõik kopika pealt, piimatilgakesest peale. Ja maksa korteri eest kallist raha. Maal saad sa ikka libedamini kõhutäit ja peavarju — ei ole siin kohe puhta raha väljaandmist.»

Raha väljaandmine on Ristiemanda meelest see kõige suurem rist.

Rõõm läheb aga üha kärsitumaks. Ta vaatab omaste tuimi nägusid ja need ajavad ta vihale.

«Aga kallis vennanaine, seal pudeneb ju sulle ka palju kergemini puhast raha pihku. Siin küürutad ja upitad sa kartulivagude ja kapsamaa kohal nii, et ristluud kanged — kui sa aga linnas niisamuti töö kohale kummardad, makstakse sulle selle eest palju rohkem — ja ikka raha peo peale. Kui sul

siin rahe ja raju korra üle lähevad, on kõik su luie-vaev läinud. Aga kui sul linnas tuul katuse pea kohalt ära viib, paneb majaperemees uue asemele.»

Rõõm on rääkimisest juba higine. Vea teisi kaasa ja taha neile veel head teha, aga nemad tuimad tükid tõrguvad!

Rist aga pomiseb aeg-ajalt vaikuse vahele:

«Siis jah, kui seda raha seal . . . siis jah . . . siis küll.»

Rõõmu-Roosi ei lausu omalt poolt sõnagi, neelatab ainult korda paar ja piilub isamaja poole. Pilgutab ruttu-ruttu silmi ja pigistab nii paar pisarat laugude vahele peitu. Neelatab veel kord, teeb siis rõõmsa näo pähe ja lausub leplikult:

«Eks meie elu ole seal linnas küll mitmet moodi parem — teil ja meil ju tütarlapsed kasvamas. Eks nemadki näe linnakohas rohkem ja kasulikumat. Tütarlaste asi, saavad võib-olla linnas veel kergema ja puhtama tööga kokku. Ei pruugi neil eluajaks maatööle tulbaks jääda. Läheme kas või tüdrukute pärast. Vast saab teisi seal kooligi saata.»

«See'p see viga minu arvates just ongi,» iniseb aga Rist vennanaisele vastuseks. «Siin oleks tüdrukuga kergem, maakohas saaks temast varakumalt täisinimene. Ennem hoiab oma elajaloomi, siis võõra omi, siis hakkab tüdrukuks . . . nii saaks ta peagi endale peatoidust teenida. Aga linnas toida-kata teda teab kui kaua.»

«Eks teda ka linnast võib maale karja anda,» otsustab Ristiemand. Kõik vaikivad viivuks. Istuvad hämaras kambris, nii naljakad neljakesi: sõnarikas Rõõm, inisev Rist, jäik Emand ja rõõmus Roosi.

Ja kõik need neli hakkasidki järgmisel jüripäeval oma killavooriga linna poole liikuma. Rõõm vilistas tasa. Taevas pilvedest puhas ja helesinine, turi tundis juba päikesesoojust läbi vesti ja vammuse. Väljad olid juba värvilised ja teed tahedad.

«See ju nagu lustisõit,» hüüdis Rõõm omastele. Ja ise muheles üle näo. Ajas pea selga, et vaadata, kus kohas õieti see lõokese-mait nii heledalt lõõritab, vist otse pea kohal.

«Väike see lendaja nagu mehe näpuots, aga teeb oma häälitsemisega meele nii lahedaks,» lausus Rõõm sugulaste poole pöördudes. Talle ei vastanud keegi. Täisinimesed hakaku nüüd taeva alla linnukesi vahtima. See ju poisikestele paras temp! Ja mis sest lirinast ikka ära ei ole — kõrvaga kuuled, aga või see kõhtu täidab . . .

Hakkasidki lõolaulu saatel linna poole veerema. Rõõm kõndis koorma kõrval ja lai muhelus jäigi talle näole. Tõesti,

temal on küll praegu hea olla! Vaatleb hobusekonti ja redel vankrit, vaatleb kraamikoormat. Palju seda maist varandust siis kahel kandimehel kokku ära ei ole: kummalgi söögilaud, kitsas kapp, paar järi, paar voodikoikut, mõni toober, paar pesupali ja puuämbrit, vokipaar, peoga linu ja teisega takku.

Küll ikka mustlastel on hea elada, mõtleb Rõõm. Kas mine või kadedaks. Kõik, mis neil olemas, veereb vankriga ligilähe duses kaasa. Aga kandimehel on kõik asjad ja anumad mööda hooneid ja õue laiali. Inimene ei peakski endale soetama ajalikku varandust, otsustas Rõõm kolikoormat vaadeldes. Rõõmu meelest on sedagi piskut liiga palju — ah, tema lükkaks kogu kraamikoorma õlanukiga maanteekraavi ja astuks siis vilistades edasi, naist-last käekõrval. Kui õige kiusaks neid omakseid vähe ja kõneleks neile oma kavatsusest, näeks jälle heitunud ja pikaks venivaid nägusid!

Ja Rõõm vaatleb oma teeseltsilisi. Roosi, see nimetaks seda muidugi hulbi-jutuks ja naerataks. Aga Ristist-venna ja Emanda meelest on ta juba praegugi kergekene ja kolmveerandaruga. Rõõm vaatleb venna ja vennanaise nägusid ja ei julge oma naljaga alata, sest sugulased astuvad vaikides ja saadavad Rõõmule aeg-ajalt etteheitva ja kurva pilgu. Vend Ristil on pale nagu salalikul ja pahural õuepenil, Emand piidleb altkulmu, mõlemad noogutavad igal sammul sügavalt pead, nagu tahaksid nad alatasa korrata:

«Sina oled süüdi, kui meil nüüd halvasti läheb! Mis sa kiskusid meid kodust välja . . . oma kavala keelega. Sina pead vastutama jumala ja inimeste ees.»

Täiskasvanute taga, nii sammu kümme eemal, astuvad mõlemad tüdrukud, seitsmeaastane Rõõmu-Teele ja kaheksa-aastane Risti-Liisa. Esimene neist on valgepäine ja vilgas, karkleb ja kepsleb maantee paremal serval, ümiseb lauluviisi ja hüpleb vahel ühel jalal. Ikka tirksti ja tirksti! Trallala, trallala! Ta on nagu linavästrik. Risti-Liisa astub vasakul teeserval, õlanukid kõrged ja teravad, pea vaatab nende vahelt nagu pelgliku ja umbuskliku kullipoja oma. Seljas pikk villane ürp, mis ulatub kandadeni. Kehakate on ju valmistatud hästi pikk ja avar — ikka kasvamise jaoks, ikka kasvamise jaoks — või siis laps tihedat villast paari aastaga ära kannab! Ja kehakatte serva alt paistavad suured pastlad — on needki tehtud kasvamise jaoks ja ootavad omaniku jalalaba laienemist ja pikenemist.

«Veli on nii ihne, et ei täinud lapsele uhiuut nimegi anda,»

tavatseb Rõõm sageli naljatada. «Tarvitavad lapsegi jaoks naise vana ristinime.»

«Hi-hi,» sidistab nüüd väike Rõõmgi, see Teelest-tüdruk. «Pastlad ae! Pai pastlad, kuhu te Liisa viite? Eks ikka linna poole, eks ikka linna poole! Ja see serdik su seljas on ka nii suur saanud, et roni kas või reheahju otsale ja hüppa sealt otse sisse — mauhti! Ega kõrvale ei juhtu, karga nagu linalikku!»

Need on isa sõnad ja tütar kordab neid. Rõõmu-Teele on oma isa tütar, otse isa suust sadanud, nagu tavatsevad öelda sided iga vastsündinu puhul. Ja mõlemad, isa ja tütar, on kuidagi lähedalt sugulased varblasega. Mõlemad muretud ja kergejalgsed, pööravad aeg-ajalt päid kavalaks kaemiseks viitu, kael naljakalt kõver, pilk kelm, ja mõlemad sädistavad. Eks praegugi sadasid vana varblase sõnad Liisa pihta. Aga Risti-Liisa on ka oma isa tütar — ta ei vastagi pilkajale. Astub aga edasi, tolm tõuseb liiga suurte pastelde taga, tüdruk on tuimavõitu ja tõsine nagu väike vanainimene. «Narri tuntakse naerust ära,» hoiatab Ristiemand oma tütart alatasa ja Liisa ei taha olla narr . . .

Nii liikusid Ristid-Rõõmud linna poole, õhtuks jõudsidki sinna. Mõlemad perekonnad pugesid ühetoalistesse pesadesse Karlova linnaosas, mis oli tookord kohati veel üsna lage ja liivane. Paar-kolm sirget tänavat pooleliolevate puumajadega jäid nende korterite vahele.

«On ikka nagu kergem elada,» arvas Emand, «kui tead, et omaksed läheduses . . . kui midagi juhtub, on hea kohe teatada . . . »

Rõõmul-Ristil on peaaegu ühesuurused toakarbikesed, kummalgi väike aken ja kitsas uks, nurgas punane telliskivist ahi, selle külje sees mustab pliidisuu, poolpime ja üheraudne keedukoht. Aga Rõõmu-Roosile see karbike meeldis, kohe kiituse kutsus välja:

«Puhas valge lagi ja siledad seinad! Ja see kilk ei kriuksuta ilmast ilma. Laudpõrand talla all soe ja kuiv, astu nagu saksakambris!»

Roosi tunneb oma toakesest tõsist rõõmu. Näe, kui kenasti puhas on räbalaist kootud triibuline põrandariie — põrandalauad lähevad pikuti, selle kiri aga nii kaunilt risti! Ei näe enam savimullaseid jälgi nagu maal. Ah, Roosi rindealune on nii kerge ja lahe, tema sõõrmed on vist linnaõhu jaoks loodudki.

Roosi riputab väikese akna ette ribakese valget sitsi ja asetab aknalauale paar potti pelargooniumidega. Nii rõõmsalt punased teised! Kõrgel kapi peal on ase Rõõmu kandlel, vanal kallil kaaslasel. Ega Rõõmul lihtne pill olegi — kandle kerele, vaskkeelte alla, on puule maalitud valgeid ja punaseid õisi.

«Need tuletavad inimesele alati meelde,» ütleb Rõõm ise, «et siin hädaorus on okaste vahel roosililligi leida. Ega see maailm olegi nii väga surmavarjuoru sarnane.»

Ristide toakarbike jäi aga ikka rõõmutuks ja lagedaks. Kohaks, kus tööloomad keha kinnitavad ja pärast nälja kustutamist oma vaevast puhkavad. Akna alla asetati värvimata söögilaud — seal on ju hommikuti ja õhtuti valgem ega tarvitse varakult süüdata lampi, pilgata nii jumala silmavalgust ja raisata kallist lambiõli. Alaliselt vedelevad söögilaual kaks: kasetohust soolavakk ja leiba — kas siis poolik päts, veerand sellest või mõni käär. Mis neist ikka alatasa tõsta, kergitada ja koristada, hea kohe käepärast võtta neid kõige tähtsamaid toiduaineid. Muidu inimesed hakkavad veel heietama, et Ristiemand on kitsi ja peidab pere eest igapäevast leiba.

«Ei ole vaesel inimesel vaja silmahimu ega edevust,» iniseb Rist läbi nina, vaadeldes Rõõmude toas sitsist aknakatet ja lillepotti aknalaual. «Ei m e i e saa toredust taga ajada. Vaene inimene vaadaku, kuidas ta oma igapäevast leiba kätte saab ja suure vaevaga veel leiva kõrvast. Ja muretsegu ikka, et ta midagi ka mustade päevade jaoks korjaks . . .»

«Mustade päevade jaoks», see on kogu Risti perekonna alaline elumõte ja hool. See hool ei lase neil rahuga süüa ega sügavalt magada. Muretseb Rist, muretseb Emand, õpib varakult muretsema ka Liisast tütar. Kaks käisid Ristidega alaliselt kaasas — nende vari ja mure mustade päevade ees.

Hommikul, enne tööle minekut, vana Rist kodus kehakinnitust ei võtnud. «Ei ole nii vara mitte isuraasugi,» ütles iga kord. «Ainult lehmad võivad nii vara süüa.»

Kaasa võttis ta pudeliga poolmõru viljakohvi ja leivaviilul paar punakaks tõmbunud soolasilku.

«Ilmaaegu ja ainult tervise rikkumiseks ajab inimene endale kõiksugust toidukraami kerre, rasvast ja rammusat,» tavatseb Rist lõunatunnil teistele töölistele seletada. Teised sõid, tööst ja värskest õhust näljased, ahnelt ja kähku. «Nii toob inimene endale igasuguseid tõbesid külge ja sisse. Ma ei mäleta enam, kust kohalt ma seda just lugesin, aga kusagil seisis trükitult, et üks tark professor olevat kindlaks teinud — mida vähem inimene sööb, seda kauemini ta elab. Seda tervem ta püsib. Ja seda pikemad on ta elupäevad.»

«Ja rohkem ta seda va nodi kokku ajab! Mis kurat sellest pikast elust, kui kõht orelit mängib,» naeravad teised töölised Ristile vastu, hambad päikesepaistel irevil. Rist ei salli neid söövaid ja naervaid inimesi, neid linnalõõpe . . .

Vend Rõõm aga sööb üleval tellingul. Nagu reibas varblane oksal, nii neelab ta seal oma nokatäisi ja naerab nokatäite vahele:

«No misjaoks ma siis tõesti peaksin kaua elama, kui süüagi ei saa? Söök ju see ainuke asi ongi, mis ma siin maailmas päriselt endale saan. Ainult see on minu oma, mis ma vatsa mahutan. Täis kõht annab hea tuju ja töötahtmise. Proosit, vana vennas!»

Ja Rõõm kergitab ülemeelikuses oma piimapudelit venna poole. Rüüpab mõnuga ja pühib käeseljaga vurre.

Rõõm on õnnelik: maailm päikesepaistet ja soojust parasjagu täis, ümberringi palkide ja laudade värsket lõhna ja erksaid haamrilööke. Ei ole midagi elurõõmsamat ja paljutõotavamat kui vasarakõla kerkivate ehituste juures. Ja Rõõmu kõhukene on seekord täis, keelepäral hapukoorevõi mõnus maitse, meel muretu, homme jälle laupäevakene — mida peaks ta hing veel himustama? Kas pole maailm tõesti roosiaed ja meie kärnerid seal sees?

Samal ajal kõnnib Ristiemand piki äärelinna tänavaid — kus teda ei tunta — ikka ühest vürtspoekesest teise. Ta otsib täna ju neid kollaseks kiskunud heeringaid, neid saab ta peaaegu poole hinnaga ning need ei lehkagi just väga.

«Ei tea,» arvab mõnes poes müüja. «Suvine aeg, tünni lõpp — ei tea, kas nad enam süüa sünnivadki, kõhud teistel juba pooliti maas . . .»

«Ooh, mis'nd sellest,» vastab Ristiemand lohutavalt. «Küllap nad sünnivad, kui neid sunnitakse. Ja . . . ja ega ma neid endale viigi, viin seale. Elajalooma süda tahab ka vahel soolast, saab sälku. Ja kui neil kõhud juba maas, eks siis nende hindki pea maha minema. Ja lubage mulle siia mannergusse seda soolvett ka, olge heaks . . . see on teil ju üsna muidu käes ja ega te selle eest minu käestki midagi võtma hakka.»

Nii hangib Ristiemand oma perele toiduks kollaseks, õigemini küll punaseks tõmbunud heeringaid ja mõrkjat, lehkavat soolvett. Juurde keedab koorega kartuleid.

«Kartuli koorimine on puhas patt ja jumalavilja raiskamine,» ütleb Ristiemand.

«Ja kusagil ma lugesin trükitult, ma ei mäleta enam kust kohast, et just koore all ja küljes kartulil see kõige toitvam osa ongi,» lisab Rist.

Tapapäevadel nähakse Ristiemandat tapamaja õuel ootamas. Neil päevil saavad Ristid kupatatud lehmamagu. Siis sööb Rist vaikides ja nohinal ning ohkab lõpuks murelikult:

«On ju küll puhas ja pehme liha, aga see hind käib meie sugusel ikka üle kondi . . . oleks ta natukene odavam.»

Nii lähevad Rõõmude-Ristide päevad, neist kujunevad nädalad ja kuud ja kuudest korjuvad aastad. Tüdrukud, Liisa ja Teele, sirguvad pikemaks, isad vajuvad veidi rohkem kössi ja emade liigutused muutuvad aeglasemaks, hääled madalamaks. Isadele jätkub küllalt tööd, emadele muret söögi ja kehakatte pärast.

«Heldeke,» haletseb Rõõmu-Roosi mitmel korral. «Kõhetuke ja kõver see teie Liisa nagu piitsavars. Vii ta ometi kord tohtri juurde! Lase see vaatab läbi ja ütleb . . . Küllap tal on verevaesus või kõhuussid. Noor, kasvaja inimene peaks ikka paremaid suutäisi saama, see annaks ta kontidele kindlust. Tütarlaps ja juba ta kõnnib küürus ja kõveras.»

«Vii nüüd noor tütarlaps tohtri juurde,» ehmub Ristiemand väga. «Jumala-võõra meesterahva juurde ja lase tal tütarlast katsuda ja vaadata, vast võtab veel koguni alasti! No on sul aga aru ja tahtmine! Ja tüdruku tervisel pole midagi viga — eks kõveraskäimine tuleb kõik sellest, et seal talus, kus ta ikka karjas käis, anti talle vihmase ilmaga saanitekk varjuks üle. Ja see raske lambanahkne saanitekk ongi meie Liisa natuke ettepoole kõveraks vajutanud. Vaese inimese asi, ta peab ju oma igapäevase leiva eest väljas olema.»

Roosi silmad valguvad vett täis ja üksi jäädes nutab ta tubli peatäie. Tal on nii kahju Liisast — kõverakesest ja sellest raskest lambanahksest saanikattestki on tal kahju — no mis ta rõhub last sedaviisi! Oh seda elu ja inimesi küll! Ei Roosi lubaks oma last nii litsuda lasta!

Nii käis Risti-Liisa karjas ja Rõõmu-Teele koolis. Viimane oli tempe täis ja ei hoolinud küll suuremat kirjatarkusest, aga edasi ta ikka jõudis, koolis käis, oma lelle suureks pahameeleks ja alaliseks jutuaineks. Sel korral seletas Rist:

«Ei, m i n a küll tütarlast ei koolitaks! Nii läheb ta hukkaminek palju libedamini, muud sellest koolitamisest välja ei tule.

Tütarlast ei tohi kooli saata — siis tõttab ta Ritteri-uulitsasse trehvama, usu mind! Ei, teenigu aga endale varakult peatoidust ja nii tuleb temast tõsine ja mõistlik inimene. Näe, meie tüdruk toob juba praegu endale talvemoona ära ja mõni kopikas saab sest kõrvalegi pandud.»

Kopikate kõrvalepanekule Rist elaski, see oli talle niisama vajalik kui hingaminegi . . . Ah, kui aeglaselt see läks, kuni kopikaid kümme kogunes ja Rist võis nad ühe ja kümnelise vastu vahetada! Ja kümnelised kogunesid veel visamini ja nende arv kasvas väga kitsilt. Aga kord sai neidki kümme ja Ristil oli jälle rubla käes! Terve rubla! Eks hoole ja hoidmise varal kasvas rubladegi arv ja siis vahetas Rist nad suuremaks paberrahaks ümber. Vaikne, nagu ta isegi oli, eelistas ta vaikivat, ainult tasa krabisevat paberraha.

«Ei see kõlise kergitamisel ega hüüa rappudes kogu maailmale, et kuulake aga, Ristil on raha! Ja kolimisel ei helise ega meelita tahtjaid ligi,» ütles Rist Emandale, kui see arvas, et kuld oleks küll see kõige kindlam.

«Nagu raskem ja toekam teine,» ütles. «Kui peo peale võtad, tunned kohe raskust. Paberitükk nagu tuuleõhk sõrmede vahel, hoia teda hirmuga hiirte ja tule eest.»

Algul hoidis Rist oma rahatagavara pisikeses pappkarbis. See jäi aga kitsaks ja siis muretseti uus ja suurem, plekist tubakakarp — kümnik viskas selle ehitusplatsil lauavirna taha. Ristile ta passis. Aeg läks ja seegi varalaegas jäi kitsaks. Siis tõttas Ristiemand lähemasse koloniaalkauplusesse.

«Kas teil, prouad, oleks mulle ä r a a n d a säärane pikergune plekkpurk, milles teil ikka need hapud kompvekid sees? Peab nüüd Venemaale, sugulastele, kuremarju saatma — aga ega nad seal posti peal muidu vastu ei võta kui olgu aga plekknõus ja veel tinutatud ka.»

Nii said Ristid endale uue seifi, pikerguse ja mahuka. Õigupoolest oleks Rist nüüd öösiti palju rahulikumalt magada võinud, sest nõu oli paksust plekist ja hiirehammas ei hakanud talle peale. Aga Ristile oli hirm juba nõnda külge kasvanud — pärit veel sellest ajast, mil rahakarp oli papist — et ei andnud enam õiget unerahugi. Tihti kuulatles, kergitades pead ülgpadjalt kõrgemale, kaelalihased pea raskuse all värisemas. Teda häiris pisimgi krabin. Nüüd krabistatakse nurgas, nüüd ahju ja seina vahel, nüüd laua all, nüüd pööningul, nüüd seinte vahel.

«Ass-kõtt-hh,» hurjutab Rist poolvaljusti. Krabin vaikib siis

hetkeks, aga algab taas. Nii ei saagi uni Ristile ligineda. Rist valvab poolärkvel olles. Eks ta julgem ole, mõtleb ise. Kes neid linnainimesi teab, iga teine võib neist ju kõrilõikaja olla. Ja inimesed elavad ka nii tihedasti koos, sein seina kõrval — eks neil siin tekib kergemini himu võõra vara järele. Saavad kord haisu ninna, tulevad, koksavad Ristile mingi terariistaga pähe ja kaovad koos plekkpurgiga. Risti kujutlusvõime pole muidu kuigi elav, aga röövmõrva võib ta endale viimse verise üksik asjani ette ehitada. Näe, hiilib säärane kuri inimene su tuppa, sa magad ega teagi paha lähenemist, pigistab su kõri korraks peoga kinni ja seal sa oledki. Haarab siis purgi hõlma alla ja kaob niisama vaikselt nagu ilmuski. Rist tunneb juba ette jäist hirmu, käedki hakkavad värisema — ja imelikul kombel hirmutab teda purgi kadumine palju rohkem kui kõri kinni pigistamine. Ega päevalgi või julge olla — tuleb mõni, välimuselt nagu õige mees, koputab uksele ja astub sisse, haarab siis nurgast ahjuroobi ja lööb sellega Ristiemanda maha, võtab purgi ja kaob — kaob nagu vits vette ja teda ei leita enam. Ei leita enam p u r k i ! Sääraste piltidega hoiab Rist end ärkvel. Nii lähevad tema ööd-päevad — päeval kogub ta raha ja öösel tunneb ta selle raha pärast hirmu, millega ta aja jooksul nii harjub, et see enam päisel päevalgi tema juurest ei lahku. Hirm võtab enneaegu halliks Risti juuksed ja habeme.

Samal ajal elab vend Rõõm ikka tänasele, harva ka homsele. Ülehomsele aga mitte. Rõõmugi vurrud ja habe on nüüd hallid — aga see on puhas, hele hõbehall. Ta on ikka rõõmus, hall varblane, kärsitust ja kelmust täis.

«Mis sa ikka muretsed, surelik inimene,» noomib ta sageli oma venda. «Pikuke see meie elu siis siin hädaorus ära ei ole — nagu linnul oksa peal, nagu roosilillel — tuleb surm nagu kits ja napsabki õie ära. Ela ilmas nagu pulmas . . .»

Aja jooksul on kauniks kombeks kujunenud, et igal laupäeva õhtul kõnnib Ristipaar oma tütrega Rõõmupaari poole. Viibib aga tütar Liisa maal leiba teenimas — ja seda teeb ta peaaegu alati — siis lähevad Ristid kahekesi. Vitstest, kaanega korvis on neil kaasas plekktoos . . .

«Läheme ka korraks sugulasi vaatama,» ütlevad nad iga kord oma naabritele. «Saab seal sõnakese juttu puhuda . . . Vaadake te seni, et mõni meie tuppa ei tiku . . .»

Ümber Rõõmust-venna peab igal laupäevaõhtul olema tuttavaid, sõpru ja sugulasi. Külalised peavad koos temaga õhtulist sööma, jooma ja rõõmsad olema. Majast tulevad mõned naabrid, ehitustöö juurest paar meest, tuuakse kaasa naisi ja lapsi. Väike toake on iga kord rahvast pungil täis.

«Tohoh sõge,» õigustab end vend Rõõm, «inimene orjab terve pika nädala oma palehigi sees ja siis kallil õhtul enne hingamisepäeva ei või ta oma sõpradega sõnake juttu puhuda, terake toitu ja tilgake jänesekõrvaõli võtta? Kas see on patt või? Mu süda on rõõmus, kui ma näen, et inimestel on Rõõmu juures hea olla, näe, lapsedki keksivad nii kenasti ringi!»

Ühel õhtul aprillis — õhtud on veel jahedad, selged ja sinised ning Liisa tallab juba maal oma tavalist töörada, kobivad mõlemad Ristid jälle vana ja tuntud teed — sugulasi vaatama. Ega nad enne kodus õhtulist võtagi, sest teavad ju ette, et neid ootab kaetud laud ja lahke pererahvas. Kui paljukest see surelik inimene siis ikka jõuab endale sisse ajada?

Eks oligi Rõõmu-Roosi sel laupäeval kohanud turul tuttavat maameest Hingemaa külast. Ostnud temalt poole lammast. Kuidas sa saaksidki säärast pehmet suutäit ostmata jätta, silmgi tunneb noorest lihast lõbu! Ja lisaks sai Roosi üle hulga aja jälle kord juttu ajada maamehega, kuulda kodukoha keelt — just see muutiski Roosi meele rõõmsaks ja lahedaks. Lauldes säristas ta õhtuks tubli tüki lambaliha, keetis kaalikaid ja kartuleid. Asetas roa pika panniga lauale, tõi taldrikuid, nugekahvleid, viinaklaase, pudelist rääkimata — see ootas juba enne lauaotsal. Ise aina ümises laulu ja muheles. Ei saanud külalisedki muud, kui pidid enne muhelema, pärast naeratama.

Ja vaat — nüüd on vanal Rõõmul hea olla! Ta otse särab. Ah, küpsetatud lihal on nii krõbe ja kuldpruun kooruke ja see ragiseb armsasti hammaste all ja saadab purunedes sularasva tilga su keeleseljale! Ja kogu pannitäis lõhnab päris paradiisi järele! Kaalikast-kartulist keenud leem aga kipub ise kurku ja ole ettevaatlik, et ta su keeltki kaasa ei vii!

Rõõmul on kombeks määrida võid leiva «alumisele poolele», nii et võikiht satuks haukamisel otse vastu keeleselga ja sulaks seal.

«Keel ju ongi see maitsest mõnu tundja,» üürgab ise, istudes särgiväel laua otsas, varrukad küünarnukini üles keeratud. «Ja vana Rõõmu keelepärale peab laupäevaõhtuti rõõmu jagatama. Näe, saunas käisin ma täna juba ära, särk on seljas puhas — nüüd vaja seda sisemist inimest ka natuke meelitada.»

Valget ja kibedat viinagi võtab Rõõm omapärasel viisil. Rüüpab suure-suure suutäie, nii et põsed pungituvad, ja hoiab

siis seda kibedat suutäit mitu-mitu minutit suus, enesel näol ääretult kaval ja nautiv naeratus.

«Vaat alles nii tuntakse sellest jänesekõrvaõlist õiget mõnu — aga kui sa selle kiiruga ja rutates alla lonksad ja ise veel kibeda ja krimpsus näo teed, siis on kallis märjuke maha visatud. Siis ei tunne sa temast rohkem kui üürikesest unenäost,» õpetab teisi lauasistujaid.

Rist ei saa vennale vastata, kuigi tahaks. Rist sööb. Ka Ristiemand kannab oma kõhu eest hoolt. Söövad mõlemad lambaliha ja kaalikaid, kartuleid ja nisuleiba ning et viin on käe kaugusel, rüüpavad sedagi. Söövad-joovad pühalikult — tõsiste nägudega otsekui peielised. Järsku astub Rõõmu-Teele, juba pikk ja peenejalgne plika, virisedes tuppa. Viriseb ja pühib ise silmi. Virin pole aga valulik ja ta silmad pole ka märjad.

«Ära kadus,» hädaldab tüdruk.

Vana Rõõm ei saa vastata, sest ta naudib just järjekordset suutäit jänesekõrvaõlist. Aga ta noogutab tütrele rõõmsa ja lohutava näoga, neelatab siis ja sõnab:

«Ah kadus? Mis asi?»

«See pross ikka,» vastab Teele kärsitult. «Me keksisime alt korra plikadega seal toas, kus need põrandalauad puha üles kistud . . . hüppasime üle palkide — nagu ta nõelast lahti läks ja alla sadas, nii ta sinna jäigi. Pime ja prügine . . .»

Ristist-lelle kõht on nüüd üsna täis ja ta tõstab hädaldades häält:

«Ah see teie Teele hõberahadest pross? Ai, ai, kuus hõbekopikat reas ja veel hõbekett ja peale selle tööraha! Ai-ai! Minge ometi otsima, säärase kalli asja peab ju leidma! Mina küll ei mõista, miks hullamise ajaks nii kallist asja külge riputatakse! Mine, tüdruk, ja sibli seda prügi ja prahti sõrmedega . . . mine, ega muud kui mõni vahepeal . . .»

Vastuseks viskab suur tüdruk lellele viltuse pilgu — mingu vana koi ja vaadaku, kui kole must ja räpane on see põrandaalune — ei, tema ei liigu paigast! Aga ta isa, nüüd juba väga rõõmus Rõõm, üürgab:

«Ära nuta, tütar! Tule võta oma papiga pits viina, see pühib kõik südamevalu nagu peoga ära! Ja pea alati meeles, mis su isa sulle eluteele õpetuseks kaasa annab: ära sa iialgi muretse, kui sul midagi kaob või katki läheb! Kõik see on ju kaduv ja ajalik ja uue saad sa aja jooksul jälle asemele. Kirstu ei saa me mitte kui midagi kaasa võtta — kõik jääb

peale maa, kui me kord minema peame. Tähtis on, et sul ikka tervis ja eluvaim alles on, kõik muu võib kaduda! Ära riputa oma meelt ja südant varanduse külge — seda söögu koi ja rikkugu rooste. Kui inimene seisaks päise päeva ajal alasti nagu pulk Raekojaplatsil — ka siis ei pea tema meelt heitma — küllap ta kaetakse ja ta ei lähe kaotsi. Tähtis on ainult, et sul hing sees ja ihu ümber selle hinge sitke ja terve. Kadugu kõik varandus ja pudenegu ja mingu lõhki — sina aga hoia alles oma rõõmust meelt! Ela ilmas nagu pulmas!»

«Aga kuus hõbekopikat . . . nagu vette,» pomises Rist Rõõmu kerglasele lauakõnele vastuseks. «Kuus hõbekopikat läinud . . . Võetakse peoga varandust ja pillutakse minema. Ja ise aetakse veel patujuttu!»

«Äh, kolm rubla seitsekümmend viis kopikat kõige kotiga läinud nagu hiidlasel,» naerab Rõõm laginal. «Ära sina muretse nii pika näoga, vend Rist! Naine, ulata oma isandale see tsimbel sealt kapi otsast, tema tahab meelepärast muusikat teha.»

Roosi ulatabki Rõõmule kandle, lillelise mänguriista. Rõõm nokib algul, kannel kumiseb armsasti vastu, mängija pea on vasakul õlal viltu, otsekui õnnelikul, kes oma armsama kõrval istub, pea tema rinnal. Siis siblib mängija keeltes, tõstab rõõmsa näo külaliste poole ja laulab järsku täiest kõrist:

«Rohuaias, puude vilus, kõndis ritter Roosiga . . .»

Ja valgepäine tüdruk seisab isa kõrval ning säutsub heleda! värvuhäälel kaasa:

«Kä-ääsi käes ja teine kaenlas, armastus neil süü-üüdames . . .»

Väga lõbus ja hubane. Tuba on soe, täis kandle- ja laulupääli, lambaliha ja kaalika lõhna. Kevadine täiskuu, ise suur ja punakollane, surub oma silmnäo üsna maja ligi, vastu aknaruutu lamedaks — ju vist naudib rõõmsa rahva seltsi . . .

Aga Rist väljub vaikides. Kobib käsikaudu alumisele majakorrale. Tühja, põrandata tuppa. Pehkinud põrandalauad on üles kistud ja ainult talad viivad üle mustava põrandaaluse. Rist ronib ähkides alla — kõht sai liiaks täis — risu ja mulla manu. Kükitab seal peaaegu pool tundi ja laseb läbi sõrmede kõike, mis nende vahele jääb: kivikilde, mulda, purunenud pilliroogu, lubjapuru ja rotirosinaid. Väikesest aknast saadab kuu nõrka valgust, põrandaaluses tekivad taladest varjud, laiad, süsimustad vöödid — mine ja sibli nüüd säärases kott-

pimedas kohas — otsi nagu kotis! Urgitse siin upakile ja liiga täis söödud kõht teeb kummardamisel kurja vaeva.

Rist väriseb ärevusest nagu mõni muistne rahaaugul-kaevaja — ega ta vennatütre pärast küll ei küüruta, siin pimeduses risu hulgas rehitse — tema otsib õhinal kuut hõbekopikat. Ei, nüüd ei saa Rist enam eluilmaski rahu — ikka peab ta mõtlema kuuele rahale, mis siia põranda alla jäävadki. Ei ole inimesel õnne — kas ei võinud see hõbepross ta sõrmede vahele jääda? Aga ei jäänud, ja Rist ronib talale, sünge nagu kaotaja ja leinaja. Puhkab viivu, istudes kaksiratsi talal, ja kuupaistel tekib temast seinale vari, seegi küürus ja kurvalt ettepoole kumeras. Ülevalt, Rõõmude korterist, aga kõlab hääli: vend laulab seal aina uusi rõõmulaule, kisub kandlekeeli ja naised laulavad kiledalt kaasa, aitavad mehedki:

«Ei seedrid ei palmid ei kasva me maal . . .»

Vaat kus kergemeelne mees, see Risti vend Rõõm — lasebnüüd seal üleval laulu, et tema ka oma varandust otsima tuleks, seda ei ole . . .

«Ei hõbedat, kulda ei leita me maal . . .» kõlab rõõmus koorilaul ja vihastab Risti veel enam — nüüd laulavad nad juba tema pilkeks. Just, pilkeks, naeravad veel ise, et tema sõelub siin risu, otsib hõbedat ja ei leia! Küll võib ikka inimeste meel-mõte hoolimatu olla!

Ja Rist istub ülejäänud õhtuosa vihaselt ja vaikides. On juba tund üle südaöö, kui Ristid koduteele asuvad.

«Astume natuke aeglasemalt,» ütleb Ristiemand. «Mul sai kõht kaunis täis söödud, nüüd raske rutata. Ja ilus ja puhta õhuga öö, hea minna.»

Lähevad vaikides ja siis sõnab Rist:

«Usna häbi ja halb on vaadata seda velle majapidamist. Ei mõista elada, ei mõista elada see vend Jaakup! Ei mõista tema koguda ega kopikat kõrvale panna mustade päevade jaoks. Igal laupäeval igavene priiskamine . . . ta sööb ja joob ju kõik oma kopikad ära.»

Kõneleb kaastundlikult ja noogutab ise sügavtõsiselt oma kulupead.

«Ja kui nüüd mõtlema hakata,» kõneleb Emand, «mis see kõik maksma läheb: nagu see tänane lambalihagi, kaalikad, peenleib ja kõik muu! Rasvane lambaliha! Kui palju see kõik rahas välja teeb!»

«Jajah, otse hale hakkab, kui järele mõtled,» vastab Rist.

«Päris varanduse hävitamine! Ja võhivõõraid inimesi nii

kokku ajada — kutsub nagu hunte laanest karja hulka. Nagu täna see rätsep naisega ja poesell ja saeveski-poiss — Rõõm tõpib ju oma vaevaga teenitud kopikaid võõrastele inimestele hammaste vahele. Mul oli väga valus vaadata, kuidas need inimesed endale söögikraami sisse ajasid — vesi tuli silma.»

«Ma mõistaksin veel, kui meie kahekesi kui sugulased ja lähedased — ja tema ju vedas meid linna, muretsegu nüüd, et meil ka mõnikord kergem oleks — aga jumalavõõraid inimesi sööta ja joota . . .»

«Ei mõista ikka inimesed elada . . .»

«Ei mõista. Kergemeelsed on. Vanul päevil kannavad kerjakotti. Kas sul s e e . . . korv on hästi hõlma all? Mul tuli juba laua man hirm peale, et kui mõni . . .»

«Eks ma hoia seda söömise ajal alati põlvede vahel . . . undruku all.»

Astuvad veidi vaikides, siis algab Emand uuesti:

«Seda lambaliha võis olla nii kuue-seitsmenaelane tükk.»

«Ja ainult kondid jäid laua peale ja needki olid nagu puhtaks poleeritud, ma ise vaatasin,» ohkab Rist.

Kuu on nüüd vähemaks ja kollaseks muutunud ning Ristid vaatlevad teda vaikides. Siis sõnab Emand:

«Ju vist sõda ja verevalamine tulemas — näe, kuul käib valge rist üle.»

Seekord oli Emandal õigus. Veel samal suvel algas suur maailmasõda ja Rist Rõõmuga nägid neil päevil esmakordselt lennukit. Lendas porisedes üle südalinna, üle Karlova linnaosa ehitusplatside ja ruttas Riia poole. Kõik töölised tellingutel ajasid pead kuklasse, kõigil näod lendaja poole.

«Ah!» hüüab Rõõm. «Kui ise saaks ka korra niisuguse viguriga pilvede vahel vuhiseda . . . vaata üle veere ja sülita alla . . . liputa teistele käega.»

«Meiesarnast ei lasta selle riista ligigi,» arvavad teised töölised. «Ja kui selle linnuga ikka alla langed, on killud ja tükid taga, inimene pudeneb vist pulbriks.»

«Ja kui niisugune riist maha sadab, on ilmatu palju raha jälle mokas,» ümiseb Rist. «Ega see lendaja ju lihtsast materjalist ole. Terve varandus vurab seal taeva all. Minu arvates on see suur patt, et inimesed tahavad Loojaga võitu ajada ja linnukesi järele aimata. Inimene jäägu ikka oma kahe jala juurde, see on juba kord nii säetud. Mis minu silmad kõik nägema ei pea — parem oleks võinud ikka seal maal rahus elada, aga näe sina, Rõõm . . .»

«Sa oled tõesti puss musta villa vahel,» naerab vend Rõõm. «Ei sinust saa elulõpuni villa ega nahka. Päris häbi kohe, et sinusugusega sai üheskoos maailma tuldud.»

Rõõm kõneleb pool nalja, pool pahaga, aga Rist solvub täielikult. Ja kui tema solvub, võib ta mitu nädalat vaikida, sõna kestki poetamata. Aga nüüd ei suuda ta kaua vaikida, sest sõda kisub meestel vägisi sõnu suust.

Risti-Rõõmu tajuvad mõlemad alateadlikult ja ebaselgelt, et kogu maailm nende ümber rappub ja on rahutu — aga neid kaht ta just väga kaasa ei raputa. Nagu siis, kui suur torm mööda kihutab ja sa seisad tara taga varjul. Tunned ainult möödakihutaja hingust, õhk lööb su ümber värisema. Nende elu läks endiselt edasi. Ehitustöid ei katkestatud — on märgata vastupidist, kõik tahavad ruttu-ruttu katuse alla jõuda. Venna paaril on rohkemgi tegevust, sest nooremaid mehi kutsutakse karjakaupa võitlema keisri, usu ja isamaa eest.

Rõõm vaatleb elu ja inimesi — niikaugele, kui tema silm vaatlema ulatab, ning ei märkagi suuremat muudatust. Teda ennast ei sega see sõjasuvi sugugi, talle on see soe ja kaunis aeg. Tema läheb igal pühapäeval linnast välja, jõepervele ja luhale. Väga mõnus on selili lebada, kõrged tulililled kõigu vad kahel pool nagu kardinad. Lamad otse kaldal ja vahid, kuidas paadid ja laevad ruttavad päri- ja vastuvoolu. Suuremas laevas mürtsub orkester ja läigivad tuletõrjujate peakatted. Ja kuis neid ujujaid, suplejaid ja pladistajaid, kisa ja veesulinat on kogu jõgi täis! Rõõm naerab südamest. Ja kui ta südamest naerab, rappub ta keha üleni kaasa. Ja kaldal on — nii poolekilomeetrise vahemaaga — valgeid telke, mille all kaubitsetakse mõdu ja limonaadiga, koogikeste ja hapude kompvekkidega, müüakse salakesi seda va kibedat, mida Rõõm nimetab jänesekõrvaõliks. Ah, mõnuleb Rõõm — küll on õnnis see pühapäev! Tema lebab ja päike soojendab tal selga, noored inimesed naeravad nii kenasti ja lähevad temast mööda. Siis ostab ta endale telgi alt pudeli punast limonaadi, korgi alt turtsatab ja magusaid kübemeid kargab Rõõmule ninna. Naudib oma joomaaega ja rõhatused meenutavad talle veel kaua joogi head maitset. Siis hammustab ta magusat liivakooki ja tunneb end härrana. Tal on nüüd jalutuskeppki, pruun ja kõvera käepidemega, tal on peenest õlest kaabu. Ah, säärane pühapäev on Rõõmule kontimööda! Ta ei saa uskudagi, et kusagil kaugel käib kibe taplus, kuhu alatasa mehi juurde viiakse. Näe, luht veel rahvast paksult täis!

Aga Rist kogub aiva paberrahasid plekkpurki. Liisast-tütar on ikka taluteenija linna läheduses, kõvera seljaga ja tõsise moega. Ristiemanda tervis läheb järjest halvemaks. Ta lõõtsutab alati ja lehkab ebameeldivalt. Jah, Ristil ei lähe hästi, aga ta mõtleb veel oma venna elu peale, muretseb venna perekonna pärast ja kõneleb nõnda:

«Jaakup,» algab ta. Kui tal midagi tõsist, kurba või kurja on rääkida, tarvitab ta ikka venna ristinime. «Mis pean ma sinust jälle kuulma? Sa lubad oma lapsel, oma lihal ja verel, püüne peal ringi hüpata! Paljaid jalgu tõsta — kõrgele ja meesterahvaste ees? Ja sinna juurde laulda väga imelikke laule! Ma ei ole küll ise säherdust häbitust vaatamas käinud — selle eest hoidku mind jumal — aga maailma-inimesed itsitavad juba ja hakkavad varsti näpuga näitama sinu peale ja minu peale . . . ja vast meie Liisagi peale . . . et sugulane . . . ja tema on noor naisterahvas ja tema elu on ees . . . sa lased meie ausa nime ära solkida, Jaakup! Meie oleksime ikka maale pidanud jääma, ilmaaegu sa meid siia patusesse kohta vedasid ja meelitasid.»

«Nüüd võtkem selle elu sees kõik risti rõõmsalt kanda,» laulab vend Rõõm vend Ristile vastuseks ja kergitab oma piimapudelit. Pöörab siis pea hetkeks viltu, mõtleb, ise kaval ja kelmi näoga nagu orav, ja vastab siis lahkelt:

«Jah, meie Teele tantsib «Apollos». Nad teevad seal operetti. See on lõbus näitemäng pillimängu ja tantsuga. Kui ma natuke-natuke noorem oleksin, siis tantsiksin ja laulaksin ka mina seal kaasa. Lõbus ja puhas ja kerge töö, läheb ikka lauluga — trallala, trallala! Ja kui neil seal kassa nii täis saab, et hakkab üle ääre ajama, siis võib igamees, kes kaasa on keksinud, oma peo all hoida ja rahakest lastakse pihku tilkuda.»

Rist tõstab otsekui haistes pead, sõrmed liikvel, tilluke ja inetu kadedusjooneke ümber kitsaste huulte:

«Mis sa ütled . . . et tüdruk saab s e l l e eest raha?»

«Kus siis muidu! P u h a s t raha! Näe, mineval kuul sai tüdruk tervelt viis rubla!»

«Viis rubla! Viis rubla sellesamakese ilbutamise eest! Jah, eks ta kergemeelse rahva käest nööritud raha ole, mis neile seal makstakse.»

Rist vaikib. Rist on pahane ja kade. Rist otsib nüüd sõnu, millega venda kriimustada.

«Aga kas sa, Jaakup, tead ka, et see on häbitu amet? Et

sealt võib tüdruk endale sohilapse saada . . . ja kõiksugu halbu haigusi . . . ja võib sul hukka minna?»

«Ole mureta, vennas,» vastab Rõõm rahulikult. «Meie Teele on väga selge peaga inimene . . . lõkerdab küll naerda, aga ega tema jalg õigelt teelt nii kergesti kõrvale ei astu. Ja kui astub — mida rohkem inimene siin maailmas uusi asju näeb, seda rohkem on ta võitnud.»

Vennad töötavad paar tundi vaikides, siis ütleb Rõõm vennale vaikselt ja vihata:

«Ma mõtlesin seda asja põhjalikult järele ja tulin otsusele, et sina, Joosep, müüksid vist oma naise ja lapse ära, kui sulle keegi nende eest raha annaks. P u h a s t raha, nagu sa ise ikka ütled. Ja mu meel läheb nii haledaks, et kust sa ometi niisuguse loomu oled pärinud? Ei isa ega ema kadunukesed ei olnud nii kiskujad inimesed, ja meie kahekesi, sina ja mina, oleme nagu öö ja päev. Sina oleksid pidanud ikka sinna maale jääma — metsa taha, soo äärde . . . sinust oleks seal rikas peremees tulnud . . . Võta oma raha ja osta maale koht, vennas, tee seda kohe.»

Rist läheb vihaseks. Läheb nii vihaseks, et ei ilmu enam laupäeviti Rõõmu söömaaegadelegi. Roosil on kahju, et vennaksed omavahel niimoodi vaenus — pikuke see meie elu ära ei ole — mis seal veel kiskuda ja kriiselda!

Alles kuu möödudes hakkab Rist jälle vennaga kõnelema. Võidurõõmsalt, koguni kõrgilt:

«Näe, m e i e Liisa läheb nüüd mehele! Ja kohe tublile mehele. Mehaanik ja peenema töö mees. Valgepiletimees veel pealegi ja ei pruugi tapmisele minna. Juba kuulutati maha ja nüüd algab meil uus elu!»

Aga see uus elu on vist palju hullem endisest, sest järgmisel kevadel kaebab Rist Rõõmule, istudes kössi vajununa lõunavaheajal palgiotsal:

«Oli väga paha tali, külm ja halb aeg! Sulle kui sugulasele võib ikka kõik hinge pealt maha rääkida: olen vist hoopis hullu inimese oma perekonda võtnud! Ei sel mehel ole häbi ega au ja kui sa kord kuuleksid, mida kõike ta suust välja ajab! Enne pulmi ütles mulle, et hea komme olevat juba säärane, et isad peavad tütardele näpuotsaga seda «va puru» kaasavaraks andma. Arvasin, et ajab niisama naljajuttu, et noor inimene ja keel käib kergelt. Aga ei — andku mina temale seda «va puru». See sõna lõikas mul läbi südame. «Vana puru» ütleb tema ja ei teagi, mis rahakogumine ja lapsekasvatamine tähendavad! Ennem annaks ma sellele paharetile sõrmeotsast verd, aga või ta seda himustab! Raha tahab, aina raha! Ja nüüd on meil kisa ja kraaklemist korter nii täis, et naabrid hakkavad hurjutama. Öösel ei saa enam sugugi sõba silmale — ikka mõtlen, et nüüd ta tuleb teisest toast ja koksab pähe . . . »

«Kas ma ei ütelnud sulle alati, vend Rist, et ära kogu selle maailma mammonat ja korja kaduvat vara — need toovad ainult pahandust ja rikuvad majarahu. Näe mind — olen paljas nagu püksinööp, aga mul pole muret ja meel on ikka hea. Olen nagu linnuke oksal, sabasuled hõlpu täis!»

Naljakas see vend Rist oma riivatu väimehega! Üks ihne ja teine ahne! Naljakas see elu — vend korjab eluaeg, on koi, aga siis tuleb järsku võõras valgepiletimees ja ajab hambad venna korjandusele külge! Ahahah!

Aga varsti ei naera Rõõm enam nii mõnusalt — kahju hakkab vanast vellest, kes kössitab palgiotsal ja kaebab:

«Nüüd ei mõista hulluga enam midagi peale hakata, nüüd ta nõuab aga raha ja viibutab rusikaid. Nii kui laulatuselt koju jõudis, nii hakkas kohe nõudma. Et olgu aga nii ja nii suur summa lauaotsale laotud. Ja ise veel küsib, et kas tema õige lõbu pärast on naiseks võtnud minu kõvera tütre . . . »

Rist nuuksatab ja Rõõmgi muutub tõsiseks ja kurvaks. Rõõmul on kahju kõverast Liisast ja vaesest vennast.

«Kõvera tütre . . . kõvera tütre — nii viskab mulle nüüd iga päev ette. Sa võid ise arvata — sa oled ka lapse isa — mis peab isa süda sees ütlema, kui talle niisuguseid sõnu pillutakse? Ja nüüd hakkab veel Liisa, see kõverakene, ka peale käima, et isa, anna talle natuke . . . et muidu läheb hoopis minema, seda häbi siis maailma ees. No andsin talle siis . . . natuke. Kus väimees hakkas irvitama ja ütles, et sellega saab meistermees endale ainult väikesed napsid teha, mitte enam. Võttis raha, läks ja enne ei ilmunudki, kui see rahakene kõik läbi priisatud. Siis lõi soolatoosi ja leiva laua alla ja möirgas hirmsa häälega. Oh seda maailma elu küll! Oh seda viletsust! Naisterahval läheb ka tervis päev-päevalt halvemaks, hingamisest tuleb puudu — kõik läheb ikka hullemaks — sina ju vedasid meid siia patupessa! Oli seda vaja? Kõik läheb viltu . . . »

Aeg sai hoopis uue näo — revolutsioon, rahutused, sõda käis üle Tartu tänavate. Uued valitsused, uued rahad. Rist elab nagu hiir oma urkas tagahoovi prügikasti ja kuuride läheduses. Ta käib harva väljas, teda pole nähagi. Tema ei tea maailma asjust mitte kui midagi. Ikka üks rahutus ja rabelemine teise

otsa — ei Risti mõistus seda võta. Ela nagu kiigel — hoia kinni ja karda kukkumist oma kõikuvalt aluselt. Hobuseliha, saepurusegane leib, liivast seep! Kõik maailma asjad ajavad oma kurvemat ja kõveramat külge ees.

Ristiemand sureb järsku — hing jäi kinni ja õhust tuli puudus. Ja kui Rist läheb plekkpurgist võetud rahaga, ikka ümber vaadates ja arglikul sammul, puusärki ostma, seletatakse talle äris, et tema rahatähel üldse enam väärtust ei olevatki. Juba ammu — kas ta siis pole kuulnud, ajalehti ei loe, teiste inimestega ei kõnele?

Rist kohkub, ägestub, läheb marru. Karjub oma vana ja väriseva häälega ja pakub puusärgi eest oma raha. P u h a s t raha, ütleb ka nüüd. Aga teda naerdakse välja. Ja siis vaatab Rist enese ümber ja selja taha ka — on's ta õige hullumajja sattunud või näeb ta kurja und? Ta ei leia enam sõnu, vaatleb vaid puusärke ja plekkpärgi, ta pea hakkab kaela otsas kergelt, aga pidevalt värisema. Ta kobib ärist tänavale ja otsib omasarnaseid.

«Selle rahalapiga võid sa nüüd niisket ninaalust pühkida,» pilgatakse teda. «Ja kui sul neid pabereid palju on, katsu mõnele majaomanikule kaaluga maha müüa — nüüd ju tarvitatakse vana paberit uute tapeetide alla kleepimiseks.»

Rist jääb uimaseks. Rist hakkab uskuma, et teda vaevab kuri unenägu, mis kestab kaua, on selge ja õudne. Rist jääb ootama selle unenäo lõppu. Küllap see luupainaja varsti põgeneb ja tema mõistus lööb jälle selgeks. Siis elab Liisa jälle — tühi jutt kõik, et naine juba mulda maetud — ja rahadega on kõik korras. Küllap siis lakkab see väringi, mis liigutab ta uimast pead. Nüüd pole tal söögiisu ega uneraasugi, ta võib ka südaööl läbi linna lonkida, tema jaoks pole enam kellaaega ja tunnid ei tükelda enam päeva.

Aga Rist on visa. Rist muigab üleolevalt ja hoiab-hellitab endise hoolega oma plekkpurki. Ja sosistab endamisi:

«See praegune valitsus nüüd mõni valitsus või asi! Olgu ka korraks nalja teha. See läheb ruttu mööda nagu laste läkaköha. Meie oma maainimene nüüd mõni valitseja. Aga keisrit ei jõua keegi kõigutada, mitte keegi! Ja puha lorajutt, et keisrihärra tapetud — see kõik ainult rumala rahva hirmutamise jutt. Mina lugesin kusagilt trükitult — mitte ei mäleta enam, kust just — et ega see keiser ja tema perekond nii kergelt ei suregi, ega neid ka niisama lihtsalt tappa ei saa: neile antakse ju maast-madalast oopiumitilku sisse ja need teevad inimese

kõige vastu kõvaks — ei hakka peale nuga ega tääk. Ja kes õige julgekski oma kätt keisri vastu üles tõsta? Keisri vastu! Selle käsi kukuks ju iseenesest küljest ära! Tema on ju mitmepeaga kotkas, kindel ja kõigutamata!»

Nii pomiseb Rist ja kui mõni kuulab, viskab ta käega ja läheb ruttu minema. Mõned vaatlevad aga Risti kaastundlikult ja küsivad, kas tal siin linnas omakseid pole, et nii . . . Mõned aga naeratavad inetult ja puudutavad sõrmeotsaga kergelt oma laupa. Rist ei mõista, miks. Temal oleks just kuulajaid vaja. Tema peab kõnelema, nii kuuleb ta iseenese häält ja see annab talle julgust. Ja kui kuulajaid pole, kõneleb Rist üksi:

«Egas see naljatamine nüüd enam kaua ei või kesta — kui kaua need maailma asjad siis ikka keerus võivad käia — kord peab majja tulema! Rahva kannatus hakkab juba lõppema. Küll varsti on kõik endine, valitsus ja raha. Küllap tuuakse varsti rentei tagasi ja inimesed saavad sealtki oma raha kätte. Oh seda rõõmu, rahad hakkavad jälle nagu lipsub käima! Ja egas seda saagi ükski surelik nii teha, et r a h a kaotab oma väärtuse ja on heeringapaberi eest. Ennem murdub maakera telg ja meie kõik läheme hukka.»

Leidub veel neidki inimesi, kes Ristiga vaidlema kipuvad, teda veenda püüavad. Aga Rist ainult muigab üleolevalt. Tema keelepaelad on nüüd päriselt lahti läinud, tema ei karda enam kuulajaid, tema on nüüd neist kõigist kõige targem ja teadlikum.

«Ärge laske endale kärbseid pähe ajada,» hoiatab teisi. «Mina tean seda kõike — olen ka juba tüki aega linnas elanud ja õppust võtnud — kõik see praegune asi on ainult krutstükk: kavalamad ajavad maailma tühja juttu täis, et vast rumalamad usuvad ja annavad oma raha käest ära ja viskavad muidu minema, siis neil hea korjata! Just seda tahetakse, meil tuleb nüüd väga valvel olla. Käivad kui lõukoerad ringi ja nuhivad vaeste inimeste rahanatukese jälgi.»

Ja Rist valmistab ise, kodutsi, oma pleekunud jopile avarad rinnataskud, varustab need tugevate nööpidega. Ta kannab nüüd kogu varandust oma rinnal kaasas. Ta ei tööta enam ehituste juures, temast ei saagi enam töötegijat. Tema mõtted läksid järsku laokile ja jäidki laokile, keerlevad ainult raha ümber. Nüüd ei ela ta enam raha kogumisele, vaid oma armsa vana raha hoidmisele ja kaitsmisele — kuni selle au jälle jalule säetakse. Rist ei tunne vajadust uute rahamärkide järele — paljuke siis tema sööb, selle nokatäie annavad talle head

inimesed. Teda toidab ja joodab nüüd ootuseärevus, tema igatseb segaste aegade selgumist — see igatsus soojendab teda, katabki. Ta nälgib, pesitseb kütmata kuuritaguses ubrikus, kondine, kasimata, räpane. Liisast-tütar on silmapiirilt kadunud ja oma rahaahnet väimeest ei mäleta Rist üldse enam.

Vend Rõõm kipub ka säärast hullu juttu ajama, räägib, et tulgu aga Rist nende juurde elama, seal ikka nagu ristiinimese peavari, Roosi kasib ja koristab, peseb ja puhastab. Ja Teele teenib nüüd hästi, tema teeb ikka seda teaatrit. Leppigu aga Rist praeguse olukorraga ja ärgu riputagu oma meeli-mõtteid ainult nende rahade külge. Mis läinud, see läinud! Kõik läheb, oleme ju ise ka minejad.

Aga Rist vastab vennale:

«Ega see ju enam palju aega ei võta. Keegi ütles mulle, kes just, ei mäleta enam — et meie keisrihärra ustavad mehed on kõik Prantsusmaale kogunenud. Kui nad sealt nüüd tulevad suure hurraaga ja riigilipuga, siis on siin sel praegusel puru taga ja elu aetakse jälle joonde. Varsti on kõik endine, vennas, — valitsus ja raha. Küllap tasutakse veel neilegi, kes lõpuni on ustavaks jäänud.»

Rõõm vaatleb venda vaikselt ja kurvalt, silmad niisked. Ei, ei — Rist ei tahtvat tema juurde elama asuda. Tema tahtvat väga üksi olla, siis hea kõnelda ja neid segaseid asju selgemaks rääkida.

«Ja mis ma sinu, vaese inimese juureski õige peale hakkan? Sa oled ju oma teenistuse kõik läbi kõri ja kõhu lasknud. Vaata veel, et vanusepäevil ei tule sul näljakäppa imeda! Tütar . . . mis tütar . . . ei tea, kuhu see jäänud on? Ei, mina vaatan seda asja ja elu omal käel, näis . . .»

Aga midagi ei selgu, üha tumedamaks ja segasemaks muutub ümber Risti ja Ristis eneses, päris pimedaks. Ta ööbib nüüd sageli treppidel ja väravate taga õuenurkades, prügikastide varjul. Tihti tukub Kaubahoovis, ringpoodide trepi all. Siin on tal peaaegu nagu väikene tuba, seinad mustavad ja madal lagi pea kohal. Ja rottegi on siin, need krabistavad. Ja Rist hüüab kähedal häälel:

«Ass kõtt-hh!» Ta mõtleb, et just praegu katsub suur rott oma hammaste hakkamist plekkpurgi küljel. Aga siis meenub talle, et kannab ju raha rinnal, ja ta ristitab ruttu käed, paneb käsivarred vaheliti üle rinna, varandusele kaitseks. Aga krabin kordub ja trepi alusest kostab taas tasane:

«Ass kõtt!»

«Pikuke see pime aeg ei ole,» pomiseb Rist varahommikuti trepi alt välja ronides. «Siin keset linna oled nagu elule lähemal. Ja kui midagi äkitselt lahti läheb, oled sa ise kohe käejala juures kuulmas ja nägemas. Vast marsivad juba täna õõsel keisrimehed linna sisse — siis sul kohe selgus käes . . . seletad oma rahaloo neile ära.»

Ega Rist üsna üksi trepi all ööbigi — sageli on Emandki seal. Ega Liisa polegi surnud — see ju samuti nende petjate ja peletajate jutt. Rist võib oma Emandaga kõnelda — kuidas ta siis surnud on? Eriti hästi saab Rist oma naisega juttu ajada üleval mäel, vanal Maarja kalmistul, kaharate pärnade all. Rist istub nüüd sageli oma Emanda läheduses. Kehakate eest hoolega kinni nööbitud, käed tugevasti vastu rindu surutud. Linnuke siristab pärnaladvas ja Rist tunneb rahapabereid rinnal krabisevat. Just vastu ihunahka, sest särki ei kanna Rist ammu enam. Viimane sai selga Liisa matusteks, seda loputas Rist ikka jões ja parandaski kord. Aga siis läks aeg veel ärevamaks ja oli tähtsamalegi mõelda kui tühipaljale võidunud särgitükile. Nii rebenes ja lagunes kehakate pikapeale ja kadus seljast hoopis ära. Enne varrukasuud, siis üks varrukaist, siis teine, siis rebenes rinnaesine ja läks ribadeks selg. Rist ei märganudki särgi kadumist, ta ei märka nüüd midagi, ei tunne enam inimesi ega tänavaid, ei tea nädalapäevi, ei mäleta aastaarvugi.

Aga ühel pühapäeval rikutakse kalmistulgi Risti rasket ja sügavat rahu. Mööda peateed tuleb tõtates vennatütar Teele, otsib nagu midagi, näeb siis veidi eemal teest oma kössitavat lelle ja tüürib otse tema poole. Rist vaatleb liginejat. See on karusnahkses mantlis, hele ja puhas, roosa ja rõõmus. Teda tunneb Rist ikka veel ära — tema on ju üks väheseid mõistlikke, kes Risti jutte kuulab ja nõus olles pead noogutab. Ta on küll kergekene nagu ta isa, sädistab nagu varblane, üks sõna siit, teine sealt, aga temaga võiks Rist kõnelda, sest tema oskab vaikides kuulata.

Aga seekord ei lase Teele lellel juttu alatagi, sädistab ise juba eemalt:

«Sina, lell, oled nagu õnn — otsi sind kogu päev mööda linna taga! Sain siis teada, et sa siin . . . tädi juures istud. Kas sul jahe ei hakka, on juba oktoober? Sul paljad käed. Mul oleks sinu juurde asja ja suur palve. Vaata — ma seletan nüüd kohe pikemalt, siis saad sa mu hädast aru. Vaata, meil on täna õhtul esietendus — suur revüü — toredust ja sära täis! Ma

jutustan sulle kohe, kuidas see käib: mina tulen lavale, üleni valges hermeliinis — see on kodujänesest — ja suur-suur muhv käes, minuga koos tosin valget vene hurta, päris koerad kohe, elusad! Siis laulan ühe kurva vene laulu —»

Ja Teele ümiseb lellele selle kurva laulu viit. Rist vaatleb ainiti vennatütre nägu, suud ja silmi.

«Siis joon klaasi vahuveini, naeran kriiskavalt —»

Teele kriiskab lellele keset kalmistut. Rist võpatab ja koos selle naerukõlaga selgub temas midagi järsku: ta näeb, et ümberringi on juba hilissügis, et kibuvitsapõõsastel on marjad mustpruunid ja kiprunud, et Liisa haud on rohtunud ja ta üks külg on sisse vajunud ja maapind on siin punaliivane . . . hea kartulimaa. Ja tal on jahe. Seljanahk tunneb jopivoodri all külma õhku.

«Siis virutan klaasi vastu lavapõrandat puruks, löön trahh! jalaga hiiglasuure peegli — see on klaas ja tinapaber — kildudeks ja katkisest peeglist kargavad välja madrused, punased mütsid peas ja paljaste tääkidega püssid peos. Aga siis viskavad madrused oma rõivad ära ja nad on tüdrukud, ihih! peaaegu paljad tüdrukud — ihihih! Ja nad tantsivad reas ja mina tantsin üksi nende ees. Aga seinal meie kohal noogutab suur kahepeaga keisrikotkas nõrgalt pead ja ta kaelad vajuvad longu. Hakkab ära lõppema. Ja kui kotkas ära lõpeb, võtan mina kamaluga kümnerublalisi ja viskan — viuhti! üle lava ja alla saali, rahva hulka! Vaata, lell, neid rahasid on mulle nüüd vaja. Ma võiksin ju kirjut paberitki pilduda, aga need pärisrahad mõjuksid hoopis toredamini! Ole nüüd täitsa lell ja anna mulle paar peotäit — säh, ma annan sulle siin ühe pärisraha vastu, no võtá, võta! Ega need sinu tühjad ju õigupoolest enam midagi maksa, sa viskad nad ju niikuinii minema, kaua sa seda vana paberit hoiad — aga sugulaste asi ja sul on kitsas käes . . . ja sina raha tahad, mul seda praegu on, võta . . . »

Teele surubki lelle pihku uue raha. Ristis ja ümber Risti läheb kõik järsku nii naljakalt tühjaks — tal pole vist enam sisikondagi, ta keha ja pea on üsna õõnsad, tema on ainult tühi nahk, pesemata ja kortsus nahkkest. Ainult kahte Rist veel tunneb: vana paberi raskust oma rinnal ja uue raha kergust oma sõrmede vahel. Äsjane lühike selgus kaob, kõik pimeneb, kõik pudeneb. Rist on järsku väga unine, ta tahab hirmsasti magada, kael on väsinud ja pea väriseb selle väsinud kaela otsas, vajub sügavalt vasakule õlale. Rist pomiseb Teelele:

«Eei-eei. Mul ei ole enam . . . ühtegi.»

Ta ei märka vennatütre lahkumist ja õhtu saabumist. Istub kõssivajunult, õlanukid puudutavad peaaegu põlvi. Kalmistu sulgemise eel, õhtupimeduses, leiavad hauakorrastajad naised Risti ja talutavad ta värava poole.

«Vanainimese asi,» arvavad. «Kas halvatus või kramp. Paljas luu ja nahk . . . kui kauake see inimene nii vastu jõuab pidada!»

Kalmistuväraval vaidlevad viivu. Ei, nad peavad ikkagi voorimehe võtma, sest vanamehe vend elab ju teises linnaservas. Vaidlevad ja vaatavad ise ringi, kas ei leia nad siit ligidalt mõnd voorimeest.

Rist nende vahel aga ümiseb kangestunud keelega, pilk tinane ja tuhm:

«Ei tea . . . kui palju see voorimees aga . . . sõidust võtab?»

Rist pole veel kordagi oma elus voorimehe-vankris sõitnud . . .

Rõõm asetab oma väsinud venna voodi. Just enne lõplikku lahkumist avab Rist veel korraks silmad ja sosistab Rõõmustvennale selge häälega:

«Küll ma jooksin praegu pudeli külma õlut ära . . . keel kuivab. Õllehimu tuli peale . . . »

Aga samas küsib:

«Ega tea . . . kui palju see pudel õlut küll maksta võib?»

Sedagi ei teadnud vend Rist surres, sest ta polnud elus veel kordagi ostnud pudelit õlut . . .

Matused ja peiesöögi korraldab kadunule ta vend Rõõm. Teele maksab. Rõõm ise, rätsep õuemajast, üks saeveski töölisi ja poesell kannavad Risti puusärgi kalmistule. Küll on vana vennas aga kergeks jäänud, mõtleb Rõõm, puusärgi nurk õlal. Luu ja nahk, veidi kehakatet ja kirstu lauad, see on kõik.

Lahtise haua serval peab Rõõm vennale veel kõnegi:

«Sul oli siin maailmas väga raske põli, vend Joosep,» ütleb ta. «Sind kutsuti Ristiks ja sa võtsid endale ise rohkem risti kaela kui vaja. Aga nüüd said sa ristist lahti ja saad puhata. Puhka rahus.»

Kaugemale Rõõm ei jõua, ta silmad niiskuvad ja hääl jääb kurku kinni — sest hilissügisene päikesepaiste on kollane ja virvendab silme ees nagu vedelik ja tuletab Rõõmule õlut meelde. Vend himustas ju enne lahkumist lonksu õlut ja lahkus seda saamata! Tema, Rõõm, oli ju küll poodi jooksnud, aga pudeliga saabudes oli ta näinud, et Rist oli juba teele asunud.

Õlle ja päikesepaiste tõttu ei saagi Rõõm pikemalt kõnelda, tal on kahju vellest ja joomata jäänud õllest . . .

Aga õhtul kodus, seal kõneleb ta veel. Peetakse peiesid, sõbrad-tuttavad on jälle koos. Roosi on turult toonud paraja põrsa ja selle kadunu mälestuseks pruuniks säristanud. Kamar on nii kuldne ja krõbe, viinasuutäied kibemagusad ja meel hale — Rõõm nokitseb taskunoaga põrsa sabalülide kallal ja kõneleb ise:

«See meie elu on nagu laul . . . tuleb see viimane värss ja ongi otsas. Ja Risti ja minu elu on ka nagu laul . . . vahel kurb ja vahel rõõmus, just nagu see ritteri ja roosiaia laul. Nii me olime, üks liiga tõsine ja hoidja, teine kargaja ja paristaja. Üks oli must ja teine valge . . . ja kui õigust ütelda, suurt asja pole meist kummastki olnud. Ma mõtlen ikka, et vahest see kolmas vend, kes vara ära läks, võib-olla oleks temast tulnud päris õige mees . . . »

Rõõm pühib käeseljaga silmi. Nokitseb siis edasi ja kõneleb ka:

«Ei olnud Ristist-kadunukesest kellelegi kurja ega kasu ka. Elas omaette ja korjas. Tema ei tundnud selle maailma mõnusid ja tema jalg ei astunud kerget sammu. Aga nüüd küsin mina, tema vend, — kas on see mees oma eluga õieti ümber käinud? Tema oli nagu see sulane, kes mattis oma seeklid maha . . . hoidis neist küünte ja hammastega kinni . . . »

«Papi, jäta juba,» keelab Roosi. «Vaata, kui ilus see tailihatükk on! Ma annan sulle kapipealselt kandle . . .»

«Ei, naine! Mina olen see sulane, kes läks ja laskis kõik raha laiali — viuhti! Ja mul oli siin ilmas õige mitu korda väga hea olla. Aga t e i s t e l . . . kas mina olen kübetki ära teinud, et ka teistel oleks hea . . . Ah, ei taha mitte rääkidagi.»

Kõneleja rüüpab suure suutäie, naudib seda vaikides ja jätkab:

«Aga meie ei tohi selles maailmas mitte kohtumõistjad olla. Ja sellepärast ei saagi meie siin praegu kindlaks teha, kumb meist elas õigemini. Aga mina ütlen veel üks kord — ärge korjake maist vara! Elage ilmas nagu pulmas! Ajame nüüd naljajuttu ka. Vaat' kui vend Joosep ja mina kord sulasepõlves —» Rõõm hakkab valju häälega naerma, läkastab aga järsku ja kõõksatab veidralt. Hakkab siis hingeldama ja rabab kätega. Ta tõmbas endale põrsakondi hingekõrri. Näost sinipunane, nii aidatakse ta trepist alla. Rätsep ja Roosi lähevad temaga kaasa, ruttavad arsti juurde — aga teel heidab Rõõm

hinge. Otse rõõmsa, rahvarikka tänava suus lahkub ta siit maailmast. Õhtune linn kihab, tuled põlevad, kusagilt kõlab muusikat ja sügisene täiskuu vaatab üle selle rõõmsa õhtupildi. Rõõm lebab selili sõidukis, silmad pärani — nagu tahaks ta veel enne lahkumist võimalikult palju näha. Aga ta näol on ilme, mis pärit viimsest söömaajast — oli mis oli, aga tema elu lõpusalm oli rõõmus . . .

Ta maetakse järgmisel pühapäeval. Ja veel järgmisel peab õpetaja kirikus hingepalvet, milles tõstab Jehoova ette vennaksed Lõbud, Jaakupi ja Joosepi, Jaani pojad. Nende mälestuseks põlevad kirikus kõik kroonlühtrid ja selle põlemise eest maksab rikkalikult Adele Rõõm, pärisnimega Lõbu. Kummalgi kadunukesel ei jäänud ju mingit nimetamisväärset varandust. Ei jäänud neist midagi . . .

1938

Lepatriinupunane

Margus Suurul longib piki avenüü Matignoni. Eelkevad. Päev on nõrgalt ja sinakalt udune. Ja Marguse pea kergelt uimane. Selles pole midagi erilist — Marguse pea on viimasel ajal sageli uimane ja valutabki. Ja teda piinab pidevalt kummaline kujutelm: see mees, kes hulgub tujutult piki tänavaid, see polegi tema ise. Tema i s e näeb und ja selles unenäos kõnnib üks võõras mees piki eelkevadist avenüüd, kaabu kuklas ja pale kitsas. Võõras, aga temaga väga sarnane, kas või kaksikvend. Ei, jumala eest, p e a b olema kaks Margus Suurulit, üks uimase peaga ja teine, kes esimest alatasa vaatleb!

Marguse pilk peatub järsku moeäri vaateaknal. Ühe kübartanukese eredad värvid sundisid ta peatuma. Violett-roheline-roosa. Kummaline kombinatsioon, mõtleb Margus. Lehma maitse, mõtleb hajameelselt. Võigas violett, mingi pealetükkiv varjund lillat, punasegane ja torkav. Juurde kõige labasem roheline ja sellele kõigele veel lisaks see roosa, see prääniku-roosa. Prääniku-roosa, mõtleb Margus — kui kaua pole ta enam näinud neid rõõmsavärvilisi maiustusi? Margus Suurul väikeses kodulinnas peeti jõulu ja uueaasta paiku aastalaata, mida tookord «jäärmargaks» nimetati. Seal oli roosasid prääniku-id, kipsist puudlikoeri ja papile kinnitatud suhkrunukke-reas — näod roosad, juuksed võililleko llased ja kleidid taevasinised. Kummaline küll — praegu seisab Marguse silma ees see kübar oma kolme koleda värviga, aga ta ei näe neid nii selgesti, kui näeb mälestusepilguga oma koduse aastalaada värve.

Margus jääbki seisma Suzanne Talbot' vaateakna ette ja vaatleb ainiti seda kolmevärvilist kübartanukest. Ega ta ise tahtnudki just paigale jääda, aga see värvisegu sundis. Värvid on teda sageli elus kutsunud ja kohale naelutanud, kiusanud ja

peibutanud. Ja nüüd seisab ta lihtsalt sellepärast edasi, et läheduses pole uut värvi, mis teda astuma sunniks. Ta on laisk ja hajameelne. Seisab, vaatleb ja mõtiskleb. Suzanne Talbot, ümiseb ta huuli liigutades. Möödaruttajad müksavad teda küünarnukkidega ja suruvad külgedega. Suzanne Talbot — ainult üks nimi, kaks sõna kõrvuti mustal klaaspõhjal. Aga need kaks sõna, kogu nimi — seda võiks paberile skitseerida. Need kaks sõna kõrvuti manavad Marguse silme ette naise, kes kannab neid kahte sõna. Suzanne — kindlasti on ta pikem keskmisest, ta pea on piklik ja veidi suur. Talbot — ta kõneleb vist ümmarguse suuga ja rututa. Tal on jahedad, kuivad käed. Säärane peaks ta olema, kui vaadelda ta nime klaasil. Margus muigab järsku: kui nüüd astuks ärri ja näeks selle nime omanikku, oleks üks pettumus jälle kindel — seal askeldaks võib-olla paksuke ja vilgas-viisakas ärinaine higiste kätega. Siis seisaks Margus naise ees ja tunneks sama, mida tunneb nüüd enesegi nime trükituna lugedes, et trükis, olgu siis mustana või kuldsena ilmunud, irdub sageli ilmunud nimi hoopis lahti omanikust, muutub iseseisvaks. Margus Suurul, Margus Suurul — see on ju hoopis võõras mees tõelisele Margusele, kelle pea on nüüd alatasa uimane.

Kaks daami peatuvad sama vaateakna ees, suruvad Marguse oma külgedega kõrvale, sunnivad teda edasi astuma. Ta läheb, aga ta mõtted käivad ikka ümber trükitud nimede, ümber paljutrükitud nimede. On siis ikkagi nii, et lõpuks jääb ainult nimi ja inimene selle nime taga kaob ja närbub. Tema on juba närbunud, kadunud veel mitte, käib alles kahel jalal ringi . . .

Margus muigab. Talle meenub, kui õnnis ta ise oli, kui nägi oma nime esmakordselt trükituna. Mäletab seda imeselgesti. Oli Kunstikooli kevadnäitus õpilaste töödest ja temagi esines seal esmakordselt ning äratas ebatavalist huvi, seda küll. Arvustus teda aga palju ei liigutanud, teda vapustas tookord oma nime nägemine. Margus Suurul, Margus Suurul, ta vaatles neid kahte sõna ja ta sisetunne oli kirjeldamatu! Luges arvustust, silmad libisesid lihtsalt üle tähtede ja lausete, jätsid mõttegi vahele — aga oma nime ta vaatles! See oli mingi kehaline nauding, mõnus ja nõrgalt joobnustav. Kogu pika päeva vaatles ta oma nime — askeldas küll oma askeldusi ja tegi oma tööd — aga aeg-ajalt haaras ta jälle ajalehe ja vaatles oma trükitud nime.

«Sa oled ju nagu kõrvust tõstetu,» ütles ta ema.

Jah, see lause sobis, tundis Margus tookord. Tõesti, keegi

tõstis teda kõrvupidi kõrgele ja tema oli nii kerge ja tal oli mõnus hõljuda — nagu kiigel. Õhtul lõikas ta arvustuse ajalehest välja. Ettevaatlikult ja käärikriginat nautides. Oli just laupäev — ta mäletab sedagi. Ja kogu pühapäevase aja istus ta ja meisterdas kõhukat albumit tumepruunist paberist, kaanteks võttis kirju poolsiidi ümber õhukese vineeri. Tal olid osavad käed ja köide tuli tõesti kaunis. Esimesele leheküljele maalis loorberipärja kahe pintsliga ja järgmisele kleepis ajalehe väljalõike, kirjutas juurde lehe nime, ilmumise kuupäeva ja numbri. Õieti peaks ta praegu seda lapsetempu häbenema, aga ei saa — ta oli tookord ju nii noor, siiras ja lihtsameelne! Ajalehtedes ilmus aeg-ajalt ikka uusi ja uusi arvustusi. Margus kogus nad kõik oma köitesse, vaatles sageli oma nime. Aga seda ebatavalist tunnet need kaks sõna enam esile ei kutsunud. Otse vastupidi — mida enam Margus neid sõnu vaatles, seda võõramaks nad talle said. Aga ta kleepis endise hoolega väljalõikeid albumisse ja hoidis seda raamaturiiulil aukohal. Ta mõtles sageli, et tulekahju korral peab ta küll esimesena päästma oma köite — sest kes hakkab neid arvustusi uuesti koguma ja kleepima . . .

Kus see album aga praegu vedeleb, seda Margus enam ei mäleta. Pariisi tõi ta kalli raamatu küll kaasa, aga viimast korda nägi ta seda siis, kui ajas ümber suure korgita sikatiivipudeli ja vajas loigu kuivatamiseks kiiresti paberit. Haaras siis esimese kättepuutuva köite ja rebis sellest lehe välja — see oli pikem arvustus, sellega puhastas ta põrandat ja selles oli mitu-mitu korda mainitud ta nime.

Margus Suurul — nüüd elavad need kaks sõna oma elu ja Margus kõnnib nende all noruspäi — nagu mõne sugulase matuserongis. Marguse tõusutee polnud lühike ja kerge. Nii kaua kui ta tagasi mäletada suudab, tegeles ta pintsliga, värvidega, tundis alati müret puuduva paberi ja papi pärast. Viie-kuueaastasena sõrkis ta isa-ema sabas ja nurus värvipliiatseid — tosin pliiatsit, hinnaks viis kopikat! Hiljem õppis ta pintsli käsitamist vana saksa preili juures — see nimetas end vabakunstnikuks ja võttis tundide eest kolm marka. Siis oli Marguse suuümbrus alati värvine, sest loominguhoos käis pintsel lipsti! lipsti! väikese meistri suhu ja sellest väärharjumusest ei saadud teda kuidagi võõrutada. Ähvardati ihuhirmugagi, aga siis tegi poiss seda salaja — suus sai ta pintsliotsa ometi nii h ä s t i teravaks ja peeneks ja ühetasaseks, ükski karv ei eraldunud teistest, kui sa siis tõmbasid, rõõmustas iga

tõmme su silma. Varakult astus ta Kunstikooli, oli korralik nooruk ja töötas hoolega. Lõpetades oli üks andekamaid ja saadeti stipendiaadina Pariisi. Nüüd tuntakse ta nime kodumaal ja Pariisis. Tema kodulinnas küsitagu aga mõnelt koolipoisilt, et mis mees see Margus Suurul siis õieti on, ja kohe saate kärme vastuse: «Tema on ju maalinud selle Kalevipoja ja Soome-sepa — oi, küll see mõõk v ä l g u b päikesepaistel toredalt! Kohe t u n d a, et mõõk ja vuhiseb läbi õhu . . . vuhinat on kas või kuuldagi.»

Vana paheline Pariiski pilgutas varsti oma silmapaari . . . oma kõigega harjunud ja paljunäinud silmapaari. Oli parajasti säärane aeg, et see silmapaar nägi palju virilat ja vildakut, pingutatut ja liialdatut. Pilgutas siis Pariis silmapaari: tuleb sealt kusagilt põhjast noormees ja peibutab pintsliga päikese oma lõuendile pidutsema!

«Noore meistri värvid on töö, tervise ja rõõmu värvid,» kirjutas üks arvustajaid Marguse esimese esinemise puhul. «Ta valib esemeid ja olendeid, mis lebavad üleni päikesepaistes, ja annab seda elu edasi, mida päike omalt poolt neile on andnud. Võidakse otse t u n d a ja kuulda, kuidas mahl puukoore all soojana immitseb, puu all istuva naise ihusoojus aga näib õhkuvat lõuendilt kaugemalegi, otse näituse külastajani. Üle Suuruli teoste on hele päikesepaiste, otsekui kätega kinni haaratud päikesepaiste — see pole värvikord, see on valgus ise.»

Jah, kunstnikul ja kuldsel päikesepaistel olid kõige paremad suhted juba Marguse lapsepõlves. Suurulite vanapaar — Marguse isat-emat, töötasid linna taga turbasoos. Isa lõikas turbahaua külgedest musti ja värskeltvesiseid kamakaid lahti ja ema koos teiste naistega kandis neid kamakaid kuhilatesse kuivama. Lapse hoidjat-valvajat neil polnud ja nii viisid nad oma võsukese turbarappa kaasa. Seal see poiss siis ukerdas sookaiteputhmaste ja kõrgete angervaksade vahel. Mängis värskete, poolkinnikasvanud ja juba rohetavate turbahaudade äärel. Seal ta siis nägigi nii ligidalt ja kestvalt päikese pidutsemist, nägi juulikuu keskpäeval palavat õhku värvilisena virvendamas turbahaudade kohal. Nägi, kuidas päike pildus rohelist kulda konnalaätsede alla ja ümber, kuidas ta sulatas süsimusta vee turbahaudades siniseks ja säravaks nagu sõrmusekivid. Ja sinakalt särav sitikas sihises üle mustava veepinna, hõbedane viirg üleskuntud vett sabas nagu pisiaurikul. Veeämblikud vedasid turbahaua peegli vilkalt kirjuks, puruvanakesed hauakülgedel aga püsisid liikumatult paigal, ise päikesepaistes nagu

kuldsed kepikesed. Sekka säratas töötav turbalabidas uushõbedaselt. «Päike limpsab laia keelega üle märja turbalabida,» mõtles siis Margus, «tal on selle kuumaga kange janu,» naeratas poiss ja tal oli hea olla.

Kord oli väikemees turbahaua serval istudes närinud sookailuvart, sai sellest kõrge palaviku ja sonis, pikali isa kuuel angervaksapuhma all. Ah, palavikus pidutses päike veel priskavamalt ja pillavamalt! Suured kuldkollased kettad kandsid sinist südant, ketas keerles ühele, süda aga teisele poole. Siis segunesid kettad ja neist sai tohutu tuuleveski, selle tiivad olid nagu vikerkaar ja ta jahvatas päikesekulda tolmuks. See läks silma. Poisi silmad valutasid sellest peost. Ja kui palavik alanes, märkas pikutav poiss, kui peened-peened on angervaksa õiekobarakesed — selliseid võib paberile panna ainult pintsliga, mille peas on kaks-kolm karva. Ilvese kõrvakarvadest pintsliga.

Paar suve elas Margus jõepervel. Isa ja ema kandsid lotjadest küttepuid lauavabriku hoovi. Lodjad olid laiad ja kumera küljega, kuhjaga täis valgetohikulisi kasehalge. Vesi lotjade kumerate külgede all oli must-roheline-pruun. Selles vees suplesid ja sulistasid lodjavenelaste pojad. Nad olid ihualasti ja roosatasid päikesepaistel. Iga kord, kui roosa keha vette sulpsatas, lõi päikesepaiste must-rohelise-pruuni vee kuldkollaseks nagu vedela mee. Margus vaatles tundide kaupa seda päikesepaiste, vee ja väikeste lodjavenelaste mängu ning naeratas . . .

Margus naeratas hiljemgi veel — kui ta suplevaid poisikesi lõuendile pani, ise juba noor kunstnik. Ta naeratas sageli, ta oli terve, tubli söögiisuga ja sügava unega. Ümar ja lühidavõitu — emale hea ja sõnakuulelik poeg. Temas oli ikka midagi puhast ja koolipoisilikku, ta erines väga oma tookordsetest kaaslastest, kes hõljutasid metsikuid juuksekiharaid, kandsid kurgu all kirevaid seoseid ja kätel kümmet kasimata küünealust. Seda nimetati boheemluseks. Marguse ema oli usklik, valju sõna ja käega naine, kes valitses meest ja poega. Kui Margus viimast aastat Kunstikoolis käis, suri ta isa ja ema valvas nüüd poega kahekordse hoolega. Ta lukustas väikese, madala elumaja ukse igal õhtul kella kümne paiku ja Margus jäi selle lukustamise juures tavaliselt ikka sissepoole ust. Ainult haruharva, kui selleks just tungiv vajadus oli, võis Margus ka väljapoole jääda. Aga koju tulles nägi ta juba kaugelt, kuidas ema teda majaukse ees ootas. Hea ja hoolitseva näoga. Ja siis

ta küsis — alati ühe ja sellesama lausega, isegi sõnade järjekord ei muutunud:

«Kuidas läks — ega pahandust olnud?» Nii et Margus, ilmudes mõnikord rõõmsas tujus koju, hüüdis juba eemalt:

«Hästi läks — pahandusi polnud.»

Kummaline, kui selged on mälestused sel udusel kevadpäeval, peab Margus täna mõtlema. Jajah, ta oli veel Pariisi siirdudes hea ja lapselik noormees. Ah, Pariis oli kuidagi suguluses turbarabaga! Virvendas vahelduvast valgusest, haud haua, laugas lauka kõrval — süsimusta, purpurpunase, kuldrohelise veega, mis loksus, lehkas, jutustas, kutsus ja kiusas.

Esmakordselt õhtul üksi välja minnes seisis Margus nagu uimane — sookailuvarte imemine tuli meelde — ja imes enesesse valgust ja värve, hääli ja nägusid, kuidagi ruttavat, rabelevat, lehkavat õhku. Ja mõtles — need peaksid tõesti suured meistrid olema, kes selle pildi edasi suudaksid anda: keegi, kes kirjutaks libretto, leiaks ja liidaks liikuvad, väänlevad, elavad sõnad. Keegi, kes looks muusika — suruks helidesse kõik selle imetaolise, mida Margus tajus. Ja keegi, kes valmistaks dekoratsiooni sellele kõigele. Aga nad peaksid selle kõik ühe hetkega, ainsa käeviipega looma, laia pintsliga lööma — sõnad peaksid voolama nagu õhkuv, vedel klaas, muusika peaks mühisema ja värvilised pildid looja silme ees välkuma, kasvama ja kõrguma. Nii mõtles Margus tookord ja lonkis edasi. Silmadsuu muidugi pärani, nahapooridki imesid võõrast ümbrust sisse. Sellisest õhtusest lonkimisest kujunes Margusele mingi kehaline nauding, mis rahuldas teda otsekui meeleline armastus. Algas juba sellega, kui Margus sai pihku oma korteri võtme. Viirg käis läbi keha. Mõelge ometi — üsna oma võtme! Väikest metalleset peos hoides tundis ta juba kerget kehalist rõõmu, tundis, et nahk kärsituks muutus. Margus Suurul tundis end esmakordselt iseseisvana. Tema võis o m a võtmega o m a ukse lukku keerata, võtme o m a tasku pista ja siis o m a teed minna! Tulla siis, kui just tahab, keegi ei küsi temalt enam, kas tal hästi läks ja kas tal pahandusi polnud.

Nii ta siis õhtuti väljus nagu armuihast aetu, et rahuldust leida. Tema tahtis suurt linna kaissu võtta, jah, seda ta tahtis! Kõndis otse edasi, tänavalt tänavale, ikka edasi, ükskõik kuhu. Üle platside, piki bulvareid ja puiesteid, võhivõõras ümbruses. Inimvool tõmbas teda edasi ja lükkas tagant, surus ta enesesse. Tema oli ainult tilluke osake ruttavast inimlihast ja -verest —

see oli nii mõnus! Ja vahel tegi see talle nalja. Tema oli võõras ja väike, võis endale teistegagi nalja lubada: näidata sellele keelt ja müksata teist küünarnukiga, silmitseda mõnda ülbelt ja mõnda arvustavalt — kui toredat ilmemängu ta siis saagika sai! Selle pani ta hiljem paberile. Mõnele võõrale naisele võis ta oma emakeeles öelda midagi õige ilusat ja too rumal hani arvaks, et tema lausus midagi riivatut! Ükski ei tundnud teda ega mõistnud tema keelt. Ükski ei öelnud, nagu öeldi tema kodulinnas, et vaadake, seal läheb see Margus Suurul, Jaagu ja Marie poeg, kes elab all järve ääres, madalas puumajas, ja temast tuleb kunstnik. Aga ta ema lukustab iga õhtu kell kümme ukse — ihihih!

See oli tõesti ilus aeg, see võõrale suurlinnale vaimustuses otsavaatamine, mõtleb Margus nüüd. Ja kui selgesti ta neid esimesi Pariisi päevi mäletab! Aga mida ta eile sõi, seda ta küll ei mäleta — naljakas! Jah, tookord oli Marguse rõõm puhas lapse rõõm. Lapse, kes sattunud unenäos imederiiki ja keda keegi ei keela ega karista, kutsu ega käsi. Teda ei tuntagi, seda vallatut poissi, ta on ju nähtamatu, ohoi! Ja pärast pintseldab ta kõik nähtu paberile, ohoi! Ta läks aina edasi ja hingas sügavalt, ahmis kõike enesesse: leiget õhku, valgust, värve ja varje, tulesid, vaateaknaid, naisesilmi ja naiseliikmeid, sadu inimnägusid, tuhandeid inimnägusid, loendamatuid inimnägusid! Ja nende ilmet, nende kuratlikult erinevat ilmet! Margus oli otsekui joobnu. Ta läks niikaua, kuni väsis. Seisatas siis hetkeks ja liigutas valutavaid varbaid kinganinas. Tal polnud aimugi, kus tänavas ja linnaosas ta parajasti viibis. Aga astus ikka edasi, näol nautleja ilme. Ja kui huvitav oli koju tagasi saamine — vaeva-, nalja- ja seiklusrikas! Ta pidi võhivõõralt sõrmede abil küsima oma kodutänavat ja see oli kaugel-kaugel! Ta pidi minema piki lõputut tänavat, see oli äärestatud värviliste valguskeradega, need muutusid silmapiiril imepisikesteks nagu värvilised nööpnõelapead. Sageli oli ta nii väsinud, et ööbiski väljas. Kord magas ta mingi aiaplangu varjus — ta oli nii väga väsinud, jalad ei kandnud enam keha —, kuni teda tänavakoristajad varahommikul äratasid. Ta tegi neist toreda akvarelli. Teine kord ööbis ta kõrvalises tänavas, ühe vaikse maja trepikojas. Tukkus, istudes trepil ja naeratades unes nagu laps. Hommikul asus siis koduteele, silmad jälle väga selged. Ikka võõrad tänavad ja huvitavad tänavanurgad, uued hooned ja uued inimesed, nende rüht, kõnnak, peahoid, kuidas nad astudes käsi liigutasid . . . Ühelt selliselt rõõmu röövkäigult jäid kaks kaunist pisiasja Margusele selgelt meelde. Roheline Tulenaine, nagu Margus seda endamisi nimetas, ja mooniõied pärlite ees. Roheline Tulenaine seisis valgustarvete äri vitriinis. Ta oli pisifiguur portselanist ja hoidis enese selja taga tuhmrohelist ketast, klaassõõri, millest õhkus valgust — maherohelist. Kumava klaasratta ees seisis portselannaine, imegraatsiline, oivalise joonega, läiketriip üle keha — üle hapra kaela, üle rinnapungade, nõrgaltkumera kõhu, üle säärte. Tulenaine oli kaunis ja Margus vaatas teda kaua. Samal teekonnal kohtas Marguse pilk kolme suurt helepunast mooniõit. Need olid velvetist, kunstlikud kinnitislilled mustjaslillade tolmukatega. Ja otse kolme õie ees lebas rida pärleid, täiesti värvituid klaaskuule. Aga iga möödavilksatav eluline, iga mööduv sõiduk, iga liikuv värvilaik laenas klaaskuulidele oma varjundeid — autode küljed, trammikered, inimeste ülerõivad, Marguse tumeroheline mantelgi. Klaaskuulid lebasid liikumatult kolme õie ees, aga nad elasid, valgus ja värvid liikusid neis ja vaheldusid, neis kustus ja süttis aina uusi helke ja hiilgust. Kord punas, siis sinas, siis vilksatas neis midagi hõbedast, siis sinas jälle. Klaaskuulid elasid ja jäid Margusele meelde. Mina olen ka niisugune klaaskuul, mõtles ta tookord, ainult ma liigun ringi ja elu ning inimesed toovad minusse loendamatuid värvivarjundeid ja vilksatusi, ning ma pean neid varjundeid ja välkumisi neile jälle tagasi andma. Siis ruttas ta koju ja hakkas tööle, söömata-joomata, magamata.

Nüüd on sellest käigust möödunud juba palju aastaid. Margus on vananenud, rikutud, kibestunud. Ta teab nüüd tänavate nimetusi, aga ei tunne enam nende joobnustavat uudsust. Ta teab, kuhu see tänav kulgeb ja kuhu too teine välja viib. Las viia . . . tema taldu nad enam ei kiusa. Teda ennast tuntakse ja tema tunneb teisi, teed ja teerajad on kõik juba tallatud. Ainult aeg-ajalt paelub Marguse pilku veel mõni värvilaik, mõni õis, kummalise kujuga klaasnõu, mõni elust raspeldatud inimnägu. Täna peatas teda too kolmevärviline kübartanuke. Aga seda kõike ei näe Margus enam endise selgusega — ta on nüüd tuhmunud klaaskuul, ei suuda värvivarjundeid enam nii peegeldada, ta ei viitsi neid laenatuid enam tagasi anda.

Nüüd longib ta aeglaselt kodu poole, rue Richepanse'i nurgale. Seal on ta elanud kõik need aastad. Kolmandal majakorral asetsevas ateljees ja kahes pisitoakeses ateljee kõrval. Oieti kuuluvad ateljee ja toakesed alumisel korrusel oleva äriruumi juurde, on sellega keerdtrepi kaudu ühenduseski. Aga

alumist äriruumi kasutab grusiinlanna Belka oma mehega ja Margusele üürisid nad ateljee ja eluruumid.

See Margus, kes aastate eest Pariisi saabus, oli hoopis teisest puust poiss, peab Margus praegu mõtlema. Naerma ajab, kui meelde tuletad, kuidas too poisikeseohtu noormees iga kord koju saabudes silmitses kogu maja nagu mõnda kallist kingitust! Ülevalt alla. Alt Ladovska moeärist kuni katusekorrani! Ja kuidas ta alati väikest pidurõõmu tundis, kui pidi õueuksest astuma Belka äriruumi, et sealt siis keerdtreppipidi jõuda oma pessa. Algul ta nagu pisut häbenes, sest Belka magas sageli oma mehega äriruumi nurgas diivanil. Belka elas oma kasakast mehega — kord oli ta mees tõeline kasakas olnud — äriruumist sinise eesriidega eraldatud ruumikesse. Seal asetses nende töölaud, kuhjaga täis värvilisi riidetükke, kunstlikke juukseid, klaassilmi, kliistripotikesi ja pintsleid, kääre, nõelu ja vardaid. Ja laua kõrval gaasipliit. Margus mäletab, et seegi ruum lõhnas aastate eest imede ja uudsuse järele. Siin valmistasid ju Belka ja ta mees nukke. Kõikvõimalikke groteskseid olendeid žoržetist pingutatud nägudega ja samast materjalist jäsemetega. Neid müüsid nad äriruumi suuremal poolel, eespool sinist vaheseina. Seegi ruum võlus kord Margust väga. Ta võis poes tundide kaupa väikese naeratusega neid kummalisi inimnukke vaadelda, need ilmutasid Belka näppude nobedust, ta kunstimeelt ja ohtrat huumorit. Seal oli neegreid korallpunaste huultega, mõnel kuldrõngakesed ninas, mõnel kõrvas. Oli hiinlasi, kitsas pale täis peent nukrust ja teeseldud tuimust, kulmujooned kadusid nii salapäraselt lamedate peakatete varju. Apašše ruuduliste pükstega, sigaretid tolknemas ühes suunurgas, palgel kogu Pariisi patud reas. Vanu vene mehikesi, kottpüksid üle säärsaabaste, karvamütsid peas. Hollandi tütarlapsi oma kõverate peakatetega ja roosade punnsuudega — tundsid nagu piimalõhnagi. Hispaanlasi, pilgus ja vurrukeeruski kõrkus ja tuli korraga. Kõiki, kõiki! Ja koeri — karvaseid kelme kavala pilguga, taani doggesid, jäiku nagu aadlisoost vanapiigad. Tõesti, Galja Belka oli meister oma alal ja lisaks veel tubli ärinaine. Just temal õnnestuski müüa oma poes esimene Marguse maal — teisel päeval pärast suurlinna saabumist. Ostjal oli vist õnnelik käsi, nagu öeldakse, sest Margusel vedas ka edaspidi. Tasuks aitas Margus Belka-paari tulikibedate tööde puhul. Kui tuli Lindbergh üle ookeani lennates, vormisid nad kolmekesi kogu öö ja päeva pisipingviine mustast sametist, ja müüsid neid järgmisel hommikul rüsinal ärri tormavatele pariisitaridele, kes tahtsid revääridel kanda kuulsa lenduri maskotti. Siis tuli Pariisi Walesi prints ja Margus aitas Belkat, kui see vormis arvutuid pisiprintse, pingutas žoržetti melanhoolseks ja kuidagi äravajunud näoks, endalgi näol sama ilme. Nii see oli Belkaga — tema ilme peegeldas ikka valmiva nukunäo ilmet. Lõpetades apašipead, oli ta isegi jõhker ja võigas, pildus sõnugi, mida korrata ei saa. Valmistades rüütlipreilit gooti-ajast, oli ta silmnägu vagur ja peen, laud armsalt langetatud. Need olid ilusad ajad, naabrid elasid tööröömus ja rahus koos, neil oli tööd ja raha. Margusele meeldis tööruumi lõhngi: kliistri ja kõrbenud karvade, puuvilla ja värske tärklisesegu lõhn. Temale said väikesteks elamusteks need näod, mis sündisid niidi ja nõela, puuvilla ja siidi abil. Ta imetles, kuidas ainsa niiditõmbega võidi optimistist teha pessimist või ümberpöördult.

«Väike naabrimees,» soovitas talle Belka ühel päeval. «Sind tõmbab nägude poole . . . võta pintsel, hakka kord ka portreedega peale. Ja edevaid inimesi on palju.»

Nii algaski Margus tookord portreemaalimist. Aeg läks, tal oli tööd ja edu ning ta töötas puhta südamega, õnneliku käega — tookord. Ta sattus üsna tähtsate meeste ja kaunite naiste teele ning iga ta portree jutustas. Näiteks Mabeli, kauni ameeriklanna oma, näis lausuvat: «Kas mu asend ja rüht ei ütle teile, et olen virsik, peene ja pehme nahaga? Kuldtaldrikul hoitud virsik. Ma pole liiga tark ega halb, mu tujukust on süvendanud isa tšekiraamat. Aga kui mind vastav mees valitseb, saab minust hea ja kuulekas naine — kui palju raha on. Olen nii nagu olen ja ei oskagi rohkem olla, ärge pange pahaks! Ja päikesepaiste roosatab mu vasakut põske ja paistab punasena läbi mu kõrvalesta, kas märkate? Ja kui te minu portree juba ammu unustanud olete, mäletate te ikkagi seda päikeselaiku mu vasakul kõrvalehel. Ta on nii kaunis ja soe.»

Kindral Choiseuli portree aga pajatas: «Vasakus jalas on vanadus ja väsimus, paremas aga podagra. Aga kummagi jalaga pole ma kõrvale astunud sõjamehe sirgelt ja julmalt teerajalt. Jajah, ma võin tappa, ärge astuge liiga ligi! Ma ei ole end sageli peeglis vaadelnud. Olen oma naiselegi karme käsklusi jaganud — aga ma ei kahetse midagi.»

Krahvinna Angues, sünnilt mustlanna, latsus lõuendilt:

«Ah, kui ma saaksin ainult kord veel kivitrepil korsetita istuda ja kõrvetatud mandleid krõbistada! Igaüks kannab oma

ristl . . . mina taon vahel tiivakonte vastu kuldse puuri võresid. Aga mida uhkema kaelaga ma seda risti kannan ja hoogsamini taon, seda valusam. Ei maksa vaadata, et mu naeratus on kipsist . . . see ainult paistab teile nii.»

Nii jutustasid portreed. Olid rahul modellid ja maksjad, meister Margus ja arvustajad, nood muidu nii irisejad inimesed. Oli tööd ja töörõõmu.

«Suurul on meister maalt, tervete ja tugevate apetiitidega, teda võlub v õ i p o o l e väljatoomine,» kirjutas tookord ühes õhtulehes küürakas ja kurjavõitu kriitik Ratine.

«Ptüi,» sülitab nüüd Margus oma jalutuskäigult koju saabudes. Nagu oleks suus vanaks läinud või maitse . . . kibe mõrumandli maitse. Ja söögiisu on kadunud, kurat võtaks! Juba mitu nädalat sööb ta nagu kihulane. Ja mida ta siin siis sööma peakski — aja endale vahel sisse kõiksugu sodi, mille nimi sulle vastik ja päritolu võõras, mõnikord liigutab veel suutäis taldrikul! Eh, põhjamaalt tulnud inimesed ei sobi ikka siia, pikkamisi lähevad nad pahuraks ja tujutuks nagu linnud, kes võõral õrrel sulgi ajavad. Selles linnas kõneldakse liiga palju . . . eriti teevad seda loovad inimesed. Ja loomingust ei taha tema, Margus, üldse k õ n e l d a . . . ainult t u n d a seda õiget ja siis t e h a. Kahest asjast ei peaks räägitama — oma loomingust ja armastusest. Aga siin-paigus kõneldakse mõlemaist, ja just neist kahest.

Margusel on täna pahur päev. Viskab möödudes vildaka pilgu Belkale, kes ajab suurt sukanõela läbi nukupea, millel veel kuklaosa puudub. Naabrid hakkavad ka juba närvidele käima . . . kuidas ta võis nendega ühe laua taga neid totraid printse ja pingviine meisterdada? Astub trepist üles ja tunneb ise, et see polegi tema, kes end praegu astmelt astmele vinnab, paha maik suus. Tema ise seisab kusagil eemal ja vaatleb, kuidas see võõras, see p a l j u t r ü k i t u d nimega mees end kitsal keerdtrepil liigutab. Kas siis see pool unenägu, pool uimane olek juba ei lõpe? Praegu näeb ta asju ja olendeid läbi mingi hõreda, aga vastiku varjundiga koe. Ja «ühist hingamist» pole tal enam kaua olnud. «Ühiseks hingamiseks» nimetab Margus mõnusat viirgu, mis teda vahel läbistab. See on umbes nii: Margus seisab päikesepaistes ja tunneb, kuidas kõik ümberringi hingab — majad ja puud, kivid ja metall, õhk, tuli ja vesi. Ja Margus hingab nendega koos, sügavalt, jõuliselt, sisse-välja, sisse-välja! Iga selline hetk toob enesega

uut töörõõmu kaasa. Aga Margus pole enam ammu «ühiselt hinganud». Selles vist seisabki viga, mõtleb Margus ateljee ust avades. Et ma nüüd ainult näen ja enam ei t u n n e. Vanasti ma t u n d s i n ja sain seda nii edasi anda, et vaatajad seda üksnes ei näinud, vaid t u n d s i d. Kunas see õieti algas? Vist pikkamisi. Seda ta mäletab, kuidas ta ise enesele ühel päeval siin ateljees poolkõvasti lausus: «No hakka aga pihta, plangumaaler! Sina ei tahaks enam neid libedaid nägusid, aga sa pead . . . sulle makstakse nüüd tšekkidega, sa oled nüüd peentliiki plangumaaler.» Nende mõtetega algaski see imelik ja võõras järk Marguse elus. Ühel päeval ta leidis, et sallib väga Goyat — senini oli aga mainitu talle, halb küll öelda, vastik olnud.

Ja siis hakkas Margus haugatama oma naabrite ja teistegi inimeste peale. Ah, närvidele käivad . . . Viskas käsitsi ateljeest välja ühe kauni ja vähekaetud naise. Järgmisel sügisnäitusel üllatas ta kõiki ja paljud üllatatuist ei mõistnud nii äkki otsustadagi, kuidas just. Nüüd olid Marguse teemaks muinaslood. Küllap vist . . . Kuidas võikski teisiti nimetada neid kummalisi, võikust sisendavaid teoseid? Ja sääraseid värvivarjundeid võib esineda ainult julmades muinasjuttudes, halbades unenägudes ja palavikust piinatu nägemustes: kolba ja kontide kahvatumäärdunud rohekas-kollane. Tardunud vere roostepruun ruskel liivakivil. Mingi hele varjund, nagu vedeleksid peaajupritsmed paekivil. Hallpruun nagu vesi, milles loputatud loendamatuid, kasimatuid inimkehi. Surm lõi oma mantli hõlmad eest laiali ja näitas roostetanud raudvööd ümber puusakontide. Luises peos oli tal aga kimp muukraudu ja kõveraid võtmeid, vastikuid, nagu väänlevaid vihmausse. Kõrgete, järskude kaljurahnude otsas kükitas mingi inimolendiga nõrgalt sarnanev värdjas, kõhnad esijalad virisemise varjamiseks silmil koos. Ja ta kõrval vedeles nööri otsas ta süda nagu kuivav jõekarp. Kalju värviks olid päikesepaistel pleekunud rästikukolba värv, värdja nahal leemendasid leepramuhud. Kolmas maal kujutas kolme pead kõrvuti: naine, tiiger ja isaluik, kõigil silmis suured pisarad, ilme jälestust äratav. Nüüd oli Margus Suuruli naised kõik lodevad lihahunnikud, nad istusid siivutus asendis ja irvitasid. Ja üle kõige mingi vastik, meeldesööbiv helk — vilets mälestus kunagisest valgusest ja õhust. Paljud näitusekülastajad — tervem osa neist — ei unustanud Suuruli maale niipea, neid nähti veel kinniste laugudega ja nad vähendasid nii mõnegi õrnatundelisema söögiisu. Arvustajad — ka neist tervem osa

— ei peatunud tookord pikemalt Suuruli juures. Vist ei teadnud seekord isegi nemad, mida õieti ütelda. Üteldi siis, et kunstnik on otsingute ja katsetuste ajajärku jõudnud. Loodetavasti leiab ta midagi hoopis uut. Loodetavasti. Marguse tookordset esinemist peeti mööduvaks tujuks, demonstreerivaks üleaisalöömiseks, juba tunnustatud ja hellitatud boheemlase vembuks. Margus ei lugenudki arvustusi. Ta jäi väga tõsiseks ja oli tihti haiglane. Lebas päevade kaupa oma asemel, luges seiklusromaane, ümises laulu ja vaatles lage. Võttis hajameelsuses värvituubi sõrmede vahele ja pigistas selle põhjalikult tühjaks. Ehk ta magas — silmnägu ikka seina poole pööratud — kogu öö ja päeva otsa. Õhtu saabudes ajas end jalule, roidunud ja tujutu, väljus ja ilmus koju tagasi alles järgmisel keskhommikul. Endine poisinaeratus, ümaravõitu põsed ja tugev söögiisu olid kadunud. Siis sattus ta väga rahutusse ja räuskavasse kampa: poolvenelasest dekoraator oma juudisoost naisega, kaasmaalanna, kes kaubitses kokaiiniga ja iseendaga, paar leedutarist seiklejat-balletirotti ja poolnõdrameelne hispaanlane. Eh, mis tühja isamaast, tema oli nüüd kosmopoliit . . . Margus muutus selles seltskonnas väga lõbusaks. Aga see lõbusus oli nagu räbaldunud, kirju sitsirätik, mille taha peidab nuuksuja pisaraist paistes näo. Margus oli nüüd sageli joobnud, noris tüli teele juhtujatega, sattus võhivõõrastega sõnelusse. Teda nähti laipkaamena väljuvat vana Ymo-Tao majast rue de Quatre-Septembre'il, kus vana hiinlane mõnekümne frangi eest ja oopiumipiibu abil avas oma külastajatele taevaväravad . . .

Aga siis tuli taas töötahe Margusele peale. Oma kaasinimeste kahjuks, peab ütlema. Esimeseks ohvriks oli Pankadeliidu president, hea ja säästlik vanahärra, kes soovis enesest portreed. Noh, ta saigi selle soovitu . . . Aga kui ta viimistletud teose ees seistes seda silmitses, siis niiskusid ta silmad nagu solvatud lapsel. Ta tasus honorari värisevail sõrmil ja lahkus. Portree aga jättis ta Margusele — jäädavalt. Et mõni tema, presidendi omakseist ei hüppaks Seine'i, teadmises, et on suguluses s ä ä r a s e g a! Presidendil oli õigus. Ta oli maalil ju otsekui hüppevalmis, tiirasusehoos kõverduv isailves, alahuul imalalt niiske ja ahnelt kulpas. Violetsed võikad vägistajasõrmed põlvedel värisemas. Tõepoolest, portree oli äärmiselt vastik, aga samuti äärmiselt sarnane puhta, vaikse, leebe ja viisaka vanahärraga, seda ei saadud salata. Kuidas seda ometi enne ei märgatud? Ja kes oli näinud portreed, ei tahtnud enam näha Pankadeliidu presidenti — vähemalt mitte normaalsed, terved

inimesed . . . Margus aga töötas edasi. Seekord jäi ta teele kutseline modell, üldtuntud madonna. Peaaegu kõik Pariisi saabuvad noored kunstijüngrid olid kuidagi jäädvustanud madonnat. Tema vanust ei teadnud keegi. Ju vist oli ta ebatavaliselt vagur, ebamaiselt ilus nägu ainest, mis ei kipru ega kortsu. Poseeris ta mõnele madonnana, siis laenati juurdekuuluv laps mõnelt juurviljamüüjalt või kalanaiselt — paari frangi eest. Margus oli kord varem, rõõmsa töö ja päikesepidutsemise ajajärgul, maalinud seda naist kolme lapsega õitsva, kahara kastani all, päikeselaike puhtal näoovaalil, juustelahul ja laste kiharais. Nüüd poseerib madonna talle ainult portreeks. Ta on kannatlik naine. Ta ootab Margust sageli kogu pika hommikupooliku, kõige parema töö- ja valguseaja. Aga meister ei ilmu ega ilmu. Modell istub ateljee ukse ees trepil ja ootab. Teeb seda ka täna ja tunneb juba kaugelt, et saabuja on tusatujus ja tülinoriv.

«Naistel on lehma maitse, ütlen ma sulle,» lausub Margus tervitamise asemel.

«Jaaa?» venitab Madonna. Ta räägib väga leebelt ja pikkamisi.

«Sa oled nagu müre piim,» vastab Margus. «Ikka sa venid kuidagi. Naistel on lehma maitse: nad panevad oma pealagedele lilla-rohelise-roosakirjusid lotte.»

«Jaaa?» ümiseb Madonna ja istub ateljees oma asemele, käed süles risti. Margus mõtleb:

«Ta on rumal nagu lehm, ka tema on lehm. Vist on talle loomisel kogemata pähe kukkunud see paar haruldasi hirvesilmi. Ta korjab fraase Ouchy odavatest väljaannetest ja kordab siis neid. Ma ei salli teda enam silmaotsaski. Vana Ymo-Tao keldris ringutas viimase piibu ajal seinavaibal lihav veemadu ja tol oli täpselt selle naise nägu. Kurat, ma hakkan neid kõiki vihkama, neid kõverikke-kosmopoliite, kõiki, ptüi!»

Nii mõtleb Margus. Madonna oma istmel aga ütleb, triikides ise vasakut säärt:

«Kas sa ei tea, et prille tuleb vahetada, neid peab iga paari aasta tagant uutega asendama? Et ikka midagi uut näha . . . »

«Ah,» viskab Margus kärsitult vahele. «Mis mul prillidega . . . Kas sa tahad juba prille kandma hakata? Oleks vist aeg . . . Kas ma pean sulle paari ostma või?»

«Prille peab vahetama,» kordab Madonna leebelt ja laisalt. «Muidu muutub nägemine nüriks. Ja loova inimesega on asi samuti . . . ja kui ta istub veel seinte vahel nagu kinnipüütud

kotkas... ei saa oma pilku avarustesse visata... pikkamisi jääb poolpimedaks. Ta ei näe enam seda, mida nägema peab. Ja siis tuleb mõõn. Mõned ütlevad, et nüüd on kunstnik andnud kõik, mis tal anda oli, ja iseennast ta enam ei ületa. Pole õige. Kes andjaks on l o o d u d, see võib seda lõpuni teha — oma elu lõpuni. Aga ta peab prille vahetama, midagi peab teda põhjani raputama, ta peab midagi otsima ja leidma, ta peab midagi väga armastama või vihkama... Aga sina oled leigeks jäänud.»

«Kust ja kellelt see loba pärit on?» küsib Margus tõredalt.

«Ühelt kunstiajaloo professorilt. Ta maalis ise ka ja temagi nägemine oli nüriks jäänud. Siis tuli ta Pariisi, et siin tugevat raputust saada. Ma ei tea ta nime. Ta maalis mind... halvasti.»

Margus muigab ja töötab edasi. Madonna aga jätkab oma juttu, haigutab sageli ja vaikib vahel hoopis. Otsib siis poolelijäänud sõna jälle üles ja algab:

«Sina oled vale vormi juhtunud. Geeniused peavad ikka kaugelt juba tunda olema, juba välimuselt. Elunautijad, poolhullud, temperamentsed. Aga sina oled ümmargune, puhas ja korralik nagu mõni Bretagne'i vaimulik. Sina peaksid tegema midagi tõsist... Sa ei ole päris-Pariisi veel näinudki... ainult ükskord oli sul siin akvarellike tänavakoristajatest... see oli hea... parem kui su roosad portreesingid kokku.»

«Istu vaikselt,» käratab Margus. «Ja jäta see loll loba... mis tahab kangesti tark olla.»

«Sa sõida ära,» vastab talle Madonna. «Sõida just sinna tagasi, kust sa kord Pariisi tulid. Sinusugune peab hästi sööma — ka Bretagne'i vaimulikud söövad hästi — söö neidsamu toite, mis sa poisikesepõlves sõid... katsu oma vana mänguplatski üles leida. Vaata lihtsate tööinimeste nägusid... pärast meie nägusid mõjuvad nad nagu kõige parem rohi. Mine kodumaale.»

«Kodumaale,» turtsatab Margus. «Kas sinusarnane üldse teab, kus mu kodumaa asubki, ja teed veel oma suu lahti ja kõneled minu kodumaast! Kas sa ka tead, kui väike mu kodumaa on? Nii...» ja Margus ajab raevunult parema käe sõrmed harali.

«No kui sa seal kord sündima mahtusid, siis pead sa sinna nüüdki ometi —»

Aga Margus raevutseb edasi:

«Peotäis on seda kodumaad, peotäis! Ja kui seal keegi

pankur, tõusik ja pesuvabrikant ostab näituselt seenehinnaga mõne pisikese pildi, toovad seda kõik ajalehed kõmuteadete all ära! Mis tead sina... kuule, sa käid mulle närvidele. Käi kuradile oma nõuannetega! Ära enam homme tule, võin lõpetada ka sinuta, võin kasutada iga teist naist sinu asemel — ühtemoodi olete te ju kõik.»

Madonna hakkab — ikka rahulikult ja pikkamööda — oma asju kokku korjama. Väljas, õuepoolsel rõdul, kuivab tal paar pesutükki ja ta hakkab noid aeglaselt nöörilt alla võtma. Margus vaatleb teise rahu ja pikaldasi liigutusi ning ta viha muutub aina kärsitumaks. Kuradi vastik — säärase naise räbalad kuivavad tema rõdul! Ja siin peab ta veel töötada võima! Ei saa, ei saa, ei saa!

Madonna lahkub — seekord. Ta on harjunud sääraste tujudega. Teda on lükatud ja visatud üle ukselävede väljapoole. Aga üle samade lävede on teda tagasi sissepoole kutsutud, meelitatud ja kätelgi kantud. Uksel ta seisatab:

«Sõida siiski,» soovitab ta vihasele Margusele. «Ütle mulle enne midagi jumalagajätuks. Aga ütle, palun, oma emakeeles. Midagi ilusat.»

«Madonna,» venitab Margus vastuseks. Tüdinenult. Ja kui naine selle tavalise hüüdnime puhul huuli mossitab, lisandab mees järsult ja toorelt:

«Välja!» Ja ta lööb ukse paukudes kinni. Sellel päeval ei tule tööst enam midagi välja. Margus on liiga kärsitu. Õhtu poole tuuakse talle teade, et ta vana ema kaugel kodumaal on järsku surnud. Sugulased arvavad, et nad järgmise pühapäevani matustega küll viivitada võivad — aga mitte rohkem. Sõitku siis Margus, kui tal vähegi võimalik.

Margus loeb ja loeb. Ta vaatleb tähti ja lauseid, vaatleb punkte. Ja imelik küll, ta ei saa kurvaks minna! Ta ei saa uskuda — vahemaa on selleks liiga kauge — et ema on tõesti surnud. See neetud linn ümberringi, see ei lase tal uskuda! Margus läheb ikka vihasemaks. Nüüd on ta pahane isegi surnud emale: jah, oli tal siis just n ü ü d vaja ära minna, just nüüd, kui Marguse meeleolu isegi must ja mõru. Nagu oleks vanainimene kellegagi kihla vedanud, et näis, kas tuleb tema kaugelviibiv poeg matusteks kohale või ei! Muidugi kogunevad seal siis kõik sugulased lahtise haua ümber kokku ja piiluvad ise ühe silmanurgaga tema, Marguse poole — vaatame, kas sel kuulsal mehel ka pisarad silma tulevad! Ja Margus seisku neile seal vaatamiseks ja ootamiseks. Ei, tema ei lähe!

Margus Suurul kardab kahte: kõrgust ja suure rahvahulga ees seismist — kui inimesed talle nii-öelda suu sisse vahivad ja tähelepanelikult ta sõnu ootavad. Ja seal matusel peab õpetaja hea raha eest muidugi hea hauakõne, milles nimetab teda, leinavat poega, ja siis nad vahivad teda ja temal lähevad silmad märjaks! Tal oleks häbi nutta nende kõikide ees. Aga kindlasti ta nutaks, seal ta saaks seda teha. Siin ei saa nutta, siin ei saa uskuda, et kräbe ja kätsatav, tilluke ja triibuline põllega vanainimene enam ei ela, see neetud linn ei lase tal uskuda!

Margus hulgub poole ööni tänaval. Siis aga väsivad ta jalad nii, et samm hoopis ebakindlaks muutub. Kingatallas oli kodunt väljudes väike, vaevalt märgatavalt kulunud koht — nüüd on ta selle juba suureks auguks sõtkunud ja tunneb läbi selle augu tänavasillutist sukatalla all. Astub ja tunneb järsku, et see tallaga tuntav maa on võõras. Ja see võõras maapind, ümber hingav suurlinn, kuidagi lehkav õhk, kõik-kõik on ainult selleks, et Margust ikka enam vihastada! Väsinud olen, mõtleb. Näe, käed värisevad iseenesest. Puhkama heidan, otsustab siis ja astub kodu poole.

Ta vaatab teravamini — kas ei seisa rue Richepanse'i nurgal väike ja kiprunud koguke, ees triibuline, rootsilinasest põll, kas ei hüüa keegi majaesiselt Margusele küsivalt:

«Kuidas läks, kas pahandusi polnud?»

Ah, mis ta läks... Marguse silmad valguvad vett täis, ta ruttab ateljeesse, laskub seal rõivastes ja tolmuste jalatsitega diivanile ning luksub. Nüüd saab ta ometi nuttagi — ja et pisarad pidevamalt voolaksid, pruugib ainult mõelda sellele hoolitsevale küsimusele. Esmakordselt elus tunneb Margus, kuidas pisarad südant kergendavad. Aga ema matusele ta siiski ei sõida...

Jälle tuleb tööhoog Margusele peale — paar päeva pärast ema surmateadet. Aga see hoog on hoopis iselaadi. Margus puhastab nüüd. Ja-jah, ta laseb puhastada oma ülerõivad, ta võtab lähemale vaatlusele oma pesu ja liigitab seda. Ta pühib tolmu ateljee seintelt ja laestki, peseb oma käega suurt klaaspinda. Ta on hoolas nagu puhtusehaige naine, pühib, nühib, hõõrub, küürib, kraabib. Ja on seejuures peaaegu rõõmus. Tal on laupäevaõhtu meeleolu, kui ta puhastamisega lõpule jõuab ja oma punavaid, kuumavaid käsi külma veega uhab. Esmakordselt üle hulga aja tunneb Margus nälga, pagan jah —

ta pole ju mitmel päeval sooja lõunasööki saanud! Peab jälle kord alla minema.

Madame Largue juures sama maja teisel korrusel käis Margus varem väga korrapäraselt lõunatamas. Siis, kui ta veel rõõmuga töötas. Muidugi, vahel takistas teda tööhoog, siis tõi sõbralik vana daam talle toidupoolise ateljeesse. Hiljem puudus Margusel tööhoog ja puudus ka söögiisu. Vana Larguelesk valmistab lõunasööke paarikümnele inimesele, hankides nii endale ülalpidamist. Ta toidab paari-kolme üliõpilast, paari neidu-inglast, vana professorit-botaanikut, paari tütarlast tantsustuudiost, Margust ja elatanud muusikaõpetajat. Teised näod vaheldurad.

Margus ja muusikaõpetaja-vanapiiga lõunatavad juba aastaid ühe ja sama laua ääres. Varem oli Margus vana daamiga siiralt ja seltsimehelikult lobisenud, oli püüdnud tõsistki juttu ajada. Daam oli südamlik, veidi kohtlane ja iganenud. Ta põlvnes vanast aadliperekonnast, kandis alati merekarpidest kaelaehet ja huulil väikest, viisakat naeratust. Paar sajandit tagasi võisid inimesed nii viisakad, tähelepanelikud ja hellad olla — siis jätkus neil rohkem aega lilleliste lausete liitmiseks, mõtles Margus sageli, kuulates oma vastasistuja kauneid, tühti tühjalt helisevaid sõnu. Aga siis tuli nende vahele pahandus. Daam päris Marguselt, kas ta töö edenevat, kas üldse ja kuidas. Ta küsis väga hellalt ja säästlikult. Margus vastas aga järsult ja eemaletõrjuvalt. Aga vanapiiga kõneles siiski edasi. Tema tundvat hästi inimesi — lugevat nende nägudelt ja liigutustestki. Ah, ta olevat ju nii palju näinud inimeste rõõmu ja ahastust! Andestagu meister ta pealetükkivust, aga ta süda sundivat teda kõnelema — kuna meister olevat ju alati säärane «võluv, kallis poiss». Kas härra Suurulil on pahandusi, on ta sattunud ebameeldivate inimeste kilda, kas ta olevat üsna terve?

Margus ei vastanud talle üldse, sõi ainult ja nohises pahaselt. Mis ta pidigi vastama sellele poologarale vanapiigale, kes, ise kortsus nagu kuivanud türgipipra kaun, aga otsib ikka veel ilusaid sõnu ja pillub fraase, pärib, küsib, norib, nõuab? Mida, kurat, see vanatüdruk õieti tahab?

Aga siis kõneles vana daam vaikselt kuulavale Margusele veel pikalt-laialt kriisidest kunstnike elus ja mõõnadest nende loomingus. Hallaööst, mis langeb üle talendiõite. Margus kuulas, kuulas ja raevus. Kas tema on siis juba n i i vilets, et Pariisi vanatüdrukudki teda arvustama-aitama kipuvad? Mis

õigusega kõneleb see võõrast rahvusest, kauge aadliinimene tema tööst, millest üldse kõnelema ei peaks? Juba võib iga vastutulija, iga kaassööja teda arvustada ja halvustada!

«M i n a ei päri kunagi teie klimberdamise tehnika järele, mu preili,» ütles Margus. «On ikka õigus küll, et siin linnas peibutavad isegi vanaemad nooremaid mehi veel juttudega kunstist ja kirjandusest.» Leebe daam päriselt ehmus, kaotas oma väikese viisaka naeratuse ja oli nutule üsna lähedal. Margus aga tõusis ja lahkus söögilauast.

Ja kui järgmisel päeval paar inglise tütarlast Marguselt oma heledate kanahäältega küsisid:

«Oo, teie olete siis kuulus maalija? Ja mida te just n ü ü d maalite?» vastas Margus neile viisakalt kummardades:

«Kuninganna Victoriat tema vanas eas, kuidas ta ajaviiteks oma kõhul rasvavolte ritta säeb — te ju teate seda lugu «The amusing Queen»?»

Kindlasti ei kaaguta nad nüüd enam mu ümber, rõõmustas ise. See oli halb rõõm, sest varemini oli ta tahtnud teistele öelda ikka midagi head . . .

Hale, mõtleb nüüd ise. Ei saa kuidagi kasvada võõras mullas. Madonnal, sel rumalakesel, on vist siiski õigus. Peaksin otsima endale uue ateljee, uue söögikoha, ostma uued jalanõud, peaksin vahetama linnajagugi, peaksin . . . peaksin. Aga ei viitsi sõrmeotsagi liigutada. Ikka ma ootan, et mind miski sunniks ja lükkaks. Kas pole see alati olnud nii: kadunud ema viis mind kord poolvägisi Kunstikooli — ise ei julgenud minna võõraste inimeste hulka. Siis läkitati mind Pariisi — ikka peavad mind inimesed ja olud tagant lükkama. Ja mina ise seisan kusagil eemal ja piilun, et näis, kuidas sel Margus Suurulil siis elus õige läheb?

Päikesepaistet pole sel kevadel kuigi ohtrasti. Vihma muudkui piserdab. Tihedat uduvihma tuleb, muudab kogu ümbruse nukraks ja halliks, katab ateljee katuseakna otsekui vedela hallituskorraga. Margus püüab madonna portreed lõpetada — jälle istub Madonna talle modellina, ikka leplik ja leebe, laisk ja pikkamööda veniva jutuga. Aga Margust segab liiga sageli ta kaasmaalane Muuga, kunstiajaloolane, kes elutseb sama maja mansardkorral ja tavatseb aeg-ajalt laenata raha oma jõukamalt suguvennalt Suurulilt. Ta algab alati ühe ja sama lausega:

«Kalliks läheb, kole kalliks läheb, aga mis teha, tuleb välja

kannatada! Vähemalt aastagi pean kuidagi läbi ajama, alles siis kõlbab tagasi minna. Siis vaadatakse hoopis teise pilguga, et inimene ikkagi terve aasta Pariisis . . .»

Kaugemale ta seekord ei jõua, sest karjatab Madonna lõpule jõudnud portreed silmates:

«Och, peida see pilt ruttu pööningule, nagu Dorian Grey oma, et naised sind kividega surnuks ei viskaks! Ptüi, see on ju naerev Saara ise, Potivari naine, Messalina —»

«O-o härra,» rahustab Madonna oma istmelt ja triigib vasakut säärt. «Ei see tee midagi . . . läheb mööda. Keegi itaallane maalis mind algul lehmana, siis ta sõimas, sülitas ja jõi. Aga siis istusin talle kalanaisena . . . sellest sai ilus asi . . . ja meister muutus palju tervemaks, abiellus ja nüüd on tal neli last.»

«Mu magu tõmbub vastikusest kokku,» halab Muuga. «Kallis sõber . . .»

«Sõber?» kergitas Margus järsku kulme. «Kuule, suguvend, kas sa ei ole rohkem sõber nende frangikeste ja Suuruli selle . . . t r ü k i t u d nime pärast? Jajaa, ka sina tunned suurt hirmu mu loomingu pärast — et ega muud, kui ei osteta enam, nii jääb lehm ahtraks ja sina ei saa teda enam lüpsta! Või harjutad sa siin minu naha peal juba väikselt kunstiarvustamist? Et siis väikesel kodumaal suurte kogemustega tööle hakata. Kuulge, minge ära, minge praegu, kohe — mõlemad, Madonna ka. Muuga, siin on sulle kolmsada franki mälestuseks. Ja minge nüüd mõlemad kiiresti ukse poole — aga ärge astuge sinna pudelipõhja otsa, näete? Ma virutasin öösel pudeliga vastu seina ja seal too põhi veel praegugi vedeleb.»

Pudelipõhi jääbki vedelema, sest Margus lahkub peatselt Pariisist, sõidab kodumaale. Ta ei peatugi pealinnas, sõidab otse edasi, ikka oma endise kodu, oma p ä r i s kodu poole. Otse väiksesse linnakesse, pikliku järve kaldale. Käib ema kalmu juures, otsib endale sobiva peavarju, magab pikalt ja rahulikult.

Ühel hommikul maikuu lõpus läheb ta läbi linnakese, sihita ja soovideta. Nii saab käia ainult unenäos. Ohk on selge ja puhas, kõik on nii vaikne ja päikesepaistene. Sellist vaikust ja nii kuldset päikesepaistet võidakse tõesti ainult unes näha. Ja sellist ebatavalist tunnet, millega sa kõike silmitsed. See on unenägu, milles kõik ammusurnud inimesed, kõik ammuvarisenud majad, kõik ammuõitsenud lilled jälle elavad, liigutavad ja õitsevad. Tänav on valusalt tuttav, aga ei ole siiski. Ta äär-

telt on lammutatud kõik pisikesed puumajakesed ja ehitatud asemele mitmekordsed kivihooned. Aga need lammutatud kummitavad nüüd — Margus näeb neid üsna selgesti. Näiteks nurgamaja, milles asus ärike. Viimasest võis osta koorelahutajaid, pliiatseid ja lilleseemneid, savikausse ja kootud esemeid. Ja tolles teises majakeses oli fotograaf, seal olid mitu mitu aastat aknal väljas ülesvõtted daamidest, kel kõrged riinad, pitskraed kaelas ja lillekimbud käes. Margus mäletab veel nende nägusidki.

Viljapuud aedades õitsevad, ulatudes üle aiaplankude kaugele jalgtee kohale. Millal viimati käis Margus õitsvate õunapuude all? Nüüd astub ta allamäge, piki järsku, astmelist tänavat, mis järvekaldale viib. Majadel on siin värvimata, kortsus ja hirmunud näod. Neil on ilme, nagu hoiaksid nad end järsul mäeküljel vaevaga kinni, külg vastu sama vana naabri külge. Nad on nagu armsad vanainimesed, mõtleb Margus. Kössis, aga kodused. Samas tänavas, tolles pruunis, vildakas majas käis Margus aastate eest joonistustundides, pisikese põngerjana, ja ta õpetajaks oli vana, saksa soost piiga. Ema Suurul sidus siis pojale enne tundi minekut ümber k a k s põlle, ühe ette, teise taha, et laps ennast väga ära ei määriks. Aga tunnist saabudes olid mõlemad põllekesed värvilaikudest kirjud! Isegi seljatagune.

Margus naeratab. Talle meenuvad nii imeselgesti need kaks kirjut põllekest. Meenub seegi, et tundide raha andis ema iga kord valgesse paberisse mässituna pojale pihku. Ja tà pidi siis kogu tee «pidama oma pilgu paberil», nagu ema ütles. Nii ta siis tatsas allamäge. «Ach, der kleine Schmutzmaler kommt,» tervatses saksa vanapreili teda tervitada. Siis istusid nad kahekesi madalasse, hämarasse söögituppa pikliku laua äärde. Selle toa kopitanud lõhna ja loendamatuid iluasjakesi mäletab Margus täna üsna selgesti. Nii nad istusid — üks noor, teine vana, laua ääres ja noorem pidi söega täpselt jäljendama seinalt ära tõstetud kipsõit. See oli väga korrapärane, vormiga valatud kipsõis viie kumera õielehega ja kribuliste tolmukatega keskel. Siis nad sõnelesid, vana õpetaja ja noor õpilane, sest õpilane tahtis luua hoopis midagi muud, hoopis suuremat ja õpetajale täiesti võõrast. Poiss oli s e d a eelmisel pühapäeval näinud ja tahtis nüüd jäädvustada — nimelt tükikest järvekaldast. Kaldaserval veel lumelademed, aga lumeserva all mustab juba vesi ja sulksub salakesi. Ja just seda s u l k s u m i s t tahtis väike Suurul jäädvustada. See olevat nii tore olnud, seletas ta oma

kipsõiega piinajale. Vesi sulksunud nii: luks-mulks, luks-mulks ja Margus t u n d n u d, kuidas see vesi seal mustas ja mulksus. Ta virises ja jonnis, ei tahtnud joonistada kipsõit. Vanapreili läks kärsituks ja kurjakski — aga siis tuli järsku äike üle linna, imevarane äike. Järv mustas ja madal söögituba läks päris pimedaks, kumasid ainult piltide kuldraamid seintel. Välk sähvis piki tänavat alla järve poole ja nemad, poisike ja vanatüdruk, vaikisid mõlemad hirmunult, sest mõlemad kartsid välku ja müristamist. Võpatasid iga sähvatuse puhul ja vanapreili sosistas: «Jaa, jaa, ei ole hea, et inimene üksi on. Ei ole hea. Alati on teist inimest vaja.» Ja kui ilm jälle heledaks muutus, lubas ta Margusel selle järvekaldaga alata. Proovigu pealegi . . .

Nüüd vaatleb Margus vana pruuni maja ja süda on tal imelikult hell, see teeb natuke valu ka. Vana preili on nüüd ammu-ammu mullaks saanud . . . aga vesi sulksub igal kevadel nii peibutavalt lumeserva all ja võlub väikeseid meistreid. Suures ja metsikuks rohtunud aias, mis ümbritseb maja, tiristab keegi kitarri ja paljude tuvide kudrutamine kostab katuseräästa alt.

Margus Suurul astub tasa vilistades edasi, naeratus vileks torutatud huulte ümber. Astub aeglaselt järve poole. Kõik aiad tee ääres rohetavad ja õitsevad, sumisevad ja pirisevad, kahisevad, helisevad. Oh neid putukaid-mutukaid, laululinde! Marjapõõsaste oksad liiguvad tasa — mesilased on tööl.

Margus läheb ja näeb:

Vana maja kõrgel uksepakul istub tüdrukuke, nii viie-kuueaastane. Räbaldunud sitskleidikesest paistavad õlanukid, käsivarred ja sääred, kõik ühtlaselt helepruunid ja tuhmi läikega.

«Nagu oleks voolija suure rutuga unustanud märga palakat savile peale visata,» peab Margus mõtlema, astub siis naeratades lähemale ja vaatleb lapse nägu. Lapsel on suured, vesihallid ja nukrad silmad, nii pärani lahti, et lauge peaaegu ei paistagi. Aga kõige huvitavam selles näos on siiski suu ja nina ümbrus. Ninake upitub järsult ülespoole, kisub nii ülahuule lühikeseks ja näoke saab sellega ilme, nagu tahaks ta omanik just-just aevastama hakata, sõõrmed juba liiguvadki. Ja üle kogu näo see kummaliselt liigutav kuma nagu kõigil noortel ja süütutel; Margus on seda ilmet varem küllalt näinud ka lõvikutsikate, väikeste vasikate, tillukeste koerte juures, see

armas ja kelmikas kuma kuldab isegi pantripojakesi ja leopardilapsi.

Tõesti, tõesti, mõtleb Margus ja silmitseb lapse nägu: meie ei sünni siia maailma kurjana, ei! Elu aga raputab meid nii kaua, kuni me kurjaks muutume. Ja ta ütleb lapsele:

«Kuule, vaata veidi aega onule otsa, onu teeb sinust pildi, kas sa tahad?»

Istub lapse kõrvale lävekivile. Tüdrukuke ei vasta, naeratab aga nõrgalt ja nukralt. Kinnise suukesega, selle nurgad süvenevad naeratuse juures. Aga silmates Marguse peos grafiidipulka ja paberilehti, küsib laps kaastundlikul linnuhäälel:

«Kas s i n u l ei ole ka värve? Ei ole sinist-punast pliiatsitki?»

Margus ei vasta. Margusel pole vastamiseks aega. Ta peab püüdma paberile selle siira kaastundevõrukese ümber suu ja nina.

«Mul k a ei ole,» ohkab väike sügavalt. Ei ole midagi liigutavamat ja ühtlasi koomilisemat kui sellise väikese inimese ohe!

«Praegu küll ei ole,» jätkab väike. «Aga kui suureks saan, lähen turbarappa tööle . . . ema lubas kaasa võtta. Ladumise eest saab sealt raha. Ja siis ma ostan endale värvikarbi . . .»

Margus ruttab — nüüd on suur igatsus ümber püstninakese ja pehme suu, neid peab ta jäädvustama! Turbarappa, kordab ta mõttes lapse sõnu. Turbaraba . . . kuiva turbapuru lõhn . . . sookailude lõhn päikesepaistel.

Küsib lapselt:

«Kas see kast on sul juba valmis vaadatud?»

Lapse ilme muutub. Valusavõitu igatsus näib kummalises vastuolus näokesega, mis ootab alatasa aevastust.

«On küll. Puust kast. Ilusate vahedega. Ja igas vahes värv. Ma lähen nüüd iga päev linna, poeakna taha . . . seal võib seda karpi vaadata. Ma vaatan kaua aega . . . ema lubab.»

Ilme muutub jälle. Suur ja puhas rõõm kuldab nõpsninakest, suu ümbrust, säratab silmateri. Oh, mis sellest, et aknaklaas teda praegu kastist lahutab. See on ilus kast, t e m a kast, ta käib seda iga päev vaatamas! Margus, püüa see rõõm paberile!

«Ilusate vahedega kast,» jätkab väike. «Puhas . . . ja igas vahes värv. Ja värvide kõrval pintsel, kahe karvase otsaga ja musta varrega. Seda on hea pehme suhu pista . . .»

Kuidas kõik siin maailmas kordub, naeratab Margus. Ka tema pistis tookord väikese «Schmutzmalerina» pintsli suhu! Oigus jah, nii oli kerge ja hõlpus töötada, pintsel oli ikka sile ja parajalt niiske, ei vajatud tülikat veenõu ega vee vahetust. Marguse süda läheb aina soojemaks ja hellemaks.

Aga väike tüdruk kõneleb edasi — kast on talle nii kallis, et ta seda kirjeldama peab:

«Ja kõik värvid on neljanurgelised. Ilusasti reas. Seal on valge ja võililleekollane ja roosa . . . siis sinine ja siis lepatriinupunane —»

«Lepatriinupunane,» kordab Margus, naeratab ja tõstab pea. «Lepatriinupunane,» lausub ta veel kord ja vaatab naeratades ringi. Ja järsku t u n n e b ta, et vesi taamal järves loksub ja virvendab, taevas kõrgel järve kohal soojalt sinab ja päikesepaiste järve ja taeva vahel pidutseb! Näeb turbasood teisel pool järve ja näeb jälle turbasoo värve. Ta t u n n e b siia trepikivini, kuidas soe õhk turbahaudade kohal värvilisena virvendab. Veel kaugemal üle järve punavad pedajatüved ja Margus t u n n e b, kuidas leige tuul krabistab puukoore kuivanud, lahtisi laastukesi. Näeb, et siin, otse läheduses, on sillutamata tänava liiv päikesepaistes kuldkollane ja varjus punapruun. Suure, keset sõiduteed lebava munakivi küljealune on sinihall. Margus t u n n e b, kuidas kivi soojal päeval keset sooja teeliiva külmalt hingab — sisse-välja, sisse-välja! Ja aiaplangu ääres vedeleb poolik telliskivi külili — päikese poole pööratud kõht ruuge, varjus olev selg ruske. Margus t u n n e b, kuidas aedades õitsvad õunapuud hingavad, tema ise istub jahedal trepikivil ja hingab ka. Nüüd on jälle käes see suur hetk, see «ühine hingamine».

«Jah,» ütleb laps. «Lepatriinupunane, see on nii punane nagu lepatriinu selg. Kas sa seda näinud ei ole? Ta kannab seitset musta täppi selja peal.»

Lepatriinupunane, lepatriinupunane . . . Nagu oleks laps ulatanud Margusele pisikese punase võtme. Lepatriinupunane, peab Margus veel kordama. Ah, lepatriinuke, lepatriinuke, pisike punane seitsme musta täpiga — küll on hea ja kerge olla! Lihtne, soe ja kaunis!

Tuul tuleb piki tänavat ja ruttab alla järve jahutama, ise erk ja räpakas nagu noor higine hobune. Järv hingab talle suure ja märja suuga vastu, suu ammuli. Ja Margus hingab ka — ammuli suuga, sügavalt ja mõnuga.

Ja ütleb siis:

«Läheme veel praegu kahekesi linna ja ostame sulle ära selle värvikarbi, kus lepatriinuvärv sees. Siis me alles hakkame tegema neid pilte, üks ikka ilusam kui teine. Mis sina arvad?»

Nii lepitas ainus sõna Margus Suuruli päikesepaistega.

1938

Harak-Mihkel

Sel märtsihommikul oli maa määrdunud, taevas tumehall ja nende vahe tihedat uduvihma täis. Linna vahel ei märgatudki kevade lähenemist. Aga kui astuti üle silla, siis nähti, et jää juba läks ja lumi hakkas lahkuma. Sild ise oli otsekui üleni hallitanud — ajas rõskust välja. Kogu madalam jõekallas oma majade ja aedadega oli määrdunud: suured pajud olid värvuselt nagu vanad lehitud vihad, majaseinad märja mulla ja rõske kruusa värvi. Ainult kaks värvilaiku paistsid sillale veidi rõõmsamana: õllevabriku punapruun korsten ja mingi rohekas kast kolmekordse puumaja küljes, maapinnast veidi kõrgemal.

Ega see kast olnud määratud tuvidele ega lauluräästastele ja ega ta nii pisike polnudki, nagu ta kaugemale näis. Kui lähemale astuti, nähti oma imestuseks, et see roheline kast oli juurdeehituseks üürimajale, millel üksteistkümmend akent ja kaks ust. Majas oli üksteistkümmend ühetoalist korterit ja ta ei jätnud omanikku nälga. Aga omanik, Mihkel Aadu poeg Int, nüüd juba viiskümmend kaheksa aastat vana, sepitses endale ise pesakese maja seina külge, tema armastas rahu ja omaette elamist. See oli kerge laudehitus, mida hea tahtmise juures ja silmi poolkinni pigistades ka rõduks võis nimetada. Mihkel ise nimetas seda aiamajaks, kuna uks ju aeda viis ja peremees jõekaldale pääsemiseks alati ainult aiaväravat kasutas.

«Et see . . . nii ütelda,» seletas Mihkel Int ise oma ebakindla, nõrga ja pisut väriseva häälega. «Ei taha mina nendele üüriinimestele ja majanaistele alati jalgu jääda. Ikka nad nagu kullid vaese ja süütu majaperemehe kallal nokkimas. Üks tahab ahjule uut voodrit, teine uksele uut lukku, kolmas lae lupjamist. Tahavad aina uut ja uut. Inimesed on selle suure sõjaga nii kärsituks ja närviliseks läinud, et nad enam isegi

oma tahtmisi ei tea. Mõni on veel nii toores ja küsib, et kas ma vastu kevadet ka uut naist ei võta. Ja siis teised irvitavad kooris, et miks see vana mul ära jooksis. Ja mina olen, sedamoodi ära ütelda, väga rahuarmastaja inimene. Elan oma aiamajas omaette nagu musträstas.»

Aga Mihkli mõõduka kõne taga maoldas ju see majaperemehe mõte: ja sa saad majast kogu kuuüüri tervena kätte... ei lähe üks korter enese elamiseks... vaata, kui palju see aastas välja teeb! Ja oma üürirahvast oled sa sedamoodi ikka kuidagi kõrgemal... ei nad näe su supipotti ega taskusse. Ei, peremehel olgu alati o m a pesa!

Koheline juurdeehitus oligi üsna mugav pesakast. Aiast viis trepp esikusse. Viimane sai endale silmavalgust läbi välisukse ülemise, klaasise poole. Esikust läks üks ukseauk — ust ennast seal ees polnudki — pisikesse kööki. Köögi nurgas oli kõrge jalgne plekkpliit ja pliidi nurgal väga vana sinine priimus. Köögi laudseinast ei paistnud aga laigukestki. Riiul riiulis kinni ja kõik nad olid täis mitmesuguseid taldrikuid, kanne, anumaid ja astjaid. Taldrikud olid kummaliselt kirjud: puutaldrikud pruuni, põletatud kirjaga, savitaldrikud tõmpide lillenuppude ja jämedate lehevartega, maalitud taldrikud punaste õunte, roheliste pirnide ja lillade ploomidega. Köök oli väga kirju ja kitsavõitu. Kõik taldrikud ja teisedki nõud olid vanad, mõranenud ja pragunenud. Neid kattev tolmukord oli kohati nii paks, et hernetera oleks endale idanemiseks päris paraja pinnase leidnud...

Esikust viis teine ukseauk elutuppa. See oli kirju kraamiga veel rikkalikumalt täidetud. Kahest aknast, mille klaasruudud olid pisikesed ja väljastpoolt kaetud metsviinapuu kuivalt krabisevate väätidega, langes märtsihommiku tujutut valgust. Kogu ruum näis kohana, kuhu pärast tulekahju oli rutuga virna visatud mitme perekonna varandust — paremaid päevi ootama.

Pesakasti tagaseinas oli peremehe unease. Ta küljealuseks oli kirju, väga kulunud, pikkade narmastega plüüšvaip, teine säärane oli magajal kattekski peal. Peaaluseks aga padi, mille atlass õige paljude aastate eest võis läikinud olla. Nüüd oli see võidunud ja karvendama löönud. Mihkel Int oma kirjul unevoodil oli väike ja kasimatu. Ta oli lühike ja kõhn vanamees, nägu kitsas ja hall. Ülahuulel oli küll veidi tumedat. Ligemalt silmitsedes nähti, et see oli põetud vurrututike, nurgeliseks nüditud nagu kidur ilupõõsas.

Majaomanik Mihkel Int liigutab. Magaja lõuapärad tõmblevad, suu maigutab ja silmalaud — punaroosad nagu linnul — värisevad. Lamaja asendist ja ilmest on tunda, et teda külastab veel otse enne ärkamist unenägu. Käelaba kerkib, haarab midagi ja pigistab kõvasti pihku. Punaroosad laud pilgutavad kähku-kähku ja vanamees ärkab.

Ta jääb lebama, vaatleb lage ja muigab natuke. Ajab end aeglaselt istukile, ta kondid ragisevad. Surub kaks esimest sõrme oma flanellist öösärgi sügavasse rinnataskusse ja kobab seal võtmete ja muu väärtkraami hulgas veidi ringi. Saab siis otsitava kahe näpuotsa vahele ja õngitseb ta taskupõhjast välja. See on üksik, raamita prilliklaas. Vanamees võtab klaasi vasaku käe põidla ja nimetissõrme vahele ning hoiab selle nii oma vasaku silmakoopa suus — nüüd alles näeb ta kõike imeselgelt. Kõigil nähtul on aga rohekad, liiga teravad äärjooned: klaas on Mihkli silmale liiga kange.

Nüüd pöörab vanamees asemel istudes pead nagu otsiv lind, sihib sinna, piidleb tänna. Pea liigub kõhna kaela otsas nagu uudishimulikul harakal. Majaperemees otsib midagi kärsitult ja innuga. Aga kas sa selle varandusehulga seast siis midagi pisemat nii hõlpsasti üles leiad! Oi, selles elutoas on ju Mihklil palju kallist raha hunnikus, palju asendamatuid aardeid, palju kirjut kraami! Kui Mihkel oma varakambrit palja silmaga vaatleb, näeb ta ainult värvilaike, loendamatuid värvilarakaid, väga mitmekujulisi. Ta näeb ainult, et vask kumab punakalt, et kivikesed särahtavad — kõik on ebaselge nagu kokkujooksnud akvarell. Surub vanamees endale aga prilliklaasi silmaauku, näeb ta iga üksikasja ja võib oma eluruumi tundide kaupa vaadelda, istudes oma asemel, kirjude vaipade ja patjade vahel. Nii näib ta apla, sulitu kanana.

Täna hommikul on ta aga väga kärsitu, ta pilk aina lendleb mööda tuba ja otsib. Põrandalegi piilub. Ega seda põranda laudpinda ka palju ei paista — jalgealune on peaaegu üleni kaetud vaipadega. Vanad on nad kõik ja üpris kulunud. Ega nende hulgas ole kahtegi, mis kuidagi ilmutaksid, et nad ühte sobivad ja kuuluvad, samaealised on. Igaüks neist on ju Mihkli pesakasti juhtunud eri ajal, eri ilmakaarestki, neil kõigil on ju oma elulugu ja neid on sõtkunud võib-olla tuhanded tallad. Ei saadud enam arugi, mäherdune neist oli oma noorpõlves olnud pärsia, mäherdune prantsuse vaip — nad olid kõik oma villkatte kaotanud, libedaks tallatud, kirju pind vaatas astujale vastu, mäletades nõrgalt oma endist mustrit. Ja ega neid

vaipugi enam põrandalt palju ei paistnud — väike ruum oli ju peaaegu üleni täidetud mööbliga ja veel muu lahtisema kraamiga. Ainult keset ruumi punab pisikene vaip ja nii mõnigi kord, kui Mihkli pilk temale langeb, toob see punav põrandakate uue ilme omaniku halli näkku. See on ju eht ispahan — Mihkel leidis selle üsna juhuslikult pärast Miili, oma esimese naise matuseid. Sellest on juba aastat kakskümmend tagasi. Tookord aitas see vaip Mihkli leina leevendada. Lesk Mihkel oli tundide kaupa oma uut aaret vaadelnud, vedanud sõrmega mööda mustrilist pinda, mööda lillevarsi ja vigureid. Kalaturu äärest Kroogi kaubaputkast oli Mihkel endale selle tröostija leidnud — seda ei unusta Mihkel iialgi. Ja vana Krook oli rahavahetamisel Mihkli kasuks eksinud — ka see hea asi jääb alaliseks meelde.

Täna libiseb Mihkli pilk aga punasest vaibast üle, otsib kärsitult, aga pahaseks ei lähe. Ei suuda Mihkel oma kalli kraami hulgas vihastada! Ei, aga täna märkab Mihkel uhkustundega, et seda kraami on siin tõepoolest juba liiga palju ja vaba ruumi väga vähe. Jah, kui ikka usinasti kogud, siis korjub sulle pikapeale hulga varandust kokku. Näe, seina äärest juba mitu postamenti kõrvuti, üks puha palisandripuust. Teine aga vasest, juba rohetav: kaks näkineitsit suruvad oma kehasid vastamisi ja kergitavad käsivarsi lõmmulehega kõrgele. Ja mõlemal postamendil on portselankujukesi tihedalt koos. Valgeid ja värvilisi. Paljudel on pudenenud käed-jalad, kadunud kõik õrnemad osad — aga sellised olid nad juba siis, kui nad endale Mihkli pesakastis jäädava kodupaiga leidsid. Mihkli magamisaseme päitsis seisab Pomona — kipsist. Aastate kestel on ta kaotanud oma ninaselja ja puuvilja-sületäie. Ja nurgas, Mihkli uneaseme vastas, toetab selga vastu seina väike Boulle-kapike, omaniku uhkus. Kapil lebavad kõrvuti oboe ja oonüksist kimäär, mikroskoop ja paar piljardikeppi. Need on Mihkli hinnalisemad ja armsamad esemed. Ei, ka kallil kapipealsel ei leidu otsitavat, Mihkli pilk peab edasi sõudma.

Kapi kõrval nurgas vaikib litaur — ah, on aga see riist vast kurba kohta sattunud, ainult vaikimiseks ja vaatlemiseks nurka seatud! Tema põhjal on kõrvuti kaks rullimütsutatud kompsukest: tükike pantrinahka ja ribake Plaueni pitsi. Kui mõni uudishimulik ja jutukas külaline küsib, miks Mihkel neid mütsakaid seal nurgas hoiab, seletab Mihkel talle kohe, hääles üleolek, nimetissõrm targutavalt püsti:

«Et see... sedamoodi ära ütelda... aga kui ma järsku näha tahan, missugune see pantri nahk just välja näeb ja missugust pitsi see kuulus Plaueni vabrik ka valmistada mõistab, siis ei pruugi m i n u l võõra juurde vaatama joosta — kohe hea omast käest võtta. Võta pihku ja uuri! Kõik see, mis inimene endale korjab ja alles hoiab, on talle väga kasulik. Aga see ruum on mul juba napivõitu, muidu võiks seda kraami siia ju veel rohkem koguda. Sissetulekut mul ju on, ja kuhu ma selle raha siis õige panen? Viina ma ei joo, suitsu ei pahvi, sööki nopin ka nagu varblane... ikka natuke. Rahakogumine jäägu rumalate inimeste asjaks, kellel ühtegi kõrgemat püüdmist pole. Raha on surnud paber ja metall, aga minul on ikka midagi, mis võib silmale rõõmu anda... ja see kõik on mulle seltsiks ka. Kõik see on m i n u oma — seda ei saa enam ükski peale minu silmitseda ega sõrmitseda... ei saa seda enam keegi müüa-osta... see on minu o m a!»

Aga kõige selle hulgas on Mihkel väga palju kogunud ka sellist, millele ta praegu enam isegi ei mõista nime anda. Seal on paar jämedat vaskvarrast siiditupsudega — no kuhu säärased küll käima peaksid? Seal on palju värvilisi klaaskuule nööride otsas kõlkumas. Mitu kella, mõni vaikib, mõni käib, aga õiget aega ei näita. Ainult üks rõõmustab oma tiksumisega Mihkli vana südant: kella pendliks on kiik, sellel istub tibatilluke tütarlaps lehvivate lokkidega ja kiigub alatasa edasitagasi. Näe, seal nurgas molbert pooliku maaliga. Riist meeldis kord Mihklile oma nikerdatud jalgadega, ja et pilt oli pooleks käristatud, sai Mihkel kogu seadeldise väga odavalt kätte. Sohva on kõvera seljaga ja kummis, patju pool tosinat, igaüks neist lõhnab erinevalt, neil on veel juures kuue võõra ruumi lõhn. Sohva kohal on punasest puust riiul ja sellel mitu orava- ja metslinnukaavikut. Sohvanurgas aga, kõigi nende toredate patjade vahel, istub täistopitud koer, valge puudel, ja vaatleb Mihklit oma klaasist punnsilmadega. Mihkel puhastab neid silmi ikka hane tiivakondiga, harva, õrnalt ja ettevaatlikult. Ja seinal on kimp must-valgeid ogasid okassea turjast, peotäis hõbehalli pustarohtu. Lauakestel on vaase reas — servad juba sakiliseks pudenenud, külgedel pragude soonestik. Mis sest, et nad enam vett ei pea, Mihkel ei raatsigi ju neisse lilli panna. Nad on ilmagi väga ilusad, kirjud ja kõverad. On veel käepidemeta fajansskann ja vaas, mis kujutab kurja kala: vee-elukas on end sabale püsti ajanud ja hoiab lõugu pärani. Tal on korallpunased lõpused ja kärerohelised soomused ning sellisena on ta Mihkli silmale väga armas. Sohva ja kapi, lau-

dade ja toolide vahel on kõrgeid jalaga lampe, koolutatud ja kroogitud siidvarjudega, roheliste, roosade ja sinistega. Aga nende roheline on nukker, on nukker nende roosa ja sinine. Nad pole enam ammust-ilma saanud lambitulele oma värve laenata. Peremees põletab ju tillukest tattnina . . .

Üle ühe toolikorju on laotatud tükike vana, klaaspärlitega tikitud tülli, sellest levib ruumi nõrka patšuli lõhna. Ja sohva all, laudade ja toolide all ja vahel on vanu raamatuid, lehkavaid, narmendavaid, kolletanuid. Ei vanamees neid lugema hakka, temale piisab ainult sellest, et t e i s e d neid raamatuid enam lugeda ei saa. Vedeleb siidnööri korralikult kokkukerituna, värvilisi pudeleid ja klaase, maalitud papptaldrikuid ja väikesi korvikesi vahast puuviljaga.

Mihkel poetab paljad varbad põrandale, piiludes ise ikka läbi prilliklaasi. Nii see pisike vanamees nüüd istub oma aseme serval, ta öösärk on juba üpris sinepivärviline. Mis seal salata, majaperemees Int on oma määrdunud ürbis üsna halenaljakas — kogu selle kirju varakambri taustal!

Pöörab veel korda paar pead ja lausub siis poolkuuldavalt ning rõõmsalt: «Et see . . . seal sa mul oledki!» Ja Mihkel haarab otse aseme kõrvalt lauakeselt räbaldunud raamatu, peotäie lehti. See ju Unenägude Seletaja. Seda ta otsiski ja mõtleb nüüd ise: või siis inimene kunagi oma ligilähedusest otsib . . . ikka rändab ta pilk kaugemale . . . ja mis head sa sealtki leiad? Ooh, ristluud on kanged nagu pukid!

Lauake Mihkli aseme kõrval on kolmejalgne. Must jaapani lakk ja selles pärlmutrist linde õitsvate õunapuuokste vahel. Seda lauda Mihkel just eriti ei armasta: laud on sallimiseks liiga u u s. Mihkel teab ta päritolugi — ta ju ise ostis selle laua oksjonilt vaeseks jäänud mõisniku majas. Mihkel juhtus sinna poolkogemata, ja nagu ta silmad neid linde märkasid, ei suutnud ta enam lauast lahkuda. Linnud särasid, sätendasid, läikelesid. Olid armsad ja hiilgavad lendajad. Ja peale lindude oli mustas lakis veel õunaõisi — need kelmid olid ometi nii osavalt järele tehtud, et kas või nuusuta. Nii saigi ta selle laua peremeheks.

«Sii . . . sii . . .» ümiseb Mihkel oma aseme serval ja ta suu ümber tekib helehall pilveke. On ikka jahedavõitu see pesakastike, mõtleb Mihkel. Ajab nüüd talvist külma välja ja võtab veel märtsikuus hingeõhu aurama. Ja ega see raudahjuloke anna peale vingu midagi suuremat. Aga pikuke see külmaaeg siis enam ära ei ole, näe, jälle kevad väljas, ukse ees ja akna

taga. Eks õhtul peab ta jälle rohkem suhkrut oma teekruusi panema, magus hoidvat keha sooja. Küttepuule ei tasu küll raha raisata — hakka nüüd läbi korstna maailma kütma, pihku ei jää sulle sellest midagi.

«Sinep . . . siil . . . siidiuss . . . sigur . . . sild . . . silmad,» pomiseb vanamees, otsides oma äsjasele unenäole seletust. Juba ammu pole Mihkel näinud enam nii selget unenägu, see oli peaaegu nagu ilmsi, ainult palju toredam. Ta mäletab seda praegu viimsegi üksikasjani: tema lonkis üle Kivisilla. Suvi oli ja päike soojendas turja. Temal oli oma hele pintsak seljas, hõlmad eest lõbusalt lahti. Ja Kalaturu ääres, seal, kus ilmsi on reas ainult paarkümmend vanakraamikauplust, oli neid unes loendamatult. Uks ukse kõrval ja igast uksest hoovas kutsuvaid lõhnu — mööbli, protselani, vanade rõivaste, tuhandete majade, korterite ja inimeste lõhnu. Ja Mihkel aina astus putkast putkasse, ta o t s i s midagi. Isegi ei teadnud, mida just. Süda hüppas igal sammul ja oli nii naljakalt hell. Teda tõukas mingi kärsitu kihk selja tagant, tema p i d i midagi otsima ja seda leidma! Ja kui palju kauneid asju ta sel otsingul nägi! Muinasjutulisi portselankujukesi, mis elasid ja liigutasid, küütlevat tafti, kummalisi küünlajalgu, toredaid puuviljavaase ja kõveraid lusikaid. Ja kuidas nad kõik lõhnasid! Aga Mihkel p i d i ikka edasi astuma. Läks üle kõrge läve poolpimedasse poekesse, see oli täitsa tühi. Polnud kaupa letil ega kaubitsejat leti taga. Seinal oli suur varn jämedate pulkadega ja varnas rippus midagi sinist. Mihkli ihu läks üleni kuumaks, pealaest jalatallani. Ta astus lähemale ja oli nii imelikult õnnelik, nagu võidakse olla ainult unenägudes. Varnas rippus rida siniseid kivikesi, otse leekivalt siniseid. Suurim neist rea keskel, siis järgnesid ikka vähemad ja vähemad ning viimne neist oli väike nagu tangutera, aga säras ka imesiniselt. Küll oli see alles õnnehoog, mis nüüd peale tuli! Ilmsi polnud Mihkel iialgi midagi sellist tundnud.

See oligi olnud Mihkli unenägu.

«Sipelgas . . . sirp . . . sapp . . . silmus . . . saabas,» otsib Mihkel pominal ja mõtleb ise: see unenägemine on küll looja enese and. Kui inimene ei ole oma elus veel üleni õnnelik olnud, siis saab ta seda ometi uneski olla. Ja see ei maksa midagi . . . Ei tundnud ta õndsa Maaliga koos elades sellist õnneminutit . . . ja ka siis mitte, kui see lätlasest naisterahvas veel siin pesakastis elutses.

Nii meenub täna Mihklile ta teine naine. See oli elanud siin

ainult kuus-seitse kuud ja siis kadunud nagu vits vette. Ei tulnudki enam tagasi, ei kuulnud Mihkel temast enam midagi, ei ta otsinudki kadunud eluseltsilist. Kuule nüüd, egas see enam mõni laps olnud, täiskasvanud inimene, meel-mõistus peas! Nüüd on sellest lahkumisest juba kümme aastat möödunud ja Mihkel võtab seda kui ainukest heategu, mida see naine talle osaks saada laskis. Kas pole nüüd Mihklil palju rahulikum ja mõnusam elada? Kohmitseb ja korjab, sööb just seda suutäit, mida süda himustab. Ei tule karta, et keegi oma kärsituses ta aardeid kohalt kergitab ja laiali ajab. Mihkel tunneb nüüd oma elust mõnu ja magab rahuga. Ja eks see elamine tule ikka poole odavam ka — kõik toiduained praegu nii kallid, et hoidku . . .

«Sinine särk . . . sinine kivi . . . ahah, ongi sinine kivi,» hõikab Mihkel enesele ja loeb siis poolvaljult: «Sinine kivi: midagi ilmootamatut ja vapustavat üle elama, midagi juurde saama ja sellest suurt rõõmu tundma.»

«Midagi juurde saama ja sellest suurt rõõmu tundma,» ümiseb Mihkel ja läheb oma köögikesse. Täna hommikul — kuna see juba korra rõõmupäev — tahab Mihkel endale kaks härjasilma küpsetada. Koks, koks, lööb ta mune katki, ise ikka elevil ja rõõmus. Vaatab siis väikeses ruumis otsivalt ringi. Kas pole tal rikkalikult nõusid, mis? Mõnel anumal on kaanel vähipaar, teisel kaks viini vorsti — kõik nii loomulikult peale maalitud, et kas või hammusta! Praegu otsib Mihkel oma munaroale vastavat alust. Leiabki selle — valge liua, mille põhjal on pilt pooleks lõigatud munast, rebu kärekollane, valge sinakas. Kas ei maitse toit poole paremini, kui ta ikka vastavas riistas on, mõtleb Mihkel ja äkki meenub talle, et on just tema õnnetusekuu, see neetud märts! Oh sa paharet küll! Jah, kui ta neid siniseid kive oleks näinud juunis-juulis, siis oleks õnneennustust küll kohe uskuda võinud. Aga nüüd . . . vahest jääb suurvesi seekord tulemata ja see siis ongi see kuulutatud õnn.

Igal kevadel, enamasti märtsis, laguneb jõel jää ja algab suur lumesulamine. Jõevesi kerkib siis üle kallaste ja ujutab üle kogu madalama linnaosa, tungib õuedesse ja kuuridesse, tänavaile ja tubadessegi. On ju ka harvu õnneaastaid hulgast lund oli vähe olnud ja suurt sula pidurdasid öökülmad. Pedja, suurem harujõgi, saatis oma jääkatte aegsasti tulema ja ei suurendanud sellega uputust. Neil kevadeil oli Mihkel kergete liigutustega ja sõnarikkam, oli üsna julge ega peitnud end maja-

naiste eest. Ah, neid kuivi kevadeid oli aga hirmus vähe! Veerohketel kevadpäevadel pidi majaperemees kuulama naiste sõimu ja sajatusi. Siis nad manasid teda, nimetasid vereimejaks, kes vaest üürirahvast kurnab, ja vanaks harakaks, kes endale kõiksugust rämpsu pessa korjab. Mihkel kaitses end pominal — et naised teadsid ju juba enne tema majja kolimist, et viimane nii vesisel kohal asub, ja suurveega tuleb kõigil hädapäevi näha, et vaadaku süüdistajad, mäherdust kõrget üüri teised peremehed võtavad . . . kes siis jõuab neid purdeid igale poole seada . . . ja mis see kõik maksab . . .

Ja nii oli see peaaegu igal kevadel: kui põrandalauad taldade all vesiselt lirtsusid ja konni toanurkadesse kogunes, pääses alumise korruse üürirahva meelepaha valla. Ja ikka kiputi seda meelepaha Mihkli turjale välja valama. Tema aina nohises, kuulas ja vaatas maha. Seisis kätsatavate naiste ees ja katsus neid lohutada:

«Egas see vesi siis nüüd enam kõrgemale kerkigi . . . sellega jääbki, kohe hakkab alanema, küll te näete! Pedja on juba tulnud, nüüd on suur häda juba möödas, Pedja on tulnud!»

Vanemad üürnikud naersid seda juttu kuuldes alati.

«Või Pedja juba tulnud! Ahahah! Seda sa keerutad meile igal kevadel, tööstid meid nagu titasid! Ikka Pedja tulnud ja Pedja tulnud! Aga et sa saaksid lauaotsakest või puunotti meile jalaaluseks visata, ei seda ole!»

Ja nad hüüdsidki peremees Inti «Pedja-tulnuks» ning «Harak-Mihkliks». Algul salakesi, aga lapsed said kuulda ja kandsid Mihkli hüüdnimesid kilgates üle tänavate laiali. Väga valjult ja pahaga neid aga ei nimetatud, sest Mihkel Int oli säherdune prao vahel pesitseja, kasutu-kahjutu olend, hall ja hale nagu rõskusemardikas . . .

Sel märtsihommikul on Mihkel eriti rahutu. Näe, ilm tõmbub selgeks ja päikegi hakkab pilve tagant paistma — oi, Mihkel pelgab suure sula algust! Aga ometi ei kao tal mõttest see rõõmukuulutus ja unes nähtud sinised kivid. Ei püsi tema sellisel hommikul oma pesakastis paigal, tema p e a b minema, p e a b otsima, vahest leiab ta juba täna need imetaolised kivid!

Võtab esikust jalutuskepi, mille käepidemeks on lõvipea avatud lõugadega ja üsna kiskja ilmega. Peremees läheb kärmesti läbi aia, sammud lühikesed, põlved nõtkuvad. Aiavärava kõrval kasvavad kaks ploomipuud ja mõni marjapõõsas. Taga-

pool, kuuride naabruses, paistavad juba mullused peenrad läbi lumeriismete. Puud, põõsad ja peenrad ei anna siin saaki, suurvesi on nad rikkunud. Peenravahed ja aia tagumine sopp ei kuiva südasuvekski tahedaks, kohedaks mullaks, ikka hoidub ta klompi ja kleepub kätele ja taldadele.

Aga otse siis, kui Mihkel Int läbi jalgvärava jõekaldale astub, tuleb tänavasuust majanaisi pangedega, et jõest pehmemat uhtevett tuua. Ei julge Mihkel nüüd edasi astuda, ei taha naistele pihku jääda, süüdistamiseks ja irvitamiseks. Aga ka paigalejäämine on väga ebameeldiv. Tuleb midagi teha . . . ja Mihkel kobab rinnataskus, et selle põhjast oma prilliklaasi kätte saada.

«Näe, peremehe-härra juba patseerib, kuldnupuga kepp käevangus, ei tema tee väljagi, et meile varsti märg külje alla tulemas,» salvab Roosi-Liisa, tema on neist kõige sõjakam.

«Mis siis temal sellest,» aitab teine naine esimest. «Temal ju oma istmealune kuiv ja üüriraha tuleb, mis temal meist. Tema elukorter kõrgemal majaseina küljes.»

«Et sedamoodi ütelda,» vastab Mihkel vaikselt. «Eks natuke peame me kõik kannatama — kui see vesi just kerkib. Aga ega tea ju veel, kas ta tänavu tulebki.»

Oh te paharetid küll, mõtleb Mihkel. Kiusavad süütut inimest — nagu oleks see suur sula ja võimas vetevoolamine just peremehe otsene kätetöö. Nüüd astub Mihkel koos majanaistega jõekaldale, ikka veepiirile lähemale. Ei temal jätku nii palju julgust, et naistele nüüd järsku selg pöörata ja uhke mehena linna poole sammuda. Ega muud, kui hakkavad siis tänitama, raputavad tema selja taga rusikaid ja irvitavad. Mõni vahest viskab veel kivigagi . . . kes neid hulle uskuda teab . . . Ei, säärast asja Mihkel küll üle elada ei taha, parem astub ta naistega kaasa, katsub ikka heaga läbi ajada.

Naiste salk sammub purdele, mis viib üle rabeda jää veeni. Nad on seelikud kõrgele köitnud, et need ligasel pesuköögi põrandal ei mustuks. Igal sammul liiguvad nende puusad õhukese katte all ja purdelauad praksuvad nende taldade raskusest. Näe, mäherdused, pahandab peremees mõttes — kaebavad ja kiunuvad alatasa, et sa neid üürirahaga koorid, aga ise on täie elurammu juures, ja kuidas neil veel liha kontidel . . . ise aga oled, majaperemees, naiste kõrval nagu kõhn . . . klimp.

Mihkel jääb kaldale seisma, astub üsna veepiiri ligi, jalad jääkeltsas, ja siblib oma jalutuskepi otsaga seda risu, mida

varane kevadvesi on juba kaldale kandnud. Ja seejuures manab ta vägisi oma näole rõõmsamat ja muretumat ilmet. Vaadaku need naised purdelt, kuidas tema tunneb elavat huvi selle risu, roo, kõrte ja mulluse kulu vastu, et tema on hoolitsev peremees. Tema on ju asjatundja, tema oskab otsekohe öelda, kust harujõest see või teine luga pärit on. Ta tahab just naistele öelda, et tänavu tuleb neile jälle kuiv õnneaasta, ja torkab seejuures veel kord kepiga kulusse. Sealt aga lipsatab äkki väike kirju siug, kaob küll kiirelt risu alla tagasi, aga Mihkel astub järsu sammu tagasi — kergelt ja kaunis kõrgelt — keksti! ja rõõmus sõna jääb talle kurku kinni. Näh, madu-uss nii vara väljas . . . ja kuidas ta vanainimest ehmatas, südamegi pani korraks seisma!

Naised aga naeravad ja kogunevad poolringis ümber peremehe, panged loksuva veega käte otsas. Ja nii see Mihklike seal nüüd seisab, jalge ees sulksuv kevadvesi, ümberringi naised, need paharetid. Nad panevad panged maha ja asetavad punetavad käsivarred kõhule risti, märgade põllede alla tuulevarju. Nende pilgud jälgivad teraselt Mihkli jalutuskepi otsa, kuidas see kaldarisus sorib ja rehitseb. Mihkel vaatleb nüüd rõõmsa näoga kõrkjaid ja kulu, ainult kepi käepide, see kiskja näoga lõukoer, on pööranud oma lahtised lõuad hoiatavalt naiste poole.

«Näete nüüd, prouakesed,» naeratab Mihkel. «Kas ma ei öelnud, et meil häda tänavu ei tulegi? Remmelgaoksi on hulgas ja roog ka sedamoodi . . . et on enam kui kindel, et . . . »

«Pedja on tulnud, Pedja on tulnud,» hüüavad naised läbi naeru. «Jälle sa, vanamees, vilistad meile!»

«Pedja on tulnud jah,» vastab Mihkel vaikselt, aga veendunult. Ja mõtleb ise: tõesti on risu ja luga sedamoodi, et see va Pedja juba rebenemas on. Kui nüüd öökülm veel veidi soola riputaks, ei siis . . .

«Aga mõne marga pead ikka üürirahast maha jätma,» nõuavad naised. Nõudjad on ikka veel julges ringis ümber pelgliku peremehe. Ja jões sulksub ja luksub vesi, jäätükid tulevad kiiruga pärivett, turjal heinariismeid, puuhalge, hagu ja kive. Taamal silla all ragiseb ja raksub, nagu jahvatataks seal suuri raudkive peeneks.

Mihkel on väga abitu tugevate naiste, kohiseva kevadvee ja mässava jõe taustal. Vastab oma nõrga, murduva häälega:

«See mõni mark . . . see võiks ju n ü ü d jääda ka . . . kui see vesi just väga kõrgele peaks kippuma. Aga sügisel, siis

tuleks jälle endiselt maksa... ja see mahajäänud osa ka juurde. Vaata, sedamoodi ära ütelda, mulle ei alanda keegi midagi... ei majamaksu, ei leivahinda ega midagi. Et see mõni mark ju võib... et vanad üürnikud, ei ole joodikuid ja laaberdajaid hulgas, kõik tuntud inimesed... las siis olla pealegi... sellel kuul. Kümme marka iga alumise korra toa pealt. Vanad üürnikud on mulle ikka rohkem meeltmööda... hakka nüüd nende uutega jändama.»

«Aha sa setuke,» põlastavad naised, «kümme marka! Jajah, ega sina ju kunagi midagi uut taha, ikka vana ja vana, eheheh!»

«Et see on... igamehe oma asi... kes tahab uut, kes vana,» toriseb Mihkel ja astub kähku linna poole. Ptüi, te paharetid, otsekui teeröövlid kisuvad su taskust mitukümmend marka välja! Aga iga sammuga jäävad nüüd Mihklist kaugemale naised ja hirm suurvee ees. Ja tuleb aina lähemale see ennustus, see rõõmukuulutus. Sinised kivid, sinised kivid... midagi ilmootamatut ja vapustavat üle elama, midagi juurde saama! Mihkli samm muutub üha kergemaks, lõvipeagi ei vahi nüüd kurjalt ettepoole, vaid puhkab peremehe peos.

Nüüd on Mihkel jälle oma rõõmukäigul. Nüüd on Mihkel nagu uljas kütt, kes ruttab saagiretkele, ninasõõrmed värisemas. Nii on ta palju-palju kordi Kalaturu poole tõtanud — seal on ju vanakraami-kaubitsejate piirkond, mida nimetatakse juuduituruks. Mihkel ruttab nüüd otsima ja leidma.

Kogu Kalaturu tagaseinaks on pikk kangialune poolpimedate poekestega. Igal kaubamajal on kitsas aken ja alalõpmata pärani seisev uks. Ja kui Mihkel poekeste rivist möödub, liigatavad ta sõõrmed ahnelt ning ta sõrmed kobavad taskupõhjast prilliklaasi. Ta süda taob igal sellisel käigul väga kiiresti ja ta nahk kuumab. Ja kus poekeste rida lõpeb, kükitavad käsikaubitsejad oma varakastide juures. Kastid on kuhjaga täis vanu saapaid ja viltkübaraid, raamatuid ja maksvusetuks jäänud paberraha, lambikupleid lampideta, lampe kupliteta, kandleid ja vaskpanne, padasid ja seinakelli.

Nüüd on Mihkel jälle oma imedemaal. Ta käib kastide vahel edasi-tagasi, hoides hoolega oma prilliklaasi vasaku silmaaugu ees. Nüüd näeb ta pisimatki kerakest ja peenimatki varrast. Mihkel seisab pidulikus hardumuses suure kasti ees ja ta pilk pidutseb.

Polte, mutreid, mõõdulinte, peitleid, pahtleid, oherdeid, uhmreid, kapsleid, jalgrattapedaale, kamakas seatina ja kuul-

laagreid, jootetorusid ja kabjaraudu, ripatseid ja kruvitsaid, sirpe, pronksvõrusid ja vasknaaste, naelu, konkse ja kruvisid, vänti ja kannuseid, luiske ja tääke, vanu taskukelli ja traatvõrku, heliharke ja pikksilmi, rattakesi ja kettakesi, terassulgi ja kõveraid magnetraudu. Kus selle rikkuse otsa ja äärt! Kus seda rooste imemeeldivat lõhna!

Mihkli pilk libiseb ümaruselt ümarusele, kumeruselt kumerusele, nurkadele, murdekohtadele, mõradele ja pragudele. Ta naudib vasel rohelisi, raual punaruskeid laike. Ega Mihkel siit midagi osta — need ainult tööriistad, siin pole suuremat ilu... aga ta mõtleb: kus need töömehed küll praegu ise on, kes neid tööriistu uutena tarvitasid, kui palju nad tagusid, hööveldasid, kangutasid, keerasid ja kruvisid! Ja siis läksid tööriistad jälle teiste kätte, kus needki mehed praegu on — paljud magavad vahest juba mullas. Nemad on mullaks saanud, aga näe, Mihkli sõõrmed saavad ikka veel nautida seda toredat roostelõhna! Järsku märkab ta kõrvalkastis hunniku väga mitmekujulisi ja erivärvilisi nööpe. Ta tõstab oma leiu kastinurgast välja ja uurib. On siin aga nööpe nööri taha aetud, ei jõua teisi kohe liigitadagi! Punaseid ja musti ja halle ja kirjusid! Pikergusi ja ümaraid ja nurgelisi, nööpe nagu tilku ja marju, lillekorvikesi ja südameid. Säravaid, tuhme, veiklevaid!

«Et see... kui palju mul läheks?» pärib Mihkel kaubitsejalt.

«Ei tea nii järsku. Terve ruhimiku täis teisi ja mõned on hulgas kohe kallid tükid... puha põdrasarvest nikerdatud.»

«Ah on?» elavneb Mihkel. «Kas on ikka päris põdrasarveluust? Missugused need siis on?»

«Näe, need krobelised ja rasked. Noh, sada marka tuleks peremehel ikka peo peale panna.»

Hästi sain kaubale, mõtleb Mihkel rõõmsalt. Mis on sada marka? Surnud, kuivalt krabisev paberitükike! Aga kui palju on Mihklil nüüd nööpe, mõned neist päris puhtast põdrasarvest! Ja kui Mihkel nööbid kaenla võtab, liigutab kandam nagu kassipoeg. Astub Mihkel edasi, liigutavad nööbid nööri taga jälle, aga maha libiseda nad ei saa, on ju nööri küljes nii kavalalt kinni. Liigu, aga lahti ei saa! Mihkel kõnnib nüüd turul, naeratava suuga, liigatav komps kaenlas. Nagu nooremakski tegi see ost — astu nagu karjapoiss ja kaenlas liigutab sul kutsikas!

Rõõmus Mihkel seisatab vana, üleni musta rõivastatud daami ees, kes kükitab oma kaubakasti kõrval jäigana ja inetuna. Kastis on pleekinud patsipaelu ja villase lõnga kerakesi, kilp-

konnaluust kamme ja poolikuid niidirulle. Seal on ka lai vöö, üleni kuldsitika-värvilistest klaaspärlitest. See särab toredalt. Mihkli pilk läheb ahneks, ta laseb klaaskoel läbi sõrmede libisseda. Ei, sääraselt sädeleva vöö peab Mihkel küll ostma. Muidu jääb see sädelus teda tükiks ajaks kiusama. Ja kui ta siis kiusatusele alla vandudes turule tagasi tõttab, on sädelev vöö kindlasti juba uue omaniku leidnud — seda ei andestaks Mihkel enesele elulõpuni. Küll sel naisel, kes seda sädelevat vööd kord kandis, pidi olema alles peenike keskkeha! Kas pole see tore — Mihkel ei teagi, mäherdune naine ja mitu naist seda vööd kandnud on, tema aga ostab vöö ja igast naisest tuleb natuke temaga kaasa ja jääb tema pesakasti! Vahest näeb Mihkel neid naisi uneski . . .

Aga vana, saksa soost daam hakkab oma kaupa kiitma:

«Ganz neu,» ütleb Mihklile. «See peris uus, Herr! Selbst gestickt . . . ise mina see stikkisin. Keegi pole seda mitte kannud, see peris puhas . . . nagelneu!»

Mihkel vaatleb eide teravat kollakat lõuga, millel on üksikuid pikki karvu. Ta vaatab eide luiseid sõrmi ja vöö kaotab äkki oma võlu, olgu ta pealegi kuldsitika värvi. Oh, Mihklil on kodus juba küllalt kuldsitika-värvilisi klaaspärleid . . .

«Et see . . . ma päris uut ei tahaks . . . mulle on vana vaja,» ümiseb Mihkel ja taganeb. Pöörab siis järsku ümber ja rutab jooksujalu eemale. Ega muud, kui see must vares hõikab talle veel midagi häbistavat järele. Mihkel läheb edasi ja pigistab oma nööbisülemi kõvemini kaenlasse. Taevas ise teab, mäherduste inimeste pintsakute, pluuside, pükste ja palitute küljes need nööbid kord olnud on! Kas pole põnev — kui nad Mihklile jutustada mõistaksid, küllap Mihklist juba kuulajat oleks kõrvadki ajaks kikki!

«Terekest kah, majahärra,» tervitab Mihklit oma poe uksekünniselt kaupmees Kelmroos ja naeratab. Kelmroosi pea on pirnikujuline, mille jämedam pool allapoole. Ja kui Kelmroos naeratab, vajub ta näo allosa veel laiemaks, nii et põselotid varjavad poole kraest. «Astugu majahärra aga lähemale, näe, mul siin nüüd päris mööbliladu kohe, peenema mööbli osakond. Uhiuued. Vahest majahärra leiab midagi, saada on siin lastehällist pulmavoodini . . . näh, ikka vastupidi tahtsin öelda. Ükski pole veel tarvitatud, aga teen sõbramehe poolest hästi odavalt. Hahahah!»

«Mis sa ajad siin patujuttu pulmavoodist,» vastab Mihkel naerusui ja astubki Kelmroosi kaubamajja. Egas selles ruumi

enam olegi, hädaga saad ennast veel kuidagi ümber pöörata. Otse ukse kõrval on virn uhiuusi peitsitud lauakesi, istmeid ja lastevoodite otsalaudu laeni. Teises nurgas aga kõrge lade kokkupandud lebamistoole, nende katteriie on väga triibuline. Liiga uus . . . Poe muidu nii meeldivat, salapärast vanakraami lehka segab see värske lepapuu, piirituselaki ja peitsi lõhn, otsustavad Mihkli asjatundlikud sõõrmed.

«Et see . . . mööbliladu jah,» ütleb ta ja vaatleb lebamistoole. Naljakas küll, Mihklil on kodus kõiksugu kraami, keerulist ja kirevat, aga sellist mugavat ja hädatarvilikku istet tal veel pole. Kui ikka säärane pane suvel aeda, ploomipuu alla, võid ennast mõnusalt välja sirutada, lugeda ja läbi aia jõge ja inimesi vaadata. See mööblitükk annaks istumisele päris härramoe juurde. Naljakas, et ta ka varem sellele mõttele pole tulnud . . .

«Et see,» ütleb Mihkel. «Mul oligi sinu manu asja. Tahtsin endale kah . . . eheheh . . . sakste sirutamiseraami. Suvi tulemas, siis aias hea lesida.»

«Olge lahked, olge lahked,» vastab Kelmroos ja ta näo alumine osa vajub jälle lahkelt üle krae. «Siin terve virn verivärskeid ja odavaid. Puumaterjal kuiv, heliseb nagu kelluke, kui koputad.»

Ja Kelmroos koputab lebamistooli külgtoele. Mihkel pöörab pea kuulatades viltu. Noh, kõliseb kah natuke . . . Aga kellele siis istumise juures seda kõlinat vaja on? Ja ta ütleb kobamisi:

«Et üsna uut ma nagu hästi ei tahaks.»

«Tohoh, muidu nii helde härra on järsku kitsiks läinud,» hüüab Kelmroos, «ei raatsi enam uue riista eest odavat hinda anda!»

«Ega mul rahast . . .» selgitab Mihkel. «Aga need uued on nii . . . lagedad ja kõik ühtemoodi, uued küll . . . aga prosta turutöö. Ma tahaksin midagi iseäralikumat, ega mul hinna vastu midagi pole . . . ma võin vana eest palju rohkem välja anda, kui ta aga . . . uhkem ja iseäralikum on.»

Kelmroos noogutab oma pirnikujulist pead, saates nii Mihkli iga sõna. Ja kui Mihkel lõpetab, vajub pirn jälle altpoolt laiaks.

«Mul just pööningul üks mehine tükk, raske ja nikerdatud jalgadega. Kuulda oli, et ühe vürsti oma või nii . . . Suur peleriin või baldahiin teisel veel peal.»

«Vat-vat-vat,» elavneb Mihkel. «Too aga see alla, küll ma ootan . . . ja ostan ka.» Ja ise mõtleb: seda lebamistooli siis

need sinised kivid tähendasidki. Pettumus käib selle mõttega kõrvuti — õnnetunne oli ju olnud nii tugev ja Mihkel oli lootnud ikka midagi suuremat, iseäralikumat. Ja nüüd tuleb välja, et ainult istmealune . . .

Aga see vana lebamistool on tõepoolest tore tükk! Enam kui kindel, et selle peal sirutas kord üks vürst oma selga . . . Nikerdatud jalgade küljest on küll tükikesi ära pudenenud, tumepunane sametkatus kannab koide teeradu — aga kõik see lõhnab nii põnevalt ja paljutõotavalt!

«Aga see tuleb küll mitu korda kallim kui uus,» hoiatab Kelmroos. «Mina teie asemel võtaksin küll uue . . . ei tea ju, kas oli just vürst see sirutaja . . .»

«Seda toredam, seda toredam,» vastab Mihkel kärmelt. «Olgu või suure pere oma. Nagu seltsim kohe olla, kui sa tead, et keegi sinu asemel ka varem on pikutanud. Nagu . . . perekondlikum.»

Nende sõnade juures märkab ta, et letilaua taga nurgas midagi liigub. Heldeke küll, Mihkel poolpime, ei märganudki senini, et leti taga istub noorevõitu naisterahvas sinises kampsunis ja nõelub sokikanda. Niipalju nägi Mihkel vargse pilguga, enne kui ta prilliklaasi silma eest ära võttis. Tema ei söanda ju noorevõitu naisterahvast läbi klaasi silmitseda. Ja naisterahval jääb ka mulje, nagu oleks Mihkel juba vanadusest pimedavõitu. Nüüd näeb Mihkel ainult, et naisel on ümar pea ja kaks ümarat õlakuuli sinise kampsuni all.

«See mu õde,» irvitab Kelmroos. «Keedab mulle toidupoolist ja peab mu kehakatet korras. Nojah, jääb siis nii, eks ma saada selle kresla peremehe-härrale voorimehega koju . . . nii kella viie paiku. Eks õetütar . . ., näh, õde ikka, võib ju ühes minna, siis kohe kindlam, et õigesse kohta juhtub. Küll maksmisega saab . . . peremehe-härral ju minu juures piiramata krediit. Hahahah!»

«Et kui õde,» algab Mihkel areldi juttu, «siis on hea jah, meesterahva majapidamine hoitakse ikka korras. Mina aga olen üksi nagu võhr pesas . . .»

«Kõik oma süü, oma süü, majahärra,» naerab Kelmroos. «Kas maailmas tütarlapsi veel vähe, tehke ometi üks õnnelikuks!»

«Ei julge enam,» õhkab Mihkel. «Olen juba küllalt nahutada saanud. Üks läks küll ajalikult, aga teine kadus nagu susi metsa, ei jätnud mitte jälgegi maha . . . aga suure kompsu viis küll kaasa.»

«Olen minagi seda asja mitu korda mõtelnud ja kaalunud, et miks see perenaine küll mehe ja maja maha jättis . . .» ütleb Kelmroos.

Mihkel mõtleb ja mõtleb ning vastab siis vaikselt ja lihtsalt: «Et sellesama . . . hernesupi pärast.»

Leti taga nurgas hüüatab noorevõitu naisterahvas suures imestuses ja Kelmroosi näopool vajub jälle üle krae.

«Jah,» seletab Mihkel edasi, «ütles mulle kohe selge sõnaga ära, et nüüd on ta juba terve nädala hernesuppi söönud, isu täis ja enam ei taha. Ja nii ta läkski . . . ja suure kompsu võttis kaasa.»

«No nüüd on küll ime,» arvab leti tagant noorevõitu naisterahvas oma vaikse ja rahuliku häälega. «Naine ju ikka perenaine majas, miks ta sekka midagi muud ei keetnud?»

«Et see . . .» vastab Mihkel, «mina ikka i s e keetsin. Tegin ikka korraga nädala osa valmis ja soojendasin siis üles. Nii tuleb odavam ja hõlpsam kah . . . üks pliidikulu. Tema ei mõistnudki keeta. Oli seal Narvas, vabrikukohas üles kasvanud, ei mõistnud kodus lillegi liigutada . . . ütles, et tahab kangesti, ihust-hingest vabrikusse tagasi . . . et saab jälle tööle. Ja kui korra keetiski, siis kippus palju rasva raiskama . . . aina võiga praadis . . . nii et söök ujus. Kus sa ikka seda võid.»

Ja Mihkel isegi naerab oma jutu peale, punaroosad silmalaud käivad kiiresti üles-alla. Samas meenub talle unenägu sinistest kividest, ta sihib oma pilgu leti taha sinisele kampsunile ja kõneleb:

«Et see . . . ma nägin täna öösel unes, et leidsin siit juuditurult nööritäie siniseid kaelapärleid. Ei tea nüüd, kas need tähendavad paiseid või kaelavalu?»

«Hahahah,» naerab Kelmroos. «See tähendab seda, et majahärra peab varsti uuele noorikule hernesuppi keetma.»

«Mis sa patujuttu ajad,» häbeneb Mihkel. Ta tahaks küll öelda, et tema sääraseks naljaks juba liiga vana, aga vahib ise leti taha ja ei ütle midagi.

Kobib varsti poekesest välja. Väljas pillab päike oma paistet nii, et võtab Mihkli silmad kohe valusaks. Katused on märjalt süsimustad ja läigivad. Jõelt ja kalalaudadelt toob tuul värskeid, vängeid lõhnu. Ega ma veel nii väga vana olegi, otsustab Mihkel. Pole veel prillegi vaja, tulen ühe klaasiga hästi toime. Aga seda ei näinud küll hästi, mis näo see naisterahvas siis tegi, kui ma sinistest kividest rääkisin. Süda on ometi nii naljakalt rõõmus ja kerge nagu leerieas!

Mihkel ruttab kodu poole, nööbisülem kaenlas. Ta heameel aina kasvab, sest mööda jõge vajuvad laisalt allapoole laiad jäälahmakad: Pedja on tõepoolest hommikul tulema hakanud, vesi voolab võimsalt, aga perutamata. Tänavu ei kerki ta kuigi kõrgele üle kallaste. Need sinised kivid, need sinised kivid, küllap nad ikka midagi head toovad!

Vastu õhtut sõidab noorepoolne naisterahvas Mihkli aiavärava ette. Mihkel ise seisab juba ammugi väraval ja ootab. Aitab ise lebamistooli vankrilt maha võtta, ärgu voorimees ennast vaevakugi, peremees ise ju alles mehejõus . . .

«See on raske,» ütleb naine rahulikult. «Ja kui see on laialt laotatud, ei saa teda jälle nii hõlpsasti üksi püsti ajada. Ma mõtlesin siis, et tulen ja aitan . . . Kelmroos ütles ka, et vana hea kunde . . .»

«Seda jah,» naeratab Mihkel tänulikult. «Ega mina ei mõistagi seda üksi püsti ajada.»

Ja kui naisterahvas aiaväraval veidi abitult ja nagu kõheldes peatub, märkab Mihkel seda otsemaid, märkab meeleheaga. Jah, see on üsna kombeline ja tagasihoidlik naisterahvas, ei torma kohe võõrasse majja sisse, suud-silmad pärani. Oh, täna on Mihkel üliheas tujus — ikka nende siniste kivide pärast. Ja et jõevesi on tagasihoidlik ja see noorevõitu naisterahvas samuti, kasvab Mihkli heameel veelgi. Ta on täna jutukas, helde ja lahke.

«Jah, siin's ma nüüd elan . . . väikest viisi . . . aga ikkagi omakätt,» seletab ta noorevõitu naisterahvale. «See siin on aed, siin on suvel vilu ja mõnus, suured pajupuud viskavad oma varju. Aga need siin on ploomipuud. Need on väga head seltsi puud. Üks on Emma Leppermann ja teine kuninganna Victoria. Aga vilja nad küll enam ei kanna. Suurvesi on nad nahka pannud.»

«Küll on teil aga korralik majapidamine, kui juba viljapuudelegi on ilusad naisterahvaste nimed antud,» vastab külaline rahulikult, veidi nagu uniseltki.

Mihkel viskab vilka kõrvalpilgu oma külalisele ja naeratab rõõmsalt. Talle meeldib seegi, et noorevõitu naisterahvas maailma asjadest nii vähe näib teadvat. Mihklile sugugi ei meeldi ninatargad naised . . .

«Mis ta tühi korras või,» ütleb ise. «Ikka nagu üksiku meesterahva majapidamine. Ei ole naisterahva kätt korraldamas. Näe, siin mul omaette aiamaja, astume aga trepist üles.»

«Siin ju nagu kaubapoes kohe,» lausub noorevõitu naisterahvas toas ja vaatleb Mihkli aardeid. Ei tema löö käsi laksudes kokku ega hüüata edevalt. Mihklile meeldib seegi. Sinised kivid, sinised kivid, mõtleb ta. Omadele saadab Issand unes, ütles ju Mihkli ema-kadunuke alati.

«Jah, eks ma ole siia aastate kestel nii mõndagi hinnalist kokku kandnud. Mina olen kohe niisugune loodud, et pean korjama ja koguma. Kui ma mõnda ilusat asja näen, katsun seda kohe endale saada. Näe, siin on mul väga väärtuslikke asju seas. See kapp on pärlmutriga kirjatud ja puhas käsitöö. Eks sõjaajal, siis oli rahval häda käes, siis sain kalleid asju poolmuidu kätte. Ja näe, see on neegrite trumm ja see on neegrite ebajumal kallist puust . . .»

Mihkel on oma aarete keskel uhke ja õnnelik. Ta on aga abitu ja häbelik ühtlasi ning noorevõitu naisterahvale väga tänulik, et see nii rahulikult keset kirjut tuba seisab ja mitte poole pilgugagi Mihkli kohmetust ei suurenda.

«Eks siis istuge kah . . . siin on suurtsugu toole . . . näe, teie nimegi ei tea veel.»

«Mind kutsutakse Nenniks,» vastab külaline vaikselt. «Ei tea, kas maksabki istuda . . . vaja jälle minna.»

«Istuge aga, istuge ometi, Nenni-preili,» sunnib Mihkel. «Ega see kurja tee.»

«Ma ei ole viimasel ajal just palju inimeste hulgas olnud,» vastab Nenni. «Ei oska nagu ollagi . . . ei taha kõnelda ka.»

Ta ise ei aimagi, kuidas ta oma tagasihoidlikkusega Mihkli mehesüdant liigutab. Kõik tühijutt, et meie ajal olevat naised jultunud ja riivatud, ei, leidub nende hulgas veel vääriskivegi. Siniseid kalliskive . . .

«Kas te olete oma eluaja kõik venna juures mööda saatnud?» pärib Mihkel, kui nad kahekesi vana lebamistooli hakkavad üles seadma. Tooli puuosad on rasked, sametkate aina segab tööd. Ikka jälle ja korduvalt asetavad Nenni ja Mihkel lühema ülaosa pikemale alusele, see aga vajub mingisuguse keskmise puuraami alt läbi ja toolikere langeb uuesti endisesse asendisse, ta ei taha jalgu alla võtta.

«Selle reoga on enne veel palju tegemist,» vastab Nenni Mihklile. «Ei ole ma kogu eluaeg ühti siin linnas elanud. Varem ma olin natuke Venemaal . . . ja siis Tallinnas, vabrikus tööl. Selle streigivärgiga kukkusin siis mina kah vangimajja. Aastaks ajaks. Nüüd ei saa kusagiltki töökohta . . . küsitakse kohe tunnistusi ja soovitusi, kes see julgeb siis kinniistunud inimest endale majja võtta . . .»

Ega Mihkel praegu palju ei mõtle — tema näeb ainult noorevõitu naisterahvast ja kuuleb selle meeldivat häält. Ja pahandab ise:

«Rumalad, rumalad! Rumalad inimesed, ei tunne veel teist inimest ega näe teda läbi. M i n a tunnen juba inimese silmavaatest, tema sõnadest ja astumisest ära, mis inimeseloom ta õieti on. Kohe, nagu pilgu peale viskan, võin kohe surmkindlalt öelda, kas inimene on korralik või mitte.»

«Teil paistab olema jah nii terane ja tark silmavaade,» nõustub Nenni. Ja kui nad raske tooli siiski püsti saavad ja siis ise istet võtavad, et puhata, pakub Mihkel Nennile nisuleiba ja võid. Nenni võtab väikese suutäie ja ei näri punnis põsega, sedagi märkab Mihkli kiire kõrvalpilk. Kui siis Nenni õhtuhämaruses läbi jalgvärava jõekaldale astub, ütleb Mihkel talle ploomipuu all:

«Eks sa's tule varsti jälle . . . mind üksikut inimest vaatama. Sul seal vennaga ju kahekesi vahel igav ka . . . ikka nagu üksluisem.»

«Võib ju tulla kah,» lubab Nenni ja astub ruttamata linna poole.

Ta tuleb juba järgmisel nädalal. Ta nõelub Mihkli sokke, ta võtab neli katkist voodilina ja saab neist osava jätkamise teel kolm tervet. Ta läheb pangega purdele ja toob pehmet jõevett, ta küürib pesakasti seest ja väljast puhtaks. On ju selles pesakastis pühkimisele tulevat tolmu otse vakaviisi. Õhtuks on ta oma askeldustest päris väsinud ja Mihkel ütleb talle:

«Mis sa sinna's nii väga kipud. Tee on pikk ja pime ja veel üle turuplatsi minek, seal praegu kõiksugu noori hulguseid jõlkumas . . . ja noorevõitu naisterahvas, ilm on kuri. Eks sa heida siia magama, seda ruumi ju ikka jätkub.»

Nii jääbki Nenni Mihkel Indi majja. On kevad ja Mihkel üsna rõõmus. Muidugi mitte nii sügavalt õnnelik, nagu ta seda oma unenäos oli olnud. Säärast kibelevat õnnetunnet just pole, aga on väga hea ja hubane elamine. Nad kaevavad kahekesi märga mulda ümber, et see päikesepaistel ometi natukenegi taheneks ja sellesse vähemalt suvililligi saaks istutada. Üle musta, märja mulla küsib Mihkel Nennilt:

«Kuidas selle meie eluga jääb? Kas sa tahad siis ikka minu juurde jääda või . . . oled nõus koos elama?»

«Kui sa just tahad, eks ma siis jää pealegi,» vastab Nenni oma rahulikul viisil ja surub jalatalla labidale. «Ega praegu ei olegi mul mujale minna . . . olgu's pealegi.»

«Selle laulatusega tuleb meil aga enne veel tegemist,» arvab Mihkel. «Seda minu . . . kadunut tuleb vist ajalehe kuulutusega taga otsida . . . ikka teisega nagu kinni. See võtab aega ja raha. Lahutust tuleb nõuda . . . sinu kirikukirjad korda seada . . .»

«Mis sa tühja . . . tembutamine. Hakkad sa nende asjadega jändama, raha ja jalavaeva kulutama. Ei see jumalasõna ja õpetaja kõne veel kedagi koos hoia, kui inimesed ise kokku ei sünni. Ja mis meil viga on niisamuti elada?»

Küll on see Nenni aga tubli ja mõistlik naine, imetleb Mihkel. Ta on puhas nagu hästi pleegitatud linane. Näe ometi, kuidas üks unenägu mõistmatu mehe õnnega kokku viis! Ja see Nenni muudab kogu Mihkli elu. Mihkel kohmitseb nüüd maja juures, ukerdab aias, ta särk pole enam sinepivärvi, vaid ikka puhas. Tema meel ja mõte ei kipu enam nii sageli saagiretkele vanakraamikauplustesse. Oh, tema pole enam tükk aega juuditurule saanud! Aga ta ei märka, kuidas muidu nii rahulik Nenni pikapeale kärsituks muutub, kuidas ta lauavabrikusse tööle ruttavaid naisi imeliku pilguga saadab . . . nagu oleks ta kade. Ja kui vabrikuvile huilgab, tõuseb Nenni püsti ja läheb aiaväravale — nagu kutsuks keegi just teda.

Eks Mihkliga ole lood varsti niisamuti. Kõnnib aias ploomipuude all, viskub korraks uhkesse lebamistooli, ajab end jälle jalule, avab aiavärava ja vaatleb jõge. Suuri palgiparvi vajub laisalt allavett ja osmikuist parvede päras tõuseb suitsu: parvetajad keedavad endile midagi suupärast, Mihkel aiaväraval liigutab sõõrmeid — et mida nad küll keedavad? Aga nii kaugele ta lõhna ei tunne, vesi viib selle enne laiali. Ja samas tuleb järsk mõte: küllap nüüd juuditurg lõhnab põnevalt . . . müstiliselt, nagu raamatutes öeldakse. Lõhnab nagu imedemaa — kui õige vaataks korraks?

Ja hetk hiljem ruttabki Mihkel linna poole, nööpides käigul kinni oma heledast siidist kuube. See hea, vanaaegne toorsiid . . . Ta vilistab tasa ja lööb salakesi käelabaga takti . . .

Tagasi jõuab ta mitme tunni pärast, ise elevil ja rõõmus. Tal on süli täis. Ja kui palju kaunist on talle jälle saagiks langenud: värvilisest klaasist lihavõttemune, tillukesi ja suuri. Ja vaadaku nüüd Nenni, kui toreda jaapani või hiina pildi Mihkel koju tõi: puha pilbastele maalitud ja pilpad kahe nööriga kokku veetud! Ja ta sai ühe väga ilusa klaaskasti, mille põhjale on kleebitud suur ja värvirikas liblikas. Oh, ja kokku-

käiva paberilaterna, seda võivad nad õhtuti aeda ploomipuu külge riputada . . . nii mahe valgus! Ja siis veel ja veel . . .

Mihkel on rõõmust läbematu, ta peab selle pilbastest pildi otsekohe seinale riputama. Kui ta siis ümber pöörab, näeb ta põrandal värvilisi kilde: tema kallis kala, see vaaskala ammuli suuga, see on puha puruks löödud!

«Et kuidas siis . . . see,» järsatab ta, ise veel ruttamisest ja rõõmust õhetav ja higine. «Inimeseloom, sa liiguta ennast siin ometi ettevaatlikumalt!»

Kummardab üle kildude ja kogub neid pihku. Ai mis kahju, mis tuline kahju! Nenni aga vaatleb teda ja pilbastest pilt seinal, kirjut koli ümberringi ja tänast uut saagisületäit. Ja kui ta nii imeliku pilguga vaatleb, kõlab väljast parajasti vali vabrikuvile: lõunatund on lõppenud, laisad — tööle! Nenni vaatab oma tavalise rahuga, saates sõnu laisa ja hoolimatu käe liigutusega:

«Ei mina siin midagi. Aga laps tuli siia mängima, ajas selle särje kogemata maha. Ei viitsinud mina neid kilde koristama hakata . . .»

Ai, nüüd muutub Mihkel küll päris kurjaks! Ega tema ju lapsi just suisa vihka, aga oma aarete lähedusse ta neid kärat sevaid ja kilkavaid olendeid küll ei taha ega luba.

«Mis laps, kelle laps? Siia neid võõraid lapsi veel lõhkuma vaja! Vaat, kui löövad mõnele väärtasjale veel päka peale! Siin on nüüd mu kallis vaas, ai-ai!»

«Eks ikka minu laps,» ütleb Nenni. «Tal ju hakkab ka vahel igav, ja praegu tal koolivaheaeg kah . . . tuli siis siia ja asjatas natuke.»

Mihkel kõõksatab. Hing jäi ometi järsku kurku kinni! Ja siis ta kogeleb:

«Sa vist valesti ütlesid . . . või ma valesti kuulsin?»

«Minu laps!» hõikab Nenni järsku valjusti ja hoolimatult nagu laanesolija.

Mihkel kohkub nii, et laseb käte vahelt põrandale kalli klaaskasti liblikaga. See kukub kummuli ja jääbki nii. Mihkli punaroosad silmalaud võbisevad. Ta surub sõrmepaari rinnataskusse ja otsib sealt prilliklaasi. Ise aina pomiseb:

«Sina issand ja sina jumal, mis nüüd küll saab! M i n a pidasin sind ikka . . . puhtaks naisterahvaks . . . nagu neiuks . . . nagu linaseks riideks. Ja nüüd järsku laps! Ja see laps käib j u b a koolis! Ja minu silmis olid sa ikka noorevõitu naisterahvas! Mis nüüd küll saab, mis nüüd küll saab!»

Leiab silmaklaasi, hoiab seda silma ees, tõmbub kurjalt küüru, lõug teravalt ettepoole, alahuul inetult kõver, nii vaatleb ta nüüd naist. Ei tema ju söandanud kunagi naist läbi klaasi silmitseda. Nüüd ta näeb aga, et naise nahk polegi nii pingul, sile ja ühtlase, puhta jumega. Seal on laike ja nukraid kortse silme all ja ümber suu. Naise juuksedki ei näi enam nii siledaina ja halle karvugi on nüüd hulgas näha. Vaatleb, vaatleb ja tal hakkab iseenesest väga kahju. Alahuul vajub ikka kõveramaks ja kõveramaks — ah, kuidas ometi ausat inimest ja majaperemeest tüssati!

«Ja mulle sa mängisid nii ette . . . nagu ei oleks sa meesterahvast ligidalt näinudki . . . ei andnud kätt ega . . . Olid ikka nii häbelik ja . . .»

«Kuule, läbi suurekstegeva klaasi mina ennast uurida küll ei luba ja siis mõnitada,» ütleb Nenni. «Mina olen ikka häbelik, see on juba minu loomuses. Ja sina ei küsinudki midagi, küllap ma siis kõik seletanud oleksin. Ma ju kõnelesin kohe, et ma just vangimajast välja tulin. Ma arvasin ikka, et ju sa seda Kelmroosi ise juba tunned, et mis õde siis mina temal . . . tal sääraseid õdesid ka varem olnud . . .»

«Sina issand ja sina jumal,» ahastab Mihkel, hoides oma vaest pead kahe käe vahel. «Siis Kelmroosiga sa elasid juba ammu, aga mulle luiskasid ette, et olid seal Venemaal!»

«Ei elanud ühti,» vastab Nenni. «Kohe nagu lapse sain, läksin ära Venemaale. Laps jäi Kelmroosi ema kätte kasvatada . . . Mina ise pole oma ema silmagagi näinud . . . Mina aga läksin Venemaal mehele.»

«Teisele mehele kah veel,» sosistab Mihkel ja ta silmad lähevad nii pungi, et roosasid lauge enam ei paistagi. Seisab Nenni ees, käed rusikas, ja suur vastikus võtab ta ilmes aset.

«Ega seda abielu kauaks olnudki,» kõneleb Nenni. «Nagu sõjaväljale läks, nii kohe surnuks tehti. Lesepõlves leidsin vabrikus tööd ja uue mehe ka.»

«Vägede Jehoova!» karjatab Mihkel ja taganeb nurka, oma Boulle-kapikese kõrvale. «Sind elajalooma hakka päris pelgama! V e e l ühele mehele . . .»

«Läksin mehele jah,» jätkab Nenni rahulikult. «Aga see oli päris paha inimene, jõi ja kakles . . . siis ma tulingi ära. Sain siin jälle vabrikusse tööle . . . küll oli see hea ja rahulik elu . . . tööta ja tee mis tahad, ei ole ühtki mehekonti su kallal urisemas. Olin ikka täiesti omaette inimene, nagu kõik teisedki. Ja streikisin nagu kõik teisedki. Ja siis tuli see lugu vangi-

majaga — aga seda ma'i kahetse. Noh, siis ei leidnud ma järsku midagi . . . olin selle Kelmroosi man ulu all . . . ju laps oli seal juba enne ees.»

«Et maapind sind ära ei neela, sina . . . niisugune,» kiunatab tige Mihkel nurgast. «Istub seal pingil nagu padaemand ja seletab oma patutegusid! Sina petsid mind, mis mu elust nüüd niimoodi saab? Seda üürirahva naeru!»

«Sina ise oled ju ka kahe naisega elanud. Ja ega sa ise ka enam nii noorepoolne ja nägus ole. Ja mina arvasin, et sul on hea inimese loomus, sellepärast . . . Ja kõik asjad su ümber on juba kulunud ja elust mitu korda läbi käinud. Mõtle järele, mis sa ise oled!»

«See ei tähenda!» karjatab Mihkel raevunult. «Sina . . . säärane, ära tule mind ja minu varandust mõnitama! Mina olen sinu kõrval ikka korralik inimene, mees ja majaomanik. Ja kuidas sina julgesid mind petta — mina nägin ilusat und ja olin kindel, et see just sind tähendab . . . et sa puhas ja noorevõitu naisterahvas oled.»

Nenni pilk käib üle ruumi, üle Mihkli ka. Ja ta mõtleb: näe, vaasidesse ei saa panna vett ega lilli, lambid ei põle, kellad ei käi, täistopitud linnud ei laula ja koer ei haugu, ploomipuud ei kanna vilja. Aga kui siit jõeperve pealt vaadata — teisel pool jõge töötab lauavabrik, naised kannavad lotjadest puid, parvetajad tulevad oma palkidega, vile kutsub . . . Kui ta jälle tööle saaks . . . oleks oma rahakopikas ja oma leib . . . oma ase . . . ja saaks endasarnaste sekka.

«Välja!» käratab Mihkel oma nurgast. «Ühes me enam elada ei saa!»

«Ega minust jääjat olegi,» kostab Nenni rahulikult ja rõõmsalt. Mihkel kohmitseb kapi juures — ta võtab palderjanitilku. Käed ja kaelasoonedki ometi võttis värisema — säärane! Ja Mihkel läheb ära aeda, marjapõõsaste vahele . . . ei astu tema enam sellise naisterahva lähedusse . . . ja siit ta näeb aiaväravat, et s e e lahkudes midagi tema varast kaasa ei võtaks. Ei või teada . . . Kuidas ta ometi, pime-hull, varem kah ei märganud, et kes siis õiget naisterahvast vangikambri heidab! No oli nüüd säärast õnnetust ausale kodanikule vaja!

Kui Mihkel õhtul oma pesakasti poeb, valmistub Nenni minekule. Ise ikka rahulik ja pikatoimeline — oleks tal, patukotil, pisarapiiskagi silmas, kus sellega! Kalgi, südamega ka veel, kuradiline!

Ja kui päike loojenedes jõge ja taevast värvib, ongi lahkumisetund käes.

«Ega mul sinu vastu nüüd enam päris tulist viha polegi,» ütleb Mihkel suuremeelselt. Tema seisab aiaväraval, Nenni on juba jõekaldale astunud. «Aga mina olen juba loomult väga puhas inimene, mina ei saa kuidagi teise inimese mustust ära unustada. Jajah, nii me enam koos elada ei saa. See ju nagu loomadel . . . Kraam võib vana olla . . . aga inimesed ise peavad ikka tarvitamata olema. Ja ma ei saa unustada, kuidas ma selle ilusa unenäoga petta sain. Päris kahju jah . . . muidu oled sa ju töökas inimene, ei ole suure söömaga ega . . . Aga näe, halb viga küljes jah . . . Head aega siis.»

«Jah,» vastab Nenni. «Sina elad siin nagu hauduja kana pesa peal . . . tiivad laiali . . . hoiad oma kolu kõhu all. Aga mina olen kõigi maailma tuulte käes vintsutada olnud. Ja ei ole mina ühe ebausu . . . ühe unenäo pärast võtta ja visata — mina olen niisamasugune inimene nagu sina. Mina olen veel rohkem inimene — mina olen kõiksugu valu ja viletsust tundnud — kas sa arvad, et see elu mul väga kerge ja roosiline on olnud? Sünnita, ise seitsmeteistkümneaastane, jää leseks, mässa ja istu kinni. Aga mina ei kahetse midagi. Mina lähen ja elan oma elu ikka edasi. Aga niisugune, nagu sina oled . . . kooreürask majaseina sees . . . Sina oled siin nagu puurilind ja üüriinimesed toidavad sind oma rahaga . . . nagu peo pealt.»

«Ja-jah, ja-jah,» vastab Mihkel ja suleb kähku värava. «Meie kaks ei sünni kokku jah. Head aega jah.»

Jääb aiavärava taha seisma, tema kõrval seisavad tema kuivanud ploomipuud. Nenni läheb oma rahuliku, kindla sammuga linna poole. Mis säärane patunaine küll praegu mõtlema peaks . . . küllap kahetseb, arvab Mihkel värava taga.

Nenni astub ja mõtleb: Mihklist ja tema toast peaks piltpostkaarte trükkima . . . rahvale näitamiseks. Et inimesed teaksid, mäherdusi veel nende hulgas elab.

Jõgi voolab alla järve poole, naine läheb linna suunas. Aga vanamees jääb värava taha, püksid veidi maha vajunud. Ta on nagu sorakil tiibadega hädine harakas.

1939

Nisuviin

Olen kodutu kass, kooserdan põõsaste all. Õhk mu kohal, puuvõrade kõrgusel, on õisi täis. Heledaid, liikumatuid ja liikuvaid õisi. Liikumatud on kinni viljapuude oksastikus, aga liikuvad lendlevad nende ümber — palju, palju valgeid liblikaid. On maikuu lõpp ja mina olen jälle majaline inimeste juures, Roosi tänaval, äärelinnas.

Vana maja, kuigi ta maoldab otse tänavanurgal, ei märgatagi esimese pilguga. On ka sel elamul säärane liiga rahulik varjund. Haabjas. Ukse ja akende avad ning raamistik samuti rohekashallid — kõik nii pleekunud. Paar trepiastet välisukse ees ei upitu ka kuigi palju kõnniteele. Ta pole pelglik, see vana maja Roosi tänaval, on vaid tagasihoidlik ja kinnine. Ta nurga tagant vaatab üle aiaplangu tänavale vana raeremmelgas ja õitsevad paar-kolm äbarikku õunapuud. Kõik hoota — nagu määrdunud hall ja igav pilt.

Aastate eest olnud selle maja omanikuks lombak rätsep. Rauk, kes töötas tänavapoolse akna all ja hoidis sama akna piidas oma nõelatagavara. Pruunhallis puuliistus on veel praegugi lugematuid tärkeid ja pisiauke. Jookseb mõni vilgas kärbes piki aknapiita ja sibab just üle nõelajälgede, muutub ta käik vaevaliseks, nagu tõttaks tiivuline äsjaküntud põllul. Vana rätsepa päevilt on veel pärit ka hall põdrasammal kahe akna vahel. Ta on üsna pleekinud ja aknavahe täis vanahõbeda varjundiga kaharaid pudemeid.

Surres pärandas rätsep majaloksi oma neljale pojale. Olid just sõja ajad, käis suur heitlus, seda nimetati maailmasõjaks. Neli poega, juba tollal täismehed, viibisid kaugel. Aga aegade rahunedes ilmusid — paarikaupa ja üksikult — vanasse väiksesse majja tagasi. Sajatasid ennem ja hiljem nukrutsesid. Kas pole ka põhjust — elasid suurel maal ja nüüd virele

nagu vigaste nelik pärast laevahukku väikesel saarel ja lase nina longu. Ja kogu ümbrus on otsekui loodud nukrutsemiseks: tänav algab jõepervelt, tõuseb mäkke ja tänavalõpust vaatab sulle vastu kalmistu valge värav! Vee ja surma vahel, ole hea!

Peatun jutustades pisiasjul, isegi vana rätsepa nõelatärkmeil — aga eks kõik sellepärast, et hallis majas pole sündinud ega sünnigi suuri asju ega juhtu üllatusi. Siin ei lõhna sugugi seikluste järele. Mõraneb mõni vana liud, jääb seisma kell, vajub maja üha rohkem aia poole kössi.

Nüüd on neli venda juba vanad mehed. Kahel neist on täishabe. Ja samad kaks — ikka need habemikud — olid omal ajal suured meistermehed. Vanim, kõhetu ja koogas, oli mõõgameistriks relvavabrikus — Petrogradis, aastate eest ja ammu. Järgmine vend — ka habemik — aga oli juustumeister samas linnas. Nüüd puhkavad nad mõlemad oma tööst ja nende mälestuste värvid muutuvad iga surma poole astutud päevaga aina toredamaks. Ah, oli linn, oli elu!

Teine vennapaar — habemeta, aga ka aastais — lahkub igal argipäeva hommikul haabjast majast, et tööle tõtata. Vanem kahest astub ambulantsi poole — ta ju velsker — ja noorem sammub klaasivabriku suunas. Ta on tömp ja lühike ning vennad hüüavad teda Prundiks.

«Prunt,» ütleb mõõgameistrist vend. «Prunt, säärane lühike jump — nagu kork pudelisuus, punn tõrreaugus.»

Maja vaikib ikka. Temas pole häälitsevat naist ega kilkavaid lapsi. Ainult neli vanapoissi, mina ja igivana seinakell segame pisut selle elamu vaikust. Seinakell valjemini kõigist. Ta kapp on veidi viltu vajunud, rohetavad vaskpommid ripuvad väsinult, aga pikavarreline tikats liigub ruttu ja kärsitult. Täitub tund, siis haugatab ajanäitaja hääl. Veidralt, nagu väikest tõugu tulitige koer, kelle suuümbrus juba päris hall ja hääl pääseb ainult kähinal kurgukarbist välja.

Minu kellale suunatud pilgus sätendab iga haugatuse puhul rohelist ja kärsitut ning mõni vendadest muheleb sageli:

«Vanamees manab! Manitseb poegi!»

Nii meenutab kell neile sageli nende õnnist isa, rätsepat.

Peatun esialgu nelja venna juures. Nad valmistavad ise toitu ja nende peost pudeneb mullegi, sajab sõrmi vahelt veidi söögipoolist. Nad astuvad aeglaselt, mäluvad vaikselt ja ma silmitsen neid.

Aga maiõhtutel hiilib nukrus seltsiliseks neljale vennale ja mullegi. Ah, jõel kõiguvad sõudepaadid ja loivavad purjekad,

luikab lõõtspill! Aknast möödujad on ikka paarikaupa — mees ja naine, noormees ja neiu, poiss ja tüdruk. Neli venda vaatlevad möödujaid ja nukralt halli lage oma pea kohal. Minu pilk aga püsib vastasmaja katusel. Seal astub harjapidi suur kass, asetab käppi tasa ja targu. Kärsitus ja kihk soontes — meil viiel.

Eluruum on hämar ja madal. Õhk veidi kopitanud, segatud koirohu ja tubaka lõhnaga. Aeg-ajalt tõstab mõni vendadest pea, vaatab vastasistuvat venda ja ümiseb:

«Jaaa-aa . . .»

Vaadeldav vastab mõne viivu möödudes:

«Jaaa-aaa . . . eks ta ole . . .» Ja jälle valitseb vaikus ümber nelja venna.

«Ohoh!» hüüatab järsku Prunt, neljast vennast noorim, lühim ja sõnaohtraim. «Miks me õige nukrutseme? Nagu sarve söönud penid! Mis meil puudub? Mida meil vaja? Naist, sulast, pudulojust? Tüliks ja mõistlikkude meeste majarahu rikkumiseks? Ee-ei, kulla velled, meie tuleme omadega läbi! Kui ainult ükski meist oleks omal ajal õppinud puusärgi meisterdamist! Jah, siis oleks oma suguseltsiga toime tuldud! Ants teeb juustu — nälga me ei näeks! Mina puhun klaasist pudeli märjukese jaoks — janu ei pääse meid piinama! Kui tülli tikume, sepitseb vana jäär mõõga missuguse — eks siis tapelgem! Ja vend velsker seob pärast haavad ja tasandab muhud — jälle vastav ametimees perekonnas olemas!»

«Jaa-jah,» venitab vanim vend Vidrik, mõõgameister, keda teised vennad nimetavad vanaks jääraks. «Ei meil ole puudust majas ega vimma ja viha vendade vahel. Eks meilgi ole olnud oma õnnepäevad ja õitseajad . . . Eks meil olnud ju ka kord Luise . . .»

«Jaa-jaa,» jätkab juustumeister. «Kõndisime meiegi kevadel nagu teised inimesed praegu . . . käsikäes. Oli Luise . . .»

«Eh, sai oldud noor,» sõnab Prunt uljalt. «Olid ilusad ajad! Noor . . . ja meil oli Luise . . .»

Ja kõigi silmad niiskuvad natuke. Neli paari silmi.

Prunt hüüatab:

«Peaksime õige midagi oma meelelahutuseks ette võtma! Midagi põnevat! Kas vahest koristama pööningu korda . . . tõstame toolid-lauad teise kohta või . . . igatahes midagi tuju kergitamiseks. Istu nii neljakesi nagu vanad kõdunevad kännud.»

Ja juba järgmisel päeval leiabki Prunt midagi meelelahutuseks. Ilmub õhtul hingeldades vaiksesse majja, ise ärev ja rõõmus, kaenlas pungil paberkott ja mitmekordselt kõver klaastoru.

«Vaata, vana jäär!» hõikab mõõgameistrile. «Nüüd me teeme nisuviina! Nisuviina! Sain vabrikust valmistamisõpetuse. Tõin juba nisud koju ja käärimistoru ka. Algame aga, algame!»

«Poisikeseks jääd sa surmani,» poriseb kõnetatu pahaselt vastu. «See . . . see nisuviin ka mõni joomaaeg! Prosta, mürgine vesi . . . võtab aru peast ja pistab valu asemele. Sellesse jääb sisse vilja vingu, ajab inimese meeletuks! Ei hakka mina veega solistama, anumatega jändama! Säärane tegu on ainult nisu, jumalavilja mõnitamine!»

«Sul ikka see rumala rahva arvamine sees,» ägetseb Prunt. «Tuleb aga tööd osata, meisterdamist mõista! Natuke kunsti ja palju kannatust, ja käes ta ongi! Tuleb vedelikul korralikult käärida lasta . . . vähemalt kuus kuud . . . siis ta puhkab suures pudelis . . . ütleme, sedagi kuud kuus-seitse. Siis klaarime joogi õllepudelitesse ja matame nood keldrisse, külili liiva sisse . . . sügavale. Ja siis aasta nelja-viie pärast avame alles esimese pudeli ja maitseme jumalate jooki!»

«Aasta viie . . .» häälitseb juustumeister pettunult.

«Mata seniks hulga raha mulda . . . oota ja himusta ega saa niipea tilkagi keelepärale.»

«Kõik koduveinid on mürgised,» kinnitab velsker. «Suhkur jääb ikkagi käärimatuks ja kui veel pooltoorelt juua . . . puskariõlid . . .»

Aga nüüd on Prunt juba vihane. Kätsatab:

«Kes meid käsib ja sunnib, et asuge aga kähku poolkäärinud viina kallale? Kas siis meil niipalju kannatust pole ja viinajanu nii suur? Oleme ju muidu väga mõõdukad mehed ja mõistame piiri pidada. Tohoh, neli vana meest ei jõua nüüd end talitseda ja joogi valmimist ära oodata! Egas me ole nii nagu see valge kass siin lauanurgal . . . et kui liha näeb, tahab kohe kugistada . . . toit olemas, peab ka alla neelama! Inimene ju valitseb end ja oma himusid! Sellest me inimest tunnemegi ja loomast eraldame. Ja kes mõnda pudelit puudutab, sellele annan oma käega plaksaku vastu sõrmekonte!»

Veenvalt kõlab Prundi hääl vana elamu madala lae all.

«Odav ta tuleb . . . kui konjakiga võrrelda,» nõustub mõõgameister pikkamisi. «Vesi ja pärm . . . nisu ja suhkur. Pudel meil pööningul olemas. Oleks nagu midagi põnevat . . .»

Ja veel samal õhtul asuvad vennad tegevusse. Puhastatakse suur, kõhukas klaasnõu, sulatatakse suhkrut ja pärmi. Soojendatakse vett, solistatakse ja tammutakse märjal põrandal.

Istun söögilaua nurgal ja vaatlen nelja venna ühisvarju seinal. Ime küll, varigi on täna liikuv ja töökas. Majas pole elektrivalgustust, põleb valge, ümara kupliga õlilamp. Lambijalg lehkab, tunnevad mu sõõrmed... puhastamata vask... lambileek krigiseb tasa... aurab tuline vesi katlas.

«On ju muidugi inimesi,» seletab Prunt ja surub suure korgi pudelisuhu, sügavale, «kes nisuviina juba paari nädala möödudes ära joovad. Nõdrakesed! Siis muidugi häda, et peavalu ja südamepööritus! Hoiatavad siis veel teisigi, et mürgine jook... vilja ving ja viha sees. Kõike tuleb aga osata, vaja kuldset kannatlikkust, pikka meelt ja mehist tahet...»

Täna on vaikses majas pidutsemas rohke jutt ja ohtrad sõnad.

Prunt tõmbab koolutatud klaastoru läbi laias korgis oleva augu, katab pudelisuu üleni vedela kirjalakiga. Viimane saadab teistele lisaks veel omagi kirbet lõhna ja põrandal suitseb kustuv tuletikk.

«Eks me ole juba korra elus oma mehisust ja kindlat meelt näidanud,» sõnab juustumeister. «Ma mõtlen seda... Luise lugu.»

«Siis muidugi... jah, siis küll,» ütlevad Prunt ja Vidrik nagu ühest suust ja Vidrik viib juttu edasi:

«Inimene on ju enesevalitsemise poolest loomast kõrgemal... et ta seda kõik enesesse ei ahmi, mis ta silmad näevad ja süda himustab.»

Mul on väga mõnus ja lõbus siin lauanurgal, nelja tubli venna keskel, kes ka loomadest juttu teevad. Mu vurrud ainult liigahtavad, nagu oleks nende omaniku suunurk kerkinud kergeks muigeks...

Suur pudelgi tõstetakse nüüd lauanurgale, minule naabriks. Klaasnõust levib mullegi meeldivat soojust. Nisuterad lebavad kahvatu kihina pudelipõhjas ja klaasi nõrk rohelus annab neile kummalise varjundi. Nad on nagu pisikesed, piklikud elusolendid ja puhkavad rohekaskollases vees, naaber tihe-tihedalt vastu naabrit.

Prunt kallab kõvera klaastoru kuulipaari veega segatud glütseriini. Läbi selle segu saatku siis pudelis kääriv vedelik oma vingu vabasse õhku, ilma et see õhk teda ennast kätte saaks.

«Kui nüüd esimene «mulks» käib,» kummardub Prunt rõõmsana üle klaastoru ava, «siis teame, et meie töö kannab vilja, viin hakkab korralikult käima, vedelik võtab jõudu juurde. Eks ta esimesed kolm kuud mulksub kui meeletu, ikka mull otse mulli kannul... siis aga ikka harvemini ja mulle tuleb juba oodata... ja kui glütseriin mõlemas torumunas ühekõrgusel seisab, on käärimine lõppenud... valmis viin vaikib.»

«Siis võiks vahest veidi maitsmiseks võtta,» arvab juustumeister ja neelatab pisut. «Siis tunneme kohe, kas tuleb veel magusat lisada või on paras —»

«Juba laul algab!» hüüab Prunt pahaselt. «Juba lööb sinus nõtrus idanema! Kas sa ei jõua mehiselt oodata — paar aastatki?»

Ja otse samal hetkel ütleb klaastoru suu:

«Mulk-ks!»

Nüüd on viis nägu päris pudeli ligi. Neli inimnägu ja üks kuulub valgele kassile. Ja kõikide silmad jälgivad klaastoru kõverusis kerkivat ja liigahtavat glütseriini. Selle pind lõhkeb ja häälitsedes vabaneb esimene saadetis käärimisgaasi.

Mulksub nüüd muretult ja hoogsalt ning vennad ümber pudeli rõõmutsevad.

«Kui keerukaid asju on ikka maailmas olemas,» imetleb juustumeister hardalt. «Ja seda kõike mõistab inimese meel ja püüab ta kinni.»

«Et oma tervist rikkuda,» ütleb velsker vahele. Ei tema usu palju ega usalda kedagi. Ei usu sageli, et just pea kohal mustavast vihmapilvest pudeneb piisku ja et just päikesepaiste nahka soojendab. Kitsast kuusirpi taevas nähes ta vist isegi kahtleb, kas see ikka ongi sama nägu, muidu täiskuule kuuluv, nüüd aga kahanenud pale.

«Ei tilgake märjukest riku täismehe tervist,» lohutab Prunt, see kohtlane ja kõnekas. «Ainult tuju tõstab, muudab meele lahedaks. Heaks ajaviitekski meile see viinapudel — vaata, kuidas nisuterad käima hakkavad... ehk kuula mulksumist... ikka nagu elulise hääl majas.»

Pudel jääbki lauale.

Öösel tõstavad vennad ikka vaheldumisi pead padjult, kuulatlevad ja sosistavad endamisi rõõmsalt:

«Kuule, kuidas mulksub! Käib... nagu keeb!»

Istuvad nüüd igal õhtul ümber laua, sest nüüd pakub pudel palju pilgulegi.

Nisuterad kalkuvad. Nad on paisunud ja porsunud. Iga-

üks neist kannab ühes otsas tibatillukest hõbedast õhumulli. Viljakiht pudelipõhjas on rahutu ja liikuv ning sealt lahkub ja sinna langeb ühtevalu üksikuid teri. Tõuseb nisuterake otsejoones üles, ruttab läbi kollaka vedeliku pudelisuu poole, õhumullike hiilgavaks peaks. Vedeliku pealispinnale on kogunenud teisigi põhjast tõusnud teri. Uustulnuk põrkab peaga varem saabunuile, kaotab oma hõbedase õhumulli ja vajub aeglaselt põhja tagasi. Teel aga põrkab kokku teise teraga, mõlemad võpatuvad hetkeks poolel teekonnal ja lahkuvad siis jälle. Ja põhjast tõuseb uusi teri ja pinnalt langeb aina uusi põhja — kõik need valkjaskollased tursunud kehakesed. Nad on otse elavad, mässumeelsed, otsijad, püsimatud, peaga teed rajavad, saalivad ja settivad.

Vennad jälgivad terade tantsu. Naeratavad. Kaks suud keset habemekarvu ja kaks keset kortse.

«Ah!» unistab Prunt. «Sellest saame jumalatejoogi! Juba paari aastaga muutub me pudelitäis puhtaks piirituseks... kangeks ja selgeks! Ikkagi oma kätetöö... oleme ikka midagi ära teinud... Siis joome ja kiidame — neli meistrit ja üks sell, see kass — kõik üksmeeles ja leplikus vaimus.»

«Ega ta ju laita ole... kui vennad rahus elavad,» pomiseb mõõgameister otsekui magades, läbi une. «Ei ole meie vahel kunagi puhkenud pahandusi...»

«Jaa-jaa,» häälitseb juustumeister. «Isegi siis, kui meil pahandusepõhjus olemas oli, saime sellest rahumeelega üle. Ma mõtlen seda... Luise lugu.»

Kõik neli noogutavad nukralt.

Kõik neli armastasid kord üht ja sama piigat. Luiset Petrogradis, mitukümmend aastat tagasi. Nad olid — ikka kõik neli — ametimehed, nägusad, sirged ja laitmatute kommetega. Mõõgameistril olid tookord mustad, mõõdukalt julged vurrud ja velskril vormirõivas. Hall. Ilusate hõbenööpidega.

Ohkavad.

«Kui nägid teda kaugemalt ja hämaruses, arvasid, et seal astub ohvitser! Olid nood aga ajad! Taevaski oli siis nagu kõrgem ja selgem, kevad ikka kevade kombel kena, suvi soe, sügis sajune, tali külm. Nüüd on kõik üksluine ja leige...»

Laupäeva õhtu — nisuterad on liikunud pudelis vahest nädalat kolm — on soe ja selge. Taevas on puhas, ainult päikesevajumise kohal on ahtaid, punakuldseid pilvepaelu puntras. Jõepinnal väriseb suuri vikerkaarevärvilisi õlilaike. Mootorite määrdeõlist. Aga kes sedagi teab, kahtleb juba velsker, kas

ei teki nood värvilised laigud liigsest muusikast, mis kõlab üle vee? Tuletõrjeorkester mängib taamal, sillal. Lõõtspillid, kitarrid ja mandoliinid häälitsevad sõudepaatides — ime küll, et säärane pidev pirin ei võta pikapeale värviliseks ja kirjuks jõevett! Sõgedad on need inimesed kevaditi — nagu oleksid tinti joonud — aina jõlguvad ja jõuravad!

«Oleks ju kena, kui... Luisegi saaks maitsta meie nisuviina, muidugi siis, kui see valmis,» ohkab järsku juustumeister.

No oli sel vellel siis vaja lausuda seda nime nii sumedal suveõhtul? Seada kõik nimetu nukrus riimi, et see vaikse lauluna hakkaks helisema läbi madala toa?

«Jumal ise teab, missuguses mullas tema kondikesed juba puhkavad!» ohkab mõõgameister.

«Juuksed jäävad ka mullas terveks,» ütleb velsker. «Juuks ta ilu just oligi. Tal oli vahavärvi palmik kaks korda ümber pea.»

«Vahavärvi?» tõstab mõõgameister hämmastunult pea. «Minu teada oli Luise peake tumepruun. Nagu kastanimunad.»

«Taevas appi!» hüüab Prunt heitunult. «Kas te ometi ei mäleta, et kui päike heledasti paistis, oli Luise täitsa linalakk?»

«Tal olid ruuged juuksed,» sõnab juustumeister jonnakalt. «Punakuldsed... ei kollased ega punased. Punakuldsed nagu inglipiltidel.»

«Mis me vaidleme,» pahaneb velsker, «parem toome pildi lauale, ju's näeme! Ja ei olegi me teda kaua enam vaadelnud.»

Nüüd otsivad nad kokku Luise pildi — on igal vennal veerandiosa ülesvõttest. Nii nad kord ta ise jagasid, lõikasid pildi neljaks võrdseks osaks. Tarviduse tekkides aga seavad pildilõiked lauale kokku ja vaatlevad siis oma eluaegset armastust. Selle juukseis on valge lint, peos kimbuke lilli.

«Ei, s e e tükk tuleb siis,» korraldab Prunt pildilõikeid laual. «Na, nägemine juba nigelaks jäänud, ei saa Luiset enam prillideta kokku seada, et oleks õieti... Aastad lähevad ja juurde nad ei too...»

«Mitukümmend aastat,» pomiseb mõõgameister habemesse. «Ja hakkad mõtlema, muutub süda haledaks! Mul on ometi nii selgelt meeles — nagu eile oli see kõik... läksime Luisega piki Nevski prospekti... vihma sadas... tuled sirasid. Luisel olid õhukesed kingad... tookord kanti sääraseid... teravate ninadega... kannad nagu tikud all.»

Teised kolm on kuulnud neid sõnu loendamatuid kordi. Pilt märjast Nevski prospektist ja tuledest on vajunud nii sügavale

nende mällu, saanud igamehe eraomanduseks. Aga iga kord, kui kuulevad seda uuesti, kergitavad kulme.

Mis too vana jäär seal seletab, et just tema oli see, kes jalutas Luisega vihmatibade ja siravate tulede all! See oli ju hoopis tema, juustumeister, ja tema, klaasipuhuja, ja tema, velsker! Muidugi tema — igaüks neist mäletab ju nii selgesti Luise õhukesi kingi, need tippisid t e m a kõrval — aga ükski vend ei tea, kuidas ta neid õieti tundma on õppinud, omaks võtnud. Silmade või kõrvade abil?

Aga kurvad on nad praegu. Kõik neli. Vaatlevad vaikides Luise pilti, neli paari käsi laual lähestikku, nagu raamiks pildile.

Kiusatus vist ise juhib sel hetkel Prundi küünarnuki vastu nisuviina pudelit. Kiusatus ise kasvab Prundis sel nukral õhtul kole suureks.

«Kui õige võtaks... veidi?» küsib äkki teistelt. «Veidigi meelelahutust? On ju kallis laupäeva õhtu... suvi... kõik maailm ja teised inimesed rõõmsad... ainult meie meel on hale. Ega me teda palju ei raiska, veidi... tilgake... suutäis. Paneme siis korgi jälle peale. Ja võib-olla me sureme ka varsti... jääb siis meie vaev võõrastele rüübata.»

Kummaline, keegi ei vaidle — mälestused ja Luise pilt laual, küllap nemad toetavad vaikides, aga võimsalt Prundi kavatsust.

Ja Prunt toobki punase ja pika kummitoru ning klaaskannu. Purustab kaitsva lakikorra korgil ja kõrvaldab siis pudelisuust korgi koos klaastoruga. Kummivooliku ühe otsa surub pudelisse, teise aga endale suhu. Nii tõmbab nisuviina tulema ja sealt see voolabki pudelist palju madalamal asetsevasse kannu, kollane ja sulisev. Tal on vastikult terav lõhn, küllap ta maitsegi on mõrkjas, haistan mina, pilk kannutäiel.

«Värskevõitu,» uriseb mõõgameister, kergitab kannu ja joob, ilme kui sunnitul. Teised vennad vaatlevad seni kergitatud kannu põhja ja mina silmitsen nende nägusid.

«Inimesetapmine,» kinnitab velsker ja tühjendab kannu.

«Sellest saame paari aastaga kõige puhtama piirituse,» kiidab Prunt. «Igasse pudelisse paneme rosina... see imeb enesesse selle kõige viimase vingu ja kibeda... ja siis pudelid mulda!»

Pooltoores õunavein on virk aru peast viima, pooltoores nisuviin on temast aga palju kärmem.

«Vala, veli, mulle veel,» järsatab mõõgameister. «Laupäeva

õhtu, ja pikukesed need meie elupäevad ära ei ole! Tooge toop, tooge teine kann!»

Kollast nisuviina voolab vooliku otsast nõudesse. Ja muutub üha sogasemaks, nagu oleks ta voolanud üle tolmuse põranda. Nisuterad pudelipõhjas kerkivad ja vajuvad jälle. Nagu häiritud magajad, kes keeravad teist külge.

Neli venda aga räägivad läbisegi, käed liikvel. Hääli kerkib madala laeni, varje ulatub seinast seinani. Alles nüüd kuulen vendade häälte tugevust, näen nende naeratust.

«Vihma tibas... tuled sirasid,» pomiseb mõõgameister.

«Aga oli see meist alles vapper ja mehine,» kõneleb Prunt, suu ja mõlemad peod nisuviinast niisked. «Et Luisest lahti ütlesime... kõik neli venda, et adjöö... ärgu tulgu sinu tõttu vaenu vendade vahele... et naist saab sinust ainult ühele... aga vennanaist kolmele... aga vennanaiseks me sind ei taha ja meid on enamuses... kolm ühe vastu. Siis oli ta väga kurb ja nuttis.»

«Lahkumine oli valus,» mõmiseb mõõgameister hellalt. «Teisel päeval olid piiga silmad pisaratest punased, nutust puha paistes... »

«Aga... » ajab end velsker järsku lauanurga najal jalule. «Kas see kõik oligi just nii? Ja kas ta ikka... tõesti... nuttis? Kas meist keegi nägi oma silmaga, et tal pisarad pudenesid?»

Kolm venda vakatavad, hämmastusest keeletud. Tohoh, too mees julgeb säärast küsimusekivi virutada vastu vana tõeseina! Ei leia lihtsalt sõnu, et vaielda!

«Nuttis? Muidugi nuttis,» ägetseb siis aga Prunt, enesel pahameele pisarad silmanurgas. «Naisterahvas ei peaks nutma, kui teda neli toredat meest maha jätavad! Neli meistermeest, üks neist koguni vormikandja! See on ju nii selge ja loomulik ja lihtne... see ei saa ega tohigi teisiti olla... nii see on olnud juba mitukümmend aastat! Mitmekümneaastane fakt!»

«Aga... aga,» toriseb velsker, joobnu jäik pilk vaidleval vennal. «Aga kas see polnud nii, et... meie seisime neljakesi reas Luise ees ja tema ütles meist lahti... et läheb nahakaupmehele? Et meie oleme küll kõik meistermehed... aga tema ei saa selgeks teha, kes meist see kõige parem. Mitmekümne aastaga aga oleme seda lugu väänanud ja endile meelepärasemaks muutnud... Velled, meie murdsime tõel selgroo ja kasvatasime ta pärast kõveralt kokku!»

Vennad vaatlevad kõnelejat nagu sõgedat last, kes järsku ärkas ja seletab nüüd teistele oma kurja unenägu, nõudes, et

teised, täiskasvanud, tunnistaksid selle unesnähtu tõeks ja tõelikkuseks. Ja velsker vaatleb vendi nagu magajaid, kes ei lase end isegi raputades äratada.

«Ei, velled,» väristab siis mõõgameister kurvalt oma kulupead. «Nüüd on enam kui selge, et võtsime viina liiga vara... näe, vingune vedelik võtab mehe peas sellegi segaseks, mis seal mitukümmend aastat selge olnud! Vara avasime pudeli, enneaegu rüüpasime märjukest... see mõjub nagu mürk!»

«Ee-i,» vaidleb velsker. «Ma seletan teile kohe... vaat', Luise abiellus varsti... aga meie oleme tänapäevani vanapoisid! Kui Luise oleks meid armastanud ja kalliks pidanud, oleks ta veel praegu kõhn ja kurb vanapiiga, aga meie rõõmsad naisemehed ja lasteisad... aga nüüd oleme me vanad jäärad ja usume...»

«Ei, ei» raksatab Prunt rusikaga lauaotsale. «See on elus ikka nii, et mehed jätavad naise... aga mitte ümberpöördult. Seda ei luba juba mehe uhkus ja sellepärast olgugi see nii. Ka raamatutes on nii... ja kinos... et neli venda jätsid kauni piiga, et mitte sattuda tülli ja vaenuvalda! Ja Luise ju kinkis meile veel lahkumisel oma pildi... igaveseks mälestuseks.»

«Eei, ei,» liigutab velsker oma rasket keelt. «Päriselt oli nii, et pildi me võtsime salaja... oli nii, et Luise oli polkovniku lastetüdruk ja lapsed jäid rõugesse... ja mina des... in.. fit... seerisin korterit ja siis ma võtsingi salaja pildi. Luise isegi ei teadnud...»

Kuulajad on löödud. Tapetud. Nende mälestusvitriinis oli vana ja habras kujuke. Aga hoolimatu veli virutab kivi kivi järel vastu vitriiniseina, purustab nii kuju, killudki puhub laiali... nagu äraõitsenud võilillenupu!

Ja lisaks kurbusele hüppavad voolikust kannu juba esimesed nisuterad pudelipõhjast.

«Jook on lõpul,» ohkab mõõgameister. «Aga terade sees ja vahel teda veidi veel leidub... proovime.»

Nüüd toovad nad linase käterätiku ja kallavad sellesse kogu pudeli kääriva sisu. Keeravad siis rätiku kokku, puserdavad, rudjuvad ja rõhuvad — pigistavad nii viljateradest viimse mahlatilga. Suutäit paar-kolm saavad nii sogast vedelikku kannupõhja ja rüüpavad ära sellegi viimse tilga.

Nüüd on pudel tühi. Kui velled kõvemini kõnelevad, helisev suur klaasnõu tasa. Väga nukralt. Nisuterad käterätiku vahel on üsna kuivad ja kägardunud.

«Eei tea, eei tea,» ümiseb velsker endamisi. «Kuidas oli

lugu õieti Luise enesegagi? Tõel on kõver selgroog. Mehe uhkus... aastate kõverpeegel... ja see kuradi tühi elu... tühi nagu see pudel praegu... nisuviin. Luise... Luise... ta oli meil ju üle paarikümne aasta... aga nüüd teab üks, et ta oli punapea, teine jälle, et vahavärvi...»

Prunt toetab õlanuki vastu pudelit ja see — tühjana kerge — kukub põrandale ja puruneb. Prunt tõstab põrandalt killu — see on tükike pudelipõhjast —, tõmbab sõrmega üle märja klaasipinna ja pistab siis sõrmeotsa suhu. Tema sai sellest nisuviinast viimse tilga...

«Eei tea,» pomiseb velsker edasi. «Kas seda Luiset üldse elas ja oligi? Pettekujutus vahest? Vanapoiste mõttemäng...»

Prunt langeb kummuli lauale, peos pudelikild, ja nutab. «Ah,» luksub ta. «Aasta paari pärast oleks see kõige puhtam piiritus olnud... nüüd pole enam tilkagi nisuviina... pole pudelit... pole Luisetki enam! Võtke... võtke igamees oma Luise osa.»

Ta annab igale vennale veerandi vanast koltunud ülesvõttest. Seinakell haugatab. Kaksteistkümmend.

Tukun lauanurgal ja mind kiusab unenägu: läheduses astub hõbehall isakass, tunnen ta lõhnagi. Unustan kõik teised ja piidlen ainult teda. Aga tema kaob kaugete katuste varju...

Avan järsku silmad, arvan: ega vist olegi säärast hõbehalli isakassi... olgu muidu igatsuseks ja unistuseks.

Ma mõtlen, et meeste ja kasside kiindumus on pisut sarnane. Isakass ei mäleta kuigi kaua oma armatsemiskaaslast, temale jääb vimmaks verre emakass, kes temast põrmugi ei hoolinud. Ja mehedki mäletavad ikka kauem neid naisi, kes kadusid kättesaamatult kaugete katuste varju, nende juuksevärvigi muudab aeg, kuldab kujutelm.

«Ei,» pomiseb velsker oma voodist. «Nüüd ei ole meil siis enam midagi. Aga üks... Luise peab inimesel ikka olema! Kellest muidu kõnelda ja keda mäletada...»

Lahkun sel ööl neljast vennast. Tahan minna majja, kus on naisi ja naeru, lapsi ja kilkeid. Lähen ära nelja nõdra velle juurest.

1937

Sipelgaõli

Vahest olete juba isegi märganud, kui pahuralt seisab poolkuivanud puudepaar kõrvuti, kuidas kaks vana tuvi kisklevad, kuidas vanad hobused ja koerad lähevad tigedaks ja tujutuks? Eks inimestega ole lugu vahel just niisamuti. Pikkade aastate jooksul kogunenud pahurus hakkab vanas eas hoopis õitsema. Ja kui elatakse veel väga kaua aega koos — lasteta, loomadeta —, et kuldpulm juba künnisel, eks siis sajab sekka sõnu, mis pole sageli just sulakuldsed.

Jutra-vanadega oligi lugu nii. Jaak, see tugevam ja torisevam pool, oli parema osa oma elust turukupjana ära kulutanud. Kolmkümmend viis aastat — ja säärases ametis harjub inimene ju ikka teiste inimestega vaidlema, naistega hurjutama ja näägutama. Tema küljeluu Leena aga — tema oli see käbedam ja kätsatavam — oli naine, kes turuvalitsejale ainustki sõna võlgu ei jätnud, kinkimisest kõnelemata. Leena oli oma vanusest hoolimata ikka veel terve ja punaka jumega nagu suislep-õun.

«Njaa,» ümises vana Jaak sageli ja pool pilkamisi. «Eevat ju tast krõbust küll enam ei ole, aga õuna mõõdu annab ta ikka veel välja, nii verev teine ja sõõrik.»

«Ma sulle ütlen,» algas eide hääl otsekohe, «aga sina oled vana Aadam, kelle paradiisiaiaks aina see turuplats... selle küljes sa küünte ja hammastega ripud... ihu ja hingega. Vahel omal silmad veel unega koos, aga suu juba sonib neid turuasju, mõõdab ja sekeldab. Sõge säh, nagu maailmas muud midagi polekski!»

Peab ütlema, et eide sädinas oli palju õigeid noote hulgas. Ja iga kord, kui ta nii sädistas, nägi vana Jaak jälle päris selgesti oma endist tööpäeva.

Tema läheb varahommikul üle suure turuplatsi nagu piduperemees üle saalipõranda. Päike paistab ja varblased sirtsuvad ootusärevuses. Kaubitsejarahvas koguneb — kisa, kaagutamist, klirinat, kolinat. Jaagu südant rõõmustab iga kord puutelgedega maavankrite tulek — kõlab nii kuivalt ja kergelt ja kenasti klopp-plakk, klopp-plakk! Kevadel ja suvel rohetab aedvilja, kirendab igasugust kaupa tuhandes värvis, tuhande lõhnaga. Ja kas vana Jutra Jaak turuplatsil nende aastate jooksul veel vähe on näinud, kuulnud, kaasa elanud ja elutarkust kogunud? Ja seda paljudele välja jaganud. Ta oli nende aastate kestel nii mõnegi habemiku taadiga suur sõbramees, tervitas teda iga kord vastava, ainult taadile määratud hõikega, kuni ühel päeval vana sõbramehe asemele ilmus uus ja noor — poeg ning pärija. Ja ennäe, aastate jooksul hakkas see nooremgi kipruma nagu närbuv õun. Vana turukubjas oli juba ammugi unustanud, et see praegune oli ta kadunud sõbra poeg, tervitas teda ikka sama hõikega, millega oli tervitanud ta isagi. Juhtus sedagi, et turule sõitis juba kolmas põlvkond. Siis muutus vana turukubjas küll hetkeks mõtlikuks ja tõmbus tõsiseks. Aga sealsamas algas ta ragistamist kalanaistega, kärkis juurviljamüüjatega. Ega tal õieti õiget viha ja kurja mõtet olnudki — tema katsus aga nii oma südant kergendada ja meeli-mõtteid mujale juhtida.

Aeg aga veeres pärivett, tuues kaasa uuendusi ja halbusigi. Maavankrite hulgas veeres nüüd hommikuti üle turuplatsi suuri veoautosid, lasksid aga raginal üle munakivide. Turukubjas neid uusi haisuelajaid ei sallinud: nad katsid ju oma põrinaga puutelgedega vankrite puhta ja kauni klõbina. Sumplaevu tuli piki jõge üles, nemad tõid elusaid kalu. Ja vana Jaak ei sallinud kala visklemist müügilaual. Vanad kaubaputkad kadusid, kräbedad kaubitsejaeided tegid oma viimse sõidu kalmistule. Kerkis uus turuhoone, käsikaubitsejad suruti üsna jõe kaldale. Kallaski pidi oma palet muutma, puhmaste asemele tuli ebakodune betoon. Iga uuendus muutis vana turukupja kärsituks ja pahuraks — küllap hakatakse nüüd temagi külge...

Noris koduski tüli, vihastas oma küljeluud:

«Justkui lõppu näevad ette, aina tõstetakse ja nühitakse ja kergitatakse! Ikka uut ja hullemat. Nagu kas või selle... tomatiga. No kas veel aasta kolmekümne eest teati palju sellest tomatist? Ja ära ei surnud tema tühja puudumise pärast keegi. Mõni punane pobul ju sattus harva sekka nagu imetegu ja sedagi nimetati siis, et «pomidoor» ja «pomidoor». Ei julge-

nud keegi säärase kentsaka nimega asja müüa ega süüa. Aga nüüd — lauad teisi kuhjaga täis, punased nagu tapatallis, ja inimesed rüsinal juures, et muudkui tomateid ja tomateid! Mina aga mõtlen, et ju nii midagi halba ikka ette nähakse, kurja välja kutsutakse.»

Halba need punased pobulid ennustasidki — ja just Jaagule, tema enese arvates. Eks turukupjal täitus kolmkümmend viis aastat teenistusse astumisest. Linn määras talle pisikese pensioni, annetas veel väikese ühekordse tasu pika ja hoolsa töö eest. Hoolas oli see mees ju tõesti olnud. Kogu kolmekümne viie aastase teenistuse kestel oli ta töölt ainult poolteist nädalat puudunud — no oli ikka ka nii kange pakane olnud, et jõudis turukupja sängi siruli suruda. Aga muidu oli ta ikka varahommikust pealelõunani platsis olnud, oma tärniga müts peas, võidunud nahkpaun rihmaga üle kõhu, juttu ja lahkeid sõnu alati külluses kaasas.

Oi heldeke, ehmusid nüüd kõik kaubitsejad, — no mis sa hing nüüd küll Jutra Jaaguta peale hakkad! Tema oli ju maainimestele nii omaseks saanud, tema tundis rahasid, nende väärtust ja vahetamist, tema seletas ja õgvendas kaalude juures, mõistis õigust nagu tark ja õiglane kohtunik. Tema juhatas põduraile arste ja ravimeid, tema tundis linna, teadis ikka, kummast tänavaotsast need majanumbrid algasid. Turukubjas juhatas hädasolijaile odavaid õigusetundjaid ja seaduseseletajaid, selgitas neid kreposti ja rentei asju. Ei teist sellist meest enam turuplatsil askelda!

Jaak ise aga kannatas kõige enam. Oli otsekui läbipekstu, süda pakitses ka nii naljakalt. Nagu oleks ikka vaja kusagile rutata, aga jalad ei kanna enam. Ei saanud rahulikult pikali ega püstigi olla. Hull oli see lugu aga eriti varahommikul ja lõuna paiku. Siis kuulsid Jaagu vanad kõrvad tuttavaid hääli: kärude ja vankrirataste põrinat, laudade ja järide kolinat. Kuidas lihunikud oma raskeid raiepakke kõminal keldrite poole lohistasid, kuidas suitsusilgukorvid tõstmisel pehmelt kägisesid. Kuulis hüüdeid ja huikeid — kas ei kutsunud just praegu keegi teda, turukubjast? Oh, kui mõruks võttis säärane tööta logelemine vanamehe meele! Suhu tuli vesi, kui mõnele suvisele tööpäevale mõtlesid!

Nüüd Jaak vaikis, aina nohises pahurana, nuuskas sageli nina ja vaatas kella. Jajah, eks tema oli ju nüüd nagu katkine, kõrvata kruus, mis aia taha heidetud. Kui siis Leena, see ajakohane perenaine, kord paar tomatit lõunalauale asetas, läks

vana Jaak üsna marru. Haaras väriseva käega laualt punase vilja ja virutas vastu seina.

«Säärast . . . raiska . . . veel leivakõrvaseks! Hauda tahad mind õige saata või, sa ju tead, et mu silm enam sihukest asja nähagi ei või!»

«Ma sulle ütlen,» kätsatas aga eit, «või tema, vanainimene, hakkab siin jumalavilja vastu seina loopima, vaata, et su käsi hauast välja ei kasva! Kas sa tead, vanamees, et igal asjal on oma aeg ja mõõt? Kui pada enam ei kõlba, muretsetakse uus asemele. Tööinimesega on lugu niisamuti. Sina pead nüüd puhkama ja teine mees on turukupjaks. Kas sa seal turul oma elus veel vähe said kantseldada! Ega sa, hull inimene, ometi sada aastat taha turukupjaks olla! Ja nüüd veel sõgedat kurjust täis! No ega tomatipobul selles süüdi ole — toiduaine ikka toiduaine!»

Aga vana Jaak ei söönud sel päeval enam suutäitki, ei võtnud ka järgmisel päeval iva hamba alla. Kolmandal päeval aga hakkas uut korterit otsima. Leidiski sobiva, üsna kalmistute lähedusse, linna servale. Kaks lahket, heledat toakest — laed äsja lubjatud, seinad heleroosaks krohvitud. Need viimased muutsid Jaagu meele hetkeks veidi rõõmsamaks. Unustas kolimiseaskelduses turugi. Linnajagu oli ka täiesti tundmatu, tänav ja naabrid — ikkagi midagi uut vaatamiseks. Jah, aga kella kolme paiku läks vanamees jälle kärsituks. Turg ise oli ju nüüd küll kaugel, all-linnas, aga ta hääl kutsus endist ametmeest tungivalt: pakkude lohisemine, luudade vihin, metallraha kõlin, kaalukoja ukse raske kinnilangemine. Jaagu selg tõmbus higiseks, nagu seda hilinemishirmus sageli juhtub.

Ja just sellises tusatujus pidi Jaak vanale seinakellale uues korteris sobiva paiga leidma. Ajanäitaja oli veel puust rattavärgiga — ristiema oli teise Leenale leeripäevaks kinkinud. Kiunatas ja kääksus küll käies, aga oli senini ikka õiget aega näidanud. Uues korteris aga tõrkus. Jaak patsutas küll peoga ta sõõrikule silmnäole, koputas sõrmenukiga küljele, sakutas pommikette, aga talle vastati kiusliku vaikimisega. Jaak puhus streikija sisemusse, urgitses, näpitses, hakkas ise ikka tugevamini nohisema. Ja äkilises vihahoos andis ta kellale vasaraga otse keset silmnägu. Raksatas, praksatas, ja Jutradel polnudki enam vana, puuvärgiga seinakella.

«Ära sõi, raisk, inimese südame sisse,» pahandas Jaak. «Kanna sa teist nii kui üht rinnalast räti sees siia . . . ja kui inimesel endalgi on juba sihuke sant tuju, et ei tea, kas puua või

uputada... Ja ei tea, kellele meist seda kella nüüd enam vajagi on — aina söö ja maga, seda me võime ka tiksumiseta teha. Aah, kuidas ärritas!»

Jaak laskus oma asemele ega tõusnud niipea.

«Njaah, rinna all torkab nagu oraga... ja puurib. Ei mul ole praegu söögitahtmist. Ära sa minu pärast midagi valmistagi. Kere on ometi nii nõrk, et...»

«Ega sa ennast selle kolimisega ometi ära ei venitanud,» hoolitses eit, «oli sul vaja seda riidekappi siis üksinda paigast ära kangutada? Kui inimene pole eluaeg raske tõstmisega harjunud... aina teisi sõnadega kamandanud, siis ei ole sooned tõstmisega harjunud.»

«Aga võtab nagu hakk poollõpnud hobuse man,» torises voodislebaja, «kui sa, naine, aga teaksid, k u i haiged mu ihuliikmed praegu on!»

Eks Leena siis ka veidi heitus, tõi venitamise vastu tilku, keetis köömneteed higistama ajamiseks ja sundis taati seda tulikuumana alla neelama. Vanamees võttis tilku, rüüpas teed, ja nägu oli teisel tõepoolest selline, et usu kas või kõige halvemat. Aga tal oli päris mõnus vaadata, kuidas see eit nüüd ta ümber askeldas, tempis ja tilgutas, veidi murelikki oli. Nii oli Jaagul mingi ajaviide ja päris kena olla. Ei ta märganudki, et lõuna oli juba kätte jõudnud. Eks siis algas see söögiga jändamine ja viitis jälle veidi aega.

Jaak tõusis istukile, ohkas korda paar, kobas oma põlvi, enesel nägu väga murelik ja valurikas.

«Ragiseb... kas sa siis ei kuule? Põlves ragiseb, just liikme kohal. See on see vana rimatismus. Eks nüüd hakkab see kolmekümne viie aastaga saadud külmetamine oma valu välja ajama. Eks vanad kivimajad hakka ka suvel soojaga külma välja higistama. Ja ega see hispaania haigus mind siis tookord muidu nii väga murdnud ei oleks — aga näe, ta on väga sügavale kontidesse läinud. Kas sa siis ei kuule, kuidas põlves raksub, ja katsu, kui kuumad mu põlveotsad on?»

Eit surus punase kiprunud palge üsna taadi põlve otsa, kuulatas tõsise huviga, kõrvad kikkis.

«Ei mina kuule seal küll kihkugi, ei raginat ega...» arvas siis. «Ja eks elava inimese ihu peabki ikka kuum olema — egasta sul mõne surnu põlveots ole, et külm... Tule nüüd aga laua äärde, hakka sööma, küll siis tervis tagasi tuleb.»

Jaak surus ohates lusika tangupudrusse. Kannataja ilmega, pale vastumeelsusest pikk.

«Söö aga söö, ära sa põrnitse seal midagi jumalaannile otsa vaadata,» noomis eit. «Puha piima sisse keetsin ja võid panin suure tüki.»

Taat uuristas siit ja urgitses sealt. Võttis siis surmapõlgavalt pudrupisku lusikaninale ja toimetas suhu. Maigutas, mugis ja neelas. Eit jälgis ta liigutusi kärsitult, nagu looja kunagi, kes oma kätetööle kiitust ootab.

«Mis sa nätsutad?» päris ta. «Kui kuiv, võta piima manu.»

«Soola ohtralt,» porises Jaak ja võttis uue lusikatäie. «Et kust sa neid peenikesi tange küll võtad? Need ju seatangud! Õige tangutera peab õige natuke kandiline olema ja...»

Vaatles ainiti lusikatäit, mõtiskles ja mõtiskles — eks ikka tangudest, tangumüüjatest, tanguhinnast — ja unustas selle juures oma eelmised sõnad hoopiski ära. Võttis uue lusikatäie, sõi ja sõnas:

«Ja h e a l tangupudrul peab ikkagi krehvtisem sool olema, muidu jätab ta südame vesiseks...»

Aga nüüd katkes Leena kannatuselõng järsu raksatusega: «Kumb ta siis nüüd õieti on, mage või soolane, ütle mulle kohe välja! Ära sa songi söögi sees ringi nagu marjas põrsas! Kumb ta siis nüüd on, kas mage või soolane?»

«Mõlemad, kor-rat,» ühmas Jaak ja võttis siis vaikides uue lusikatäie.

«Keela ja kaitse,» kätsatas tulivihane Leena. «Nüüd hakkab juba söögi ja keetja külge kinni! Ikka üks süü otsimine ilmastilma! Sa oled nagu see meie vana seinakell — all-linnas käis ja tiksus veel... Mis sul, vanainimesel, praegu viga peaks olema, söö rahuga ja puhka! Aga tema muudkui toriseb!»

Jaak sõi vaikides. Puder oli ju tõepoolest maitsev, parajasti pehmeks haudunud, hamba alla ei satu liivaterakestki. Eit oli hapukoorevõid hulka seganud, see andis nii värske maitse ja pisut lõhnagi. Lusikatäis aina libises lusikatäiele lisaks. Jaak sõi oma kõhu mõnuga ja põhjalikult täis. Märgates siis eide kavalat kõrvalpilku, seletas kähku:

«Jah, nii see maailma elu on, ja see inimese tervis... Ihu on küll praegu hädasid ääreni täis, aga näed, süda on ikka veel terve, himustab aga süüa. Aga kauaks temagi tervist

enam . . . Aga põlveotstes, nendes on see rimatismus küll kõvasti sees . . . ragisevad ja kuumavad.»

«Jooh,» kostis eit, «ju selle tervisega on lugu ikka nii, et kui inimesel pole aega haiguste otsimiseks, siis neid haigusi ei ole ega tule kah. Näe, Tähe uulitsas elas kunagi vana saksa preili, sel oli korter rohupudeleid laeni täis. Aina kõpitses nende tohtrite ja rohtudega. Jooh, mõnel inimesel on töö . . . ja lapsed . . . teisel koer . . . kolmandal kass . . . mõnel lapike aiamaad ja seapõrsas — neil kõigil on midagi teha. Aga kui inimesel parasjagu midagi käes pole, siis hakkavad kõiksugu haigused kohe külge.»

Jaak vajus jälle voodisse ja hakkas tasa oigama — eidele kättemaksuks. Mis imelikku juttu see Leena küll ajas? Mis ta selle jutuga küll ütelda tahtis? Las nüüd kuuleb, las kannatab natuke ja kardab, et taadil haigus ikka sügaval sees.

Vanad inimesed muutuvad ju jälle lasteks. Seal üks säärane nüüd oigas, piidles ise eite, et näis, mis teeb, kas hakkab vähegi muretsema . . . Hoidis silmad pilukil, need vajusid aga pikkamisi päris kinni. Täis kõht aina kiskus Jaaku magusalt ja raskelt allapoole, ikka sügavamale unevette — sinna too mehike vajuski, üsna põhja . . .

Nii algaski Jaagu haigus ja selle ravi. Algul oli tõbi väga laialivalguv ja otsis endale kindlamat pesaaset: pistis ikka rinnus ja torkas ristluudes. Aga mõne aja möödudes jäi Jaak juba kaljukindlaks, et viga pesitses ikkagi põlvedes ja piinas teda just sealt. Reuma ja veel kord reuma. Kui hoolitsev eit tõbist aga arsti juurde tahtis toimetada, hakkas haige kärinal vastu:

«Ah sinna veel, neile seal torkida ja lõikuda — seda sa tahad! Hakkavad puurima ja põlvest vett võtma.»

«Kas sul seal põlves siis vett k a h on?» küsis eit imeliku häälega. Ei selles hääles olnud ehmumist ega raasugi kaastunnet. Ja ise vaatas veel sihukese kavala kohtu-uurija näoga taadile otsa.

«Njaa, vahest nad ehk hakkavad arvama, et on, algavad siis surkimist ja vaatamist, et kas ikka on . . . Ja mul on oma elu juba seljataga, hoopis arstita ja rohtudeta. Ei mina sinna küll lähe, mitte ei lähe! Teab ju rahvasuu palju neid metsarohte, need palju paremad . . . tulevad odavad ja ei riku tervist kah.»

Ojaa, neid metsarohte ja muidu rahvaravimeid, neid juhatati küll väga mitmesuguseid! Tuttav aednik soovitas soojalt

sellerit, süüa soolata ja siis keeduvesi peale juua. Pikapeale aitab see kindlasti.

Nii tulid siis Jutradel selleripäevad. Eit keetis ja taat õpetas pliidi ääres. Kui palju vett, kui kaua ja kui tugevalt «kiia» lasta, kuidas kurnata, kuidas vahtu riibuda. Tihti unustasid mõlemad vanad, milleks nad neid sellereid just keetsid, nad vaidlesid ja jagelesid, ägestusid ja sõimlesidki sageli. Tunnid olid nii sellerikeetmist täis, et nende möödumist ei märgatudki. Õhtu eel oli keedus juba parajasti jahe, taat nosis sellereid ja rüüpas leent peale. Nii oligi seekord jälle õhtuke käes. Kahe vanainimese päev ja töö olid seekord läbi. Nad olid ometi midagigi teinud, neil oli olnud midagi kõnelemiseks ja vaidlemiseks.

Aga siis soovitas keegi kaaskodanik Jaagule männikasvudest jalavanne. Jah, tuleb noppida pedajailt veel punetavaid, noori kasve ja neile keev vesi peale valada — selles segus tuleb siis jalgu leotada, võimalikult tulises.

Nii läksid siis mõlemad vanad hommikul linnaservale, suure liivaaugu äärde. Seal hingitses jändrikke pedajaid. Nad nokitsesid seal okstes nagu kaks vana puntpaapu, korjasid kasve korvi ja kõnelesid ise.

«Need siin nüüd kah mõned pedajad või asjad,» nurises taat. «Nagu vanapiiga mirdipõõsad, kuivanud ja hallikad. Õige pedajas peab olema pikk ja sirge nagu sammas, tüvi punakas ja ladvas kahar tutt. Vaat, seal minu . . . minu kodukohas on alles pedajad, ma ütlen sulle. Puud nagu laevamastid . . . »

«Jooh,» vastas eit, «ei see okaspuu ole ikka kellegi puu, na kare teine. Minu vanas kodukohas aga kasvasid kased. Nii ilusad haljad . . . need on ikka need õiged puud . . . »

Nad said korvi rohelist ja lõhnavat täis. Istusid siis liivaaugu veerele, ohkasid mõlemad, vaikisid, vaatasid ringi. Taamalt paistis linn veidi sinakalt virvendades. Kalmistul välkus roheluse hulgas valgeid riste. Lõoke laulis kahe istuja kohal ja liivaauk vaatas alt sügavana vastu. Ta põhjas, päikesepaistelisemal poolel oli kõrgemaid kühmukesi — nagu oleks hoolitsev kätepaar laialivarisenud kalmukünka jälle kokku kergitanud. Ja nii mõnelgi künkakesel rohetas pedajaoks, punas paar õit. Paberist lilled olid päikesepaistel pleekinud ja roosatasid liival.

«Südame võtab mul iga kord haledaks,» ümises eit, «kui siit juhtun alla vaatama . . . et need ju kah emapojad, kes siia liivaauku aeti, ilma jumalasõnata ja . . .»

«Ei sest jumalasõnast ole midagi,» järsatas taat vastu. «Selle

jumalasõnaga on lugu nagu pilliga «Jaakori» kõrtsis — et lased aga raha sisse, kohe tuleb lauluviis välja. Mida rohkem sa õpetajale raha annad, seda pikema ja haledama kõne ta peab. Aga vaata, suur kuritöö on see, et need mehed maha löödi ja siia auku aeti. Kas sa, vanamoor, saad sellest oma lühikese aruga aru?»

Eit mõtles veidi ja vastas siis:

«Jooh, inimene ei tohi ikka teise inimese elu ära võtta... no pangu kas või vangi või andku naha peale... aga tappa ei tohi.»

«Mis tead sina, rumal naisterahvas, maailma asjadest... No milleks õiget meest vangi panna ja nahutada,» ümises Jaak. «Soe päike siin... uniseks võtab. Pikutame õige.»

Vajus selili ja mõtles ise: ei siin ole ikka maa ega linn. Metsad ja põllud ja teed küll paistavad siia kaugelt kätte, aga linn hingab siiski lähemal ja tugevamini. Tont seda teab, kuidas need aastad küll kõik nii ruttu kadusid — Jaak ei saanud õigupoolest kordagi välja, p ä r i s maale. Ikka oli ta oma tööga kinni. Ja polnud õiget sõidu-tahtmistki, tuli ju maa ise igal hommikul Jaagu juurde turuplatsile: hobuseid, inimesi, vankreid, maajuttu, maahääli. Jah, korda paar suve jooksul läks Jaak ju linnast välja, luhale... aga vanemas eas ei sallinud ihu enam jõevett, jäid katki needki käigud.

Jaak oli oma nooruses ju vihase meelega kodukohast lahkunud ja või siis pettunud peni enam koju tagasi kipub! Jaagu vanem vend Oskar oli suures väljarändamise ihas-õhinas isakodu võhivõõrale müünud, pistes Jaagule päranduseosana pihku ainult kakskümmend rubla. Ise aga läks oma perega Siberisse, ja sinna ta jäigi. Ja nii polnud Jaagul kodupaigas enam ühtki omast ootamas. Algul hoidus turukubjas oma küla meestest eemale. Nagu häbi oli. Aga aastad läksid ja noortest kasvasid uued turulesõitjad. Jah, neilt päris Jaak küll aeg-ajalt üht-teist. Nii sai ta teada, et jõesängi süvendati, et tema kodupaika pääses nüüd väikese aurulaevaga. Et isatalus kõik vanad hooned kadunud ja uued asemele kerkinud. Et uuel kohaomanikul lapsi palju, aga puha tüdrukud.

Nii oli maa oma ühe küljega Jaagule iga päev ligidal. Jaak ise aga maale ei läinud. Ja just nii jäigi maa aastate jooksul Jaagust kaugele. Aga täna, siin linna taga, tuletas maa end Jaagule jälle meelde. Nii imelikult... nagu oleks õhus saunakütmise vingu, oleks värskete leibade ja värskete kasevihtade lõhna.

«Njaa,» ajas Jaak end istuli. «Hakkame pealegi minema, siin soojas kipub uni kallale, aga ega selle põlvega või niiskele maale lesima jääda, kes teab, mihuke häda veel juurde võib lüüa!»

Nii ta nüüd küll kõneles, aga ise tundis, et just praegu on see kõige elavam turuaeg, nüüd nad segivad-sagivad seal... aga tema, elupõline turukubjas, on siin liivaaugu pervel pikali, päise päeva ajal — nagu vana villane sokk, läbi kulunud! Ei, parem siis juba kõndida, liikuda, edasi minna!

«Pagan sind su põlvega,» porises eit ja pühkis käeseljaga üle märja suuümbruse. Oli temagi külili liivale vajunud ja kohe uni küljes — nii magusalt, et võttis veegi suhu. «Lase teisel inimesel ometi taeva päikesegi all ivake aega rahul olla. Mul oli just unenägu... et sai veel karjaealine oldud. Kasemets oli ümberringi ja õnnis ema huikas metsa taga... nii heleda häälega. Sina aga jälle oma põlvega nagu tüdruk lapsega — ei seal sees ole peale kärsituse mitte kui midagi, ma sulle ütlen.»

Ja pahastena komberdasid kaks vana koju, männikasvude korv kahe vahel kõlkumas. Siis keetis eit vett, valas selle veel auravana nende rohelisele saagile ning viis nõu kõigega ukselävele.

«Jooh, pista nüüd aga põlved sisse ja peesita,» käsutas ta siis oma tavalise tarmukusega. «Siin just paras koht, soe õhk ja päikesepaiste. Ei hakka mina toa roosat seina selle veeauruga rikkuma, lakke jätab kah laigud.»

«Ime veel, et sa seda vanni keset raatuseplatsi ei säe,» torises Jaak vastuseks.

Väikesest puuvannist tõusis aurupilv ja lõhnas nõrgalt vaigu, tärpentini ja noore rohu järele. Taat liigutas sõõrmeid — jah... õnnis ema keetis ikka varasuvel kapsataimedest rohelist ja värsket suppi... suures pajas... see rippus konksuga kolde kohal. Supp lõhnas ka nii rohelise rohu järele. Taadi tusatuju aina tõusis. Või siis Leena kunagi nii värsket suppi keedab!

Tusane taat sirutas varbad välja, puudutas korraks rohelist ja segast veepinda ja algas kohe:

«Tahad mul vist jalanahka maha koorida või? Sellega võib ju karva võtta, nii tuline...»

«Mida kuumem, seda kangem rohi,» vastas eit, «torka aga varbad vanni, siis jalalabad ja siis sääred, küll sa näed, et...»

«Inimese ihunahk ei kannata ometi nii keeva vett välja,»

vaidles juba vihane taat. «Eks katsu korraks oma nahaga, kuidas maitseb.»

«Mis häda siis õige mul katsuda on,» kätsatas eit vastu. «Ega minu tõbi tervist taga nõua, ikka sinu oma. Kui sa seda kuumust siin paljuks pead, ega see häda sul siis nii kibe olegi. Kui m u l oleks häda ihu küljes, ma tarvitaksin kas või sula tuld, kui aga abi tuleks.»

Nii vaidlesid nad kahekesi aurava vanni kohal. Vesi muidugi jahtus, aga mõlemad vanad olid jälle kord hoos, neil oli jälle maajagamist.

«Ei sinu põlves ole rimatismuse raasugi,» hüüdis eit. «Kõik see viga tuleb ainult su suurest südamest ja pahast karakterist. Eks sa vihastasid, kui pinsioonile saadeti, ja viha lõigi põlve. Ja eluaeg sa nende turunaistega näägelnud oled ja aina oma õigust taga ajanud, sellepärast sa nüüd minugi kallal närid — ikka ajaviiteks. Aga mina olen selge arusaamisega naisterahvas ja . . . »

«Ah m i n a olen suure südamega?» käratas nüüd Jaak omakorda. «M i n a olen kolmkümmend viis aastat oma ametit pidanud ja kõigi maailma inimestega alati hästi läbi saanud. Aga vaata s i n a, vanast korterist pidime just sinu kurja keele pärast välja kolima, sina ei saanud enam naabrinaistega läbi . . . »

«At sa vana siug,» säuksus eit. «Sind visati töökohast tulema nagu vana vilti ja selle häbi pärast kolisidki sa siia linna veerde — su suur süda ei kannatanud enam turu ääres elamist välja!»

«Kor-rat,» vandus Jaak ja virutas vannile jalaga mehise hoobi. Puunõu läks üsna kergesti ümber, ta roheline sisu voolas ukselävele ja paarile-kolmele trepiastmele laiali. Vesi voolas rahustavalt üle vanapaari labajalgade, aga see oli juba üsna jahe vesi. Vanakeste palav vaidlus oli ta ära jahutanud . . .

Sügisel andis keegi heamees Jaagule nõu, et pangu ta ometi kassinahk ümber põlve ja kandku seda seal — häda nagu peoga pühitud! Kõneleja õndsal isal olnud äge seljavalu — aga kassinahad nagu nuusanud selle valu ära! Kassinahal ju sihukest isemoodi elektrit või kangust sees.

«Õigus ta võib olla küll,» arvas Jaak ise ka. «Vanal Loskitist kaupmehel oli kord kassinahast läkiläki. Järsku jäid mehe silmad haigeks — hakkasid sirinal vett jooksma . . . nii kui kiskus vee silmist välja. Arst keelas kohe kassinaha kandmise

ära . . . sellest see veejooksmine tuligi. Ma mõtlen nüüd, et kui see nahk põlvest häda niisamuti välja kisub nagu silmist vee, võib ta ikka kuramuse kange rohi olla. Aga kuidas sa seda kahte kassinahka saad?»

See oli tõesti täbar lugu. Kaugemalt vaadatuna näis see aga üsna naljakana.

Novembrikuu pimedatel hilisõhtutel hiilisid kaks vanainimest agulitänavail, peos värske kalake, ja hüüdsid ikka tasa ja meelitavalt: «Kiiss-kiiss, kiss-kiiss!» Oli kottpime, tänavad võõrad, kassid kartust ja umbusku täis. Ja kas siis vanainimesest enam mõnd kütti saab, kes säärast vingerdajat vaimu nagu kass kinni püüda suudab — tapmisest kõnelemata! Ligi laseb, aga kätte ei anna, kõnni nüüd kassi kannul nagu jääger!

«Ma läheksin küll parema meelega kabeliaeda rahaaugule kaevama,» nurises eit, «oleme siin kassijahil nagu kaks vana narri! Ja mis asjaga sa õige neid elajaloomi tappa mõtled, paljaste kätega või? Ei minu süda seda välja kannata!»

«Sul naisterahva süda . . . hale süda . . . see iseasi. Aga mul on mehe süda sees, küll ma . . . korra koksan, ongi valmis. Egas siin tiigriga tegemist ole. Ole'nd vakka, kuule, kass vist.»

Oligi kass. Tuli otse kahe vanainimese juurde, saba püsti, selg kumer. Lõi kõvasti nurru, surus end üsna Leena seeliku voltide vahele.

«Sooja otsib, vaeseke,» sosistas Leena ja ta hääl värises kahtlaselt — nagu oleks tal silmis juba niiskust. «Kalalõhna tunneb, vaeseke. Oota, ma annan talle veel enne süüa, siis võid sa peale hakata.»

Kass sõi pimeduses kalakest, eite-taati kuulsid ainult kalaluude raginat. Siis tuli kass uuesti vanapaari ligi, nurrus tugevasti ja tänulikult, sirutas oma selga aina eide-taadi käele lähemale — et silita ometi ja silita veel!

«Nursi, narsi, õlekõrsi, pikki varsi,» ümises eit hellalt. «See meie kadunud ema ütles lastele ikka, et kassi laul on nursi, narsi, vabarnavarsi . . . »

Taat silitas kassi. Looma selg oli pehme ja ta nurrumine novembrikuu külmas pimeduses soe ja mõnus — surises nagu väike teemasin.

«Noh, kuhu sa talle siin nüüd äiata tead,» pomises Jaak. «Ei ole ma eluilmaski sihukest tükki teinud. Ei ole siin kivi-kaigast kah käepärast. Ja pehme teine ja armsa olemisega nagu talleke. Eks sina oma jutuga ole ju jälle süüdi. Oli nüüd sul vaja siinjuures oma kadunud emast kõnelema hakata — võttis mul

ometi südame nii haledaks. Ei mina saa praegu mõrtsukaks hakata.»

Kaks vana kummardasid nõutuna üle noore nurrulööja. Jah, kust otsast tuleks küll hakata, et kassi elu lõpetada? Narrivõitu lugu — hiili mitu õhtut kassijahil, nüüd on sul üks ees, ja teha pole temaga midagi!

«Kuule, viime ta õige endale koju,» sosistas eit järsku. «Ma võtan suurrätiku hõlma alla, keegi ei näe. Eks siis homme, valgel päeval selgu . . . »

«Seekord on sul küll õigus,» nõustus Jaak kergendatult ohates. Mööda läks see tapatöö! «Teemegi nii. Eks homme . . . siis näeme . . . kas midagi sisse sööta, et siruli jääb, see ikka nagu kergem ja puhtam.»

Aga päevavalguses oli see kass kaunilt hõbehall, tumehallide triipudega. Päris väike ahven! Ja kui pehmelt ta ennast vastu taadi-eide käeselga surus! Mõlemad vanad kükitasid maha, et kassile lähemal olla, pakkusid loomale kala ja piima. Unustasid hoopis taadi jalavanni — seekord pidi see meresoolast olema . . .

«Kuule,» algas eit, «ma ütlen sulle, et kui see surnud kassi nahk juba haigusele nii aitab, siis peaks ju elusal nahal veel palju kangem võim ja vägi sees olema. Las ta lesib muidu su põlve otsas — mis me tast lõpetame. Võta nüüd ühe põlveotsa pärast loomal elu välja! Sina ole siruli, kass põlve otsas. Ja vaheta põlve, nii et mõlemad seda head saavad.»

Heakene küll, nii tehtigi. Jaak kõneles oma raviviisist vanale Rasmus-lihunikule ja see tõi talle tervelt neli triibulist kassinahka. Kandku tervisega!

«Ma sulle ütlen,» ei saanud taat torkamata jätta, «et mina sain inimestega ikka hästi läbi, — näe, kui lahkelt mulle veel nüüdki n e l i nahka muretseti.»

«Ei sellest rimatismusest olnud meil nüüd vahepeal enam kuuldagi,» vastas eit. «Kas vigur läks õige meelest ära või?»

«Kas sa siis ei tea, et niisugused asjad ikka hooti käivad,» imestas Jaak. Tõepoolest, hooti see viga ju vaevas. Kevadel, just siis, kui turg haljendama, kirendama ja lõhnama hakkas, algas Jaagul jälle hullem järk. Vanamees kippus vägisi allalinna, ikka turuplatsile. Ega tema ise ju tahtnudki sinna minna, aga see haige põlv, see vedas ja sundis — et inimeste hulgas ei pane seda valu vahest nii tähele! Jah, nüüd müüdi turul juba seemneid ja taimi, salat oli hõiskavalt heleroheline ja

redisekimp naeris kümne punase suuga korraga! Kalad olid hõbedasemad kui talvel, suitsusilgud kuldsemad.

Kui Jaak alt-linnast koju jõudis, oli ta taas tülinoriv ja pahur. Sonkis aga lusikaga toidus ringi, sõneles eidega väga sõjakalt. Egas eitki headusest ja leebusest säranud, võttis tuld ja pildus sädemeid vastu.

«Ela, vaene naisterahvas, nüüd nagu poolehulluga koos! Toitu mõnitab, aina mõmiseb! Ma ütlen sulle, et kui ma vihastan, lähen ära vaestemajja ja jätan su siia nagu vana kännu pehkima. Mis sa ikka irised — sinu töö on tehtud, sina saad oma rahakopika . . . puhka ometi rahuga! Nokitse siis kodugi midagi . . . kas siin veel vähe kohendada oleks! Aja veevaadile uus vits peale, värvi kurgitünnike üle. Söö ja siruta konte, tunne ometi, peletis, oma vanadusepäevadest mõnu! Ei ole sul seal põlves midagi — sulle peaks nahatäis antama. Läheme õige tuleval pühapäeval lauakirikusse.»

«Siis parem juba nahatäis,» urises Jaak. Ja selle juurde ta jäigi. Toetas tallad tugevasti vastu maad — vii sülega, kui tahad. Ei eit siis tahtnudki säärasega jumalakotta minna — mine endale veel ilma ees häbi tegema, mees nagu ketis karu kaasas! Ja ega säärase peale hakka jumalasõna mõjugi. Aga vastutasuks ei rääkinud eit taadiga kahel nädalal.

Taat parandas veevaadi, värvis tünni ja kittis aknalaudu. Nii jõudis südasuvi kätte. Päevad olid palavad ja kuivad, ööd heledad ja sirinaid täis. Ja ühel ilusal suvepäeval tuli taat õhinaga seletama:

«Nüüd ma sain alles selle õige põlverohu! Kuramuse kange rohi! Sipelgaõli. S i p e l g a õ l i!»

«Jooh? Kas sissevõtmiseks või pealtvõidmiseks?»

«Võidmiseks ikka. Seda saab nii, et paned suure pudeli sipelgapessa . . . sinna keskele . . . tühjalt ja lahtiselt. Aga pudeli teed enne põhjast siirupiga kokku. Need peavad aga suured punased sipelgad olema, neil on seda õiget kihvti rohkem sees. Siis nad poevad pudelisse . . . nii saad neid kohe terve pudelitäie. Siis valad puupiiritust peale ja korgid kõvasti kinni, lased seista . . . päikesepaistel. Piiritus kisub sipelgatest kõik selle kihvtiõli välja . . . ja vaata, kui sa siis s e l l e vedelikuga ennast arstid, kaob rimatismus nagu udu päikese ees. Ei, see võib tõesti kuramuse kange rohi olla!»

«Jooh,» venitas eit. Kes sel kuumal suvepäeval pikemalt vaidlema hakkab . . .

Niisiis, juba järgmisel pühapäeval sõitsid mõlemad Jutrad

jõgepidi alla — ikka Jaagu kodupaika, seal neid sipelgapesi ju külluses. Jaagul oli kõhukas pudel paberisse mässituna kaenlas — sipelgate püüdmiseks — ja Leenal toidupakk. Esimese laevaga läksid, õhtul viimasega tulevad, nii saavad küllaldaselt sipelgaid ja veidi maad-metsigi näha.

Väikeses laevas oli tulikuum, katel lehkas, lapsed kilkasid ja nooremad inimesed laulsid kogu tee. Jutra Jaak aga vaatles täna kõike kummaliselt muheda naeratusega. Ümises laulugi kaasa, kõigutades oma halli pead. Tal olid kaharad paksud kulmupuhmad, nende alt piilusid ta silmad nagu kaks valvsat hiirt urust. Kas polnud see lõbus, nii tore sõit hulgakesi!

Jaagu kodukohas olid need männipuud tõesti kõrged ja sirged. Maapind puha punane liiv, kasvatas ainult kanarbikku ja pohlavarsi. Kahel pool maanteed oli metsa nagu müüri, maantee ise punas, liiv oli talla all päris palav. Mõlemad vanad sammusid vaikides ja käod saatsid neid oma kutsetega — ikka ühelt poolt ja siis teiselt — kukku!

Peagi leidsid Jutrad pasliku sipelgapesa. Suure pruuni kuhila, kihiseva künka. Jaak asetas oma pudeli külili pesaharjale, ta naeratas sellegi juures. Tuli siis ja istus üsna eide kõrvale pedaja alla. Hammustas võileiba ja vaatles metsa. Laskus siis selili, ikka muheledes. Tuul ei hinganudki, ladvad ei liigutanud. Käod kukkusid. Nüüd oli neid juba õige mitu. Kusagil metsa taga haugatas aeg-ajalt koer, küllap see oli suur ja vana — hääl oli väga madal ja väga laisk. Õhk oli palav ja lõhnadest raske.

Vaata, see on alles rahu, tundis vana Jaak. Punane liiv — oma sünnipaiga liiv — külje all, soe teine ja pehme. Kontidel on kerge ja kuidas need käod küll kukuvad! Ja suurte vanade pedajate all ajavad üsna väikesed oma ninad ülespoole. Mõni on ometi nii pisike nagu lapse peopesa haraliaetud sõrmedega. Kärbseseenestki tunnevad su vanad silmad rõõmu . . .

«Kas sa, vanamoor, tead,» ütles Jaak. «Mu süda on ometi nii rahu täis . . . et kas või vaju praegu siiasamasse kanarbikku ja sure rõõmuga. Praegu ei ole mul sellest isakohast enam kübetki kahju . . . ainult selles ilusas maakohas oleksime me sinuga pidanud rohkem käima, et süda ja silmad rõõmu saaksid. Ah, elu on elatud ja rabelemised kõik rabeldud. Kere vastu punast liiva, küll see on mõnus . . . »

Kui vanapaar sel õhtul oma korterisse jõudis, meenus neile alles ukselävel, et nad täna veel terakestki vaielnud polnud. Koduloom kass ootas pererahvast. Eit lõikas saia, kooris hapupiima, taat vaatles aina oma sipelgapudelit. Ja kõik kolm olid üksteisega rahul.

Ühel laupäevaõhtul istusid taati-eite kehakinnitust võtma. Loojenev päike vaatas veel läbi akna tuppa, roosatas seinu ja kuldas sipelgapudelit. Taat sirutas käe, võttis aknalaualt oma pudeli ja asetas selle lauale.

«Küll ikka päikesel on võimu,» imestas ise, «pudel on praegu päris palav ja kihiseb. Sipelgad aina käivad üles-alla ja nii tillukeseks on teised jäänud! Küll saab aga sellest kange rohi!»

«Jooh, võta endale ise pliidi pealt teevett,» vastas eit ja pöördus toidukapi poole. Ja siis see kärakas käiski! Ülitugev pauk, vihin, midagi langes rabinal ja vastik lehk täitis kogu toa. Eks sipelgapudel viskas järsku korgi pealt — päikesepaiste oli ta ju üleni käärima ajanud. Heitis suure hooga kogu oma kihiseva ja lehkava sisu lakke ja roosaks krohvitud seintele! Kogu ruum oli järsku kirju — kõikjal kleepus loendamatuid sipelgalaibakesi. Neid potsatas laest alla, lauale, leivapätsile, võitoosi.

«Kor-rat,» vandus Jaak pärast esimese ehmatuse mööduimist, «vaata ikka, kus on rohul kangust!»

Pühkis ise käeseljaga nägu ja pealage — sealgi rippus surnud sipelgaid.

Kui nüüd mõni temataoline vanamees pärib, et kuidas siis lood selle Jaagu põlvega on, vastab Jaak kuivalt ja kergelt:

«Nii kui peoga pühitud. Kuramuse kange rohi oli see sipelgaõli!»

Ta ei kaeba enam valude üle põlves. Aga eit, see salakaval, see itsitab vahel:

«Ihihih, seda sipelgaõli sai vanamees ainult nuusutada — olgu aga muidu ütlemiseks. Aga see sipelgapüük ja terve see maalesõit — eks need tõid vanamehele imelikul kombel meelerahu. Istus seal metsas puu all ja ajas nii mõistlikku juttu. Eks temal oli see tööinimese tusk — jäi järsku seisma, ei olnud aga seismisega harjunud. Oli aga kõva kärakas küll! Hea, et vanamehel need karvased kulmud, muidu oleks vahest veel silmanägemisegi ära rikkunud. Meil on veel praegugi sipelga surnukehakesi laes. Ihihih, oh neid inimeste hädakesi küll!»

1941

Röövitud savikauss

Loo avaakord pole küll sugugi tänapäevane. Ta lõi kõlama kolmekümnendate aastate lõpupoole väikeses ja vagas Viljandis. Väikeses sellepärast, et linna vaatamisväärsustekogu koosnes ainult uuest postihoonest, järveäärsest «Vesiflirdist», lossivaremetest, rippsillast mägedes, väga kondisest «Lendavast parunist» ja kohvikarva itaallanna Pia Vernicke kiviktaimlast, kus näidati (väga valitud seltskonnale) jupikest alraunijuurt. Vagas aga sellepoolest, et ka Viljandis, otsekui luteri usus, valitses võimas kolmainsus: kaitseväeringkonna ülem, linnapea ja praostihärra.

Aga nende kolme kiuste suples linnake sel südasuvisel keskhommikul väga ilmalikult päikesepaistes — avali, lahtiselt, katmatuna kuumuses. Ja kuumuse kiuste keetsin mina sülti ning tõstsin seda parajasti tillukestesse tumepruunidesse savikaussidesse, et leem kiiremini hanguks. Olid aga mõnusad kausid! Neid sai osta potisetult viie sendi eest ja nad tõid ligi väikese killu lapsepõlvest: meenutasid kummuli olles ümarikke männiseeni, mida kunagi õhinal korjatud sai . . .

Ja seal see avaakord oligi! Maja teiselt korruselt kõlas äkki hääl, mis suunurgad vägisi naerule kiskus. See polnud pahandust noriv parmupirin, kihulase kiuslik nõudmine ega herilase õel ähvardus. Oh ei — s e e hääl meenutas otsemaid kavalavõitu kimalase keerutamist ümber uhke õie: enesel tagumik triipus ja tolmust karvane, aga keerleb ümber kaunitari ja muudkui poriseb. Hääl kuulus mustlannale — madal, pisut kähisev ja veidi nagu ilkuvgi. Ehtne metsmesilase sumin! Ja oli ka õis, peab ütlema! See oli majoriproua teiselt korruselt, kes oli jõudnud juba ä r a v õ t t a oma harilikud hommikutropid suhkrutükil — ta limpsis liikvat. Nii hõljuski alla kööki eetri lõhn ja mustlanna hääl, õie lehk ja kimalase sumin.

«Kasi minema, varganägu,» tegi daam aga järsku herilase häält. «Et ma su haisugi siin enam ei tunneks!»

Talle vastas metsmesilase manguv porin:

«Illus provva, aulik provva, rikas provva! No andab vaine mustlase latsel särk vai piks! Näe, illus provva, sii vaiselats! Tema ainult ütessa kuud vana, aga esa joba kats aastat kui surnud! Vaata mes illus tidruk nigu englikene! Aa pallas nigu põrgan! Andab hääst südamest, aulik provva!»

«Ma kutsun politsei, ma helistan linnapeale,» ähvardas lehkav õis. «Sina issand küll, päise päeva ajal tükivad sulle keset linna röövlid korterisse sisse! Käi minema, kaltsakas!»

«Käi sa esi . . . . . illus provva,» soovitas metsmesilane meelerahuga ja nii muheda häälega, nagu oleks ta kärkiva daami saatnud peenramaale või puukuuri, põõsastikku või puhvetisse. Aadressis igatahes alliteratsiooni oli . . . Majoriproua lõi ukse karjatades kinni. Trepikotta jäid ainult tugev eetrihais ja mustlanna laapsivad sammud.

Peagi koputati meie köögiuksele. Avasin ja nägin kõigepealt silmi. Need olid punakaspruunid, täiesti tumedad, täpselt nagu väga hilised, alles sügis-talveks küpsevad kirsid. Ja kavalust ääreni täis! Otsemaid hakkas kõrvus helisema vana lastelaul kavalast värvukesest, kes «kõik mu kirsid ära sõi». Mõttes pöörasin salmi pahupidi ja sain nii kavala kirsi, kes «varblased kõik üle lõi».

Kimalane laskis oma porina valla:

«Illus provva, aulik provva, rikas provva, andab vaisel latsel sii mes sälga paneb! Vaatab, illus provva, mes illus tidruk, aa pallas! Tema ainult säitse kuud, aga papa joba kats aastat kui muld pääl.»

«Astu sisse,» vastasin mina ja hoidsin suure vaevaga naeru. «Kuule, kui sa manguma hakkad ja inimesi vägisi tahad tobuks teha, siis enne ikka v a a t a ja mõtle kah natuke!»

«Jummala ausõna, aulik provva, kõik selge õigus! Mustlane sööb mis kips ja ütleb mes õigus.»

Ja tõstis parema käe viis sõrme kõrgele.

«Las lööb müristamine minu pikali maha, kui ma —»

«Aga mitte välk surnuks, eks ole?» naeran mina.

Samas langes mustlanna pilk poolpaljale lapsele vasakul käsivarrel ja nüüd naersime me mõlemad.

«Poisslaits, raisk!» hüüdis mu külaline rõõmsa muretusega. «Ei mina suure kähkuga vaatamagi, noppama üts lats vankri seest ja laskma tuhknai linna!»

«Istu,» nihutasin talle lähemale punase köögipingi. Ta viskas kiire pilgu üle minu, pliidi, köögiseina ja süldikausikeste rea aknalaual. Avas otsekui hüüatuseks suu, aga maigutas ainult korraks huuli. Tõstis oma pika ja lahtise pluusi hõlma ning kattis lapsel kinni koha, mida ta suure kiiruga varem polnud märganud. Ja — tõmmu, muretu ning soe — istus ta punasele pingile.

«Kuidas sa's n i i inimeste juurde manguma tuled,» algasin mina kui perenaine külalisega juttu. Aga endal kõditab naer kogu aeg keelepära ja kurgulage: olin õnnis, et mu tõmmu külaline ütles majoriprouale just need k o h a s e d sõnad, mida m i n a öelda ei saanud, võinud ega tohtinud — aga mida ma väga sageli oleksin tahtnud öelda.

«Ja kes õige mustlase lats nii ligi vahibki?» vastas külaline. «Tidruklats tiib inimeste süda pallu rutem aledass. Ei sii olebki minu lats, minul viil ei olema miis ja lats. Minu ikka noppab lats, kui käima tuleb.»

«No kui sa juba petma tuled, siis tee natuke targemini. Aga nüüd sa annad nagu puuhaamriga kuulajale pähe. Mis sa, hullvaim, räägid rumalust, et laps üheksa kuud — mulle jälle, et seitse —, ja isa juba kaks aastat surnud. Sa mõtle ometi natukenegi! Ei ole ime, et inimesed kurjaks lähevad ja sõimama hakkavad.»

«Pai illus provva, sinu ära õpetama vana santi, kudas tema likatama peab! Minu ei ütleb mitte sugugi, et selle latse esa surnud joba kats aastat. Sii m i n u l endal papa ära surema . . . joba kats aastat. Sii vaiselats m i n u esi! Sii ju jummala õigus!»

«Ära keeruta! Inimesed ei salli, kui neid rumalaks peetakse. Ja sina tahad neid veel pururumalaks teha. Parem mängi nii, et nemad peavad sind rumalaks, ennast aga heldeks ja kaastundlikuks. Peta peenemalt,» andsin hüva nõu.

Ta pani poolpalja lapse potsti! köögipõrandale istuma, astus üsna mu ette ja ütles:

«Aa inimesed kui pallu ja pallu petma sii vaine mustlane, kas sinu tiiab, kui pallu ja kui irmsast? Inimene oiab oma kass ja koir ka pallu rohkemb kui tema oiab mustlane. Tema naarab mustlast, pessab ja aab ära. Tema kas vai süüb ära mustlane, kui mustlane mitte nii pallu ei aiseb. Inimene viil rohkemb petma kui mustlane!»

«No eks te ole mehed mõlemad, ei üks pole teisest parem. Üks nühib ühte, teine teist. Kus aga tüssata saab, seal tüssatakse.»

«Pai provva, kulleb minu! Minu läheb ütspäiv Tilga-kaupmehe manu, paneb kats korda kats kroonid õbe raha pika lavva pääle ja ütleb illust ja viisakast: «Mulle müüb sii rõivas mes klantseb!» Kos kaupmiis kui koir aukma, et kost sinu, mustlane, sii raha varastama? Aulik provva, kas kaupmiis s i n u käest kah nii küsima? Tema kisendama, mina kisendama. No ikke müüs, raisk! Lähma siis minu umbleja manu. Tiiad, sii vanapreilna Posti uulitsen, kes ikke pallu kerikun käib? Tema aga küsima, et kost sinu, mustlane, selle vuudrisatinee varastama? Siss minu aru saama ja suure äälega nutma, et mes vuudrisatinee, mina ostma oma ausa õbe raha iist Tilga-kaupmehe käest üts klantsib kleit, üts pulma kleit, meil tulema jo ruttu pulmad. Näeb nüüd esi, aulik provva, rikas kaupmiis kah viil petma sii vaine mustlane! Siss ütleb umbleja: «Kui tuleb anproobima, mõseb ihu enne puhtass ja paneb piks jalga!» Nigu mustlane oleb mõni oinass, kes mõseb üts kõrd aasta sehes, enne kui karva nakatass niitma! Aa kui kleit valmis saama, siss nii kitsas ja lühike nigu nuatupe, ihu kõik paistma alt ja päält. Es tule rohkemb välla, ütlema umbleja. Umbleja kah viil varastama vaise mustlase vuudrisatineed!»

Jajah, ma kuulen ja mul pole midagi vastata. Aga siiski —

«Võta sülti,» vastasin. «Lusikas on laual. Leem on veel vedelavõitu. Tõmba iste lauale lähemale.»

Ta viskas pilgu mu juustele, mis valge rätiku alt välja kippusid ja tema omadele tumeduselt just palju alla ei vandunud.

«S i n u käest nigu ei passibki kohe võtta,» arvas siis. «Sinu rohkem mustlase kui inimese moodu.»

«Söö,» andsin talle kausikese sülti, leivatüki ja lusika pihku. Ta kükitas põrandale, pistis leivapala poisikesele suhu ja lusikatäie sülti järele. Oh, sind mustlast küll — muidugi tuleb kõigepealt sööta hobust, kellega laadale minnakse, ja nopatud last, kellega kerjama tullakse! Peagi kraabib ta lusikaga kausipõhja.

«Söö nüüd ise kah,» panin lauaotsale teise kausikese.

Sõi ja seletas:

«Kos kaklema i n i m e n e tõisega ja m u s t l a n e nende vahele minema, sääl saab pessa ikke mustlane. Sa kuuleb, meie olema sääl Tartu man, sääl nii rikkad talud nigu mõisad. Minu papa siss viil elama, aa väga vana ja pää tarkust täis. Tema teadma, et sääl üts rikas miis om kohtu pääl tõisel rikkal vastalisess. Üts ei sallib tõist, nigu inimene ei sallib mustlast. Papa kohe arvab, et nüüd saab vaine mustlane kate rikka

mihe vahelt midagi oma ammaste alla panemiseks. Nõndamoodu meie siss varastama pimedas üte mehe suur-suur ja jummalauus pada ära. Nii suur pada, et mitusada mustlane võib sööma teha. Papa astuma siss tõise rikka mihe ette ja ütlema ausast: «Pai ärra, mustlane tegema sinu vihamehel suur äda, aga sii olema sulle suur ää ja meeleperra. Mustlane varastama ära tema suur-suur pada, kos tema tahtma kartulit kiita oma sigadele. Sina, aus ärra, tiib nüüd kah vaisel mustlasel suur meeleää: andab temale elde käega valge jahu, ja tema tiib uuen paan kõigile omadele pallu ääd putru.» Rikas miis siis naaras pallu ja andas papale jahu. Aa kui puder ära kiima, sai padast prauhti! neli tükid: sii rikas miis andas vaisel mustlasel k i p - p s i t! K i p - p s i j a h u! Sii läts kõvass nigu kivi ja lei paa lahki. Ei olema mustlasel enam puder, ei pada. Aa rikas miis naarab man nigu koir ja oidas oma paksu kõttu kinni . . .»

«On ikka päris inimese moodi inimesi ka veel olemas,» avaldan mina oma arvamist ja lootust.

«Vähe on, vähe on! Mõni vaine . . . Vaine inimene ja mustlane olema nigu valge ja must obene, kõhn ja kont, vedama kõrvuti ja ambid ei näitama. Kuule, sa tuleb kah meie pulma! Illus pulm, mes illus pulm saab! Tule, provva, mustlase pulma!»

Tänasin lahke kutse eest ja pärisin lähemaid teateid.

Ooh, neil olevat juba kõik jutti aetud! Laulatuse tundki kirikus kindlaks määratud ja pulmamajagi üüritud. Ma saavat maitsta traditsioonilist saajasöömaaega: savikämbis küpsetatud siili . . . Tulgu ma aga kindlasti, kõrvalmajast tulevat veel teinegi i n i m e n e, see mullamuš-engro, kah hea mees, vaata, et peaaegu nagu mustlane . . .

«Mullamuš-engro,» kordasin võhivõõrast sõna ja see hakkas mind üpris huvitama. Pärast pikka ja küllaltki vaevavõtvat siblimist sõnades selgus, et mõeldi arsti ja see tähendab sõnasõnalises tõlkes «Surnud mehe tegija». — «Proosit, doktor,» muigasin mõttes oma kirurgist-naabrile kõrvalmajas. «Surnud mehe tegija, nägemiseni siis mustlaspulmas!»

Edasi sain teada, et Surnud mehe tegija toob pulma elavatele meestele suure klaasist potiga seda, mis on «ää kui mekid, pään perast viil paremb, aa kõige lõpus väga alb».

«Aitäh lahke kutse eest. Eks ma siis katsu minna, kui just midagi vahele ei tule.»

«Kos ta saab vahele tulema!» hüüdis mu külaline. «Kui

meie joba ära käima praostiärra iin! Pruut, pruudil sii ema ja minu. Oi, oi, praostiärra ei oleb sugugi uhke miis! Näe, tema pigistama kate näpuga pruudi emal siist —»

Määrdinud sõrmeots näitab pruuni põske.

«Ja minul, vaata, just siit koha päält — »

Sama sõrm nihkus natuke madalamale. «Ja pruudil, vaata, siist.» Seekord käis sõrm juba tubli tüki allapoole.

«Kos siis enam midagi saab vahele tulema. Meie kah ära massab paaripanemise raha. Praostiärra ütlema, et tema ikke võtma raha ette, siss olema laulatamine perast kindel nigu aamen kerikun.»

«Kui palju ta siis kah võttis?» pärisin pisut õela uudishimuga.

«Neli korda kümme kroonid,» vastati pisut uhkeldava uljusega.

«Hmh, soo, soo. Nii, nii. No mis siis ikka. Nagu näha, ei tee praostihärra raha v õ t m i s e l vahet inimese ja mustlase vahel.»

Lahkumisel andsin kimalasele kaasa kausikese sülti. Ta meeldis mulle väga. Ubis nopatud lapse vasakule käsivarrele, pigistas paremasse pihku kausikese ja läks. Seisin lävel ja vaatasin talle järele. Ooh, väike linn sirutas end soojal suvepäeval välja, järv siras, aiast vaatasid kikerpillide karvased palged — hõikasin lahkujale suurest suveröömust:

«Vaata, et sa mu kausi tagasi tood! Muidu ma sulle —»

«Jummala ausõna,» kajas kimalase porin juba tänavalt. Küllap ta läks nüüd veel külla Surnud mehe tegijale.

Tõigi kausi tagasi. Seekord kõlkus tal käsivarrel nääpsuke tüdruk, tilluke nagu peipsi tint. Hale hakkas, tõstsin samasse savikaussi riisiputru ja me lahkusime rahus ning rõõmus.

«Vaata, et sinu pulma tuleb!» hüüdis ta õuest.

«Vaata, et sa mul tühja kausi tagasi tood.»

Tõi ka seekord. Aga alles paar nädalat hiljem südaöötunnil, kui väike ja vaga linn juba magas. Kribistas küüntega aknaruudule ja sosistas otsekui vandeseltslane. Miks siis nii?

Algul sai ju juba mainitud, et Viljandit valitses vali linnapea. Lihtsamad kodanikud nimetasid teda Surmakutsariks. Aga need, kes juba autodega olid kokku puutunud, ütlesid, et Surmasohver. See oli pikk, üleni puine ja tuim mees, jäiga näo ja kantis lõuapäradega. Viimased meenutasid mulle ikka, et inimese lõualuudes olevat seespool tohutu surumisjõud. Linnapea juures oli seda ka v ä l j a s t p o o l t üliselgesti näha. Tema

sõna oli alati ainuõige ja tooniandev, see pidi alati peale jääma ja seda pidi täidetama.

Eks vahepeal oligi see võimas valitseja suures mures linnarahva rahu ja hea käekäigu eest välja andnud ja maksma pannud sundmääruse, keelu ja käsu: olgu Viljandi linn mustlastest puhas! Ärgu tõstku see tõug enam oma taldu sissepoole linnapiire! Otsemaid trellide taha ja rahatrahv!

«Kus te siis nüüd olete?» küsisin öiselt külaliselt.

«Viiratsi kõrtsi t a g a. Säälpool kõrtsi võima mustlane viil engata.»

«Kuidas teil siis nüüd pulmadega jääb?»

«Ooh, mullamuš-engro minema praostiärral ütlema, et ta tuleb Viiratsi kõrtsi taga ja teeb sääl laulatus ära. Nüüd oleb ju selge taivas, maa lämmi, mustlane istub ja peab pulmad.»

Seekord sai ta sama savikausikesega palukakeedist ja kadus Uueveski poole. Pühapäeval aga ei tulnud pulmadest midagi välja, nii teatas mulle Surnud mehe tegija. Sest praostihärra ei leidnud mahti Viiratsi kõrtsi taha ilmumiseks. Aga noorpaar ja pulmalised jälle ei tohtinud oma jalgu siiapoole kõrtsi tõsta. Njeh, midagi pole teha . . .

Ja nelikümmend krooni? Ja pruuti, pruudiema ja pruutneitsit oldi juba lahkelt näpistatud . . .

Nii see asi läks ja jäigi. Ei tulnud pulmi sel, ei teisel ega kolmandal pühapäeval. Väikese linna suured võimumehed jäid oma sõnade juurde kindlaks kui raud. Rüblikukari ei tohtinud linna tulla ja jumalamees ei saanud Viiratsi kõrtsi taha minna.

Ühel ööl ilmus mu tõmmu tuttav jälle tühja savikausiga. Seekord ta nortsus ja nuuksus vihast.

«Kuule, sinu kirjutama sii ja panema lehte,» sosistas ta ja pigistas mu küünarnukki. «Panema lehte, kudas praostiärra võtma vaiselt mustlaselt neli korda kümme kroonid! Las siss inimesed lugema ja jummal lugema!»

«Ah kullapai,» ohkasin mina. «Ei s e d a pane sul keegi lehte! «Sakala» ja praost, nelikümmend krooni ja mustlased! Seda lihtsalt ei u s u t a! Ja osa inimesi, tead, need veel itsitaksid, et pagana peenike poiss see meie praost, isegi mustlastel mõistis naha üle kõrvade tõmmata! Aga anna see tühi kauss siia, ma proovin korraks sellega.»

Proovisin. Järgmisel hommikul viis noorsõdur-käskjalg kausi kirikumõisa. Kausis oli kiri: «Härra praost! M i n a olen selle savikausi (mitte tühjalt) kolm korda andnud mustlasele. Kolm korda on mustlane mulle selle ausalt tagasi toonud. Vahest

oleksite t e i e nüüd nii lahke ja paneksite samasse kaussi mustlastele kuuluvad nelikümmend krooni, et ka nemad o m a ausalt tagasi saaksid.»

Käskjala ja kausi käsi käis nii:

Neid võttis vastu proua. «T ü h i kauss saadetakse m e i e majja,» lõi emand ennenägemata asja puhul käed laksudes kokku. «Küllap mõni taevalikust armastusest nõdraks läinud naisterahvas tülitab j ä l l e meie papit oma maapealse armastusega!» — «Ei vist,» kostis käskjalg viisakalt. «Midagi säärast selle tühja kausiga küll ei taheta. Kuuldavasti oli tegemist rahaga.» — «Ah rahaga,» selgines emanda pale ja ta vaatas pehme pilguga ümbrikku kausipõhjas. «Siis on ju hoopis iseasi.» — «Ei, ei, kausiga taheti raha t a g a s i!» — «Mis? M e i e majast raha t a g a s i? Ja koguni k a u s i g a! Teate, noormees, ma helistan otsemaid garnisoni komandandile, et rumalatel naljadel tuleks lõpp. Välja siit! Välja!» — «Aga kauss?» kohkus käskjalg. «Kausi ma pean küll omanikule tagasi viima . . . ega mina's mustlasest hullem ole!» — «Mis saadetud, see saadetud,» põrutas praostiproua välja kindlad sõnad ja kinni köögiukse.

Nii jäidki mustlased pikapeale ilma oma neljakümnest koonist ja mina äkitselt oma savikausikesest. Aga pulmad me pidasime Viiratsi kõrtsi taga siiski ära. Laulatas mingi vaga mees Paistu kandist ja tegi seda hulga odavamalt. Külaliste hulgas oli isegi garnisoni esindaja: üks nooremleitnant tegi mustlasnoorikule seda au, et kutsus teda enesega linna, «Bristolisse» magama. Sõge noorik ei osanud osutatud au õieti hinnata, haaras suure tühja savipurgi ja põrutas sellega kutsujale pähe. Mõlemad nõud said vigastada. Mõnel maal ongi ju kombeks, et lõhutakse pulmade puhul nimme õõnesnõusid — killud toovad õnne . . .

Kuhu jäi kauss? Ju ta kuidagi ikka otsa sai, nagu savikausid, tühjakesed, ikka otsa saavad. Ja praost täpselt samuti. Viiratsi kõrtsi taga laulatatud noorpaari tapsid hitlerlased Tartu all tankitõrje kraavis ära.

Aga jäi?

Moskvas õpib praegu kergetööstuse tehnoloogiat tõmmu noormees Reemo Indus. Ta naeris väga valgete hammastega, kui ma talle jutustasin kadunud kausist ja purukslöödud purgist. See oli ju tema kadunud ema, kes selle purgi . . .

1959

Seemnesäilitaja

Maantee mõlemal serval kasvas hõre tammik. Vanad, aga madalad puud kaharate võradega, nende lehed olid kaetud paksu, taignavärvilise tolmukorraga, sest teel tormas sõiduk sõiduki sabas — vurises suuri veomasinaid, kõik rasked ja pruun-rohelised-hallid. Palju-palju okupantide konnakirjusid autosid tõttas teel ja üleskeerutatud tolm kattis teeäärseid tammepuid Tartu maakonnas. Sekka ronis maanteel rodu hobuveokeid puldankatetega, igaühel ees väsinud loomapaar, aga pukis sõdur, kes väsimatult luuras ümbrust oma saagiahnete silmadega, pilk kollakalt kiiskav nagu segaverelisel hundikoeral, nina nagu koon haistes õhku sirutatud. Kuigi sakslased olid juba taganemisteel, mahtus maarahva vara ikka veel nende vankritesse. Nad hingeldasid juba hirmust ja ruttamisest, aga sobivat saaki silmates ka suurest ahnusest.

Sõidukite vahel, astudes aeg-ajalt maanteelt kõrvale, tammetüvede taha, sammus üksik vanamees, halli prohvetihabemega, aga suurte separusikatega. Astus aeglaselt, pilk imelikult hele — nagu selge vesi, mille kohal on madalad pilved. Pilvi oli elatanud teekäija laubalgi: esimesel pilgul juba paistis, et vanamees millegi üle väga pingutatult mõtles. Paar üksikut higitera veeres tal üle ninaselja, aga ta ei märganudki neid soolaseid-kipitavaid veerejaid. Taat tõstis oma parema käe ja pigistas selle sõrmed rusikasse, sammu aeglustamata. Silmitses oma soonelist rusikat — see oli nagu suur pundar sitkeid puujuuri. Sirutas sõrmed lahti-kokku, laskis suvetuulel üle laia peopesa puhuda. Jah, temal oli lai käelaba nagu väike labidas! Aga oma rusikalt langes ta pilk jälle maanteele ja uus pilv tõusis ta laubale.

«Ära songivad tee,» mõtles vanamees, «viimase kui kruusatera nühivad tolmuks... tammelehed juba paksu tolmukorra

all. Meie maarahva puu, aga võõrad tolmutavad teda. Õigupoolest peaks praegu sõrmekontides midagi võõrastavat tundma... aga ei! Käsi on nii kerge... kuidas saab minu käsi küll praegu olla nii k e r g e?»

Mööda vuhises kõrge puldankattega veoauto, tagant lahtine. Sealt vahtisid vanamehe poole maanteel tagasi paarkümmend valget hane, pikad kaelad õieli, otsekui oleksid need kangeks jäänud igatsusest ikka kaugemale jääva kodu järele.

«Ei tea, kas rüüstaja-röövija käsi ka kergeks jääb? Aga ega see polegi õige sõjamehe käsi, mis pigistab peale püssi veel hanekaela... juba rüüstajaks loodu käsi ei tunne raskust ega kergust, himustab aina uusi peotäisi.»

Möödaveerevast veokist kõlas põrsa heledat hädakisa, samas vappus kuhi tapetud sigu. Tolmupilves auto järel särahtas paar suurt porisevat sinikärbest.

Nüüd on siis temagi, Prangli vana metsavaht Kustas, veetud metsast maanteele, põlispuie vahelt ruttavate röövlite sekka. Kuule, kuidas see harjaslooma hädahüüd läbi südame lõikas... tea, kelle kuudikust see haarati? Tühja sest põrsast — kui aga põrsa peremeest-perenaist ellu ja terveks jäid. Eluvaim on vana metsavahi arvates see kõikidest kõige kallim. Anna ahnele aidatäis, saagihimulisele salvetäis — aga elu jäta enesele sisse... et rüüstajatele parajal ajal parajat palka maksta!

Valge vallamaja jalakate all paistis juba. Avaral õuel askeldas sakslasi. Pumbati õhku autokummidesse ja tiriti ähkides masinatele lähemale raskeid kandameid. Kellegi käsklused olid käredad ja järsud, katkesid, et siis kriisates jätkuda. Suurte jalakate all oli jahe ja valgus rohetas, nagu paistaks päike läbi vee. Vana metsavahi rusikas kerkis veel kord silmade kõrgusele, omanik silmitses seda, kohendas siis rohelise kuue kaelust ja silus habet. Ta silmade heleda pilgu kohalt olid nüüd kõik pilved ära vajunud ja ta sammus läbi roheka jaheduse vallamajja.

Suures kantseleiruumis rinnutas lauale paks ja punetav vallavanem, ees kirju teedekaart. Pruunis mundris sakslane, kes kogu viimase talve kestel oli kokku käsutanud-kiskunud toidunorme, lamaskles laias tugedega toolis, jalad kaugele ette harali sirutatud, nii et ta pükste nahkne sisepool helendas. Seda heledat nahkosa silmates mõtles vana metsavaht — see püksinahk on ju m e i l t... ja kaks roosatavat rasvavolti sakslase

kuklas on ka meilt . . . kui ta siia tuli, oli ta nääpsuke nagu silguniisk.

«Oh-oh-hoo,» ähkis paks vallavanem ja kuivatas higist laupa ning jämedat kaela. «No vana Kustas ennast ka laanest lagedale vinnanud! Mida's sina selle leiliga ajad?»

Nad olid kõik heitunud ja ärevil: vallavanem ja postiagent tuurijuhataja, omakaitse kompaniiülem ja röötsakil istuv sakslane, kelle kõrval seisis eestlasest SS-mees, kes valvas valda — kurat seda kuumust ja ärevust, võtab vee seljas jooksma! Ja nad vaatlesid nüüd halli rahulikku vanameest, kes tuli vaiksest ja rahulikust laanest, oli nii hele ega hingeldanudki.

Kustas astus üsna puuvõre ligi, mis lahutas ruumi kaheks — ametimeeste omaks ja vallarahva jaoks. Ta asetas oma mõlemad käelabad võrele, silmitses veel natuke iga kohalviibijat ja ütles siis väga lihtsalt:

«Ma tulin siia teatama . . . ma lõin . . . kellegi maha. Tehke nüüd mis tarvilik.»

«Mis'sa, mis'sa,» röhitses vallavanem, vajudes veel madalamale üle laua.

«Eh-eh-eh,» irvitas kompaniiülem ülbelt, paljastades mõlemat hambarida. «Ah s i n a lõid laanes jänku maha? Ega sinust siis enam muud mahalööjat ole . . . inimesele sa külge ei hakka.»

«Ei ma inimest puutu,» vastas vanamees rahulikult. «Ma lõin s a k s l a s e maha . . . selle pika veltveebli, kes saeveskis töllerdas.»

«Nn-nn-inn,» inises vallavanem kaeblikult, tõstes oma lameda ninaga näo Kustase poole, väikesed pilusilmad enesel pärani. See oli ainuke häälitsus. Lisaks sumises lae all vihane mesilane, kes otsis vabadussepääsu.

SS-mees, endine konstaabel Harju, kummardus lamaskleva sakslase kohale, aga ei saanud rohkem suust kui «der hat . . . er hat . . . jemacht!»

«Na-nuu?» venitas sakslane loiult. «Na und was denn?»

«Hat einen Feldwebel totjemacht,» ragistas Harju. «Deutschen . . .»

Sakslane hüppas toolilt, ta oli ainsa sammuga võre ääres, mõlema käe sõrmed haaramas ja harali. Ta suunurkadesse ilmus veidi heledat vahtu.

«E-ee, e-ee,» kiunatas ta, kavatsedes suruda oma sõrmi vanamehe käsivarte ümber. Aga samas kohtas ta Kustase heledat pilku vanast ja väga rahulikust näost, ta peatus, kergitas

ülahuult nagu hoiatav peni ja jäi liikumatult seisma, toetudes vastu võre, silmanurkades kollakat rähma.

«Ikka m u l l e uusi hädasid kaela, uusi pahandusi . . . uusi sekeldusi,» ahastas vallavanem. «Püss läks sul ju kogemata lahti . . . nii mõistlik ja vagane mees nagu sina muidu oled . . .»

«Ega ma siis püssiga ja kogemata,» kostis Kustas. «Ma kohe nimme ja käega. Näe, sellesama rusikaga . . .»

Ja Kustas pigistas oma parema peo võrel rusikasse. Vana, võimas, ruske rusikas lebas tumepruunil võrepuul ja ruumisviibivate meeste pilgud peatusid rusikal.

«Mit Faust jemacht,» seletas Harju sakslasele. Viimane võpatas veidi ja nihkus võrest natuke eemale.

«Bestie,» ümises ta läbi hammaste.

«Ei saa salata, riist on aus,» ühmas postkontori ülem ja muigas üsna pisut. Aga kõik kokku ei mõistnud nagu järsku midagi mõjuvat ette võtta. Ah, neil oli isegi hele hirm ja ärevus kontides, kõik liikmejätkud olid nii imelikult pehmed, ei tahtnud kuidagi sõna kuulata . . . ja kogu eilne öö sai seda puskarit sisse lambitud . . . kollane teine ja paksuvõitu . . . nüüd tuikab kuklas . . . ja just n ü ü d tuleb see vanamees veel oma hullu looga! Ah, tehku see Harju mis tahab . . .

Harju algaski ülekuulamist. Võttis taskust märkmiku, istus laua taha, tähtis ise ja tõsine. Sakslane istus jälle, aga pilk ikka Kustase rusikal. Ja Kustas ei sirutanudki sõrmi lahti — olgu nii, käis ju ülekuulamine, las see tapariist olla neil silme ees.

«Niisiis, metsavaht Kustas Räni, seitsekümmend üks aastat vana, luteri usku, vallaline, kohtu poolt karistamata, elukoht Prangli vallas Tartumaal, tunnistab ise, et ta lõi surnuks veltveebel Karl Schwabe . . .»

«Seda jah . . . mina neh . . . ja otse maha,» noogutas Kustas oma hõbehalli pead.

«Millal tapmine toimus?» küsis Harju. «Mitmendal tunnil?»

Pikk kolonn taganejaid venis vallamajast mööda ning postkontori ülem mõtles: «Eks ikka üheksakümne üheksandal tunnil! No oli sel vanamehel nüüd veel vaja oma vasarat viibutada, sakste kell isegi varsti sada täis . . .»

«Täna. Keskhommiku paiku,» vastas Kustas. «Kellaaega ei vaadanud . . . aga päike oli juba suurel-kõrgel.»

«Kuhu te laiba viisite?»

«Kuhu nüüd mina teda veel viima . . . ikka sinnasamma jätsin . . . veski taha, kus see punane liivaperv.»

«Mõrva motiivid?» kõrgendas Harju häält. Oli nii mõnus lasta oma häälel läbi kõrge ruumi heliseda. Kohe tunda, et tema, Harju, on siin siiski ainuke sõjaväelane, viimse minutini tasakaalus ja asjalik. Näe sakslanegi — kohe näha, et taiviit valitsuse asjamees — ei saa häältki sisse... pelgab rauka, piilub ikka vanamehe rusika poole, silmad enesel rähmas sed.

Kustas ei vasta. Nagu väsinuks võtab järsku... käi seda maad kuumaga ja läbi tolmu. Ja hakka siin nüüd seletama... Kellele sa seletadki, et k u r j a t e g i j a oli ju sakslane, kes viis vaikse, kõike elavat armastava vanainimese niikaugele, et see oma elus esimest korda tapma p i d i? Kellele seletada, et ta võis oma vanas südames nüüd pisut uhkegi olla: ei olnud tema enam jalal kuivanud, viljatu puu — tema käed olid ometi midagi väga väärtuslikku kaitsnud? Ta oli oma parema rusikaga hoidnud midagi, mida tulevikule hädasti vaja läheb. Tema oli seemet hoidnud... hüva seemet. Mis see Harju veel tahab?

«Mis oli mahalöömise põhjuseks? Mispärast te tapsite?»

«Vaja oli,» vastas Kustas.

«Olite purjus, tekkis tüli ja kaklus?»

«Ei. Kaine peaga. Vaja oli. Ega mul muud enam ütelda olegi... sellega jääbki. Tulin siia, et teile teada anda... et t e m a seal perve peal ja m i n a tegin... ja ei kahetse.»

«Meelesegaduses ei toiminud?»

Kustas naeratas. See oli vana ja väga hea inimese mahe muie, seda virvendas kortsulistel palenukkidel, silmis ja oimukohtadelgi.

«Ei mu meel ole kunagi varem nii selge olnud kui siis...»

Arestikamber oli juba täis kiilutud, nii pungil, et kui seda vanameest nüüd veel sinna juurde lükkama lähed, võivad nad vastu hakata, õhk on ärevusest tihe. Ja kuhu see kõbike enam pagebki, samm aeglane ja raske. Ja kui ta veel ise kohale ilmus... Jätkem ta kõrvaltuppa istuma, las konutab seal õhtuni. Kui pimeneb, tuleb ju arestikamber tühjendamisele, eks vanamees saa siis oma 17-pennilise tinakirsi...

Nii istuski vana Kustas vallamajas, väikeses toakeses ainsa tooli ja lauaga. Toolil istus, aga laual hoidis oma mõlemaid käsi — ja parem neist ikka veel rusikas. Aga pilk muudkui uitas läbi akna välja. Taamalt paistis Prangli laane tume sein, keskelt kõrgem ja sakiline. Eks seal kerkivad need kõige kõrgemad pedajad. Ja kohal, kus laanesein kõige madalamaks vajub,

on ribake raba, mättaid ja sookailude puhmaid, nende vahelt välgutab roostevesi oma pruune silmi.

«Võta kah üks klähv hinge alla,» astus tuppa pikk postkontori ülem, peos kruus puskariga. Ta sõrmed värisesid ja kollast vägijooki tilkus üle käeselja põrandale. «See teeb kõhu soojaks...»

«Ei hooli tühjast, kõrbenud kännu mekk jääb suhu,» vastas vana metsavaht. «Ole sa meheks, rüüpa aga ise ära...»

«Olnud s i n a meheks,» ütles viinatooja sosinal, «ja jätnud ennast laanest lagedale vedamata! No ütle praegu, kes s i n u peale oleks tulnud! Lõid, no lõid — mehetemp! Mis sa sellest siia kuulutama kobisid... niikuinii varsti kõik teeveered ja pervealused nende raipeid täis, kes neid enam kokku loeb... üks siin, teine seal...»

«Tapmist ei tohi teatamata jätta,» lausus Kustas vaikselt. Ta laual lebavate käte vahel oli klaas kollaka ja kirbelt lehkava vedelaga.

«Ma nüüd lähen,» ütles postkontori ülem. «Aga sina mõtle hästi järele, kas see oligi kuritegu... viimati oli suur heategu... mõtle järele ja ole mees! Sul on seda va kristlikku meelt liiga palju.»

Ja jälle kobas vana metsavahi pilk üle metsaseina kauguses. Näe seal, kus see sämbuline koht, seal asub ju tema eluhoone. Lehma ta laskis enne siiatulekut lõast valla ja sigudiku kuudikust välja, koerad ja kanakolmik kukega on niikuinii luusimas — suvine aeg, ega nad otsa ei saa. Rohkem elulisi ta majapidamises ju polnud. Tema, Kustas, oli metsa vaikust nii armastanud, et ta alt külast ei raatsinud ühtki neidu endale naiseks tuua... ega muud, kui hakkab vanas eas kriiskama ja kärama, rikub vagase elamise ära! Ja nii kõlaski sügavas metsakohinas mitmekümne aasta jooksul ainult vana Kustase enese madal hääl — kas ta siis kõneles lehmaga, pahandas — ise mitte kunagi rohkem kui p o o l kuri olles — põrsaga, kutsus kanu, tõreles maja läheduses tuhkrujälgi leides.

«Va tossike vanapoiss,» ütles vallarahvas, nähes metsavahti teel koolimajja, raamatupambuke kaenlas. Tema viis sinna läbiloetuid ja tõi uusi lugemiseks. «Elab teine nagu öökull metsas...»

«Metsahärra,» naeris koolijuhataja, «sa oled meie raamatukogu nüüd juba kahel korral kaanest kaaneni läbi lugenud.»

«Mis tost,» vastas Kustas. «Eks ma hakka nüüd jälle sealt

alt, riiuli alumisest reast peale... nood raamatud on jõudnud vahepeal juba võõramaks jääda... vahi teisi jälle nagu uusi.»

Aga kevade saabudes ja suve tulles kasvas Kustase hoolealuste pere. Ikka juhtus see päikesepaistelisel pühapäeval, kui urvad olid juba kohevil-karvased ning kollendasid, et väikesed jänesepojad jätsid pesad maha: siin-seal volksatas puie all väikesi villakerakesi, välgatas heledaid sabatutte. Siis istus Kustas puujuurel, teine peni teisel pool, mõlemad aga, Tuks ja Timka, rihmaotsas. Nii jälgisid nad kolmekesi jänesekeste ukerdamist. Vanamehe habe vastu päikest, süda sooja rahu täis, pea kohal mändide tume koha ja lindude hele sidin.

Nüüd istus hall vanamees vangina vallamajas, pilk sakilisel metsaseinal, parem käsi ikka veel rusikas. Jälle virvendas muie üle ta palenukkide ja oimukohtadegi. Egas selle loo algusest nii palju aega tagasi olegi, nii kuud poolteist, vahest pisut rohkem. Tema tuli alt veski juurest, laualõikamiselt. Süda oli päris täis läinud, lähemale aastapäevad pidi ta ootama, enne kui järjekorda jõudis. Veskis asus ju saksa meeskond. Pikk ja ülbe veltveebel, kes kooserdas õhtuti-öösiti mööda küla, kiusas iga naisinimest. Lühike ja paks sõdur, kes alalõpmata kaubitses, taskud täis maitseainetepakikesi, juuksesalve, klaasampulle kunstliku bensiiniga, mis põlema ei läinud. Neile kahele allusid viis vene sõjavangi, kes töötasid saeveskis kogu pika päeva ja laulsid ise. Veoautod aga laadisid veel värskeid laudu ja planke peale ja vurasid minema, aina vedasid ja vedasid. Jah, Kustas oli siis teel saeveskist koju ja jäi vihma kätte. Oli tubli hooke. Mäest tõttav vesi nirises rõõmsa sulinaga vanamehele vastu. Tema aga astus laane poole — mis see mõni puhas veetilgake nüüd mehele teeb! Kui ta esimeste suurte puudeni jõudis, oligi päike juba väljas, veelompe läigatas, mets lõhnas värskelt. Oli aga häda selle astumisega: pisitillukesi konnapoegi hüppas märjal teel. Oleks neid, tühjakesi, veel üksikult, siis saad kuidagi jalaesist valida. Aga neid oli nagu peoga külvatud... ja iga säärane jääb sulle ju otse saapanina ette! Nii astuski vana Kustas väga ettevaatlikult, pilk teel. Aga ometi märkas ta, et tema ees läheb noor naine väikese lapsega, mõlemal heledad pead, mõlemad astuvad niisama ettevaatlikult kui temagi. Naine kõneles väikemehega ja see seadis omagi jalakesi nii, et mitte hüppajatele peale astuda. Linnast vist... mööda rutata ei sünni... tuleb ikkagi lausuda paar lahket sõna... ühel teel saab ju astutud. Ja see naistelahvas paistab mõistlik inimene olevat, ei astu ise elavale loomale peale ja õpetab lastki... muidu linnainimesed tõttavad ikka nii, et ei näegi jalaesist, pead teistel seljas...

«Jõudu kah teekäijatele,» ütles Kustas sõbralikult. «Hoiate siin ka hoolega konna seemet või?»

Naine naeratas. «Jäime jah teel konnadega kimpu. Olime küll puu all, aga seljapealse võttis siiski läbi...»

«Kaugele minna on kah?»

«Madise sauna... sinna künka taha. Poju, vaata jala ette, muidu teed väikesele konnale haiget!»

Poiss, vahest kahe ja poole aastane jõnglane, vaatles metsavahi hõbedast habet.

«Kas mehel nimi ka kaasas?» küsis Kustas muheldes.

«Tivka,» vastas poiss tõsiselt ja ta ema naeratas. «See tähendab, et Sivka,» selgitas ta vana-Kustasele. «Isa nimetas poissi ikka nii... sündimisel ütles, et näe, nüüd on meil seemneke olemas. Kui poiss suuremaks sirgus, ütles isa, et nüüd on meil juba suur seeme nagu päevalillel... et juba nagu sivkaseeme. Sivka. Poiss ise aga ütleb seda sõna Tivka.»

«Isa teil ka seal Madisel või?» päris Kustas. Ega ta ju uudishimust... pidi ju midagi rääkima ja temale meeldis väga selle naise kõneviis: puhas ja selge hääl... ei see naine itsitanud ega piielnud silmanurgast — vaatas sulle täie ja lahke pilguga otsa nagu vanale tuttavale.

«Ei olegi meil enam isa,» vastas nüüd naine vaikselt. «Meie isa oli k o m m u n i s t, langes sakslaste kätte ja lasti Tartus maha. Oleme nüüd kahekesi Madisel... et linnast ära ja kaugemal.»

Nüüd peaks talle midagi õige head ütlema, tundis vana Kustas, aga ei leidnud järsku seda väga head sõna. Ja ega see naine kõnelnud kurva näoga ega haledal häälel — siis veel, et tööstid, ütled et nutt ja kurvastamine ei aita. Aga see naine kõneles juhtunust kuidagi uhkelt ja nüüd oli temal, vana-Kustasel sihuke tunne, nagu võiks see kindla häälega ja lahke pilguga naine veel tedagi lohutada.

«Jah, hea et käed tühjaks ei jäänud,» ütles ta naisele. «Seeme jäi ja küll see kasvab.»

Naise selge pilk vajus üle vanamehe enese kõrval ja muutus veel selgemaks: ta nägi lähedal teist i n i m e s t. Naine muutus jutukamaks:

«Pahandasin juba poisiga, et varakult vempe täis. Mina töötan praegu veskis, võtan teise ikka hommikuti kaasa, las män-

gib lauaaias, seal terved mäed saepuru, päike kütab selle soojaks. Vahel on poiss õhtuks küll nii vaigune, et kleebib . . . aga see on ju tervisele kasulik, naeran mina. Nüüd märkan aga juba teist päeva, et laps kaob nagu kivi vette — hõigu ja hõigu — ei ole! Pärastlõunal sain ta veski tagant metsaveerest kätte. Käed küünarnukini kriimus ja küünejälgi täis. Arvasin, et vahest männiokkad kribinud, aga käeseljal on nagu väikesi hambajälgi. Tea, kus ta käib, ise ütleb, et kutsu ja kutsu . . .»

«Oh, kus siis mujal kui Kähral, seal on koeral pojad . . . eks need kelmid mängides kriimusta. Kähra talu ju kohe veski taga,» rahustas metsavaht. «Seal puhtad ja terved loomad. Ei sest ole paha, et koertega ja kuival maal . . . aga vaat veski tammist tuleb teda küll kaugel hoida, ei veel ole oksa, millest kinni haarata.»

See oligi nende esimene jutt. Aga mõtteid sai sest palju. Vana Kustas mõtles ikka sellele mehele, kes nimetas oma poega seemneks ja pidi ise elu jätma. Ja naisele, kes nii selge hääle ja kindla pilguga lausus: «Meie isa oli k o m m u n i s t!»

Aga täna keskhommiku paiku oli Sivka ema üsna ärevuses. Vana Kustas tuli saeveskisse. Sakslased rabasid kraami kokku, olid läbi lõiganud masinarihmad, maha võtnud transformaatori. Pikk veltveebel Schwabe oli kõvasti täis, pilk liikumatu ja klaasine, nii vaatles ta vana Kustast veski lävelt. Tugev tuul tõmbas kohinal läbi kahest otsast lahtise hoone ja liigutas sakslase punakaid juukseid ning metsavahi halli habet. Siis tuligi väikese Seemne ema. Kas metsavahionu pole näinud seda pagana poissi, jälle kadunud! Ega muud, kui maantee — nüüd on see ju n o n d e autosid täis . . . ja ega n o o d hooli, sõidavad praegu üle lastest ja loomadest. Kus see poiss ometi?

«Jah, kus see Seeme ometi sai?» ümises metsavaht ja vaatas ümber. Raputas oma käsivarrelt maha purjus veltveebli käe . . . kus see Seeme nüüd ometi on?

Ja vanamees tundis järsku täie selgusega, et tema ei otsigi väikest p o i s s i, kadunud l a s t, vaid otsib seda elusolendit, keda kommunistist-isa oli nimetanud s e e m n e k s. Ta ise polnud seda isa iialgi näinud, aga naise häälest teadis ta, et see mees oli olnud midagi head ja õiglast. Ja selle s e e m n e pidi tema üles leidma! Kas poiss ei putkanud Kährale . . . läks vahest otse läbi lauaaia metsa poole. Eks tuleb eneselgi sama teed minna. Vana Kustas läkski. Joobnud Schwabe hõikas talle midagi järele, maanteel lõhkes autokumm, hirmunud hobune

hirnahtas heledalt. Veel praegugi tunneb vallamajas istuv metsavaht ninas sooja saepuru lõhna. Vesi sulises. Ahtake jõgi tasandas varsti pärast veskitammi oma voolu, ta kaldad kerkisid üha kõrgemaks ja punasid — olid liivakivist harvade sarapuupõõsastega, mis hoidsid end juurtega järsu kaldaseina küljes kinni, rippudes võradega jõesängi kohal. Siin pesitses sinikaelu, mõtles Kustas. Aga sakslased on nad viimseni maha nottinud ja ära söönud. Siin elutseb juba aastaid rebasepere . . . ja vana kaval emarebane on praegugi veel elus, suur ja ristiga loom. Kustas on teda näinud, kuidas ta koredal kevadlumel oma talikasukat hõõrus, vähkres ja väänles, jättes ruskeid karvatuuste karedale lumekoorikule. Pagana tore, et sakslased t e d a silma pole saanud! Ja Kustas hoiab nüüd vana rebase poole — eks ühine vaenlane ühenda . . . Rebaste urud on sügaval liivakivis, sinna ei pääse kütt nii kergesti ligi ja koeralgi on raskusi. Kui õige vaataks mööda minnes, kuidas need kanavargad elavad? Nii astus vana Kustas kikivarvu ja kuulmatult kõrgele jõekaldale, et vastasseina vaadelda. Kalda servale jõudes ta kükitas, laskus siis kõhuli ja piidles läbi ristikheina valgete õietuttide teisele poole.

Päike paistis, puulehed liikusid. Aga umbes kaldaseina keskpaigas, seal, kus väike tasandik suurte kivide ja paari põõsajässiga, liikus midagi helesinist. Eks Seemne särgike! Aga selle ümber veerles midagi punapruuni, hargnes ja vajus siis jälle üheks keraks kokku. Kaunis naeratus ilmus vana metsavahi näole ja jäigi sinna: vastaskaldal, rebasepesa ees mängis Seeme rebasekutsikatega. Poiss kiljus sekka, mõni kutsikas kiunatas, teine urises ja kolmas haugatas vägisi naermaajaval koerahäälel. Mängijate taga, kahe põõsa vahel, lebas emand ise — suur emarebane, koon esikäppadel, silmad näilises ükskõiksuses piluli. Aga ometi jälgis ta pingutatult ja murega viie väikese mängu. Ah, mõtles metsavaht, las poisi ema muretseb veel natuke aega, nii kena vaatepilt! Seda kohe p e a b vaatlema! Näe, nüüd näsib üks kutsikas poisi käsivart, see surub aga loomakese vapralt vastu enese külge ja pigistatu näuksatab! Siis kaovad kõik neli loomakest, hiilivad lähemale ja kargavad väikesele inimesele külge. See heidab selili ja neli punapruuni sõpra heidavad risti üle ta kõhu, käpad ja sabad välja sirutatud, valged kurgualused välguvad. Oh seda Seemet küll, muigas metsavaht, vaat kust oskas üles otsida paraja mängupaiga ja seltsilised! Nad soojendavad oma sibamisega vanainimese südant ja päike soojendab ta selga.

Aga põõsaste vahel, Kustase selja taga, praksatab tasa kuivanud oks, vanamees vaatab üle õla. Seda risti küll! Seal kooberdab ju lähemale lakard Schwabe, püstol puusal, püksitasku välipudelist punnis. Vana metsavaht annab käega märku, hoiatab lähenejat. Sakslane astubki ettevaatlikult ja tasa lähemale. Ta ei silma esialgu midagi, vajub aga vanamehe kõrvale kõhuli, pilk ikka jäik, juuksed turris. Maoldab hetke, põrnitseb vastaskallast, märkab rebaseperet. Ja imelik, sakslase kohale-ilmumisest alates ei hoidnud metsavaht oma pilku mitte enam lapsel-loomadel, vaid naabril. Nii näeb ta, kuidas sakslase tinane ilme jäsku elustub, kuidas ta alumine lõug rebaseid silmates imelikult võbisema hakkab — nagu kassil, kes läbi aknaklaasi tuvikest märkab. Ooh, sakslane nägi kasukakraed ja talimütsi! Vanamees näeb seda murdja nägu enese kõrval, seda saagi- ja tapahimus lõdisema löövat liha — sääräne tahab hävitada kõik enesest vähemad ja söandab kallale tungida ka enesest suuremale. See ju hullem kui ilves! Hullvaim, laps ju loomadega puntras, kes sinna lasta tohib! Aga sakslane haarab püstoli kabuurist, ta käed värisevad, alumine lõualuu lõksub vastu ülemist.

Sel hetkel tõstiski vana metsavaht oma parema rusika ja löi sellega lebavale sakslasele kuklasse. Tundmises, et tema ise juba vana ja nõrk, püstolist sihtija aga noor ja tugev, et tema ise oli siin noorte mängijate rõõmust rõõmu saamas, teine tuli aga tapma — löi ta väga tugevasti. Sakslase kaelajätkudes raksatas, ta vajus näoli valgesse ristikheina ega liigutanudki enam. Metsavaht oli tapnud salaküti? Ei, tema oli surnuks löönud sakslase, kes oleks võinud tabada ka S e e m e t!

— — — — — — — — — — — — — — — — —

«No vana kurjategija, tule nüüd . . . aeg on käes, Liiva-Hannus kutsub,» hõikas ööpimeduses lävele ilmunud Harju.

Vastust ei tulnud. Tuba oli tühi ja pime. Kui valgust tehti, vaatas vastu ainult lahtine aknaauk. Mehed, kes olid mahalaskmise peale välja tulnud, nägid krohviseinale sinisega kirjutatud sõnu. Need olid hästi näha, sest nad olid veetud jämeda pliiatsipulgaga — säärasega märgitakse metsas ikka palke:

Mina tegin hästi. Seda tuleks ka teie kõikidega teha.

1945

Väike kivi

«Võta pakike kütsatuspulbrit, per'naine, ja su saia saava suure nigu maakera . . . ümargutse nigu palli! Võta nelgiterri ja ädikepiiretust . . . katessa senti putel . . . süldi manu ja kirvitse kiita! Astu aga manu, per'naine, võta pakike musta pipart, sii tiib lambaliha jo nigu mõtskitse omass! Luurbrilehti ja virtsiterri, nuu annava toidule peenikse peismaki! Astu aga manu, per'naine!»

Kutsuv kaubitseja seisis oma lauakese taga kolmejalgsel järil. Oli kõhetu ja pikk mees, nii võis ta oma kohalt silmas pidada kogu laadaplatsi. See oli väike ja sillutamata väljak madalate majade vahel, keset armetut linnakest. Ja ümber linnakese hingitses väga tihedalt asustatud maakond — kadakapõõsaid kasvas siin külluses, punaliivast põldu oli nii mõnelgi perel põllesuurune lapike, paljudel aga polnud sedagi. Aga kõigis peredes oli rikkalikult lapsi. Iga kõhna lehma kohta kasvas kuus karjust, iga suutäie jaoks sirgus seitse sulast . . .

Sellisel laadaplatsil kõlasid kaubitseja huiked saiaküpsetamisest, süldi- ja kõrvitsakeetmisest peaaegu pilkesalmidena. Ah, siin paigas oldi rõõmus juba silgu ja soolaseene juures, kartul pidi kesist leiba toetama ja tatar tervet peret ületalve aitama. Nii ei leidnud kiidetud maitseainete-pakikesed paarigi ostjat, kuigi sel novembrilõpu laadal oli rahvast üsna rohkesti. Silmad võttis kohe kirjuks ja kõrvad kumisema. Laadapäev ju vaese rahva rõõmupidu. Ümar väljak oli nagu suur tasasel turbatulel podisev pada.

«Naisterahva, naisterahva, siin om teile lõhnasiipi,» kuulutas kaubitseja oma järilt. «Naa teeva naha pehmess nigu neitsil ja sametisess! Roosass nigu ubinaõilme!»

Hõikas küll nii, aga ta pilk libises üle laadaliste, tõsine ja nukker. Naised kandsid odavaid sitsrätikuid, kirevaid küll —

aga nende pead olid rõõmutult longus. Ja seljad villaste suurrättide ja lambanahksete poolkasukate all olid kurvalt küürus. Kaubitseja nägi irevil jalatsininu ja räbaldunud labakindaid. Naiste näonahk oli kare ja parkunud. Paljud neist kandsid käsivarrel last, veidi suurem sõrkis sabas, kõige noorem aga ootas veel üsas oma peatset sündi.

«Kaege neid kamme,» hõikas kaubitseja, sõrmevahed mitmevärvilist kaupa täis. «Egat värvi... nigu vikerkaar! Poisslatsele taivakarva, tütarlatsele roosa, meesterahvile rohelitse, naistele punatse!»

«Mia kuparda oma karvu iks Aadami kammiga,» jorises pakkujale vastuseks pooljoobnud laadaline. Vajus siis ise rinnuli lauanurgale ja jäi kaubamehele ainiti otsa vaatama.

«Kolm kammi — ainult katskümmend senti! Siin ja mari mõtsan om kah viil kallimba kui nii kammi! Selleperast, et väikse via om küllen, lasebki vabrik tõisi nii odavalt välla. Via oma väikse, mõni kriimuke ja kramm nigu kirbu ammustus, paar küütsejälge. Ostke odavid kamme ja vabrikupreilna küütsejälle saate viil mälestusess pääle kauba!»

«Om sulle aga toda va lobamokka luudu,» kõlas rahvahulgast vanaeidekese hääl. «Ma saisa siin joba mitu aiga ja kae sulle õkva suu sisse ja mudku kulle!»

Tõepoolest seisis ümber hõikuva laadakaubitseja kaunis palju rahvast. Nad ei ostnud küll midagi, tammusid ainult kohal ja kuulasid. Vaatlesid habemikku, kõhetut Peeter Vihalõmma, kes oma kolmejalgsel järil hõikas. Tal olid heledad silmad. Aga inimesed silmitsesid ainiti ta suud, kuidas see punakate habemekarvade kohal avanes ja sulgus, päris pärani olles kurgulagegi näitas.

«Võta veinipärmi, peretütar,» hüüdis Vihalõmm. «Kolmkümmend senti pakk. Ütest saab tervele vaaditävvele!»

Vihalõmmu häälel oli jaksu ja jõudu. See kajas kaugele üle kaubalaudade ja vankrite, mille ees konutasid kondised kurvad hobused. Põrsaste ahastav heleda ruigamise hulgas kõmises ja kutsus see kaubamehe hääl:

«Nuurperemiis, sulle om siin taskuväits. Sii nakab puu ja ravva ja võõra küla poisi pääle, kui toda sul just vaja om. Sellega võid kas vai kuuvalgel abet aada.»

Võõras poisike pani oma mõlemad käed kaubalaua servale ja samas silmas Vihalõmm, et lapse sõrmenukid olid külmast sinised. Ta hõikus küll edasi, aga ta mõtted olid juba mujal — ei tea, kas saabki Maali laste labakute jaoks seda lubatud

villast lõnga või ei... nelja paari labakinnaste jaoks. Näe, siinsamas oleks ka kindapaari hädasti vaja... ja sealt paistab ka väikesi, sinakaid käeselgi. Hõika siin aina perenaisi ja peremehi — kui paljuke siis neid perenaisi ja peremehi siin ongi — on aina maata mehi ja nõuta naisi, tööta tööinimesi.

Poisikese kõrval peatus kleenuke mees õhukeses pintsakus, käsivarred tugevasti vastu kere surutud, käelabad püksitaskutes. Nii oli tal veidigi soojem seista. Täna tõmbas tuul läbi kontidegi. Seda seisjat teadis-tundis Vihalõmm küll. See oli Toksa-Eedi, juba teist aastat tööta mees. Kokku kuivanud teine nagu hernekõder... aga mis sa mõtled ja tahad, kui sul veel vana ema toita, endal teine käsi poolhalvatud... kusagiltki pole midagi võtta... kust sa selle ühe terve käega tööd haarad... ei seda töö-otsa oksa riputata, et võta aga...

Nii mõtles Peeter Vihalõmm ja algas jälle äädikapudelikestega. Ta südames oli aga järsku uuesti see imevärki valu, see pakitsev. Juba mitu nädalat piinas teda see tusk, see hooti käiv viha ja haledus segi.

«Ätikepiiretust, per'naise... süldi manu,» hõikas ta jälle.

«Sa anna meile siin paremb teeda, kos mõtsan sii süldiliha kasvab, ma siss lää ja korja!» hüüdis vahele kähe naisehääl.

«Ja-jah,» aitas omalt poolt teinegi naine. «Saia saab ilma selle kütsatuspulbrita kah teta... kui sul om, mis asjast teta. Ma süüss peris pallast tainastki, ei raatsiski kütsatamisega aiga raisata.»

«Sitsi... pesatsi... latse mütse... kolm küünart laia pitsi... siidilinti... viiulivinti... lillat tinti... karvasuge... habemenuge,» pistis kellegi ilkuv hääl pilkamisi vahele. Aga Vihalõmm ei kuulnudki seda kirejat, ta vaatles just Toksa-Eedit ja nägi, kuidas tolle kõrisõlm naiste söögijutu juures veidralt vonksatas. Ja just see poolnälginud inimese kõrisõlme liigutus kiskus Vihalõmmas kõik korraga esile — et tema ise, töötu mees, juba neljandat aastat laatadel tänitama peab... ja neli väikest Vihalõmma siit laadaplatsilt ainult tükikese teed eemal, Luha tänaval, kitsas toakongis... ja et ahi ei pea sooja... põrandalaudade vahel on nii laiad praod, et kui vähema asja peost pillad, siis sellest ka ilma jääd. Ja nüüd ootab Maali veel viiendat. Naine kannab ikka neid kummikingi, et hea pehme astuda, kannad ja tallad peavad kauem vastu, pole jälle seda kingsepakulu. Aga õhtuti on Maali jalad paistes nagu pakud... ja Jaagust poeg otsekui raiub seda köhimist...

Vihalõmm vaatles inimsõõri enda ümber. Kõhetuid, vaese-päraseid, varavananenud naisi ja mehi, kahvatuid lapsi nende-vahel. Vihalõmme sõõrmed haistsid vammuste ja rätikute veidi kopitanud lõhna ja ta tundis järsku, et igal inimesel kasvas kodus oma häda, ajas harusid ja aina paisus. Ja nende kõi-kide hädal oli üks nägu... Ja kui nad siin kaubalaua ümber tammusid, tummalt tema kõnelevasse suhu vaatasid, hakkas kõik see südames piinav ja pakitsev kurku tõusma, sõnadeks saama.

«Mes te arvate, et kas ma siin õige rõõmu perast tänita vai... müüda laatu lase ja õigu?»

«No-noh,» hüüdis poisikeseohtu noormees, «kaupmehel iks ärraelu!»

«Viska nalla ja võta raha,» irvitas teine.

«Kavala kauba ja petise tiiga...» vingus vanaeideke.

Just see viimati öeldu viiski vaikseloomulise Vihalõmme tasakaalust välja. Ajas end sirgu, häälest kadus kaubamehe kutsuv ja meelitav jume.

«Ütle, kes sellen siss süüdi om, kas ma esi vai te? Kes om süüdi, et mul... ja siin Eedil ja näe, Mihkli, sul... ja tol Mäe valla mehel sääl... ja sel ja tol sääl... tervel kar-jal... maad, tüüd ja leiba ei ole? Kas sii mul kerge om — rahva iin tänitada nigu narr, suu perani, kui käsi tüüga arjunu! Kaege endid, misukesess te jäänu olete, kas kiagi oolib ja perib, et kas lastel kõtt täis saab? Mudku lauldass päälegi, et meie kõige vaesemb maakoht... ja rahvass sääl viil must ja laisavõitu, aga ütski ei naka seda viga parandama...»

Laadalisi vajus ümber ägestunud kõneleja kokku. Väikese poisi sinakas käeselg oli ikka veel kaubalaua äärel, poisi kõrval hingeldas kuuldavalt küürakas kerjus, taamal paistis väga kõhn hobusekont.

«Ma ei tiia esigi viil, mes ma tele ütleda tahass,» algas Vihalõmm uuesti. «Mes mõistabki üts arimata ja pime tõistele niisamasugutsile ütelda. Aga mu süda om nii täis, et aab üle veere. Ale nakab kõigist... lastest ja obestestki ja... kõik nigu kondipuru. Ja laadele tuldass lakma ja lora aama — meile ei opetadagi muud, et jäägu me aga nigu puualu, nigu poolpime inimesetüki... siis ei mõista me midagi nõuda ega tahta.»

Kahin käis läbi kuulajate. Laadapäeva vähegi rõõmsam kuma nagu pühiti nägudelt, need vajusid kuulates pikaks ja nukraks.

«Kas ma esi vist vähe tüüd otse vai laisk olle? Aga es levva! Es saa kortritki... et latsi pallu. Kiagi ei küsi, et mes me lastest saab. Nälg aab amba külge. Ja oma laste perast ma siss kauplejass saigi. Latse vahtsiva esale otsa nigu tsirgu-kese... nigu pääsupoja, suu ammuli. Nigu rasvatihatse, silma läigiva pään... aga käe-kondi om külmast sinitse ja kõtukese koriseva! Kas tuu om kõrd ja kohus, et rikka rahva latse elava nigu kuldmuna siidivillu vahel? Kas tuu om õige, et nel'la latse esale es leita terven maan tüüd?»

Kõnekõmin kõvenes. Igamees lausus midagi, vaikselt veel, seda selgemini kõlas jälle vanaeidekese veidi vinguv hääl:

«Sii kõik om jumala tahtmine... tema om kõik ette nännu ja ära määranu... es sata juussekarv pääst vai tsirguke katuse päält...»

«Siis ma naka tema vasta kah,» karjus Peeter Vihalõmm. Ta nägu punetas nüüd nii, et ruuge habe näis selles näos üsna kuld-sena. «Kui sii jummal nimme inimest taka kiusab... ja tõisest inimesest alvembass tiib — siss ma naka tema vasta kah! Ma süüdista teda kah! Mesperast ta mõnele siss poole maailma kätte mõõdab ja tõise peost kõik ära kisub? Inimese õkva nigu jalatalla alla sõkub!»

Kõnelejale trügiti aina lähemale, kõikide pilgud rippusid ta huultel. Jah, kas ta ei rääkinud praegu just temast... ja temast... sellest mehest siin ja tollest sääl?

«Ja ma's nõvvagi muud, kui omale kätetüüd, et latse leiba saass... aga kui ma sääl võimumehe man kõvembat äält tei, üteldi kohe, et äbemata inimene ja kõrrarikja! Ma tahtse tüüd...»

Kuulajad lõid kihama:

«Kes ei tahass?»

«Kõlbass nigu marjass ära!»

«Niigi pallu, et pere kõtu täis saass!»

«Kui saass lapikese maad!»

«Maad jah... kae, tükike maad oless vaja!»

«Maad jah.»

Nii nad hõikusid segiläbi. Sokk-Mihkel, kel kaheksa last, Vint-Juhan, kes leivajahu varastas — ta istus selle eest kolm aastat ära. Vihalõmm tundis, et ta nendele inimestele kõik oma süda-melt ära pidi ütlema, pidi neid kutsuma!

«Kas te, sõbra, tiiate, mes minust tetti? Ega riigi valitsuss piass nii säädma, et ega inimene iks ausass tüütajass jääss. Aga minust tetti näl'la ja tüüpuuduse perast puulvaras! Jah,

puulvaras! Ma müü siin nüüd varastedu kraami . . . süda ei kannata lastetsirgukesi nälga jätta.»

Kõik vaikisid, pilgud maas. Aga nende nägudel polnud põrmugi hukkamõistmist.

«Ma juhtusi pääliinan üte lesenaisega kokku, tol om viis last ja ta peremiis massab talle katskümmend kruuni kuun — süü sest siss kuuekesi vai kärva ära! Sii naine om apteegin passjass. Säält ta siss tuub mulle salaja kraami välla . . . ma massa tälle ja esi müü siss laade pääl edasi. Nii saava tema latse süvva ja minu oma kah. Aga me mõlemba oleme vargass tettu ja sunnitu! Me latse om nüüd varaste latse! Kokku ütessa tükki! Ja selless kõigiss om neid sii riigikõrd tennu. Kes te ulgast ei võtass kerge käega, kui te laste kõtu nällast koriseva ja sa esi joba nõrgass jääd? Minu vanemba kasvativa mo ausass inimesess — ei mitte keriku ega opetaja jaoss, ikka enda ja tõiste inimeste jaoss. Mul muud varandust es olegi, kui sii ausus, ja nüüd om mo käest sii viimanegi ära kistu! Puulvaras! Ja kui puulnäl'gnu lääb ädaga aita lahkma — varas iks varas! Enne tiib so sii riigikõrd üte käega vargass, õkva sunnib su varastama, ja perast, siss tõise käega karistab!»

Vihalõmm ei näinud enam üksikuid näolappe — need olid kõik üheks suureks silmnäoks sulanud — sel oli vihane, süüdistav silmapaar, veretu, aga õigustnõudev suu.

«Ma siin prõlla oma äda perast ei röögiski . . . aga kui ma tõisi kae, siss oma äda nigu kasvass iks suurembass ja suurembass. Tahass nigu kõiki kokku kutsu, koskile minna, midagi teta!»

Juba kergitati käsivarsi, raputati rusikaid, hõigati segiläbi:

«Tuless ulgakesi minna tüüd nõudma . . . »

«Mine sa nõudma jah, kui sa nii julge miis . . . »

«Kõik kõrraga, mes siss ikke elule tetta saab . . . maha lüüma iks ei nakata.»

«Nõuame kõik kõrraga jah,» kõlas Peeter Vihalõmme hääl. «Vast kost me ääl siss kõige kõrgembate ärradeni, et andku aga ausat tüüd, muud me'i tahagi. Ausat tüüd kõigile — sulle ja mulle ja sulle ja sulle . . . »

Ta viipas parema käega, näitas sõrmega ikka ühele ja teisele. Inimesed elavnesid, veheldi ja hõigati. Iga üksik polnud enam võimetu, vaene mees ja pelglik, ligi maad surutud naine — naabrilt naabrile kandus seda uut julgust. Kasukahõlmad eest lahti, näod lõkendamas, käed liikvel. Kõigi kasukate, rätikute, kõigi nende higiste inimeste lõhn oli nüüd ümber Vihalõmme. Tema sõõrmed haistsid seda ja ta süda tagus teiste südametega ühes taktis. Nüüd unustas ta kõik muu: Maali ja neli väikest Vihalõmme, tema ise oli ainult üksik liige selle suure, liikuva, häälitseva, keema löönud kere küljes — jah, tema oli ainult kerkiv käsivars, trampiv jalg, sirguv sõrm.

«Ma ütle viil üts kõrd,» hõikas Vihalõmm ja ta hääl oli nüüd nii jõuline, et õhk värisema lõi. «Velle, lääme ja nõvvame omale inimese muudu elu . . . tüüd . . . maad ja süvva! Ausat tüüd . . . mulle ja sulle ja meile kõigile . . . »

Aga järsku käis jahm läbi rahvasumma — teda suruti seljatagant, lükati laiali. Kaks politseinikku trügisid inimeste vahelt Vihalõmma kaubalaua ette, revolvrid peos. Vihalõmm aga suunas rahulikult oma nimetissõrme esimesele mundrikandjale ja jätkas:

«— sullegi a u s a t tüüd . . . kõigile ausat tüüd ja leiba!»

Ta tõmmati järilt maha. Rahvasumm vajus ümber kolme mehe kokku. See äsja tärganud uus julgus sai esimesest ehmatusest ruttu jagu. Ähiti, rüseldi ja rabeldi. Kardeti selle harva tuntud julgusehoo kadumist — ah, enne veel midagi korda saata, rabelda, rusikaid raputada! Kaubalaud langes külili, maitseainete-pakikesed, iluseebid ja kammid sõtkuti robinal -raginal taldade alla. Kuuldus sitsriide heledat rebenemist ja politseivile kutsuvat tirinat. Siis aga käis eemal paar tumedat mütsatust — ametmeestele tuli abiväge kumminuiadega. Rabelejad vajusid hõredamaks salgaks. Väljaku veerel hakkasid üheaegselt häälitsema laps ja põrsas, mõlemad heledasti nuttes. Naised kiskusid mehi varrukaist, keegi nuuksus ja keegi kiristas hambaid. Aga neid kõiki rahustas Peeter Vihalõmme hääl:

«Mes te rabelede siin . . . egas pal'la rus'kaga saa nüüd ravva vasta. Lääme siss päälegi — ma saagi vast nii kõrgembate ärrade ette, või neile oma suuga kõik ära seletada . . . vast na viil ei tiiagi, kuda me siin riigi veeren elame ja oleme . . . »

Ah, nii siiras ja kergeusklik oli see Peeter Vihalõmm, ise juba aastates inimene!

Ta viidi risti üle laadaplatsi. Kummalgi pool politseinik ja kaks selja taga. Inimesed astusid teelt kõrvale. Aga sammu kümme vangistatu taga astus salk inimesi — mehi ja naisi. Nad ei vaadanud jala ette ega näinud üksteist, tundsid ainult külgedega, et astuvad väga tihedalt koos, pilgud kõigil ikka ettepoole suunatud — sellele, keda viidi. Ei tohtinud see lugu niimoodi lõppeda!

Laadaplatsi ääres oli hobuseköögbard vankri ees kokku lange-

nud. Mees, niisama kondine ja vaevatud näoga nagu ta veoloomgi, katsus väsinut asjatult üles upitada. Hingeldasid mõlemad.

«Mesperast sa siss siia oma kätt külge ei aa?» küsis Vihalõmm enese kõrval astuvalt politseinikult. «Siia om ju õkva avitajat vaja. Sa viil nuur miis, ihu rammu täis, avita ometi vaest elajaluuma!»

«Et sul oleks siis parem jalga lasta — eheh, brat, ära püüa!» naeris mundrimees vastu.

«Las ma siss esi tõsta. Saisa sa tuleriistaga man. Õige miis ei joose koskile. Mina ole õige asja iist vällan!»

Vihalõmm astus lebava looma juurde. Hobuseomanik elavnes, sai teiselt nagu uut jõudu ja julgust juurde — ja ühisel nõul saidki mehed kokkuvarisenud veolooma jalule. Peeter Vihalõmm seisis otse hobuse ees, selle nurgelisest näost vaatas talle sügavalt kurb silmapaar vastu — ja siis ohkas loom.

«Om aga aja, om aja,» ütles Vihalõmm, «obenegi ohib, kui ta su pääle kaeb — aga ärra ei mõista ohata. Obese säl'last võetass üts nahk — siingi pääle lõpmist. Aga vaest inimest kooritass eluaig ja mõnda kohe mitu kõrda. Üte tööluuma mõlemba.»

Ja siis läksid nad jälle edasi, inimesed ikka samm-sammult nende järel. Aina uusi saatjaid tuli juurde, vaikust segas ainult põrsa ruigamine, seda kandis vana naine kotiga kaenlas. Aga kõige noorem politseinik läks ikka rahutumaks. Vaatas selja taha, punetav küünejälg ta näol kiheles. Ja kas ei läinud nad kõik just praegu mööda kivihunnikust — jah, kui nüüd iga mees ja naine sealt ühegi kivi haarab — jah... Ja noor korravalvur viibutas relva.

Luha tänava nurgale jõudes nägid inimesed, kuidas pisike valgepäine poisike kargas särgiväel ja paljajalu risti üle sõidutee. Ju see üleannetu oli toast, ema hoole alt, põgenema pääsenud! Poolpaljas nagu ta oli — küllap oli kelm soojendava vooditeki alt välja karanud! Vihalõmma silmates kilkas väikemees heledalt ja rõõmsalt:

«Esä!»

Vihalõmm võpatas, vaatas ringi, nägi poolpaljast hõikajat ning võttis järsku paar pikka sammu, astus lapsele lähemale.

Rahvahulk vajus ettepoole. Noor politseinik tulistas.

Vihalõmm vajus üsna pikkamisi otseti, häälitsemata. Otseti ta sinna jäigi.

«Esä,» kiljatas väike poolpaljas poisike. Ta särk oli väga

lühike, põlvenukid olid külmast sinakaks tõmbunud. Inimesed surusid oma seljad vastu majaseina ja vaikisid. Ainult vana emalepp hõõrus oma krobelist tüve tuules liikuva, lahtise aialati vastu ja põrsa hele ruigamine rikkus vaikust. Väike poiss kükitas maha ja peitis oma külmetavad põlveotsad särgisappa...

Loo lõpetasid ajalehed alljärgnevate ridadega:

«28. novembril vahistati ja lasti põgenemiskatsel maha 47-aastane Peeter Vihalõmm, kindla elukutseta, kes aga laadakaubitsejana maal ringi liikudes esines rahvakogunemistel korduvate kihutuskõnedega.»

Muidugi olete te näinud maakividest võimsat müüri? Klompimata kividest. Selles on suurte kivide vahel ka väiksemaid — nemad ei paelu küll kohe pilku, silmatakse ikka suuremaid. Peeter Vihalõmm oli ka väike kivi võimsas müüris.

1940

Sõnaseletusi ja selgitavaid märkusi

lk.

24 orjaturul — Tartu turul oli kodanlikul ajal välja kujunenud kindel koht, kus taluperemehed endale sulaseid ja teenijatüdrukuid kauplesid, ja seda kohta nimetati rahvasuus orjaturuks.

45 Hieracium — hunditubaka ladinakeelne nimetus.
Lonicera — kuslapuu ladinakeelne nimetus.

89 Versunken mit Mann und Maus — põhja vajunud tükkis hingeliste ja hiirtega *(saksa k.)*.

93 flesh and blood — liha ja veri *(inglise k.)*.
in love with you — armastab sind *(inglise k.)*.

94 Like a pin-case — Nagu nõelatops *(inglise k.)*
pušitage — ingliskeelse «push» (tõukama, lükkama) abil moodustatud sõnamoonutis.
ei laikida — ingliskeelse «like» (meeldima) abil moodustatud sõnamoonutis.
far — kaugel *(inglise k.)*.
stupid — rumal *(inglise k.)*.
Ex — arstid mõtlevad selle all surmajuhtumit.

95 Like a book — nagu raamat *(inglise k.)*.

96 Nurse — põetaja, meditsiiniõde *(inglise k.)*.

98 thrill — erootiline pinge.
steitsidesse — Ameerika Ühendriikidesse.
a normal man — normaalne mees *(inglise k.)*.

99 coitage-car — auto järel veetav nädalalõpu-majake *(inglise k.)*.
And what do you mean — Ja mis sa arvad *(inglise k.)*.
collie — šoti lambakoer *(inglise k.)*.

100 A beauty-sleep — pealelõunauinak välimuse värskendamiseks *(inglise k.)*.
so dark and dirty — nii tume ja räpane *(inglise k.)*.

101 what a fun — milline nali *(inglise k.)*.
That's a fun! — See on alles nali! *(Inglise k.)*

102 Opera gown — ooperikleit *(inglise k.)*.
make up — ülesmukkimine *(inglise k.)*.

103 Mist — udu, hägu *(inglise k.)*, saksa keeles tähendab sõna Mist aga sõnnikut, rooja.
indeed — tõesti, tõepoolest *(inglise k.)*.

104 That's a thrill, boy! — Kütab üles, vennas! *(Inglise k.)*
Military Academy — sõjaväeakadeemia *(inglise k.)*.
Flower, you are a blossom, so pettle-soft — Lille, oled õis, nii pehme kui õieleht *(inglise k.)*.

129 kasjonnõje — riigi omad *(vene k.)*.
srook — kandmise tähtaeg *(vene k.)*.
santšast — venekeelse sanitaarjaoskonna lühend.

134 smooni ajal — läbiotsimise ajal.

135 võškaputka — võška — valvuritorn kinnipidamiskohtades *(vene k.)*.

136 kurtsval-kaupa — pudukaupa.

140 piiga-propusnik — vabakäigu vang.
paraaša — kuulujutt, uudis.

141 ka-ve-tsee — venekeelse kultuurkasvatuse jaoskonna lühend.

142 natsiraatel — valvur.

148 Rataskaevu uul. nr. 272 — sellised suured majanumbrid olid Rataskaevu tänaval tollal võimalikud, sest majade numbreiks olid vana Tallinna kruntide numbrid.

246 The amusing Queen — lõbutsev kuninganna *(inglise k.)*.
ganz neu — täiesti uus *(saksa k.)*.
selbst gestickt — enda tikitud *(saksa k.)*.
nagelneu — uhiuus *(saksa k.)*.

248 Ach, der kleine Schmutzmaler kommt — Ah, väike vaabajaan tuleb *(saksa k.)*.

316 der hat... er hat... jemacht — too... tema... tegi *(saksa k.)*.
Na, und was denn? — No, ja mida siis? *(Saksa k.)*
Hat einen Feldwebel totjemacht — Lõi ühe veltveebli surnuks *(saksa k.)*.
Deutschen... — sakslase *(saksa k.)*.

317 Mit Faust jemacht — Rusikaga tegi *(saksa k.)*.
Bestie — elajas *(saksa k.)*.

Sisukord

Elagu inimene! 5
Sepp, koer ja vähk 40
Surma nägu 65
Orfeus II 86
Vahetuskaup 107
Medaljon 127
Püha Marike 145
Lipp, hakk ja kolm poissi 160
Häda headuse pärast 170
Punane liilia 178
Julge mees — kaks korda 185
Kuldne laev läks merele 190
Punane ja must 194

Endistest aegadest

Rist ja Rõõm 199
Lepatriinupunane 228
Harak-Mihkel 253
Nisuvin 278
Sipelgaõli 290
Röövitud savikauss 306
Seemnesäilitaja 314
Väike kivi 325

Кибувитс Лейда Яновна
ДА ЗДРАВСТВУЕТ ЧЕЛОВЕК!
Рассказы
На эстонском языке
Оформление С. Лийберг
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja H. Välk. Kunstiline toimetaja R. Pangsepp.
Tehniline toimetaja J. Pedari. Korrektorid P. Hiie ja V. Leibak.

Ladumisele antud 17. III 1962. Trükkimisele antud 11. V 1962. Paber 54×84, 1/16. Trükipoognaid 21. Formaadile 60×90 kohaldatud trükipoognaid 17,22. Arvutuspoognaid 19,7. Tiraaž 21 000. MB-01610. Tellimise nr. 1979.

Trükikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk tn. 2.

Hind 88 kop.

7—3